

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

XV. évfolyam (2022)
2. szám

NEMZET ÉS BIZTONSÁG

BIZTONSÁGPOLITIKAI SZEMLE

ISSN 2559-8651 (elektronikus)

Impresszum

Nemzet és Biztonság

Biztonságpolitikai Szemle

A Nemzeti Közszolgálati Egyetem
lektorált biztonságpolitikai folyóirata

Megjelenik évente 4 alkalommal

Főszerkesztő:
Dr. Tálas Péter

Szerkesztőségi titkár:
Dr. Háda Béla

Szerkesztők:
Dr. Csiki Varga Tamás

Szerkesztőbizottság:
Dr. Balogh István, Dr. Csiki Varga Tamás,
Dr. Forgács Balázs, Prof. Dr. Gazdag
Ferenc, Dr. Háda Béla, Dr. Kaiser Ferenc,
Dr. Marsai Viktor, Dr. Németh Gergely
(elnök), Dr. Rácz András,
Prof. Dr. N. Rózsa Erzsébet,
Dr. Siklósi Péter, Szöllösi Antal,
Prof. Dr. Szenes Zoltán

Kiadó: Nemzeti Közszolgálati Egyetem,
Ludovika Egyetemi Kiadó

A kiadásért felel:
Deli Gergely rektor

Tördelőszerkesztő:
Fehér Angéla

Olvasószerkesztők:
Bruckner Nóra, Bujdosó Hajnalka,
Resofszyki Ágnes

A szerkesztőség címe:
1101 Budapest, Hungária körút 9–11.
Telefonszám: +36 (1) 432 9092
Fax: +36 (1) 432 9058
E-mail: nemzetesbiztonsag@uni-nke.hu
<https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/neb>

ISSN 2559-8651 (elektronikus)

A megrendelés nélkül közlésre
küldött kéziratokat lehetőségeink
szerint gondozzuk.

Tartalom

Kommentár

Háda Béla

Háború készül a Tajvani-szorosban? 2

Biztonságpolitika

Pénzváltó Nikolett

Muszlim patrónusok? Az Egyesült Arab Emírségek,
Irán, Szaúd-Arábia és Törökország befolyása
a Nyugat-Balkánon 4

Papp Bendegúz

„Hozzá vagyunk szokva” – A 2013-as Haiyan tájfun
katasztrófadiplomáciai elemzése. 18

Védelempolitika

Faragó Bence

Drónok harca – Az orosz–ukrán háborúban
jelen lévő drónok felértékelődése, működésük
taktikai és stratégiai vonatkozásai a megváltozó
hadviselési környezetben 36

Speck Gyula

Út az európai stratégiai autonómiához? A francia–
német fegyverzeti együttműködés aktuális
lehetőségei és kihívásai 55

Reflektorfényben

Csiki Varga Tamás – Etl Alex

Forradalom vagy kiigazítás? A német haderő
fejlesztésének kérdései az orosz–ukrán háború
fényében 77

Kitekintő

Pál Melinda

A puha és okos hatalom elméleti és „hatalom-
politikai” térnyerése a kétpólusú világrendszer
felbomlásától. 96

Olvasólámpa

Károlyi Lili

Elnyomás és ellenállás a nagyhatalmi játszmák
keresztműzében – új szemlélet szükségeltetik?
Recenzió – Talmiz Ahmad: *West Asia at War. A Recent History* 134

Marsai Viktor

Pénzváltó Nikolett: Törökország orosz rulettje. . 137

Háda Béla¹

Háború készül a Tajvani-szorosban?

2022. augusztus 2-án Nancy Pelosi, az Amerikai Egyesült Államok Képviselőházának elnöke Tajvan szigetére látogatott. Ő volt messze a legmagasabb rangú amerikai közjogi méltóság, aki így tett azóta, hogy Washington 1979-ben felszámolta tajpeji nagykövetségét és a Kínai Népköztársaságot ismerte el a kínai nép államiságának legitim képviselőjeként. Az utazás tehát valóban „történelmi” jelentőségű volt, még ha nem is biztos, hogy pozitív értelemben.

Pelosi – csakúgy, mint mindenki, aki foglalkozik ázsiai nemzetközi kapcsolatokkal – nagyon jól tudta, hogy bármilyen gesztus, amely Tajvan státuszának megkérdőjelezését (egészen pontosan önálló állami létének elismerését) sugallja bármelyik kormány – különösen az USA – részéről, elkerülhetetlen negatív reakciót provokál ki Pekingtől. A hírek szerint sokan, köztük Biden elnök is arra igyekeztek rávenni a házelnök asszonyt, hogy gondolja át újra tervezett utazását, Pelosi azonban ragaszkodott a látogatáshoz. Erre több oka is lehetett, és ezek közül csak az egyik volt személyes karaktere. Emlékeztet, hogy az Egyesült Államok kelet-ázsiai szövetségi kapcsolatait komoly megrázkódtatások érték a 2017–2021 közötti elnöki ciklus alatt, ami a helyi kormányok bizalmának megrendüléséhez vezetett Washington biztonsági garanciáit illetően. Ez már annak tükrében is zavarta az amerikai felet, hogy több mint egy évtizede nyíltan, stratégiai dokumentumok szintjén képviseli: vezető hatalmi státuszára nézve az ázsiai térségből érzékeli a legerősebb kihívásokat, ezért itteni jelenlétének megerősítését prioritásként kezeli. Ugyanakkor a jelentős katonai és gazdasági potenciálokkal rendelkező helyi barátai ehhez elengedhetetlen támaszt jelentenek. Nem Tajvan közülük a legfontosabb, de nem is a legérdektelenebb.

Ebbe a helyzetbe hozott újabb, negatív változást az orosz–ukrán konfliktus háborús eszkalációja 2022 februárjában. Moszkva lépései felvetették annak kérdését, hogy mennyire stabil a területi status quo a világ nagytérségeiben, és várható-e hasonló, agresszív kísérlet függőben lévő területi vitáinak rendezésére az amerikaiak vezette világrenddel szintén elégedetlen Kína részéről? Tajpej megnyugtatója, és rajta keresztül újabb megerősítő üzenet küldése a Pekingtől tartó helyi államok felé ebben a helyzetben akár logikus lépés is lehetett. Washingtonban régóta széles konszenzus uralkodik a politikai elit soraiban a tekintetben, hogy Tajvan tehetségesnek és a demokratikus fejlődés tekintetében sikeresnek ítélt társadalma és politikai rendszere megérdemli a védelmet, és még ha önállóságának elismerését nem is érdemes meglépni, elkülönülését a szárazföldi Kínától fenn kell tartani a lehető legtovább. A status quo egyelőre Pekingnek is megfelelt volna, ám a Kínai Kommunista Párt 20. kongresszusára készülő pártelit, és különösen Hszi Csin-ping elnök nem engedhette meg magának, hogy határozatlannak tűnjön Kína területi integritásának

¹ Háda Béla a Nemzeti Közszerológati Egyetem Eötvös József Kutatóközpont Stratégiai Védelmi Kutatóintézet tudományos munkatársa. E-mail: hada.bela@uni-nke.hu

kérdésében. Tajvan kiemelt szerepet játszik a kínai nemzeti ideológia tekintetében, elvesztését a pekingi hatalom akár fegyveres erővel is megakadályozná.

Pelosi látogatása tehát azt eredményezte, ami várható volt: Kína komoly erődemonstrációval figyelmeztetett mindenkit nemzeti egységének tiszteletben tartására. Háborúról azonban nem volt szó: a felek kiszámított kockázatokat vállaltak és a közeljövőben is ez várható tőlük.

Pénzváltó Nikolett¹

Muszlim patrónusok? Az Egyesült Arab Emírségek, Irán, Szaúd-Arábia és Törökország befolyása a Nyugat-Balkánon²

A tanulmány az Egyesült Arab Emírségek, Irán, Szaúd-Arábia és Törökország jelenlétét, befolyását vizsgálja a Nyugat-Balkánon. Egy nyugati nézőpontot vesz fel, és elsősorban arra a kérdésre keresi a választ, hogy a vizsgált államok érdekei és tevékenysége a Nyugat-Balkánon mennyiben ütközik, mennyire ellentétes az európai és amerikai érdekekkel. Rámutat, hogy a négy államnak nem célja az EU befolyásának alácsúszása vagy a térség destabilizálása. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne lennének olyan kihívások és folyamatok, amelyekre fokozott figyelmet célszerű fordítani a jövőben.

Kulcsszavak: Nyugat-Balkán, külső befolyás, Egyesült Arab Emírségek, Irán, Szaúd-Arábia, Törökország

Muslim Patrons? The Influence of the United Arab Emirates, Iran, Saudi Arabia and Turkey in the Western Balkans

The study examines the presence and influence of the United Arab Emirates, Iran, Saudi Arabia and Turkey in the Western Balkans. It applies a Western perspective and primarily aims to answer the question that in what sense and to what extent the interests and activities of these states conflict with and oppose to the European and American ones. It highlights that the four states do not intend to undermine the EU's influence or to destabilise the region. This does not mean, however, that there are no challenges and processes that will require increased attention.

Keywords: Western Balkans, malign influence, Turkey, Saudi Arabia, Iran, United Arab Emirates

Bevezetés

A Nyugat-Balkánt érő külső, a Nyugat szempontjából káros befolyásolási törekvéseket illetően Oroszország és Kína mellett gyakran felmerül négy muszlim többségű állam, az Egyesült Arab Emírségek, Irán, Szaúd-Arábia és Törökország neve. A tanulmányban

¹ Pénzváltó Nikolett a Migrációkutató Intézet kutatási vezetője, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Eötvös József Kutatóközpont Stratégiai Védelmi Kutató Intézet projekt munkatársa. E-mail: penzvalto.nikolett@uni-nke.hu

² A tanulmány a TKP2021-NVA-16 azonosítószámú NKE HHK pályázat „Alkalmazott katonai műszaki, had- és társadalomtudományi kutatások a nemzetvédelem, nemzetbiztonság területén a Hadtudományi és Honvédtisztképző Karon” támogatásával készült.

ennek a négy országnak a szerepét vizsgáljuk a hat nyugat-balkáni államban: Bosznia-Hercegovinában, Szerbiában, Montenegróban, Koszovóban, Albániában és Észak-Macedóniában.

Az Egyesült Arab Emírségek, Irán, Szaúd-Arábia és Törökország eltérő eszközökkel és mértékben vannak jelen az egyes nyugat-balkáni országokban. A tanulmányban mi is súlyozni fogunk, vagyis nem térünk ki mindenre, hanem a legfontosabb témákat helyezzük a középpontba. Egy nyugati nézőpontot veszünk fel, és elsősorban arra a kérdésre keressük a választ, hogy a vizsgált államok érdekei és tevékenysége a Nyugat-Balkánon mennyiben ütközik, mennyire ellentétes az európai és amerikai érdekekkel. Szemben állóként kell-e tekintenünk azokra, ami ellen fel kell lépni, vagy beszélhetünk esetleg komplementaritásról? Mennyire ássák alá a Nyugat-Balkán ellenálló képességét (*resilience*) ezek a hatalmak és esetleges küzdelmeik? Választ kapunk arra a kérdésre is, hogy vajon a muszlim többségű nyugat-balkáni államokban erősebb-e a négy „muszlim patrónus” befolyása?

1. táblázat: Muszlim³ lakosság a Nyugat-Balkán országaiban

	Létszám (fő)	Lakosságon belüli arány (%)
Koszovó	1 660 000	96
Albánia	1 640 000	59
Bosznia-Hercegovina	1 770 000	50
Észak-Macedónia	700 000	33
Montenegró	120 000	19
Szerbia	220 000	3

Forrás: Egersi Zoltán: *Törökország és a Nyugat-Balkán kapcsolatának dinamikája az AKP alatt.*

Pro Minoritate, 2020. tavasz. 20–37.

Egyesült Arab Emírségek

Az Egyesült Arab Emírségek (EAE) figyelme a 2010-es években fordult a Nyugat-Balkán felé. Abu Dhabi 2010-ben nyitotta meg az első nagykövetségét a térségben, Podgoricában (Montenegróban). Azóta meghatározó befektetővé vált a régióban. Az EAE nyugat-balkáni jelenlétét pragmatikusként lehet leírni, abból lényegében hiányoznak a vallási, ideológiai megfontolások. Bár térségbeli szerepe és jelenléte egyre erősebb, nem kíván a Nyugat vetélytársaként vagy alternatívjaként megjelenni.

Ha a kereskedelmi forgalmat nézzük, az EAE nem tekinthető különösebben erős szereplőnek. A térségbeli legnagyobb kereskedelmi partnerével, Szerbiával 2019-ben 105,7 millió euró, 2020-ban 77,2 millió euró, 2021-ben 47,9 millió euró volt a forgalma.⁴ A befektetések területén azonban már más a helyzet.

³ A nyugat-balkáni muszlimok döntő többsége az iszlám szunnita ágát követi. A különböző irányzatok közötti megoszlásról azonban nincsenek pontos adataink, a legtöbb esetben még becsléseink sem. Egyedül Albánia esetében rendelkezünk népszámlálási adatokkal, amely szerint 2011-ben 58 ezren vallották magukat a bektasi (szúfi) irányzat követőjének az országban.

⁴ Eurostat.

Az EAE befektetései négy stratégiai szektorban összpontosulnak. Ezek a védelem, mezőgazdaság, építőipar, valamint közlekedés. Az EAE hosszú távú stratégiát követ. A cél, hogy garantálják az ország jólétét, miután a kőolajból származó bevételek – a nem túl távoli jövőben – várhatóan erőteljesen megcsappannak. Azzal is számolnak, hogy a nyugat-balkáni államok egyszer az EU tagjává válnak, ami egy jóval nagyobb piacra nyit majd lehetőségeket. Az EAE számára a nyugat-balkáni befektetések emellett a hasonló politikai kultúra és döntéshozatali mechanizmus miatt is vonzóak: közvetlenül a döntéshozókkal lehet tárgyalni, és egyszerűbben elintézhető minden, mint a nagyobb és demokratikusabb országokban.⁵

Ha az egyes államokat nézzük, Szerbia egyértelműen az EAE legszorosabb partnere. Ez is alátámasztja, hogy az EAE megközelítése pragmatikus, hiszen nem a legnagyobb vagy legnagyobb arányú muszlim lakossággal rendelkező államokra, hanem a legerősebb nyugat-balkáni államra koncentrál. A kétoldalú kapcsolatban 2013-ban következett be fordulat, azóta számos magas szintű látogatásra és megállapodás aláírására került sor. 2010 és 2019 között az EAE volt a Szerbiába irányuló közvetlen külföldi tőkeberuházás negyedik legnagyobb forrása (igaz, „mindössze” az összes befektetés 3,1%-ával) az EU, Oroszország és Kína után.⁶ A jó kapcsolatot annak ellenére sikerült kialakítani, hogy az EAE viszonya Koszovóval szorosnak tekinthető. Abu Dhabi 1999-ben 1 200 katonával csatlakozott a NATO parancsnoksága alatt működő KFOR békefenntartó művelethez, 2008-ban pedig az első arab államként ismerte el Koszovót.⁷

2013-ban Szerbia legnagyobb védelmi vállalata, a Yugoimport SDPR 267,8 millió dollár értékű megállapodást írt alá az Emirates Advanced Research and Technology Holdinggal (EARTH) nagy hatótávolságú ALAS (Advanced Light Attack System, Fejlett Könnyű Támadó Rendszer) páncéltörő rakétarendszer fejlesztésére. 2014 áprilisában védelmi együttműködési megállapodást írtak alá információ- és technológiacseréről a védelmi iparban. Az egyezés részét képezte egy kiképzési megállapodás is, amelynek keretében az EAE erői a szerbiai katonai akadémián tanulhatnak.⁸

Ami a mezőgazdasági szektort illeti, az EAE befektetéseit elsősorban az élelmezés-biztonság szempontja motiválja. Az ország élelmiszer-szükségletének 90%-át importálja. 2013-ban az EAE Fejlesztési Alapja 400 millió dolláros kölcsönt nyújtott a szerb kormánynak a mezőgazdaság fejlesztésére. Ezt egy újabb 400 millió dolláros beruházás követte, amelyben az Abu-Dzabi központú Al Dahra Agriculture Company nyolc szerbiai állami tulajdonú mezőgazdasági vállalatot vásárolt fel. 2018-ban a cég újabb 172 millió dollárért vette át egy helyi vállalat mezőgazdasági eszközeit.⁹

⁵ Bartlett, Will – Prelec, Tena (2020): UAE. Sultanism Meets Illiberal Democracy. In Bieber, Florian– Tzifakis, Nikolaos (szerk.): *The Western Balkans in the World. Linkages and Relations with Non-Western Countries*. Routledge.

⁶ Subotić, Strahinja – Janjić, Miloš – Omeragić, Anesa: *Foreign Economic Involvement in Serbia*. [online], 2020. 03. 31. Forrás: cep.org.rs [2022. 04. 10.].

⁷ NATO: *Warm-hearted United Arab Emirates*. [online], 2000. Forrás: nato.int [2022. 04. 10.].

⁸ Bartlett, Will et al.: *The United Arab Emirates as an Emerging Actor in the Western Balkans: the Case of Strategic Investment in Serbia*. [online], 2017. Forrás: lse.ac.uk [2022. 04. 10.].

⁹ Vuksanović, Vuk: *Serbia's Best Friend in the Arab World: The UAE*. [online], 2021. 07. 09. Forrás: mei.edu [2022. 04. 10.].

Az építőiparban az EAE legnagyobb nyugat-balkáni projektje a Belgrade Waterfront.¹⁰ Az EAE-ben bejegyzett Eagle Hills vállalat 2015 áprilisában írt alá megállapodást a szerb kormánnyal egy új városközpont kialakítására a Száva partján. A Belgrade Waterfront egy 1,8 millió négyzetméteres területen megvalósuló, 3 milliárd euró értékű városfejlesztési projekt. Az építkezés a tervek szerint harminc évig tart majd. A projekt keretében megépült egy 300 ezer négyzetméteres bevásárlóközpont, a Galerija Belgrade. A Balkán legnagyobb bevásárlóközpontja 2020. október végén nyitott meg. Épül továbbá egy 168 méter magas (42 emeletes) felhőkarcoló (a Kula Beograd), amelyet Belgrád új jelképének szánnak, és 2022-ben tervezik befejezni. A projekt része emellett egy luxus épületkomplexum-projekt is, amelynek keretében 7 ezer lakóépületet húznak fel. Az első elkészült lakótömböt 2018 nyarán adták át, eddig pedig összesen már több mint 4 ezer lakást adtak el. Az Eagle Hills 68%-ban a Belgrade Waterfront projekt (így a profit) tulajdonosa, a maradék 32% a szerb kormányé. A megállapodás szerint az egyesült arab emírségeki vállalat 160 millió dollárt fektet be, valamint további 300 millió dolláros hitelt nyújt Szerbiának. A Száva partján fekvő területet a szerb kormány 99 évre ingyenesen bocsátotta a projekt rendelkezésére egy különleges jogszabály elfogadásával, valamint a városrendezési tervet is megváltoztatták annak kedvéért.¹¹

A Belgrade Waterfront projektet számos ellentmondás kíséri. A helyiek nehezményezik, hogy a döntésre a bevonásuk, illetve bármiféle pályázat kiírása nélkül került sor, kifogásolják a projekt átláthatatlanságát, az érdekében hozott szabálmódosításokat, valamint hogy a közemberek kiszorulnak az új városközpontból, hiszen a luxusingatlanok árát kevesen tudják megfizetni. A leghírhedtebb atrocitás a projekt kapcsán 2016-ban történt. Április 24-én, a parlamenti választások éjszakáján mintegy harminc álarcos férfi jelent meg baseballütőkkel és munkagépekkel felszerelve Belgrád Savamala kerületében, ahol feltartóztatták az embereket, elvették a telefonjaikat és többeket megkötöztek, hajnalra pedig csak romok maradtak az ottani épületekből. A rendőrök a számos bejelentés ellenére nem szálltak ki a helyszínre. A szerb ombudsman vizsgálata rendőrségi dokumentumok és telefonbeszélgetések felvételei nyomán megerősítette a feltételezést, miszerint a rendőrség felsőbb utasításra cselekedett, amikor figyelmen kívül hagyta a lakossági bejelentéseket. A lerombolt épületek a Belgrade Waterfront kijelölt építési területén feküdtek. Az elkövetőket a mai napig nem azonosították, és senkit nem vontak felelősségre az esetért.¹²

Végül az EAE repülőterekbe, kikötőkbe is fektet a Nyugat-Balkánon. Az Etihad légitársaság megvásárolta a szerb légitársaság Air Serbia 49%-os tulajdonrészét, igaz, ezt 2020-ban a Covid-járvány miatt 18%-ra csökkentette. A Tivatban található luxusjacht-kikötőt, a Porto Montenegrot 2016-ban vette meg egy dubai cégcsoport. Az EAE pénzügyi támogatásával épült meg továbbá az albániai Kukësben a Sheikh Zayed nemzetközi repülőtér.¹³

¹⁰ *Belgrade Waterfront Project*. [online], 2022. Forrás: belgradewaterfront.com [2022. 04. 10.].

¹¹ Shepard, Wade: *A Look At Abu Dhabi's 'Bad Joke': The Belgrade Waterfront Project*. [online], 2016. 12. 08. Forrás: forbes.com [2022. 04. 10.].

¹² Dragojlo, Sasa: *Serbian Police Accused over Masked Nocturnal Demolitions*. [online], 2016. 05. 10. Forrás: balkaninsight.com [2022. 04. 11.].

¹³ Bartlett et al. 2017.

Irán

Az Iráni Iszlám Köztársaság aktív szerepet játszott a délszláv háborúban. Több ezer tonnányi fegyverszállítmánnyal, pénzzel, több száz kiképzővel támogatta a bosnyák erőket.¹⁴ Bár az 1995-ös daytoni megállapodást követően az iráni erőknek távozniuk kellett az országból, Teherán kiterjedt hírszerzési jelenlétét továbbra is fenntartotta. Irán különösen szoros kapcsolatot ápolt Alija Izetbegović boszniai elnökkel, akinek jelentős összegekkel támogatták az 1996-os választási kampányát. 1997-re becslések szerint Iránnak körülbelül kétszáz ügynöke volt különböző boszniai intézményekben.¹⁵ Egyes állítások szerint Bosznia-Hercegovina Irán európai hírszerző bázisa, innen kiindulva végzik titkos műveleteiket Európában.¹⁶ Boszniában található Irán legnagyobb európai nagykövetsége. Emellett számos vallási, kulturális és médiaközpontot alapítottak, mint például a szarajevói Iráni Kulturális Központ, az Ibn Szína Kutatóintézet és az Al-Musztafa Egyetemhez köthető Persian-Bosnian College.¹⁷

Ez a „puha” stratégiai jelenlét¹⁸ figyelhető meg kisebb léptékben máshol is, például Albániában vagy Szerbiában. Kiemelendő továbbá a helyi nyelvű médiasugárzás. Az iráni állami műsorszolgáltatóhoz köthető Sahar TV bosnyák nyelven is sugároz.

Európai és biztonságpolitikai szemszögből nézve a Nyugat-Balkánon nem az jelenti az elsődleges kihívást, hogy Irán a libanonihoz, jemenihez vagy irakihoz hasonló milíciákat hozna létre. Teherán maga is felismerte, hogy az iszlám forradalom exportja a térségbe ilyen formában nem opció, többek között a síita irányzat követőinek alacsony száma, a földrajzi közelség és a sok „vetélytárs” miatt sem. A probléma inkább az, hogy a balkáni térségben kiterjedten jelen lévő iráni sejteket aktiválni lehet egy közel-keleti válság, illetve Irán elleni amerikai vagy izraeli lépések esetén, egyfajta ellencsapásként.¹⁹

Külön ki kell emelnünk egy albán szálát. Tirana az amerikai kormány kérésére 2013-ban döntött arról, hogy befogadja a Nép Mudzsádjei (Mojahedin-e-Khalq, MEK) iráni ellenzéki szervezet tagjait. Mára 2-3 ezren lehetnek jelen Albániában. A csoportot Teherán terrrorszervezetnek tekinti. A MEK az utóbbi években látványos amerikai támogatásban részesült. (A politikai szelek változását jelzi, hogy az Egyesült Államok is csak 2012-ben, az EU pedig 2009-ben vette le a MEK-et a terrrorszervezetek listájáról.) Washingtonban egyesek a jelenlegi iráni rezsim alternatívájaként tekintenek rájuk (noha ennek nincs nagy realitása, tekintve, hogy a szervezetnek Iránon belül szinte semmilyen társadalmi támogatottsága nincs). 2017-ben például amerikai szenátorok egy csoportja meglátogatta a MEK vezetését Albániában. John Bolton (Donald Trump elnök nemzetbiztonsági tanácsadója) és Rudy Giuliani (Trump egykori személyes ügyvédje) gyakori

¹⁴ Bechev, Dimitar – Öztürk, Ahmet Erdi: *Competing over Islam: Turkey, Saudi Arabia, and Iran in the Balkans*. [online], 2022. 01. 11. Forrás: mei.edu [2022. 04. 10.].

¹⁵ Bardos, Gordon N. (2013): Iran In The Balkans: A History and a Forecast. *World Affairs*, 175(5), 59–66.

¹⁶ Schindler, John: *A Look Inside Iran's Spy Network In Bosnia*. [online], 2014. 10. 24. Forrás: businessinsider.com [2022. 04. 10.].

¹⁷ Schindler 2014.

¹⁸ Khatib, Muhammed: *Iran's Influence in Bosnia, a Dagger in the Flank of Europe*. [online], 2019. 08. 02. Forrás: menastudies.org [2022. 04. 10.].

¹⁹ Bardos 2013.

résztevője volt MEK-rendezvényeknek.²⁰ Az albán hatóságok több alkalommal is őrizetbe vettek az országban iráni állampolgárokat azzal a váddal, hogy terrortámadást terveztek végrehajtani a MEK ellen. Emellett folyamatos harc zajlik az albán információs térben is. Irán különböző (dez)információs tevékenységeken keresztül igyekszik meggyőzni az albán lakosságot a MEK terrorszervezet voltáról. Az iráni NGO Habilian Association például 2017-ben albán nyelvű honlapot indított, ahol híreket, dokumentumokat közöl a MEK által elkövetett állítólagos bűncselekményekről. Ez azonban nem az első albán nyelven is működő iráni médium. 2016 óta a *Pars Today* hírportál 25 nyelven tudósít, amelyek egyike az albán.²¹

Ami a Nyugat-Balkán legnagyobb államát illeti, Szerbiával a közelmúltban egy időre tapogatózó közeledés indult meg, 2018 októberében azonban Belgrád európai uniós nyomásra visszaállította a vízumkényszert az iráni állampolgárok számára. A vízummentességet alig több mint egy évvel korábban vezették be, egyidejűleg közvetlen repülőjáratok indításával.²² Ki kell emelnünk továbbá, hogy a tanulmányban vizsgált államok közül Irán az egyetlen, amely nem ismeri el Koszovót független államként.

Szaúd-Arábia

Szaúd-Arábia befolyása nem tekinthető jelentősnek a Nyugat-Balkánon. Pozíciói Bosznia-Hercegovinában a legerősebbek, a többi államban marginálisak. A délszláv háborút követően Rijád támogatta elsősorban a muszlim többségű területek újjáépítését. A nyugat-balkáni országok felismerték, hogy a nyugati államok várhatóan nem fognak drasztikus összegeket például a lerombolt mecsetek újjáépítésébe fektetni, Szaúd-Arábia azonban több mint szívesen áldozott erre pénzt. A szaúdi anyagi támogatásra márpedig szükség volt: a szerb és horvát erők a háborúban nem kevesebb mint 614 mecsetet pusztítottak el. Szaúd-Arábia finanszírozta például a Fahd király-mecset építését, amely sokáig a legnagyobb ilyen épület volt a Balkánon. A mecsetek mellett más iszlám szent helyek, műemlékek, medreszék helyreállítását is finanszírozták, amelyek szintén nagy számban megrongálódtak a harcokban. Összességében azt lehet mondani, hogy a bosnyák kormány „hasznos ATM-eknek” látta a szaúdiakat ebben az időszakban.²³

A szaúdi pénzekkel párhuzamosan megjelentek a szaúdi hittérítők is. A helyi társadalmak egészére gyakorolt befolyásukat azonban nem szabad túlbecsülni. Az iszlám egy meglehetősen konzervatív értelmezését valló vahhábizmus ugyanis idegen a helyi iszlámtól. Ez az egyik fő oka annak, hogy a vallási irányzatnak a szaúdi törekvések ellenére a mai napig alig néhány ezer követője van Bosznia-Hercegovinában.²⁴ Ez nem jelenti sem azt, hogy Szaúd-Arábia nem igyekezne ma is saját iszlámértelmezését, nyelvét és kultúráját

²⁰ Spahiu, Ebi (2018): MEK in Albania – Potential Implications and Security Concerns for Albania. *Terrorism Monitor*, 16(19).

²¹ Mejdini, Fatjona: *Iran Launches Albanian Media to Target Dissident Exiles*. [online], 2017. 03. 13. Forrás: balkaninsight.com [2022. 04. 10.]

²² Chrzová, Barbora et al. (szerk.): *Western Balkans at the Crossroads: Assessing Influences of Non-Western External Actors*. [online], 2019. 05. Forrás: cepa.org [2022. 04. 10.]

²³ *Islam in Bosnia After Communism: The Saudi Connection*. [online], 2021. Forrás: berkleycenter.edu [2022. 04. 10.]

²⁴ Lebl, Leslie S.: *Islamism And Security In Bosnia-Herzegovina*. [online], 2014. Forrás: ethz.ch [2022. 04. 10.]

terjeszteni, a török és iráni interpretációkkal versengve, dominanciára törve; sem pedig azt, hogy ne kellene fokozott figyelmet fordítani a szaúdi illetőségű szponzorokra, az elszigetelt kis vallási közösségekre, és ne kellene folyamatosan odafigyelni a pénzmozgásokra és a radikális tanokat hirdető imámokra, és szükség esetén fellépni ellenük. A vahhábizmus tanainak követése azonban önmagában még nem jelent radikalizációt, és nem is teszi feltétlenül fogékonyabbá a bosnyákokat a radikalizációra. A radikalizáció az esetek döntő részében nem vezethető vissza egyetlen okra, és elsősorban társadalmi-gazdasági, semmint vallási kérdés. Meg kell említenünk még a mekkai zárándoklatot (*haddzs*), amely jelentősen hozzájárul Szaúd-Arábia vallási „puha hatalmához”.

Bosznia-Hercegovina rendkívül népszerű úti cél a szaúdi turisták körében. 2018-ban majdnem 31 ezren érkeztek az országba.²⁵ Számos földet is felvásároltak. A jelentkező igényt kielégítendő teljes kiszolgáló szektor épült a szaúdi turistákra, nem véletlenül láthatunk például tengernyi arab feliratot a boszniai utcákon.

Szaúd-Arábia legjelentősebb kereskedelmi partnere a nyugat-balkáni államok közül Szerbia, amellyel a kereskedelmi forgalma 2020-ban 59,9 millió euró, 2021-ben 79,9 millió euró volt. (A Bosznia-Hercegovinával fennálló szoros kapcsolatok ellenére a kétoldalú kereskedelem értéke mindössze 15 millió euró volt 2021-ben.) A Nyugat-Balkánon tevékenykedő szaúdi befektetők közül kiemelkedik az Al-Shiddi Csoport. Legjelentősebb befektetésük a Szarajevó Városközpont (Sarajevo City Centre, SCC) megépítése volt Szarajevóban. A bevásárlóközpont és üzleti komplexum 150 millió eurónyi beruházásból jött létre.²⁶ Bosznia-Hercegovina legnagyobb bevásárlóközpontja 2014-ben nyitott meg 50 ezer négyzetméteren. A beruházás támogatói kiemelik, hogy az SCC-t bosnyák vállalatok és munkások építették bosnyák építőanyagból, ezért a projekt kiemelten jót tett az ország gazdaságának. Az SCC ugyanakkor annak is a szimbóluma, hogyan tud a pénzügyi befolyás átgyűrűzni és nyomot hagyni más területeken. A beruházó ugyanis előírta például azt, hogy a bevásárlóközpont területén tilos alkoholt árusítani. Nem minden szaúdi befektetési projekt tekinthető ugyanakkor sikertörténetnek. A 2014-ben bejelentett Poljine Hills projekt, amelynek keretében 2016 közepéig 217 luxusvillát terveztek megépíteni, megakadt, és 2017-ig mindössze egyetlen ingatlan készült el.²⁷ A 2017-ben megalapított légitársaság, az elsősorban az öbölbeli úti célok kiszolgálására létrehozott FlyBosnia szintén bukducsol.

Végül ki kell emelnünk még egy témát, kissé talán meglepő módon a fegyverkereskedelem kérdését. A BIRN (*Balkan Investigative Reporting Network*) és az OCCRP (*Organized Crime and Corruption Reporting Project*) vizsgálata felfedte, hogy 2012 és 2016 között Szaúd-Arábia legalább 829 millió euró értékben importált fegyvereket Kelet-Közép-Európából. Ebből ami a Nyugat-Balkánt illeti, Szerbiából 194 millió, Bosznia-Hercegovinából pedig 81 millió euró értékben érkeztek fegyverek nagyobb részt Szaúd-Arábiába, kisebb részben Jordániába, az Egyesült Arab Emírségekbe és Törökországba, amelyek végül aztán a szíriai, illetve a jemeni hadszíntérre kerültek. Nem alapvetően

²⁵ Boszniai-Hercegovina Statisztikai Hivatala: *Tourism Statistics*. [online], 2019. Forrás: bhas.gov.ba [2022. 04. 10.].

²⁶ *Sarajevo City Centre Was Opened In Sarajevo. Foreign Investment Promotion Agency of Bosnia and Herzegovina*. [online], 2014. 03. 20. Forrás: fipa.gov.ba [2022. 04. 10.].

²⁷ Garaca, Maja: *Saudi Investor Abandons Luxury Residential Project in Bosnia – Report*. [online], 2017. 03. 24. Forrás: seenews.com [2022. 04. 10.].

kétoldalú fegyverkereskedelemre kell tehát itt gondolni: a szaúdiak felvásárolták a rendelkezésre álló régi, jugoszláv fegyvereket, amelyeket a Szíriában és Jemenben harcoló proxyerőknek igyekeztek eljuttatni.²⁸ A Nyugat-Balkán a hasonló beszerzések szempontjából a kedvező ár mellett azért is praktikus, mert ott nincsenek az európai unióhoz hasonló szigorú re-export szabályok, amelyek tiltanák a fegyverek továbbadását nem állami szereplők számára.

Törökország

A négy állam közül Törökország a legjelentősebb befolyással rendelkező szereplő a térségben.²⁹ Ez jelentős részben földrajzi közelségének, valamint történelmének tudható be. A Nyugat-Balkán hosszú évszázadokig az Oszmán Birodalom fennhatósága alá tartozott. A legutolsó területek a térségben csak az 1912–1913-as balkáni háborúban szabadultak fel az oszmán uralom alól. Szerbia és Montenegró 1878-ban, Albánia 1912-ben nyerte el a függetlenségét. A több évszázados együttélés a mai napig összetett módon hat a Nyugat-Balkán és Törökország kapcsolatára. Nem csupán a török külpolitika aktuális befolyásteremtési törekvéseit érdemes tehát vizsgálnunk. Ankara – a közös múlt sokrétű továbbélésén keresztül – közvetetten bizonyos értelemben folyamatosan „jelen van” a Nyugat-Balkánon.

Rögtön az elején ki kell emelnünk, hogy Törökország a NATO tagjaként, valamint európai uniós tagjelöltként a Nyugat-rész, nyugat-balkáni befolyásának értékelése így alapvetően más megítélés alá esik, mint például az orosz, a kínai vagy az iráni befolyásé. Ankara sokkal inkább stabilizáló, semmint destabilizáló erőként lép fel, és aktívan támogatja a térség mihamarabbi euroatlanti integrációját. Nyugati szemszögből aggodalomra inkább az adhat okot, ha a török belpolitikai csatározás átgyűrűzik a Balkánra. A Törökországban 2013 óta egyre erősebben tapasztalható autoriter tendenciák miatt Nyugaton különösen sokan váltak gyanakvóvá a török befolyásgyakorlással szemben, ezért is indokolt a tanulmány keretében annak vizsgálata.³⁰

A török politikát a Balkán irányába három nagy tényező határozza meg: a földrajzi közelség, kereskedelmi megfontolások, valamint belpolitikai szempontok. Törökország területének európai része a Balkán-félszigeten fekszik (igaz, ez mindössze területének 3%-a). Az ország saját magára is balkáni államként (is) tekint.³¹ Ankara számára a délszláv háború emlékeztetőül szolgált arra, milyen negatív hozadékokkal (például kereskedelem visszaesése, menekültek) jár az instabilitás a szomszédos régióban. A török Balkán-politika vizsgálatakor nem hangsúlyozhatjuk eléggé, hogy Törökország számára a Balkán az összekötő kapocs Európával, fizikai értelemben is. A Balkánon haladnak keresztül

²⁸ Angelovski, Ivan – Marzouk, Lawrence – Patrucic, Miranda: *Making a Killing: The 1.2 Billion Euro Arms Pipeline to Middle East*. [online], 2016. 07. 27. Forrás: balkaninsight.com [2022. 04. 10.].

²⁹ Törökország Balkán-politikáját hazánkban Egeresi Zoltán dolgozta fel az egyik legrészletesebben. A témával részletesen foglalkozik doktori értekezésében is: Egeresi, Zoltán (2018): *Neo-Ottomanist Hegemonic Order and its Implications on Ankara's Foreign Policy in the Balkans*. PhD thesis. Budapest: BCE.

³⁰ A török „fortélyos hatalomról” (smart power) az EU-ban lásd Pénzváltó Nikolett (2020): *Törökország információs befolyása az Európai Unió államaiban: a puha hatalomtól a fortélyos hatalomig?* *Nemzet és Biztonság*, 13(2), 66–79.

³¹ Török Külügyminisztérium: *Relations with the Balkan Region*. [online], 2022. Forrás: mfa.gov.tr [2022. 04. 11.].

oda- és visszafelé is a török vendégmunkások csak úgy, mint a török kamionok. Ankara éppen ezért ma is a stabilitás egyik elsődleges támogatója a térségben. Ezt mutatja többek között az is, hogy Törökország az elmúlt években az összes, a régió stabilitását támogató műveletben és misszióban részt vállalt (IFOR, SFOR, EUFOR Althea, Operation Alba, UNMIK, KFOR), és ebben keresendők a török közvetítési törekvések okai is (például bosnyák–szerb–török háromoldalú találkozók). Ankarának valódi, alapvető érdeke a térségben felmerült konfliktusok békés rendezése.

Törökország kereskedelmi forgalma a Nyugat-Balkánnal nagyságrendekkel nagyobb, mint az ebben a tanulmányban vizsgált másik három államé. Az ugyanakkor így is a nyugat-balkáni államok kereskedelmének mindössze mintegy 4,5%-át adja, szemben az Európai Unió közel 70%-os részesedésével.

2. táblázat: Törökország kereskedelme a Nyugat-Balkánnal (ezer millió euró)

	2018	2019	2020	2021
Albánia	369 008	445 062	423 660	601 297
Bosznia-Hercegovina	583 583	616 056	594 123	710 803
Észak-Macedónia	387 007	435 896	410 407	545 296
Koszovó	341 528	438 151	419 661	598 725
Montenegró	100 516	150 109	121 537	120 919
Szerbia	989 948	1 114 288	1 210 728	1 462 170

Forrás: Eurostat (Comext)

A befektetéseket (a beáramló közvetlen tőkeállományt) illetően a török részesedés a hat nyugat-balkáni államban 2,9% (az EU-é 60,4%). Koszovóban ugyanakkor ez az arány 11%, Albániában 7,4%, Macedóniában pedig 6% (Bosznia-Hercegovinában 2,7%, Montenegróban 1,1%, Szerbiában 0,5%).³² Törökország kifejezetten erős a nyugat-balkáni közlekedési infrastruktúra szektorában. Egyenként több száz millió euró összegű autópálya-tendereket nyertek el török cégek (Enka, Taşyapı) Albániában (2006), Koszovóban (2010), Szerbiában (2019), valamint a Pristinát Észak-Macedóniával (2014), illetve a Belgrádot Szarajevóval összekötő autópálya (2018) megépítésére. Hasonlóan sikeresek a repülőtér-üzemeltetési projektek területén. Török vállalatok (Limak, TAV) a pristinai, a szkopjei, az ohridi és a zágrábi repülőtér üzemeltetésében is szerepet vállalnak. A stratégiai szektorok közül emellett a bankszektort kell még megemlítenünk, ahol szintén jelentős a török jelenlét. Észak-Macedóniában a Halkbank a negyedik legnagyobb bank. A Ziraat Bank három nyugat-balkáni országban is jelen van. A Türk Ekonomi Bankası és a Türkiye İş Bankası Koszovóban rendelkezik fiókokkal.³³

A harmadik tényezőcsoport, a török belpolitikai motivációk mint mozgatórugó háttere összetett. A közvélekedéssel ellentétben alig vannak törökök a Nyugat-Balkánon.

³² Adarov, Amat – Hunya, Gábor: *Foreign Investments Hit by COVID-19 Pandemic. FDI in Central, East and Southeast Europe. FDI Report 2020*, Wiener Institut für Internationale Wirtschaftsvergleiche.

³³ Egeresi, Zoltán (2021): Turkey in the Western Balkans: Between Kin State Ambitions and Pragmatism. In Varga, Gergely – Molnár, Tamás Levente (szerk.): *Western Balkans Playbook: Competition for Influence of Foreign Actors*. Institute for Foreign Affairs and Trade.

A legnagyobb török közösség Észak-Macedóniában él, a 2021-es népszámlálás adatai szerint 70 ezer fő (a lakosság 3,86%-a), míg a második legtöbben, a 2011-es népszámlálás eredménye alapján 18 738-an Koszovóban vallották magukat török etnikumúnak (a lakosság 1,1%-a). Ami a török állampolgárokat (Törökország nyugat-balkáni diaszpóráját) illeti, számuk ennél is alacsonyabb. A török külügyminisztérium 2019-es adatai alapján Észak-Macedóniában 12 ezer, Bosznia Hercegovinában 10 700, Albániában 8 ezer, Koszovóban 3 500, Montenegróban 2 ezer, Szerbiában pedig 600 török állampolgár élt. Számuk együttesen sem éri el tehát a 40 ezret (míg Törökország lakossága meghaladja a 84 millió főt).³⁴

Ezzel szemben az elmúlt száz évben becslések szerint 1-2 millió balkáni (nem csak nyugat-balkáni) muszlim (a török mellett például tatárok, pomákok, míg a kilencvenes években bosnyákok, albánok) települt át a mai Törökország területére, akik többségükben ma is őrzik balkáni gyökereiket.³⁵ Maga Musztafa Kemál, a későbbi Atatürk is Thesszalonikiben (a mai Görögország területén) született. A bevándorló (*muhacir*) eredet a török társadalomban az identitás fontos része.³⁶ Ezeknek a balkáni gyökerű törökországi szavazóknak a megnyerését célozza tehát elsősorban a török Balkán-politika, nem pedig a Balkánon élő törökökét.

A balkáni török tevékenység emellett a vallásos és nacionalista érzelmű török szavazók megnyerésének is eszköze. A 2002 óta hatalmon lévő, iszlamista gyökerű török kormánypart, az Igazság és Fejlődés Pártja (AKP) igyekszik azt a képet erősíteni, hogy Törökország a muszlim közösségek védelmezője világszerte, míg az oszmán birodalmi múlt, a birodalmi nagyság felelevenítése szintén sok török választópolgár számára vonzó. Ebben a keretben kell értelmeznünk például a balkáni műemlék-felújításokat (a Török Együttműködési és Koordinációs Ügynökség, a TİKA a kilencvenes évek óta több mint 3500 – igaz, nem csak műemlék-felújítási – projektet valósított meg a Balkánon³⁷), vagy a hangzatos török politikai nyilatkozatokat is (például Ahmet Davutoğlu külügyminiszter 2009-es szarajevói beszéde, amelyben azt mondta, az oszmán időkhoz hasonlóan újra a világpolitika központjává teszik a Balkánt,³⁸ vagy Recep Tayyip Erdoğan miniszterelnök elhíresült 2013-as koszovói beszéde, amelyben úgy fogalmazott, „Koszovó Törökország, Törökország Koszovó”³⁹). Mindezek elsősorban a hazai közönség megnyerését célozzák.

Törökország *soft power* (puha hatalmi) intézményrendszere rendkívül erős a Balkánon. A TİKA tevékenysége mellett minden ország rendelkezik Yunus Emre kulturális intézetekkel, a török Vallási Alap (TDV) mecseteket épít, és ezeken felül is rengeteg különféle török alapítvány és szervezet működik a régióban.⁴⁰ Mindez azonban nem jelenti feltétlenül azt, hogy Ankara a jelenlétét közvetlen politikai befolyássá tudná formálni. A nyugat-balkáni közösségek örömmel fogadják a török anyagi támogatást, a beavatkozási kísérleteket a belügyeikbe azonban már kevésbé. Erre jó példát szolgáltatnak a 2016-os események.

³⁴ Egeresi 2020.

³⁵ Egeresi 2013.

³⁶ Egeresi 2020.

³⁷ TİKA: *Balkanlar*. [online], 2018. Forrás: tika.gov.tr [2022. 04. 10.].

³⁸ Bekdil, Burak: *The Historic March of our Holy Nation...* [online], 2009. Forrás: hurriyetdailynews.com [2022. 04. 10.].

³⁹ *Başbakan Erdoğan. Türkiye Kosova'dır, Kosova Türkiye'dir.* [online], 2013. Forrás: youtube.com [2022. 04. 10.].

⁴⁰ Az intézményrendszeréről bővebben lásd Egeresi 2018.

A 2016. júliusi törökországi puccskísérletet követően Ankara belföldön és külföldön is tisztoztatásba kezdett. A puccskísérlet elkövetésével az 1999 óta az Egyesült Államokban élő Fethullah Gülen, és annak 2016 óta Fethullahista Terrorszervezet (FETÖ) néven emlegetett hálózatát vádolta meg. A török diplomácia széles körű kampányt indított a Gülen-hálózat ellen, a szervezethez (állítólagosan) kötődő emberek kiadását, alapítványok, iskolák, médiumok bezárását követelték a világ államaitól. Minden, külföldön irodával rendelkező török állami szervezetnek részt kellett vállalnia a feladatban, például megfigyelések folytatásán, kiadványok terjesztésén keresztül. Az államok, köztük a nyugat-balkáni államok többsége azonban nem tett eleget a török követeléseknek, szemben például az afrikaiak jelentős részével. A nyugat-balkáni országok láthatóan nem akarták magukra vonni a nyugati kritikákat, és ezzel is tovább késleltetni az uniós csatlakozást. Kiadás egyedül Koszovóban volt, azonban itt is botrány kísérte azt. Hat török állampolgárt adtak ki Törökországnak 2018-ban, ezt követően azonban Ramus Haradinaj miniszterelnök elbocsátotta a belügyminisztert és a hírszerzés vezetőjét, mivel állítása szerint a kiadásra a tudomása nélkül került sor.⁴¹ Mindez mutatja a tényleges török befolyás mértékét és nyomásgyakorlási képességét, illetve annak korlátait.⁴²

Fethullah Gülen első iskoláit a Balkánon a kilencvenes években alapította, az első Albániában 1993-ban. A mozgalom Szerbián kívül az összes nyugat-balkáni államban több általános és középiskolával is rendelkezik (Szerbiában csak egygel), valamint Albániában és Boszniában egyetemmel is. Gülen és Erdoğan között 2013 előtt kifejezetten jó volt a viszony, így a török kormány nem gördített akadályt, sőt támogatta a güleni intézményrendszer kiterjesztését. 2016-ban aztán a Gülen-mozgalom elleni harc részeként létrehozták a Maarif Alapítványt. Erdoğan az új alapítvány segítségével igyekezett világszerte átvenni az irányítást a gülenista iskolák fölött. Mivel azonban a Balkánon nem sikerült elérni az iskolák bezárását, a Maarifon keresztül párhuzamos struktúrát alakítottak ki. Ma a Nyugat-Balkánon Maarif-iskola működik Albániában, Bosznia-Hercegovinában, Koszovóban és Észak-Macedóniában is.⁴³

Összességében azt mondhatjuk, hogy a Törökország balkáni hatalmától és befolyásától való félelmek túlzók, még ha Ankara riválisai, például a görögök vagy egy időben a szerbek szeretik is időnként kijátszani a „neooszmán” kártyát (vagyis a feléledt török birodalmi ambíciókkal fenyegetnek). A török vezetők kedvelik a balkáni török hatalom mítoszát, de elsősorban belső propagandaokokból. Törökországnak, bár érzelmi és gazdasági okokból fontos a Balkán, illetve úgy is mint stabil hátország, nincs rejtett agendája, és nincsenek meg ehhez a képességei sem. Nem akarja elfordítani a nyugat-balkáni országokat az EU-tól, vagy alternatív modellt kínálni számukra. Ankara azt várja, hogy komolyan vegyék a térségben, de nem akarja dominálni a régiót.⁴⁴ A nyugat-balkáni államok csatlakozásával Törökország inkább új támogatókat nyerne az EU-n belül, illetve a muszlim kisebbségeket is jobban védve tudná.

⁴¹ *Kosovo Security Chiefs Sacked after Six Turks Deported*. [online], 2018. 03. 30. Forrás: bbc.com [2022. 04. 11.].

⁴² Egeresi 2018.

⁴³ Egeresi 2018.

⁴⁴ Aydıntaşbas, Asli (2019): *From Myth to Reality: How to Understand Turkey's Role in the Western Balkans*. [online], European Council on Foreign Relations. 2019. 03. 13. Forrás: ecfr.eu [2022. 04. 11.].

Összegzés

Törökország, az Egyesült Arab Emírségek, Szaúd-Arábia és Irán is úgy tekint a Nyugat-Balkánra mint hidra az Európai Unióba. Nem céljuk az EU befolyásának aláásása, vagy a térség destabilizálása, szemben például Oroszországgal.⁴⁵ A vizsgált államok jelenleg nem támasztanak rendszerszintű kihívást a Nyugat számára a régióban. Egyikük sem fenyeget azzal, hogy stratégiai fordulatot tudna megvalósítani a nyugat-balkáni államokban, vagy alternatív modellt kínálna számukra. Még akkor sem, ha a Nyugat-Balkán politikai vezetői időnként igyekeznek is rájátszani ezekre a félelmekre, és a nem nyugati országokkal kialakított együttműködésekkel demonstrálni, hogy ha az EU nem akarja befogadni őket, akkor más lehetőségek is a rendelkezésükre állnak. A négy versengő hatalom vetélkedése, közel-keleti befolyásért vívott harca sem képeződik le a Nyugat-Balkánon, vagyis nem beszélhetünk arról, hogy a régió egyfajta proxykonfliktus színterévé vált. Azzal együtt természetesen, hogy mindegyik állam saját iszlámértelmezésének népszerűsítésére törekszik.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne lennének olyan területek és folyamatok, amelyekre fokozott figyelmet célszerű fordítani a jövőben. Ilyenek például Irán térségbeli hírszerző hálózata, illetve ezzel összefüggésben Albániában a MEK jelenléte, valamint a Szaúd-Arábiából és az Arab/Perzsa-öböl más államaiból érkező rejtett finanszírozás és radikális tanok.

Ha a „muszlim patrónus” államoknak nem is célja a Nyugat-Balkán európai integrációjának akadályozása, a gyakorlatban sok esetben mégis fékezik ezt a folyamatot, aláássák az európai értékeket és az EU kondicionalitását, illetve lassítják a térség demokratizációját. Ebben központi szerepe van a külföldről beáramló pénzeknek. A „maró” tőke (*corrosive capital*) egyszerre használja ki és súlyosbítja a jogállamiságnak a fogadó országokban meglévő gyengeségeit, és tovább erősíti a helyi klientúrastruktúrákat. Igaz, ez a „kártékony” (*malign*) befolyás nem lenne lehetséges, ha a helyi elitek nem hagynák, vagyis az esetek nagy részében inkább a keresleti, semmint a kínálati oldal a probléma gyökere.⁴⁶ A transzparenciát és elszámoltathatóságot nélkülöző tranzakciókból az elitek nem csak anyagilag profitálnak. A külső támogatók és a külföldi pénzből megvalósuló gigaprojektek belpolitikai célokra is kiválóan eladhatók, mint ahogyan például a szerb elnök és az Egyesült Arab Emírségek kapcsolata mutatja.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Adarov, Amat – Hunya, Gábor: [Foreign Investments Hit by COVID-19 Pandemic. FDI in Central, East and Southeast Europe. FDI Report 2020](#), Wiener Institut für Internationale Wirtschaftsvergleiche.

⁴⁵ Lange, Sabina – Nechev, Zoran – Trauner, Florian (szerk.): *Resilience in the Western Balkans. EU Institute for Security Studies*. [online], 2017. Forrás: iss.eu [2022. 04. 11.].

⁴⁶ Prelec, Tena (2020): *The Vicious Circle of Corrosive Capital, Authoritarian Tendencies and State Capture in the Western Balkans. Journal of Regional Security*, 15(2), 167–199.

- Angelovski, Ivan – Marzouk, Lawrence – Patrucic, Miranda: *Making a Killing: The 1.2 Billion Euro Arms Pipeline to Middle East*. [online], 2016. 07. 27. Forrás: balkaninsight.com [2022. 04. 10.].
- Aydıntaşbaş, Asli (2019): *From Myth to Reality: How to Understand Turkey's Role in the Western Balkans*. [online], European Council on Foreign Relations. 2019. 03. 13. Forrás: ecfr.eu [2022. 04. 11.].
- Bardos, Gordon N. (2013): Iran In The Balkans: A History and a Forecast. *World Affairs*, 175(5), 59–66. Online: www.jstor.org/stable/43554740
- Bartlett, Will – Prelec, Tena (2020): UAE. Sultanism meets illiberal democracy. In Bieber, Florian – Tzifakis, Nikolaos (szerk.): *The Western Balkans in the World. Linkages and Relations with Non-Western Countries*. Routledge. Online: <https://doi.org/10.4324/9780429243349-13>
- Bartlett, Will – Ker-Lindsay, James – Alexander, Kristian – Prelec, Tena: *The United Arab Emirates as an Emerging Actor in the Western Balkans: the Case of Strategic Investment in Serbia*. [online], 2017. Forrás: lse.ac.uk [2022. 04. 10.].
- Başbakan Erdoğan. Türkiye Kosova'dır, Kosova Türkiye'dir*. [online], 2013. Forrás: youtube.com [2022. 04. 10.].
- Bechev, Dimitar – Öztürk, Ahmet Erdi: *Competing over Islam: Turkey, Saudi Arabia, and Iran in the Balkans*. [online], 2022. 01. 11. Forrás: mei.edu [2022. 04. 10.].
- Belgrade Waterfront Project*. [online], 2022. Forrás: belgradewaterfront.com [2022. 04. 10.].
- Boszniai-Hercegovina Statisztikai Hivatala: *Tourism Statistics*. [online], 2019. Forrás: bhas.gov.ba [2022. 04. 10.].
- Chrzová, Barbora – Grabovac, Anja – Hála, Martin – Lalić, Jan (szerk.): *Western Balkans at the Crossroads: Assessing Influences of Non-Western External Actors*. [online], 2019. 05. Forrás: cepa.org [2022. 04. 10.].
- Dragojlo, Sasa: *Serbian Police Accused over Masked Nocturnal Demolitions*. [online], 2016. 05. 10. Forrás: balkaninsight.com [2022. 04. 11.].
- Egeresi, Zoltán (2018): *Neo-Ottomanist Hegemonic Order and its Implications on Ankara's Foreign Policy in the Balkans*. PhD thesis. Budapest: BCE.
- Egeresi Zoltán (2020): *Törökország és a Nyugat-Balkán kapcsolatának dinamikája az AKP alatt. Pro Minoritate*, 2020. tavasz. 20–37.
- Egeresi, Zoltán (2021): Turkey in the Western Balkans: Between Kin State Ambitions and Pragmatism. In Varga, Gergely– Molnár, Tamás Levente (szerk.): *Western Balkans Playbook: Competition for Influence of Foreign Actors*. Institute for Foreign Affairs and Trade.
- Garaca, Maja: *Saudi Investor Abandons Luxury Residential Project in Bosnia – Report*. [online], 2017. 03. 24. Forrás: seenews.com [2022. 04. 10.].
- Islam in Bosnia After Communism: The Saudi Connection*. [online], 2021. Forrás: berkleycenter.edu [2022. 04. 10.].
- Khatub, Muhammed: *Iran's Influence in Bosnia, a Dagger in the Flank of Europe*. [online], 2019. 08. 02. Forrás: mena-studies.org [2022. 04. 10.].
- Kosovo Security Chiefs Sacked after Six Turks Deported*. [online], 2018. 03. 30. Forrás: bbc.com [2022. 04. 11.].
- Lange, Sabina – Nechev, Zoran – Trauner, Florian (szerk.): *Resilience in the Western Balkans. EU Institute for Security Studies*. [online], 2017. Forrás: iss.eu [2022. 04. 11.]. Online: <https://doi.org/10.2815/97860>
- Lebl, Leslie S.: *Islamism And Security In Bosnia-Herzegovina*. [online], 2014. Forrás: ethz.ch [2022. 04. 10.].
- Mejdini, Fatjona: *Iran Launches Albanian Media to Target Dissident Exiles*. [online], 2017. 03. 13. Forrás: balkaninsight.com [2022. 04. 10.].
- NATO: *Warm-hearted United Arab Emirates*. [online], 2000. Forrás: nato.int [2022. 04. 10.].
- Pénzváltó Nikolett (2020): *Törökország információs befolyása az Európai Unió államaiban: a puha hatalomtól a fortélyos hatalomig? Nemzet és Biztonság*, 13(2), 66–79. Online: <https://doi.org/10.32576/nb.2020.2.5>
- Prelec, Tena (2020): *The Vicious Circle of Corrosive Capital, Authoritarian Tendencies and State Capture in the Western Balkans. Journal of Regional Security*, 15(2), 167–199. Online: <https://doi.org/10.5937/jrs15-25716>
- Sarajevo City Centre Was Opened In Sarajevo. Foreign Investment Promotion Agency of Bosnia and Herzegovina*. [online], 2014. 03. 20. Forrás: fipa.gov.ba [2022. 04. 10.].
- Schindler, John: *A Look Inside Iran's Spy Network In Bosnia*. [online], 2014. 10. 24. Forrás: businessinsider.com [2022. 04. 10.].
- Shepard, Wade: *A Look At Abu Dhabi's „Bad Joke”: The Belgrade Waterfront Project*. [online], 2016. 12. 08. Forrás: forbes.com [2022. 04. 10.].

- Spahiu, Ebi (2018): MEK in Albania–Potential Implications and Security Concerns for Albania. *Terrorism Monitor*, 16(19). Online: <https://bit.ly/3KQUa0k>
- Subotić, Strahinja – Janjić, Miloš – Omeragić, Anesa: *Foreign Economic Involvement in Serbia*. [online], 2020. 03. 31. Forrás: cep.org.rs [2022. 04. 10.].
- TİKA: *Balkanlar*. [online], 2018. Forrás: tika.gov.tr [2022. 04. 10.].
- Török Külügyminisztérium: *Relations with the Balkan Region*. [online], 2022. Forrás: mfa.gov.tr [2022. 04. 11.].
- Vuksanović, Vuk: *Serbia's Best Friend in the Arab World: The UAE*. [online], 2021. 07. 09. Forrás: mei.edu [2022. 04. 10.].

Papp Bendegúz¹

„Hozzá vagyunk szokva” – A 2013-as Haiyan tájfun katasztrófadiplomáciai elemzése

A 2013-as Haiyan tájfun Délkelet-Ázsia egyik legnagyobb gazdasági kárral járó katasztrófája volt, a térségen belül elsősorban a Fülöp-szigeteket és kisebb mértékben Vietnámot érintette. Jelen kutatás a trópusi vihar katasztrófadiplomáciai hatáseit vizsgálja, vagyis azt, hogy a katasztrófa, illetve annak kezelése milyen szerepet játszott a térség politikai kapcsolataiban. A vizsgálat módszertani keretrendszere a CAS-módszer, amelyet négy tulajdonságon és három mechanizmuson keresztül alkalmaznak komplex adaptív rendszerek elemzésénél. A kutatás eredménye szerint az esemény diplomáciai értelemben egyáltalán nem tekinthető sikernek: a globális segítségnyújtással szemben a térség államaira az elzárkózás és a szuverenitásféltség volt jellemző. Emiatt a magatartás miatt a katasztrófaelhárítás és a helyreállítási fázis folyamatai sem voltak elég hatékonyak.

Kulcsszavak: katasztrófadiplomácia, vihar, tájfun, Fülöp-szigetek, Délkelet-Ázsia, CAS-módszer

“We Are Used to It” – Analysis of Disaster Diplomacy of Typhoon Haiyan 2013

Typhoon Haiyan in 2013 was one of the most destructive events in Southeast Asia. This research examines the tropical monsoon and its effects on disaster diplomacy, namely, what role the disaster and its management played in regional relations. The methodological framework of the study is the CAS method, which is applied on the analysis of complex adaptive systems through four properties and three mechanisms. According to the results, the events can be considered quite controversial in a diplomatic sense: despite the level of global humanitarian assistance, ASEAN states were characterised by aloofness and fear of sovereignty. Due to this behavior, disaster relief or disaster recovery was not effective enough either.

Keywords: disaster diplomacy, storm, typhoon, Southeast Asia, Philippines, CAS method

Bevezetés

A 2013-as Haiyan tájfun – más néven Yolanda – az egyik legerősebb modern kori trópusi viharként vonult be a történelembe. A katasztrófa elsősorban a Fülöp-szigeteket, kisebb mértékben Vietnámot, Tajvant, Kínát és Mikronézia szigeteket érintette, óriási pusztítást végezve mind emberi életek, mind gazdasági javak tekintetében. Az okozott káron felül

¹ Papp Bendegúz a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Modern Kelet-Ázsia Kutatócsoport külső munkatársa. E-mail: papp.bend@gmail.com

a légáramlat sebességét tekintve is a második legerősebb (megközelítőleg 314 km/h), partot érő trópusi viharként tartják számon a valaha mért eredmények alapján.² A pusztítás mértékét jól mutatja, hogy 2014 januárjában is még kerültek elő a tájfun által hátrahagyott holttestek a Fülöp-szigetek középső részén.³

Az esetet széles körben tárgyalta a nemzetközi szakirodalom,⁴ amely írárok részletesen feldolgozták a katasztrófakezelés minden fázisát az előrejelzéstől kezdve a mentési műveleteken át az áldozatok utógondozásáig. Ezenkívül számos ASEAN-dokumentum⁵ is született a témában. A trópusi viharról magyar nyelven – bár korlátozott mértékben, de – említést tett a tudományos világ⁶ és a sajtó⁷ is.

Jelen tanulmány egy regionális katasztrófadiplomáciai elemzést végez a 2013-as vihar kontextusában. A fogalom egy új tudományterületet takar, amely azt vizsgálja, hogy a katasztrófák hogyan befolyásolják a nemzetközi kapcsolatokat. Eszerint⁸ minden, katasztrófákkal és katasztrófavédelemmel kapcsolatos nemzetek közötti tevékenység a katasztrófadiplomácia részét képezi. A diszciplína igazán csak a 2000-es években vált népszerűvé,⁹ 2012-ben jelent meg a téma legmeghatározóbb szerzőjének katasztrófadiplomáciai tankönyve, a *Disaster Diplomacy*.¹⁰ Földrajzi keretként jelen kutatás a Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetségét (Association of Southeast Asian Nations, ASEAN) jelölte ki, mivel Kelet-Timor és Pápua Új-Guinea kivételével a régió összes állama tagja a tömörülésnek, így alkalmas lesz a katasztrófadiplomáciai folyamatok vizsgálatára a térségi együttműködés kontextusában.

A tanulmány a következőképpen épül fel. Először az alkalmazott módszertani keretrendszert részletezi, a metodikát megalapozó tudományelméleti keretet, az alkalmazott complex adaptive systems (CAS) módszerét, valamint az esettanulmány felépítését. Ezután következik az esemény ismertetése, a katasztrófa körülményei, illetve annak kezelése. A katasztrófadiplomáciai elemzés fejezetében a CAS-módszertan változói szerinti

² Tsai, Yu-Lin et al. (2020): Discrepancies on Storm Surge Predictions by Parametric Wind Model and Numerical Weather Prediction Model in a Semi-Enclosed Bay: Case Study of Typhoon Haiyan. *Water*, 12(12), 3326.

³ Tran, P.: *Why Identifying Typhoon Haiyan's Dead Matters to the Living*. [online], The New Humanitarian, 2014. 01. 17. Forrás: thenewhumanitarian.org [2023. 03. 10.].

⁴ Chiu, Yu-Tzu (2013): Typhoon Haiyan: Philippines Faces Long Road to Recovery. *The Lancet*, 382(9906), 1691–1692.; Dalisay, Soledad Natalia – De Guzman, Mylene T. (2016): Risk and Culture: The Case of Typhoon Haiyan in the Philippines. *Disaster Prevention and Management*, 25(5), 701–714.; Barmania, Sima (2014): Typhoon Haiyan Recovery: Progress and Challenges. *The Lancet*, 383, 1197–1199.

⁵ ASEAN (2015): *ASEAN Continues Support to Philippines After Haiyan*. [online], Association of Southeast Asian Nations, 2015. 02. 18. Forrás: reliefweb.int [2023. 03. 10.]; Barber, Rebecca (2014): *Weathering the Perfect Storm – Lessons Learnt on the ASEAN's Response to the Aftermath of Typhoon Haiyan*. [online], ASEAN Titkárság, 2014. Forrás: reliefweb.int [2023. 03. 10.].

⁶ Gyuró György (2013): A Haiyan tájfun. *Élet és Tudomány*, 68(49), 1545–1547.; Rosta Petronella – Siposné Kecskeméthy Klára (2014): Katasztrófatudomány és a Haiyan/Yolanda tájfun. *Műszaki Katonai Közlöny*, 24(1), 1. 156–172.

⁷ Galambos Péter: *Zombiként bolyonganak a Fülöp-szigeteki tájfun túlélői*. [online], Origo, 2013. 11. 10. Forrás: origo.hu; Index: *A vihar, ami durvább, mint Katrina és Sandy*. Index, 2013. 11. 08. Forrás: index.hu [2023. 03. 10.].

⁸ Kelman, Ilan (2012): *Disaster Diplomacy*. New York: Routledge.

⁹ Papp, Bendegúz – Pal, Indrajit (2021): In Pursuit of a Taxonomical Definition of Disaster Diplomacy – An Empirical Scientometric Analysis. In Djalante, Riyanti – Pal, Indrajit – Shaw, Rajib (szerk.): *Disaster Resilience and Sustainability*. Amsterdam: Elsevier.

¹⁰ Kelman 2012.

elemzés olvasható. Végül a tanulmány összefoglalja a fontosabb pontokat, valamint levonja a következtetéseket.

Módszertan

A katasztrófadiplomácia új diszciplína lévén több összefoglaló elméleti munkán nyugszik.¹¹ Ami a tudományterület módszertanát illeti, az egységes keret kidolgozására csupán néhány kísérlet történt,¹² és jelenleg sincs egységes, általánosan elfogadott metodológia. Magyarországon több publikáció jelent meg a katasztrófavédelemről, többségük elhárítási¹³ és képzési¹⁴ témában. Ezenkívül számos polgári védelmi,¹⁵ tűzvédelmi¹⁶ és iparbiztonsági¹⁷ írás is készült, habár ezek a kutatások a katasztrófadiplomáciai kérdéskört kevésbé érintik.

Jelen tanulmány egy esettanulmányi elemzés keretein belül alkalmazza a komplex adaptív rendszerek (complex adaptive systems, CAS) szempontrendszerét: ez a társadalomtudományi keretrendszer Holland¹⁸ nevéhez fűződik, az elemzés során a társadalmi, gazdasági és politikai állapotok közötti átmenet, a folyamatos változás tényére koncentrálnak.

A CAS-módszer szakirodalma alapvetően¹⁹ az adaptált modellnek négy tulajdonságát (*non-linearity, diversity, flow, aggregation*) és három mechanizmusát (*tagging, internal models, building blocks*) különbözteti meg. Ezeknek a terminusoknak, mivel a katasztrófadiplomácia szakkifejezései még meglehetősen újak, nem létezik magyar fordításuk. A későbbi félreértések elkerülése végett a tanulmány csak néhány esetben fordította a kifejezéseket, inkább magyarítást végzett. Ezekben az esetekben vagy lefordíthatatlan az angol szakszó (például *flow*) vagy a fordítással összekeverhető lenne más, már létező magyar kifejezés esetén (például ha a *diversity* szó diverzitás megfelelője helyett a sokszínűséget alkalmaznánk).

- ¹¹ Dahlberg, Rasmus – Rubin, Olivier – Vendelø, Morten Thanning szerk. (2016): *Disaster Research: Multidisciplinary and International Perspectives*. London – New York: Routledge – Taylor & Francis Group; Kelman, Ilan (2007): Disaster Diplomacy: Can Tragedy Help Build Bridges among Countries? *UCAR Quarterly*, 3(6); Mustafa, Daanish (2004): Natural Disasters and Development in a Globalizing World (Review), *Southeastern Geographer*, 44(1), 126–29. Nelson, Travis (2010): When Disaster Strikes: On the Relationship between Natural Disaster and Interstate Conflict. *Global Change, Peace & Security*, 22(2), 155–174. Pelling, Mark szerk. (2003): *Natural Disasters and Development in a Globalizing World*. London – New York: Routledge; Pelling, Mark – Dill, Kathleen (2010): Disaster Politics: Tipping Points for Change in the Adaptation of Sociopolitical Regimes. *Progress in Human Geography*, 34(1), 21–37.
- ¹² Comfort, Louise K. (2000): Disaster: Agent of Diplomacy or Change in International Affairs? *Cambridge Review of International Affairs*, 14(1), 277–294. Kelman 2012.
- ¹³ Horváth Kristóf Csaba et al. (2019): Ipari radiográfiai munkatartóval kapcsolatos hazai káresemény katasztrófavédelmi szempontú analízise. *Hadmérnök*, 14(1), 108–121.
- ¹⁴ Kátai-Urbán Lajos – Teknős László (2014): A katasztrófavédelem fenntarthatósági aspektusai. In Knoll Imre – Lakatos Péter (szerk.): *Közszolgálat és fenntarthatóság*. Budapest: Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 141–158.
- ¹⁵ Priváczkine Hajdu Zsuzsanna – Endrődi István – Muhoray Árpád (2019): A belviz elleni védelem új lehetőségei a korszerű polgári védelem rendszerével. *Védelem Tudomány*, 4(2), 183–210.
- ¹⁶ Kuti Rajmund – Zólyomi Géza (2018): A tüzesetek során képződő füst veszélyei. *Védelem Tudomány*, 3(2), 67–76. Online: www.vedelemtudomany.hu/articles/05-kuti-zolyomi.pdf
- ¹⁷ Beke Dóra – Földi Alexandra – Kuti Rajmund (2019): Közúti balesetek során bekövetkező talajszennyezések és kár-elhárítási eljárások vizsgálata. *Hadmérnök*, 14(3), 13–20.
- ¹⁸ Holland, John H. (1995): *Hidden Order: How Adaptation Builds Complexity*. Reading, Mass.: Addison-Wesley.
- ¹⁹ Papp Bendegúz (2022a): *Katasztrófadiplomáciai Esettanulmány – Egy Lehetőséges Módszertani Keretrendszer*. *Hadtudomány*, 32(1), 154–68.

Alább olvashatók a CAS-keretrendszerben nevesített tulajdonságok. A nonlinearitás (*non-linearity*) mint első tulajdonság olyan jelenséget jelöl, ahol a rendszer működése során apró változtatások következményei nagyban eltérnek egymástól az idő során. A rendszer alkotóelemei, apró egységei összetetten befolyásolják a rendszer egészét.²⁰ Erre jó példa, ha egyetlen személy észreveszi a szökőár előjeleit (apró alkotóelem), aminek köszönhetően egy egész partszakaszt lehet idejében figyelmeztetni és kiüríteni, és esetlegesen több ezer emberéletet megmenteni (következmény). Erre az esetre példa az indiai-óceáni cunami esete Sri Lankán, ahol egy tízéves brit kislány a földrajzórán tanultak miatt percekkel korábban felismerte a csapás közeledtét.²¹ A nonlinearitás bizonyos szintig mindig jelen van katasztrófaeseményeknél, mivel mind a természeti tényezők, mind a résztvevők – érintettek, áldozatok – kiszámíthatatlanul működnek ebben a komplex rendszerben.

A diverzitás (*diversity*) jelentése, hogy hasonló tulajdonságokkal rendelkező egyének vagy egységek ugyanarra a hatásra különböző módon reagálnak, ezzel új folyamatokat indítanak el.²² A katasztrófadiplomáciában ez a tulajdonképpeni szereplőket jelöli, vagyis a diplomatakat, politikusokat, nemzetközi szervezeteket, civil szervezeteket, a médiát, magánszektort és egyéb szereplőket.²³ A diverzitás szintén minden katasztrófaeseménynél jelen van, ugyanis ugyanaz az esemény teljesen különböző módon és mértékben érinti az egyéneket, közösségeket, társadalmi élettereket és a gazdasági berendezkedést. Jelen kutatásnál ez a feltételezés fokozottan igaz, mivel a tíz ASEAN-tagállamot szükségszerűen teljesen eltérően érinti ugyanaz a katasztrófaesemény, illetve az államok feltételezhetően teljesen eltérően reagálnak rá.

A flow a harmadik tulajdonság, amely szerint az akciók, anyagok, eszmék és emberek azonos közegben való áramlása katalizátorként működik a független egyének között.²⁴ Ilyen „áramlási funkciót” lát el például egy katasztrófasújtotta területre érkező segélyszállítmány vagy a közösségi médiában, e-mailben, telefonon vagy hagyományos postán történő információcsere.²⁵ A fentiekből sejthető, hogy az összes katasztrófaeseménynél fellelhető ez a fajta áramlás, pusztán annak mértékében lelhető fel különbség.

Az aggregáció mint tapasztalatfelhalmozás (*aggregation*) az egyének azon képességét mutatja, amikor a közös cél érdekében visszatérő mintázatok szerint lépnek egymással kapcsolatba.²⁶ Jó példák erre a különböző katasztrófavédelmi keretrendszerek, vagyis amikor egy-egy szervezet (például ENSZ) egy megadott protokoll szerint koordinálja a segélyezést, és a különböző államok ezt a csatornát felhasználva vesznek részt a katasztrófadiplomáciában. Az aggregáció tehát a nemzetközi katasztrófavédelem platformját jelenti.

A CAS-keretrendszerben nevesített mechanizmusok a következők. A társítás (*tagging*) mint mechanizmus a segítséget igénylő és biztosító egységek összekötését jelenti.²⁷ Ez el-

²⁰ Comfort 2000: 282.

²¹ Chapman, Chris (2005): Get off the Beach–Now! [Interview by David Cyranoski]. *Nature*, 433(7024), 354.

²² Comfort 2000: 282.

²³ Kelman 2012: 78.

²⁴ Comfort 2000: 282.

²⁵ Kelman 2012: 79.

²⁶ Comfort 2000: 281.

²⁷ Comfort 2000: 282.

hárításnál a műszaki mentést végző csapatok összekapcsolása a kárhelyszínnel, ahol a szakértelmüket használva részt tudnak venni a műveletben. Nemzetközi kapcsolatokban a hasonló érdekeket kereső államok összekötését is jelenti a társítás.²⁸

A belső modell (*internal models*) a közös előfeltevésekre utal, ami a rendszer alrendszerei vagy alkotórészei közötti interakciót befolyásolja.²⁹ Ez a katasztrófadiplomáciában két olyan kormányra vonatkozatható, amelyek ideológiája, külpolitikai elképzelése vagy a harmadik fél iránti magatartása hasonló.³⁰

Az utolsó mechanizmus az alkotóelemek (*building blocks*). Ezek a rendszer azon egységei, amelyek használatával létrehozzák a visszatérő interakciók komplex rendszerét, mint például a kommunikációs lépéseket.³¹ Katasztrófadiplomáciában ezek az alkotóelemek lehetnek a katasztrófavédelemben használt egységek (például meteorológiai állomások), illetve a diplomáciában használt platformok (például hivatalos fórumok, bármi, ami információt küld, továbbít vagy fogad). Az alkotóelemek mechanizmusa nem pusztán a konkrét egységeket, hanem azok mozgósítását jelenti. Mivel ilyen, a katasztrófavédelmet és diplomáciát elősegítő közegek mindig az államok rendelkezésére állnak, a mechanizmus azok aktivizálásában vagy annak hiányában figyelhető meg.³²

Természetesen a CAS-módszer alkalmazásának is számos korlátja van, amely a kutatási eredmény izolálását, az ok-okozati összefüggések megállapítását nehezíti meg. Az egyéni érdekek, a politikusok és végrehajtók egyéni szándéka és érdekei nagyban befolyásolják a katasztrófadiplomáciát, és ez gyakorlatilag kimutathatatlan és elemezhetetlen jelenség. Viszont a módszer legnagyobb problémáját maguk az elemzési szempontok jelentik: a négy tulajdonság és a három mechanizmus. Ezek fizikai rendszerben vagy kimutathatók, vagy nem, viszont nemzetközi kapcsolatokban állandóan jelen vannak, csak a mennyiségük és a minőségük változik.³³ A leírt esetben így mindig megfigyelhető valamilyen szintű jelenlét, és annak egyéb tényezői határozzák meg a kutatási eredményt.

Ami a forrásokat illeti, jelen kutatás az alábbi, esettanulmányokban alkalmazott³⁴ hat forrástípust használja: dokumentum (jogi egyezmények, jogszabályok, jelentések, egyéb publikációk); archivált adat (kutatási eredmények, szervezeti feljegyzések, térképek, táblázatok, felmérések eredményei stb.); interjú (az együttműködés valamelyik szintjén dolgozó szakemberrel); közvetlen megfigyelés; résztvevő megfigyelés. Az utóbbi kettő típus elsősorban terepmunka, illetve a katasztrófa idején megvalósult személyes kutatóút során érhető el, így rájuk csak korlátozott mértékben, másodlagos forrásként támaszkodik.

²⁸ Kelman 2012: 79.

²⁹ Comfort 2000: 283.

³⁰ Kelman 2012: 79.

³¹ Comfort 2000: 283.

³² Mavrogenis, Stavros – Kelman, Ilan (2013): Perceptions of Greece-Turkey Disaster Diplomacy: Europeanization and the Underdog Culture. *Balkanistica*, 26, 73–104.

³³ Kelman 2012: 79–82.

³⁴ Bennett, Andrew (2004): Case Study Methods: Design, Use, and Comparative Advantages. In Sprintz, Detlef F. – Wolinsky-Nahmias, Yael (szerk.): *Models, Numbers, and Cases: Methods for Studying International Relations*. Michigan: University of Michigan Press, 19–55.

Eredmények

A Fülöp-szigetek kedvezőtlen földrajzi adottságaiból adódóan Délkelet-Ázsia és a világ egyik leginkább katasztrófaveszélyeztetett országának tekinthető.³⁵ Ezen felül rendkívül gyakoriak az óceán felől érkező viharok, amely a part menti magas népsűrűség miatt folyamatos fenyegetést jelent a lakosságra. A klímaváltozás tovább súlyosbítja a helyzetet: egy, a klímaváltozás általi veszélyeztetettséget felmérő elemzés szerint³⁶ az ország viharoktól való sebezhetősége egészen biztosan növekedni fog a jövőben. Az ország veszélyeztetettségét jól mutatja, hogy az egyik túlélő úgy kommentálta a 2013-as tájfun, miszerint hozzá vannak szokva („*Sanay na kami dyan*”) az ilyen katasztrófákhoz.³⁷

Ami a regionális katasztrófavédelmi mechanizmust illeti, a térségi szerveződés, az ASEAN 2013-ra kiépítette regionális katasztrófavédelmi keretrendszerét, így elméletben a tájfun egy felkészült közösségre csapott le november 8-án. Ami a jogszabályi alapokat illeti, 2009 óta hatályos volt a katasztrófavédelmi keretrendszer, az AADMER,³⁸ illetve 2011 óta működött az AADMER végrehajtószerve, az AHA-központ.³⁹ A katasztrófa előtt május 7. és 11. között a térség fő biztonsági egyeztető fóruma, az ASEAN Regional Forum (ARF) egy katasztrófavédelmi gyakorlatot hajtott végre Thaiföldön, továbbá június 17–20-ig szervezett egy brunei tájfun szimuláló hadgyakorlatot is.⁴⁰ Ezek alapján feltételezhető volt, hogy az ASEAN megfelelően, regionális összefogással lesz képes kezelni egy, több tagállamát is érintő katasztrófaeseményt.

Az esemény körülményei

Bár a katasztrófa rendkívüli pusztítást végzett, nem volt előzmény nélküli a térségben. 1881. október 8-án a Haiphong tájfun csapott le Dél-Vietnámra és a Fülöp-szigetek északi részére. A csapásban minimum 23 ezer fő hunyt el, amely így az akkori feljegyzések szerint a térség legtöbb áldozatot szedő katasztrófájává vált.⁴¹ Jelenleg a Fülöp-szigetek

³⁵ Papp Bendegúz (2022b): *Katasztrófális helyzet? – Katasztrófaveszélyeztetettség Délkelet-Ázsiában. Eurázsia Szemle*, 2(2), 26–46.

³⁶ Yusuf, Arief Anshory – Francisco, Herminia (2009): *Climate Change Vulnerability Mapping for Southeast Asia*. Ottawa: International Development Research Centre.

³⁷ Dalisay–Guzman 2016.

³⁸ ASEAN Agreement on Disaster Management and Emergency Response.

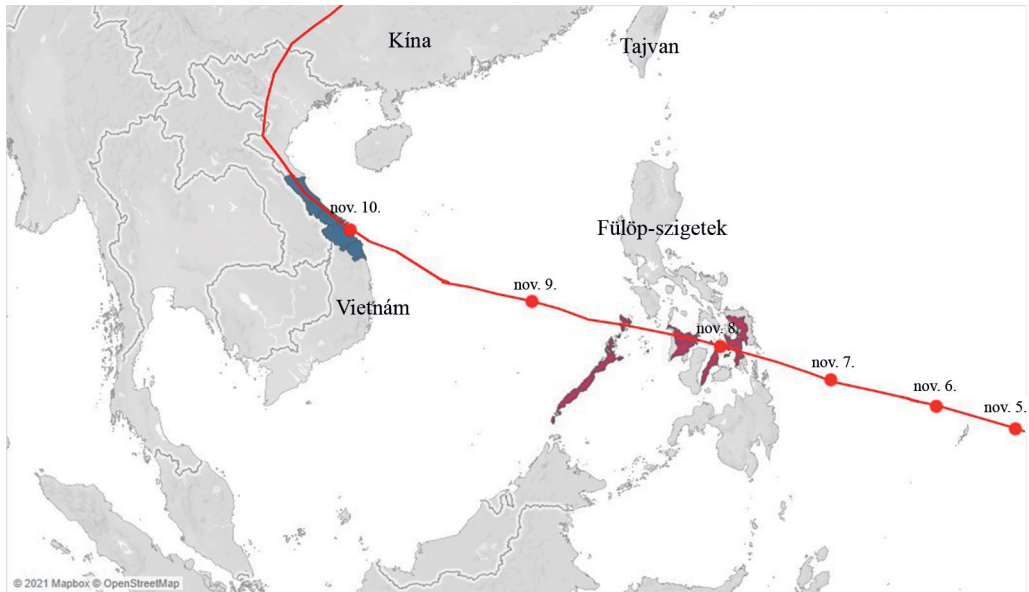
³⁹ ASEAN Coordinating Centre for Humanitarian Assistance on Disaster Management. A Jakarta-központú szervezet összekötő és végrehajtó szerepet tölt be az ASEAN-tagállamok katasztrófavédelmi egységei között. Egyik legfontosabb feladatrendszere az elsődleges regionális beavatkozóállomány, az Emergency Response and Assessment Team-csapatok (ERAT) kiképzése.

⁴⁰ Graham, Euan (2013): *Super Typhoon Haiyan: ASEAN's Katrina Moment?* [online], Singapore: Nanyang Technological University. Forrás: rsis.edu.sg [2023. 03. 10.].

⁴¹ Ribera, Pedro – García-Herrera, Ricardo – Gimeno, Luis (2008): Historical Deadly Typhoons in the Philippines. *Weather*, 63(7), 194–199.

évente több tucat tájfun vészelt át, ezek fele éri el a szárazföldet,⁴² mégis a Haiyan volt az első, amely elérte a Saffir–Simpson-skála⁴³ szerinti 6-os értéket.⁴⁴

2013-ban a Haiyan volt a 30. elnevezett vihar, a 13. tájfun (a Csendes-óceán nyugati részén kialakuló vihar) és az ötödik szupertájfun (minimum 190 km/h-s szélsőségszerű vihar). A vihar kiindulópontja a mikronéziai szigetvilág volt, innen indult útjára egy alacsony légnyomású területről 2013. november 2-án. Nyugatra haladva a légköri környezet miatt alacsony légnyomású centrumú viharrá erősödött, amely november 4-ére már mutatta a trópusi viharrá válás első jeleit. Ettől kezdve a vihar erőssége gyorsan fokozódott, november 6-án már a hawaii Összevont Tájfun-előrejelző Központ adott ki figyelmeztetést, hogy a napokban egy Saffir–Simpson-skála szerinti 5-ös erősségű vihar várható Délkelet-Ázsia keleti téségében.⁴⁵

1. ábra: A Haiyan tájfun útvonala. Piros színel kiemelve az érintett fülöp-szigeteki, kék színel kiemelve az érintett vietnámi területek

Forrás: a szerző szerkesztése Tableau programmal Chiu 2013: 1692 elemzése alapján

⁴² Brower, Ralph S. – Magnó, Francisco A. – Dilling, Janet (2014): Evolving and Implementing a New Disaster Management Paradigm: The Case of the Philippines. In Kapucu, Naim – Liou, Kuotsai Tom (szerk.): *Disasters and Development*. Cham: Springer.

⁴³ A trópusi viharok erősségét a Saffir–Simpson-skálával szokták jelölni. Ez az ötfokozatú mérési rendszer a szél sebességén alapul, a 6-os kategória szimbolikus jelentőségű: a gyakorlatban mérhetetlenül erős eseményeknél szokás használni.

⁴⁴ Sz. n. (2014): Asian Disaster Relief: Lessons of Haiyan. *Strategic Comments*, 20(1), iii–iv.

⁴⁵ Tsai et al. 2020.

Ezek után több előre jelző ügynökség – köztük a Japán Meteorológiai Ügynökség és a Hongkongi Observatórium – is jelezte, hogy a mért szélesebb adatok alapján egy rendkívül magas intenzitású trópusi viharral állnak szemben.⁴⁶ A Haiyan november 7-én érte el a Fülöp-szigetek keleti partjait, innentől kezdve fokozatosan csökkent az intenzitása. Átszelve a szigeteket, tovább vonult a Dél-kínai-tenger felé, míg onnan Közép- és Észak-Vietnám felé fordult november 9-én, ekkor a szél sebessége körülbelül 160 km/h volt (1. ábra).⁴⁷

A tájfun által végzett pusztítás óriási volt, az 1. táblázat foglalja össze a Nemzetközi Katasztrófa-adatbázis által gyűjtött adatokat. Elsőre látható, hogy a Fülöp-szigetek által elszenvedett veszteség mértéke rendkívüli volt, és bár Vietnámot is érintette a katasztrófa, a kár mértéke nem volt akkora jelentőségű.

Az áldozatszám tekintetében a Haiyan által végzett pusztítás – bár óriási volt – nem nevezhető kiemelkedőnek: a térség modern kori eseményei közül a 2004-es cunami és a 2008-as Nargis ciklon sokkal nagyobb, több százszáz nagyságrendű áldozatszámokkal jártak. (Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy pont a halálos áldozatok számát tekintve rendkívül eltérő becslések születtek a Haiyan tekintetében.⁴⁸) Ellenben a katasztrófa által érintettek száma 16 millió feletti volt, amely szám rendkívül magasnak számít. A vihar pont a legsűrűbben lakott part menti városokra csapott le, és az ott található lakóépületek nagy részét el is pusztította, emiatt a helyiek hajléktalanná váltak. Továbbá az esemény legsúlyosabbnak nevezhető attribútuma a gazdasági kár, amely megközelítőleg 10 milliárd dollárnyi értéket vett fel, bár ez a szám csak becslést jelent. A természeti környezet pusztításán felül a városi, emberi környezet – lakóépületek, infrastruktúra, közlekedési útvonalak, egészségügyi központok és dokumentáció⁴⁹ stb. – gyakorlatilag a földdel lett egyenlővé. A semmiből kellett az érintett településeket felépíteni, ennél fogva az elszenvedett kár Délkelet-Ázsia legnagyobb anyagi kárral járó modern kori katasztrófájává minősítette a Haiyant.

1. táblázat. A Haiyan tájfun emberéletbeli és gazdasági veszteségei az ASEAN-tagállamokban

Ország	Halott (fő)	Érintett (ezer fő)	Gazdasági kár (millió USD)
Fülöp-szigetek	7354	16 107	10 000
Vietnám	16	13	734
Összesen	7370	16 120	10 734

Forrás: a szerző szerkesztése az emdat.be adatai alapján

⁴⁶ AHA-központ (2013a): *Annual Report 2013*. Jakarta: AHA Centre.

⁴⁷ AHA-központ (2013c): *Viet Nam. Effect of Typhoon Haiyan*. Jakarta: AHA Centre.

⁴⁸ Tran 2014.

⁴⁹ Barmania 2014.

Katasztrófakezelés

A megelőzés fázisának tekintetében nagyon részletes és alapos nemzetközi információ-áramlással találkozhatunk. A hawaii központú Összevont Tájfun-előrejelző Központ már november 2-án észlelte a Mikronéziától keletre–délkeletre található alacsony nyomású vihart, amely Délkelet-Ázsia felé tartott, és magában hordozta a tájfunná válás lehetőségét. A Japán Meteorológiai Ügynökség november 3-án már trópusi viharnek minősítette a jelenséget.⁵⁰

Az AHA-központ, amint a nemzetközi információáramlás elindult, részt vett a figyelemztetésben. Külön figyelmeztette a tagállamokat, hogy készüljenek egy nagymértékű trópusi viharra, mert a külföldi előrejelző ügynökségek potenciális veszélyként határozták meg a kialakuló vihart.⁵¹ Fontos megemlíteni, hogy az AHA-központ nem saját méréseket végzett, hanem a nemzetközi információáramlást segítette elő.

November 6-án a fülöp-szigeteki kormány kiadta a riasztást, bár először csak a négyfokú skála legalsó, egyes kategóriáját aktiválta és csak két területre: a Visaya-szigetekre és Mindanao tartományra. November 7-én a minősítést már a legmagasabb fokozatra változtatta, és kiterjesztette a riasztást az ország középső megyéire. November 8-án a négyfokozatú riasztást további megyékre is kiadta a kormány. Az előrejelzés azonban nem érte el a lakosság egészét, főként azokat, akik szegényebbek vagy sebezhetőbbek voltak, mivel ők nehezebben fértek hozzá a közigazgatás által használt felületekhez: a televízióhoz és a közösségi médiához.⁵² Éppen ezért a lakosság kitelepítése sem történt meg időben, különös példa erre Tacloban város, ahol a helyi kormányzat konkrétan semmilyen evakuációs tevékenységet nem végzett. A helyzetet tovább súlyosbította, hogy a lakosság katasztrófatudatossága hátrányként merült fel a védekezésben. Mivel az emberek a veszélyeztetett területeken hozzá voltak szokva a trópusi viharokhoz, nem vették komolyan a riasztást, és otthonaikban maradtak alábecsülve a vihar erősségét. Ezzel magyarázható, hogy ezeken a területeken kimagasló halálozási számmal találkozhatunk.⁵³

Bár az előrejelzések alapján nem lehetett biztosra venni, hogy Vietnámot is súlyosan érinteni fogja a vihar, a vietnámi kormány megelőző intézkedésként 850 ezer embert evakuált a középső és déli országrész part menti területeiről.⁵⁴ Ez az intézkedés feltételezhetően nagyban hozzájárult, hogy a jelentős gazdasági kár mellett országosan pusztán 16 igazolt haláleset történt a vihar következtében.

A beavatkozás fázisánál mind a Fülöp-szigetek, mind Vietnám azonnal reagált. A szigetország elnöke, Benigno Aquino a vihar partot érése előtt mozgósította a katonaságot és helikoptereket küldött a riasztott területekre. A gyors intézkedés azonban nem érte el célját: a megfelelő előkészületek hiányában az érintettek száma óriási volt, és így az ország erőforrásai nem voltak elegendők ahhoz, hogy kimentsék a lakosságot

⁵⁰ Tsai et al. 2014.

⁵¹ AHA-központ 2013a: 28.

⁵² Ehrenfeld, Jon – Aanenson, Charles – Hall, Rosalie A. (2015): *Frameworks and Partnerships: Improving HA/DR in the Asia Pacific*. Seattle – Washington: Peace Winds America.

⁵³ Esteban, Miguel et al. (2016): Storm Surge Awareness in the Philippines Prior to Typhoon Haiyan: A Comparative Analysis with Tsunami Awareness in Recent Times. *Coastal Engineering Journal*, 58(1), 1640009-1-1640009-28.

⁵⁴ AHA-központ 2013c.

és egészségügyi ellátást biztosítsanak nekik. Helyi híradások szerint öt nappal a tájfun után sem volt biztosítva az áldozatok élelmiszer-ellátása.⁵⁵ A helyzetet tovább súlyosbította, hogy az érintett terület nagysága mellett nem volt elég katasztrófavédelmi – főleg egészségügyi – szakember, így a lakosság ellátása gyakorlatilag lehetetlen vállalkozás volt.⁵⁶ Julie Hall, a WHO képviselője úgy kommentálta az esetet: „A Fülöp-szigetek földrajzi adottságai következtében, illetve a tény miatt, hogy rengeteg embert károsított meg a tájfun, lényegében olyan, mintha legalább hét különálló, egyidejű mentési művelet kellene végrehajtanunk.”⁵⁷

A beavatkozás fázisában vettek részt az AHA-központ által kiképzett ERAT-csapatok. Ezek a szakemberek bár az ASEAN regionális katasztrófavédelmi mechanizmusához köthetők, valójában a fülöp-szigeteki közigazgatásban dolgoztak. Ennélfogva eleve kötelességük volt részt venni az elhárításban, és elsődlegesen kormányuk utasítására csatlakoztak a műveletekhez, az AHA-központ mégis saját szakembereinek tekinti őket jelentéseikben.⁵⁸ Mindazonáltal egy néhány fős brunei ERAT-csapat is érkezett a területre a tájfun elvonulása után⁵⁹ a helyreállítási munkálatokhoz.

A másik érintett délkelet-ázsiai ország, Vietnám már a megelőzés fázisában jól teljesített, ugyanis az érintett területekről kimenekítette a lakosságot. Ennek megfelelően a vihar partot érése után a lakosság biztonságban volt. Kiemelendő, hogy a vietnámi kormány a part mellett dolgozó kínai, malajziai és indonéz hajók legénységét is igyekezett kimenekíteni még a vihar előtt. A katonaság azonnal mozgósítva lett, és mivel a tájfun erőssége nem volt kiemelkedő, és az érintettek is jóval kevesebben voltak, a kormányzat képes volt kézben tartani a helyzetet.⁶⁰

A Haiyan tájfun az okozott káron túl más okból is mérföldkőnek számít a modern Délkelet-Ázsia történetében. Ez volt az első olyan katasztrófa a régióban, ahol a lakosság utánkövetésében komoly szerepet játszott a közösségi média. Mivel a hagyományos kommunikációs csatornák – mint a telefon – nem működtek megfelelően, a túlélők az interneten keresztül jelentkezhettek be jelezvén, hogy biztonságban vannak, illetve így tudták értesíteni a családtagjaikat is.⁶¹

A *helyreállítás fázisában* a nemzetközi közösség rendkívül bőkezűnek mutatkozott, ugyanakkor kizárólag a Fülöp-szigetekre fókuszált, Vietnám veszteségeihez érdemben nem járult hozzá. A Nemzetközi Vöröskereszt mellett ki kell emelni Nagy-Britannia 130 millió fontnyi, az USA 87 millió dollárnyi,⁶² Ausztrália 40 millió ausztrál dollárnyi,

⁵⁵ Sz. n. 2014.

⁵⁶ Chiu 2013; Cranmer, Hilarie H. – Biddinger, Paul D. (2014): Typhoon Haiyan and the Professionalization of Disaster Response. *The New England Journal of Medicine*, 370(13), 1185–1187.

⁵⁷ Chiu 2013: 1692.

⁵⁸ Barber 2014: 35.

⁵⁹ AHA-központ 2013a.

⁶⁰ Koh, Kheng-Lian – Eisma Osorio, Rose-Liza (2015): The Role of ASEAN in Disaster Management: Legal Frameworks and Case Study of Typhoon Haiyan/Yolanda. In *Adaptation to Climate Change*. World Scientific, 455–505.

⁶¹ Tandoc, Edson C. – Takahashi, Bruno (2017): Log in if You Survived: Collective Coping on Social Media in the Aftermath of Typhoon Haiyan in the Philippines. *New Media and Society*, 19(11), 1778–1793.

⁶² USAID (2014): *Typhoon Haiyan / Yolanda Infographic*. [online], Washington: United States Agency for International Development. Forrás: usaid.gov [2023. 03. 10.].

Dél-Korea 20 millió dollárnyi és Japán 52 millió dollárnyi⁶³ segítségét. Az USA ezen kívül tengerészgyalogságát is bevetette az érintett területeken, míg Japán az infrastruktúra újjáépítésében vállalt jelentős szerepet.⁶⁴

Az ASEAN ezzel szemben nagyon lassan és kis hatékonysággal reagált. Bár az AHA-központnak ez volt az „első megmérettetése”,⁶⁵ még így is felkészületlenül és kaotikusan szervezte a katasztrófakezelést.

Az ASEAN a katasztrófa után három nappal adta utasításba a regionális végrehajtószerv, az AHA-központ aktiválását. A központ szakemberei több hetes késésben voltak, mire egyáltalán nekikezdték a károk előzetes megbecslésének, és a mozgósított erőforrások is kevésnek bizonyultak.⁶⁶ A jelenséget jól példázza, hogy Aquino elnök első megnyilatkozásaiban említést sem tett az ASEAN által nyújtott segítségről.⁶⁷

Az ASEAN akkori főtitkára, Le Luong Minh november 19. és 22. között egy csapattal ellátogatott az érintett fülöp-szigeteki Tacloban városba, és hivatalos keretek között átadta az ASEAN által küldött segélyeket.⁶⁸ A látogatás után Technikai Munkabizottság (Technical Working Group, TWG) alakult az ASEAN, az AHA-központ és a fülöp-szigeteki polgári védelem képviselőiből, hogy együtt koordinálják a károk utáni helyreállítást.

Az AHA-központ 2014 áprilisára készített el egy, a térségre kiterjedő kárfelmérést,⁶⁹ bár ennek módszertanát nem hozták nyilvánosságra – nem tudni, ki és mi alapján végezte az értékelést. Az ASEAN vezetői azonban még 2015-ben is hoztak döntést a tájfun által megkárosított települések rehabilitációjáról. Közvetve bár, de a Haiyan vezetett⁷⁰ a térségi katasztrófavédelmi munkaterv, az „Egy ASEAN, Egy Válasz” 2016-os elfogadásához,⁷¹ amely a regionális katasztrófakezelés egyik alapidokumentumának tekinthető és előíranyozza a természeti veszélyekkel való közös megküzdést.

A helyreállítás fázisa rendkívül hosszú ideig tartott, még évekkel a katasztrófa után sem fejeződött be az okozott kár felszámolása és az újjáépítés. Még 2018-ban is tüntettek a túlélők a kormány által elkövetett hibák és a helyreállítási források „eltűnése” miatt.⁷²

⁶³ Inquirer (2013): *Japan triples 'Yolanda' aid package to over \$30M*. Manila, Philippine Daily Inquirer. Forrás: inquirer.net [2023. 04. 27.].

⁶⁴ Mas, E. et al. (2015): Field Survey Report and Satellite Image Interpretation of the 2013 Super Typhoon Haiyan in the Philippines. *Natural Hazards and Earth System Sciences*, 15(4), 805–816.; Tajima, Yoshimitsu et al. (2014): Initial Report of JSCE-PICE Joint Survey on the Storm Surge Disaster Caused by Typhoon Haiyan. *Coastal Engineering Journal*, 56(1), 1450006-1-1450006-12.

⁶⁵ Barber 2014: 61.

⁶⁶ Berthelsen, John: *Asean's Weak Haiyan Response*. [online], Asia Sentinel, 2013. 11. 23. Forrás: asiasentinel.com [2023. 03. 10.].

⁶⁷ Keithley, Steven: *ASEAN Slowly Gets Up to Speed on Haiyan*. [online], The Diplomat, 2013. 11. 23. Forrás: thediplomat.com [2023. 03. 10.].

⁶⁸ ASEAN 2013.

⁶⁹ AHA-központ (2013b): *Philippines, Effect of Typhoon Haiyan (Yolanda)*. Jakarta: AHA Centre.

⁷⁰ AHA-központ (2018): *Operationalising One ASEAN One Response*. [online], Jakarta: AHA Centre. Forrás: reliefweb.int [2023. 03. 10.].

⁷¹ ASEAN (2016): *ASEAN Declaration on One ASEAN One Response: ASEAN Responding to Disasters as One in the Region and Outside the Region*. [online], Jakarta: ASEAN, 2016. 09. 09. Forrás: asean.org [2023. 03. 10.].

⁷² CNN: *The World Tonight: Tacloban Still Reeling 5 Years after 'Yolanda'*. [online], Youtube, 2018. Forrás: youtube.com [2023. 03. 10.].

Az ASEAN-tagországok a nemzetközi közösséghez hasonlóan igyekeztek támogatni a Fülöp-szigetek helyreállítási munkálatait. Ugyanakkor ez a segélyezési hajlandóság rendkívül lassú és alacsony mértékű volt, bőven elmaradt például a fukusimai hármaskatasztrófa után tapasztaltaktól.⁷³ Loh úgy látja,⁷⁴ hogy mivel a közösségen belül történt a természeti csapás, az államok féltek beleavatkozni a fülöp-szigeteki kormányzat munkájába, és beérték kisebb helyreállítási hozzájárulásokkal.

Az ASEAN-tagországok által felajánlott összegeket és egyéb segítségeket a 2. táblázat foglalja össze. Látható, hogy a fejlettebb gazdaságok – mint például Indonézia vagy Thaiföld – nagyobb összegű felajánlásokat (1 millió USD, illetve 2,7 millió USD) tettek, míg az elmaradottabb országok – például Laosz vagy Kambodzsa – inkább jelképes mértékben járultak hozzá a költségekhez. Ami az egyéb segélyezést illeti, az államok főként élelmiszert és orvosi eszközöket küldtek: személyi állományuk közül Brunei, Malajzia és Szingapúr mozgósítottak csapatokat. Az országok közül Brunei, Malajzia és Thaiföld az AHA-központon keresztül küldték a szállítmányt, Indonézia is a központtal működött együtt, a többi állam közvetlenül a Fülöp-szigetekkel vette fel a kapcsolatot.⁷⁵

2. táblázat: Az ASEAN-tagországok által küldött segélyek a Haiyan tájfun után

Ország	Pénzbeli segély (USD)	Egyéb segély
Brunei	n. a.	élelmiszer; négyfős ERAT-csapat; orvosi eszközök
Indonézia	1 000 000	élelmiszer, orvosi eszközök
Kambodzsa	100 000	n. a.
Laosz	50 000	n. a.
Malajzia	1 000 000	élelmiszer, orvosi eszközök, táborigénykuckó, 53 fős orvosi személyzet
Mianmar	100 000	mentési eszközök
Szingapúr	260 000 (eszközökben)	élelmiszer, orvosi eszközök, kétfős polgári védelmi személyzet
Thaiföld	2 700 000	élelmiszer, orvosi eszközök
Vietnám	100 000	n. a.

Forrás: a szerző szerkesztése az AHA-központ jelentése, Barber 2014 alapján

A segélyek mértéke bőven elmaradt a nemzetközi közösség segélyezési hajlandóságától. Míg a nagyhatalmak több tízmillió dollárnyi összegeket ajánlottak fel, addig az ASEAN-tagországok közül egyedül Thaiföld lépte túl az egymillió dolláros küszöböt. Ezenkívül a katasztrófafekezéskor rendkívül jól használható katonai személyzetet és eszközrendszert

⁷³ Lee, Khiam Jin: *Asean's Response to Typhoon Haiyan*. Penang Monthly, [online], 2014. 03. Forrás: penangmonthly.org [2023. 03. 10.].

⁷⁴ Loh, Dylan M. H. (2016): ASEAN's Norm Adherence and Its Unintended Consequences in HADR and SAR Operations. *The Pacific Review*, 29(4), 549–572.

⁷⁵ Barber 2014.

sem mozgósították, míg például az USA repülőgépeket és hajókat is küldött, hogy megtisztítsák az érintett városok útvonalait és biztosítsák a személyszállítást.⁷⁶

Bár a tagországok ezzel biztosítani akarták egymás belügyének tiszteletben tartását, illetve saját értékelésük szerint is az ASEAN-út szellemiségében cselekedtek,⁷⁷ és sikeresnek értékelték a regionális katasztrófakezelést.⁷⁸ Az AHA-központ és vele együtt az egész ASEAN az információmegosztáson és a koordináción túl érdemben nem járult hozzá a katasztrófavédelem megelőzési, beavatkozási és helyreállítási fázisához sem.

Katasztrófadiplomáciai elemzés

A Haiyan tájfun bár Délkelet-Ázsia legnagyobb gazdasági kárral járó katasztrófája volt, összesen két országot érintett a régióból: a Fülöp-szigeteket és Vietnámot. A nemzetközi katasztrófadiplomáciai folyamatok azonban kizárólag az előbbire koncentráálódtak: a szigetország által elszenvedett veszteségek óriásiak voltak, nemzetállami keretek között nem tudott megküzdeni a veszélyhelyzettel, továbbá a nemzetközi közösség és az ASEAN is inkább is a Fülöp-szigetek felé fordította segélyeit. Jelen tanulmány így Vietnám katasztrófakezelését kihagyva kizárólag a regionális együttműködés fülöp-szigeteki vonatkozásait elemzi.

A *non-linearitás* kevésbé volt érzékelhető a tájfun kezelésénél. A mentési munkálatokban és a helyreállításban az összes ASEAN-tagállam valamilyen szinten részt vett, nem volt egyik aktornak sem olyan jelentőségű döntése, amely az egész katasztrófavédelmi tevékenységet hosszú távon befolyásolta volna.

A *diverzitás* tulajdonsága ellenben jelentős mértékben volt jelen. A tagállamok mérőben eltérő mértékben reagáltak a katasztrófára: míg Brunei vagy Malajzia személyi segítséget is küldött, addig a többi állam kizárólag pénzbeli felajánlásokat tett. A diverzitás az összegek tekintetében is nyilvánvaló, amíg bizonyos országok (például Thaiföld) millió dolláros nagyságrendű összeget küldtek, addig a kevésbé fejlett államok (például Laosz) csak jelképes mértékben járultak hozzá a költségekhez.

A *flow*-t illetően elmondható, hogy a kooperációt a kaotikusság és a rendezetlenség jellemezte. Egyszerre több mentési művelet zajlott az érintett területeken a fülöp-szigeteki kormányzat enyhe koordinálása mellett. Továbbá a felajánlások tekintetében sem egy központi csatornán történt az áramlás; az államok vagy közvetlenül a fülöp-szigeteki kormányzaton vagy az AHA-központon keresztül küldték a segítséget. Ezért a flow tulajdonsága bár jelen volt, de csak korlátozott mértékben.

Az *aggregáció* jelentős volt a Haiyan tájfun kezelésénél. A regionális katasztrófavédelmi keretrendszer, az AADMER már 2009-től hatályban volt, ezáltal az együttműködés jogszabályi alapja az államok rendelkezésére állt. Ez az alapidokumentum gyakorlatilag megteremtette a veszélyhelyzet-kezelési kooperáció lehetőségét, illetve a benne foglaltakat

⁷⁶ Koh–Osorio 2015: 475.

⁷⁷ Barber 2014: 53.

⁷⁸ Barber 2014: 67.

már korábban érvényesítette a szervezet a 2008-as Nargis ciklon kapcsán.⁷⁹ A jogszabályi kereteken túl még az AADMER végrehajtó szerve, az AHA-központ is működött 2011-től kezdve. Ezáltal a térségi kooperáció keretei teljes mértékben rendelkezésre álltak.

Az első mechanizmus, azaz a *társítás* korlátozott mértékben volt jelen a védekezésben. A társító szerepét az AHA-központ igyekezett betölteni széles körű információmegosztással és a segélyezés koordinációjával. Azonban az ASEAN-tagállamok többsége is közvetlenül az érintett Fülöp-szigetekhez fordult, így a regionális katasztrófavédelmi elemek társítása korlátozott szinten maradt.

A *belső modell* azonban kevésbé volt érzékelhető. A regionális fellépés gyakorlatilag egy ERAT-csapat thaiföldi bevetésében és egy rendkívül korlátozott segélyezési folyamatban érhető csak tetten. A Haiyan tájfun katasztrófavédelmi kezelését tehát nem a regionális megküzdés jellemezte, hanem széles körű, a nemzetközi közösség részéről történő összefogás, amelyben az ASEAN-tagállamok külön-külön vettek részt és nem egy nagy egységként.

Az utolsó mechanizmus, az *építőelemek* korlátozott mértékben volt jelen a viharnál. Elsősorban a már tárgyalt ERAT-csapat, orvosi csapatok és a felajánlott tárgyi és pénzübeli adományok jelentették az építőelemeket. Azonban ezek mozgósítása meglehetősen lassú volt, és mértékük is elmaradt a korábban tapasztaltaktól.

A 3. táblázat tartalmazza a 2013-as Haiyan tájfun katasztrófadiplomáciai attribútumait. Mint látható, a tulajdonságok és a mechanizmusok általában közepes mértékben voltak jelen az eseménynél. A *diverzitás* és az *aggregáció* tulajdonsága jelentős mértékben volt érzékelhető, míg a *non-linearitás* tulajdonsága és a *belső modell* mechanizmusa csupán kevésbé. A fenti adatokból is jól látszik, hogy a vizsgált esemény és annak kezelése katasztrófadiplomáciai értelemben felemásként értelmezhető: bár az ASEAN-államok mutattak hajlandóságot az együttműködésre, annak mértéke messze elmaradt a lehetséges együttműködés mértékétől. Ez a jelenség azért is szembeötlő, mert az érintett Fülöp-szigetek egyáltalán nem zárkózott el a segítségtől, több állam is aktív szerepet vállalt a védekezésben és a helyreállítás fázisában is.

Mindezek ellenére az ASEAN a hivatalos kommunikációjában sikertörténetként könyvelte el a tájfunnal kapcsolatos katasztrófavédelmi együttműködést. A hivatalos dokumentumok szerint a tömörülés és az AHA-központ helytállt és teljes mértékben ellátta a közösségi feladatait. A képet ugyanakkor árnyalja, hogy egy, 2015-ben megjelent programjában kijelenti, az együttműködés még mindig keresi a helyét a regionális katasztrófavédelemben.⁸⁰

⁷⁹ Papp Bendegúz (2023): „Szövetségünket megkeresztelte a ciklon” – a 2008-as Nargis-ciklon katasztrófadiplomáciai elemzése. *Küliügyi Szemle*, 22(1), 40–59.

⁸⁰ ASEAN (2016a): *AADMER Work Programme 2016–2020*. Jakarta: ASEAN Titkárság.

3. táblázat: A Haiyan tájfun katasztrófadiplomáciai attribútumai

Tulajdonság/mechanizmus	Mérték	Megnyilvánulás
non-linearitás	kevésbé	nem voltak kiemelt döntései az egyes aktoroknak
diverzitás	jelentős	különböző pénzüsszegek és egyéb felajánlások
flow	korlátozott	pénz- és információáramlás
aggregáció	jelentős	AADMER mint közös katasztrófavédelmi keretrendszer, AHA-központ mint végrehajtó szerv
társítás	korlátozott	AHA-központ mint információegyszórtó és koordináló szerv
belső modell	kevésbé	ERAT-csapat és kis mértékben regionális segély
építőelemek	korlátozott	ERAT-csapat és nemzetközi segélyszállítmányai

Forrás: a szerző szerkesztése

Összegzés

Jelen tanulmány célja a 2013. évi Haiyan tájfun katasztrófadiplomáciai elemzése volt. A tudományterület elméleti háttérének felállítása, valamint az alkalmazott módszertani szempontrendszer ismertetése után felrajzolta az esemény körülményeit, az alkalmazott katasztrófakezelést, illetve megvizsgálta a katasztrófadiplomáciai folyamatokat a megadott változók mentén. Az eredmények alapján a 2013-as esemény katasztrófadiplomáciai értelemben felemásként értékelhető: bár az érintett Fülöp-szigetek szívesen fogadta a külföldi segélyeket, mégis a térség államaira az elzárkózás, a visszafogott reagálás és a passzív hozzáállás volt jellemző.

Ez a jelenség azért is meglepő, mert 2013-ra Délkelet-Ázsia már megtapasztalt több modern értelemben vett katasztrófaeseményt, és több-kevesebb sikerrel sikerült is közösen menedzselnie azokat – például a 2004-es cunami vagy a 2008-as Nargis-ciklon esetében. Sőt, ekkorra már rendelkezésre állt egy kiterjedt katasztrófavédelmi jogszabályi és intézményi keretrendszer, amely megfelelő háttérrel biztosított a katasztrófadiplomáciai folyamatoknak.

Fontos kiemelni, hogy a katasztrófadiplomáciai értelemben vett siker nem függ össze a katasztrófavédelem hatékonyságával, lényege inkább a politikai folyamatok katasztrófavédelmi környezetbe történő becsatornázásában keresendő. Az esemény kapcsán megfigyelhető, hogy a régióban meghatározó jelenlétével⁸¹ az Amerikai Egyesült Államok és Japán is messzemenőig részt vett a természeti csapás okozta károk felszámolásában és a helyreállításban. Bár az ASEAN-tagállamok a regionális együttműködést illetően előbbieknél nagyobb potenciállal rendelkeztek, mégis inkább kimaradtak a térségi veszélyhelyzet-kezelésből. Ezáltal a 2013-as Haiyan tájfun olyan diplomáciai lehetőségként jellemezhető, amelyet a térségi államok nem használtak ki megfelelően.

⁸¹ Háda Béla (2013): Az amerikai–kínai rivalizálás hatásai a délkelet-ázsiai államok tengeri védelmi stratégiáira. *Nemzet és Biztonság*, 13(3), 73.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- AHA-központ (2013a): *Annual Report 2013*. Jakarta: AHA Centre.
- AHA-központ (2013b): *Philippines, Effect of Typhoon Haiyan (Yolanda)*. Jakarta: AHA Centre.
- AHA-központ (2013c): *Viet Nam. Effect of Typhoon Haiyan*. Jakarta: AHA Centre.
- AHA-központ (2018): *Operationalising One ASEAN One Response*. [online], Jakarta: AHA Centre. Forrás: reliefweb.int [2023. 03. 10.].
- ASEAN (2015): *ASEAN Continues Support to Philippines After Haiyan*. [online], Association of Southeast Asian Nations, 2015. 02. 18. Forrás: reliefweb.int [2023. 03. 10.].
- ASEAN (2016a): *AADMER Work Programme 2016–2020*. Jakarta: ASEAN Titkárság.
- ASEAN (2016b): *ASEAN Declaration on One ASEAN One Response: ASEAN Responding to Disasters as One in the Region and Outside the Region*. [online], Jakarta, ASEAN, 2016. 09. 09. Forrás: asean.org [2023. 03. 10.].
- Barber, Rebecca (2014): *Weathering the Perfect Storm – Lessons Learnt on the ASEAN’s Response to the Aftermath of Typhoon Haiyan*. [online], ASEAN Titkárság, 2014. Forrás: reliefweb.int [2023. 03. 10.].
- Barmania, Sima (2014): Typhoon Haiyan Recovery: Progress and Challenges. *The Lancet*, 383, 1197–1199. Online: [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(14\)60590-0](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(14)60590-0)
- Beke Dóra – Földi Alexandra – Kuti, Rajmund (2019): Közúti balesetek során bekövetkező talajszennyezések és kárelhárítási eljárások vizsgálata. *Hadmérnök*, 14(3), 13–20. Online: <https://doi.org/10.32567/hm.2019.3.2>
- Bennett, Andrew (2004): Case Study Methods: Design, Use, and Comparative Advantages. In Detlef F. Sprintz – Yael Wolinsky-Nahmias (szerk.): *Models, Numbers, and Cases: Methods for Studying International Relations*. Michigan: University of Michigan Press, 19–55.
- Berthelsen, John: *Asean’s Weak Haiyan Response*. [online], Asia Sentinel, 2013. 11. 23. Forrás: asiasentinel.com [2023. 03. 10.].
- Brower, Ralph S. – Magno, Francisco A. – Dilling, Janet (2014): Evolving and Implementing a New Disaster Management Paradigm: The Case of the Philippines. In Kapucu, Naim – Kuotsai, Tom Liou (szerk.): *Disasters and Development*. Cham: Springer. Online: https://doi.org/10.1007/978-3-319-04468-2_17
- Chapman, Chris (2005): Get off the Beach–Now! [Interview by David Cyranoski]. *Nature*, 433(7024), 354. Online: <https://doi.org/10.1038/433354a>
- Chiu, Yu-Tzu (2013): Typhoon Haiyan: Philippines Faces Long Road to Recovery. *The Lancet*, 382(9906), 1691–1692. Online: [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(13\)62380-6](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(13)62380-6)
- CNN: *The World Tonight: Tacloban Still Reeling 5 Years after “Yolanda”*. [online], Youtube, 2018. Forrás: youtube.com [2023. 03. 10.].
- Comfort, Louise K. (2000): Disaster: Agent of Diplomacy or Change in International Affairs? *Cambridge Review of International Affairs*, 14(1), 277–294. Online: <https://doi.org/10.1080/09557570008400342>
- Cranmer, H. Hilarie – Biddinger, Paul D. (2014): Typhoon Haiyan and the Professionalization of Disaster Response. *The New England Journal of Medicine*, 370(13), 1185–1187. Online: <https://doi:10.1056/NEJMp1401820>
- Dahlberg, Rasmus – Rubin, Olivier – Vendelø, Morten Thanning szerk. (2016): *Disaster Research: Multidisciplinary and International Perspectives*. London – New York: Routledge – Taylor & Francis Group.
- Dalisay, Soledad Natalia – De Guzman, Mylene T. (2016): Risk and Culture: The Case of Typhoon Haiyan in the Philippines. *Disaster Prevention and Management*, 25(5), 701–714. Online: <https://doi.org/10.1108/DPM-05-2016-0097>
- Ehrenfeld, Jon – Aanenson, Charles – Hall, Rosalie A. (2015): *Frameworks and Partnerships: Improving HA/DR in the Asia Pacific*. Seattle – Washington: Peace Winds America.
- Esteban, Miguel et al. (2016): Storm Surge Awareness in the Philippines Prior to Typhoon Haiyan: A Comparative Analysis with Tsunami Awareness in Recent Times. *Coastal Engineering Journal*, 58(1), 1640009-1-1640009–28. Online: <https://doi.org/10.1142/S057856341640009X>
- Galambs Péter: *Zombiként bolyonganak a Fülöp-szigeteki tájfun túlélői*. [online], Origo, 2013. 11. 10. Forrás: origo.hu
- Graham, Euan: *Super Typhoon Haiyan: ASEAN’s Katrina Moment?* [online], Singapore: Nanyang Technological University, 2013. Forrás: rsis.edu.sg [2023. 03. 10.].

- Gyuró György (2013): A Haiyan tájfun. *Élet és Tudomány*, 68(49), 1545–1547. Forrás: https://epa.oszk.hu/02900/02930/00049/pdf/EPA02930_elet_es_tudomany_2013_49.pdf
- Háda Béla (2013): Az amerikai–kínai rivalizálás hatásai a délkelet-ázsiai államok tengeri védelmi stratégiáira. *Nemzet és Biztonság*, 13(3), 72–88. Online: <https://doi.org/10.32576/nb.2020.3.6>
- Holland, John H. (1995): *Hidden Order: How Adaptation Builds Complexity*. Reading, Mass.: Addison-Wesley.
- Horváth Kristóf Csaba – Kátai-Urbán Lajos – Sebestyén Zsolt – Vass Gyula (2019): Ipari radiográfiai munkatartóval kapcsolatos hazai káresemény katasztrófavédelmi szempontú analízise. *Hadmérnök*, 14(1), 108–121. Online: <https://doi.org/10.32567/hm.2019.1.10>
- Index: *A vihar, ami durvább, mint Katrina és Sandy*. Index, 2013. 11. 08. Forrás: index.hu [2023. 03. 10.].
- Inquirer: *Japan triples 'Yolanda' aid package to over \$30M*. Manila, Philippine Daily Inquirer, 2013. Forrás: inquirer.net [2023. 04. 27.].
- Kátai-Urbán Lajos – Teknős László (2014): A katasztrófavédelem fenntarthatósági aspektusai. In Knoll Imre – Lakatos Péter (szerk.): *Közszolgálat és fenntarthatóság*. Budapest: Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 141–158. Online: <https://bit.ly/3MJNm7s>
- Keithley, Steven: *ASEAN Slowly Gets Up to Speed on Haiyan*. [online], The Diplomat, 2013. 11. 23. Forrás: thediplomat.com [2023. 03. 10.].
- Kelman, Ilan (2007): Disaster Diplomacy: Can Tragedy Help Build Bridges among Countries? *UCAR Quarterly*, 3(6).
- Kelman, Ilan (2012): *Disaster Diplomacy*. New York: Routledge. Online: <https://doi.org/10.4324/9780203806210>
- Koh, Kheng-Lian – Osorio, Rose-Liza Eisma: The Role of ASEAN in Disaster Management: Legal Frameworks and Case Study of Typhoon Haiyan/Yolanda. In *Adaptation to Climate Change*. World Scientific, 455–505. Online: https://doi.org/10.1142/9789814689748_0018
- Kuti Rajmund – Zólyomi Géza (2018): A tüzesetek során képződő füst veszélyei. *Védelem Tudomány*, 3(2), 67–76. Online: www.vedelemtudomany.hu/articles/05-kuti-zolyomi.pdf
- Lee, Khiam Jin: *Asean's response to Typhoon Haiyan*. *Penang Monthly*, [online], 2014. 03. Forrás: penangmonthly.org [2023. 03. 10.].
- Loh, Dylan M. H. (2016): ASEAN's Norm Adherence and its Unintended Consequences in HADR and SAR operations. *The Pacific Review* 29(4), 549–572. Online: <https://doi.org/10.1080/09512748.2015.1022589>
- Mas, E. et al. (2015): Field Survey Report and Satellite Image Interpretation of the 2013 Super Typhoon Haiyan in the Philippines. *Natural Hazards and Earth System Sciences* 15(4), 805–816. Online: <https://doi.org/10.5194/nhess-15-805-2015>
- Mavrogenis, Stavros – Kelman, Ilan (2013): Perceptions of Greece-Turkey Disaster Diplomacy: Europeanization and the Underdog Culture. *Balkanistica*, 26, 73–104.
- Mustafa, Daanish (2004): Natural Disasters and Development in a Globalizing World (Review), *Southeastern Geographer*, 44(1), 126–29. Online: <https://doi.org/10.1353/sgo.2004.0012>
- Nelson, Travis (2010): When Disaster Strikes: On the Relationship between Natural Disaster and Interstate Conflict. *Global Change, Peace & Security*, 22(2), 155–174. Online: <https://doi.org/10.1080/14781151003770788>
- Papp Bendegúz (2022a): *Katasztrófadiplomáciai Esettanulmány – Egy Lehetséges Módszertani Keretrendszer, Hadtudomány*, 32(1), 154–68. Online: <https://doi.org/10.17047/Hadtud.2022.32.E.154>
- Papp Bendegúz (2022b): *Katasztrófális helyzet? – Katasztrófaveszélyeztetettség Délkelet-Ázsiában. Eurázsia Szemle*, 2(2), 26–46. Online: <http://real.mtak.hu/id/eprint/150706>
- Papp Bendegúz (2023): „Szövetségünket megkeresztelte a ciklon” – a 2008-as Nargis-ciklon katasztrófadiplomáciai elemzése. *Külgügyi Szemle*, 22(1), 40–59.
- Papp, Bendegúz – Pal, Indrajit (2021): In Pursuit of a Taxonomical Definition of Disaster Diplomacy – An Empirical Scientometric Analysis. In Riyanti Djalante – Indrajit Pal – Rajib Shaw (szerk.): *Disaster Resilience and Sustainability*. Amsterdam: Elsevier. Online: <https://doi.org/10.1016/B978-0-323-85195-4.00019-6>
- Pelling, Mark szerk. (2003): *Natural Disasters and Development in a Globalizing World*. London – New York: Routledge. Online: <https://doi.org/10.4324/9780203402375>
- Pelling, Mark – Dill, Kathleen (2010): Disaster Politics: Tipping Points for Change in the Adaptation of Socio-political Regimes. *Progress in Human Geography*, 34(1), 21–37. Online: <https://doi.org/10.1177/0309132509105004>

- Priváczkiné Hajdu Zsuzsanna – Endródi István – Muhoray Árpád (2019): A belvíz elleni védelem új lehetőségei a korszerű polgári védelem rendszerével. *Védelem Tudomány*, 4(2), 183–210. Online: www.vedelemtudomany.hu/articles/10-privaczkine-endrodi-muhoray.pdf
- Ribera, Pedro – Garcia-Herrera, Ricardo – Gimeno, Luis (2008): Historical Deadly Typhoons in the Philippines. *Weather*, 63. (2008), 7. 194–199. Online: <https://doi.org/10.1002/wea.275>
- Rosta Petronella – Siposné Kecskeméthy Klára (2014): Katasztrófaturizmus és a Haiyan/Yolanda tájfun. *Műszaki Katonai Közlöny*, 24(1), 156–172. Forrás: <http://hdl.handle.net/20.500.12944/1004>
- Sz. n. (2014): Asian Disaster Relief: Lessons of Haiyan. *Strategic Comments*, 20(1), iii–iv. Online: <https://doi.org/10.1080/13567888.2014.899739>
- Tajima, Yoshimitsu et al. (2014): Initial Report of JSCE-PICE Joint Survey on the Storm Surge Disaster Caused by Typhoon Haiyan. *Coastal Engineering Journal*, 56(1), 1450006-1-1450006–12. Online: <https://doi.org/10.1142/S0578563414500065>
- Tandoc, Edson C. – Takahashi, Bruno: Log in if You Survived: Collective Coping on Social Media in the Aftermath of Typhoon Haiyan in the Philippines. *New Media and Society*, 19(11), 11. 1778–1793. Online: <https://doi.org/10.1177/1461444816642755>
- Tran, P.: *Why Identifying Typhoon Haiyan's Dead Matters to the Living*. [online], The New Humanitarian, 2014. 01. 17. Forrás: thenewhumanitarian.org [2023. 03. 10.].
- Tsai, Yu-Lin et al. (2020): Discrepancies on Storm Surge Predictions by Parametric Wind Model and Numerical Weather Prediction Model in a Semi-Enclosed Bay: Case Study of Typhoon Haiyan. *Water*, 12(12), 3326. Online: <https://doi.org/10.3390/w12123326>
- USAID (2014): *Typhoon Haiyan / Yolanda Infographic*. [online], Washington: United States Agency for International Development. Forrás: usaid.gov [2023. 03. 10.].
- Yusuf, Arief Anshory – Francisco, Herminia (2009): *Climate Change Vulnerability Mapping for Southeast Asia*. Ottawa: International Development Research Centre. Online: <http://hdl.handle.net/10625/46380>

Faragó Bence¹

Drónok harca – Az orosz–ukrán háborúban jelen lévő drónok felértékelődése, működésük taktikai és stratégiai vonatkozásai a megváltozó hadviselési környezetben

Az orosz–ukrán háború az egyik legnagyobb olyan modern konfliktus, ahol a drónok működését a modern gyakorlati hadviselésben megfigyelhetjük. A drónok megjelenése már eddig is sok szempontból átalakította a modern hadviselést, az ukránjai események kontextusában pedig még a korábbinál is nagyobb jelentőségre tettek szert. A háború jelenlegi állása szerint mindkét fél kulcsfontosságú taktikai elemként kezeli pilóta nélküli repülőit, és stratégiáinak meghatározó részeivé váltak. Az írás arra próbál választ keresni, hogy a háború első nyolc hónapjában milyen szerepeket osztottak a különböző drónmodellekre, és hogy ezek milyen hatást gyakoroltak a harctéri fejleményekre.

Kulcsszavak: drón, Ukrajna, Oroszország, orosz hadviselés, katonai modernizáció

Game of Drones – The Increasing Importance of Drones in the Russian-Ukrainian War, Their Tactical and Strategic Implications in the Changing Warfare Environment

The Russia-Ukraine war is one of the largest modern conflicts where we can observe drones in action in modern warfare in practice. The emergence of drones has already transformed modern warfare in many ways, and in the context of the current events in Ukraine, they have gained even more significance. At this stage of the war, both sides are treating unmanned aircraft as a key tactical element, which has become a crucial part of the unfolding strategies. This paper aims to answer the question of what roles were assigned to separate kinds of drones in the first eight months of the war and how those influenced developments on the battlefield.

Keywords: drone, Ukraine, Russia, Russian warfare, force modernisation

Bevezető

A drónok már csaknem 20 éve részét képezik a harcviselésnek gyakorlatilag a világ minden táján. Megjelenésük óta a fegyveres konfliktusok alapvető fontosságú részeivé váltak, és a 2022-es orosz–ukrán háború sem képez ez alól kivételt. A drónok legáltalánosabb feladatai közé tartozik a felderítés, a megfigyelés, a korai figyelmeztetés, valamint

¹ Faragó Bence az Eötvös Loránd Tudományegyetem orosz szakjának és a Nemzeti Közszerológiai Egyetem nemzetközi tanulmányok szakjának végzett hallgatója. E-mail: faragomail2@gmail.com

a szárazföldi és légi célpontok megsemmisítése. Drónokat még civilek és harctéri tudósítók is szívesen alkalmaznak azzal a céllal, hogy megismerjék a harctéri fejleményeket, vagy hogy propagandaanyagot gyártsanak a média számára, amellyel javítani lehet a hátszág morálját. Az ukrán háborúban kiválóan fel lehet fedezni valamennyi fentebb bemutatott használati módot.² Jelen munkámban azokra a kérdésekre keresem a választ, hogy milyen szerepet játszottak a drónok az ukrán háborúban eddig, és milyen szerepet játszhatnak még, milyen hadiképességeik vannak, illetve hogy miként befolyásolhatják vagy módosíthatják a két fél közötti katonai konfliktust.

Még a vizsgálat elején fontos ugyanakkor leszögezni, hogy a drónok túlmisztifikálása (ahogy az gyakran történik a hírportálokon) téves premissza, amelyet mindenképpen el kell kerülni. A drónok nem afféle csodafegyverei a modern háborúknak, hanem egyszerűen csak olyan rádióvezérelt légi eszközök, amelyek képesek bármely irányba és magasságba repülni akár 15 ezer m-es magasságig³ (bár a gyakorlatban ennél alacsonyabban mozognak a légi katasztrófák elkerülése érdekében).⁴ Művelési képességeiket számos faktor határolhatja be, amelyeket fontos megismerni az egyes típusok jellemzéséhez. A drónok például állhatnak egy földi operátor teljes távirányítása alatt, élvezhetnek bizonyos mértékű autonómiát, mint például egy automatikus segédpilóta támogatása, vagy épp lehetnek teljes mértékben önállóak, egyáltalán nem igényelve emberi felügyeletet.⁵ Bevetetőségük szerint indíthatják őket földről, vízről vagy egy nagyobb légi hordozóplatform segítségével azonnal a levegőből. Ezenfelül felhasználhatóságuk szerint egyes drónok visszatérhetnek arra a helyre, ahonnan indították őket, vagy bárhova máshova is irányíthatók, míg megint más drónok öngyilkos küldetéseket végeznek, amelyek során a célponttal együtt ők maguk is megsemmisülnek. Ezeket a köznyelv szívesen nevezi kamikazedrónoknak. Bár funkcióikat tekintve kifejezetten sokoldalú eszközök, szem előtt kell tartani bevetetőségük korlátait is, valamint azokat a harctéri és infrastrukturális körülményeket, amelyek a drónok bevetéséhez, ellátásához és menedzseléséhez szükségesek.

Az ukrán háború során ukránok által használt drónok

Ha az ukrán háborúban eddig felhasznált drónokról beszélünk, akkor természetesen elsőre mindenkinek az ukránok által vásárolt TB-2 Bayraktar modell jut eszébe, és jó okkal. A török Bayraktar drónok először 2020-ban Szíriában, majd az Örményország és Azerbajdzsán között kitörő hegyi-karabahi háborúban is bizonyították harci képességeiket. A modell ezekben a konfliktusokban tanúsított harctéri szerepeiben pedig már kirajzolódni látszik a modern hadviselésben drónokra jutó átalakuló, egyre kiszélesedő

² Al-Garni, Ahmed Daifullah: *Drones in the Ukrainian War: Will They Be in Effective Weapon in Future Wars?* [online], 2022. 08. 30. Forrás: rasanah-iiis.org [2022. 10. 19.].

³ Sayler, Kelley: *A World of Proliferated Drones: A Technology Primer.* [online], 2023. 01. 20. Forrás: legacy.cnas.org.s3.amazonaws.com [2023. 01. 20.].

⁴ Pilot Institute: *Can I Fly My Drone Above 400 Feet? Understanding the Altitude Limit.* [online], 2021. 07. 05. Forrás: pilotinstitute.com [2022. 10. 19.].

⁵ Figueroa, Andrew: *License to Kill: An Analysis of the Legality of Fully Autonomous Drones in the Context of International Use of Force Law.* [online], 2018. 12. Forrás: digitalcommons.pace.edu [2022. 10. 19.].

szerepkör.⁶ Még a Pentagonban is a hegyi-karabahi háborút használták esettanulmányként, hogy bemutassák a drónok hatását a modern harcászatra.⁷ Ilham Aliyev azerbajdzsáni elnök még az állítólagosan megsemmisített vagy zsákmányolt örmény felszerelések listáját is ismertette, amelyen közel 250 harckocsi, 50 gyalogsági harcjármű és négy orosz gyártmányú S-300-as rakétavédelmi rendszer, továbbá 198 teherautó és 17 önjáró tüzérségi egység szerepelt. Aliyev a török drónoknak tulajdonította, hogy segítettek a több mint 1 milliárd dollár értékű örmény felszerelés megsemmisítésében.⁸ Ezeket a számokat ugyanakkor kritikával szükséges illetni, mivel a hegyi-karabahi háborúban rengeteg álhír terjengett, amelyek mostanáig nehezítik az adatok feldolgozását. Az azeri erők a Bayraktarokat az örmény páncélos erők és konvojok, a tüzérség, az utánpótlási vonalak, a logisztikai bázisok és a lőszerraktárak ellen vetették be elsődlegesen, amely taktika a következő háború drónstratégiájának hírnökéül szolgált.⁹ Az Oryx blog jelentése szerint 253 elpusztított különböző típusú T-72-es tankból 88-ért voltak a TB2-es drónok felelősek, tehát több mint a dokumentált veszteségek harmadáért. 69 megsemmisített gyalogsági harcjárműből és az összesen 81 elpusztított PSZH-ból pedig 14-14-ért szintúgy a Bayraktarok voltak felelősek.¹⁰ Még érdekesebbek az Oryx tüzérségi eszközök veszteségeiről tudósító listái; 148 megsemmisített vontatott tüzérségi eszközből 134-et, 21 megsemmisített önjáró lövegéből 20-at a TB2-esek semmisítettek meg. Ez hatalmas arány, és önmagában is sokat elárul a drónok szerepéről a harcok folyamán. Emellett 75 elpusztított rakéta-sorozatvető rendszerből 60-at, föld-levegő rakétarendszer 34-ből 19-et kifejezetten Bayraktarok, illetve 11-et megnevezés nélküli drónok, 18 radarból 13 darabot, 331 teherautóból és szállító járműből pedig 176-ot semmisítettek meg Bayraktarok és 18-at egyéb drónok. Ezek a számok hűen tanúsítják a korábban feltételezett mintázatot. Feltehető, hogy az azeri vezetés a Bayraktarokra egyfajta „meghosszabbított, rugalmas tüzérségi” szerepkört osztott, amelynek célja a tüzérségi párbajok feloldása és az ellátmány célba juttatásának ellehetetlenítése volt.

Ukrajna 2019-ben közel 50 Bayraktar drónra adott le rendelést, de nem tudni, hogy ténylegesen hány ilyen eszközzel rendelkezik, valamint azt sem, hogy Törökország maradéktalanul leszállította-e a legutóbbi ukrán megrendeléseket. Ezenfelül Olekszij Reznikov ukrán védelmi miniszter az egyik Facebook-posztjában azt is állítja, hogy csak 2022. február 24-e óta a Baykar vállalat még 50 drónt juttatott el részükre.¹¹ Az, hogy a 2019-ben megtárgyalt mennyiségen felüli drónokról van-e szó, szintúgy nem világos. Reznikov posztjában kiemelte a drónok harcok során tanúsított hatékonyságát.

⁶ Al-Garni 2022.

⁷ Detsch, Jack: *Foreign Policy: The U.S. Army Goes to School on Nagorno-Karabakh Conflict*. [online], 2021. 03. 30. Forrás: foreignpolicy.com [2022. 10. 19.].

⁸ Azerbaijan State News Agency: *President Ilham Aliyev awards Selcuk Bayraktar with "Garabagh" Order*. [online], 2021. 04. 01. Forrás: azertag.az [2022. 10. 19.].

⁹ Detsch 2021.

¹⁰ Oryx: *The Fight For Nagorno-Karabakh: Documenting Losses On The Sides Of Armenia And Azerbaijan*. [online], 2023. 01. 20. Forrás: oryxspioenkop.com [202. 01. 20.].

¹¹ Reznikov, Oleksy: *В єдності наша сила!* [Erőnk az egységben van!]. [online], 2022. 06. 28. 10:57. Forrás: facebook.com [2022. 10. 19.].

A TB2 drón hatótávolsága 300 km, közepes magasságban, körülbelül 5500 m-en repül, fedélzetén két páncéltörő rakétával és lézerirányítású lőszerrel. Előállítására nem kerül többé 1 millió dollárnál, ami a mai drónpiacon relatíve olcsónak számít. A gép hossza 6,5 m, szárnyfesztávolsága 12 m. Több mint 24 órán keresztül képes a levegőben maradni, és elérheti a körülbelül 220 km/h végsebességet.¹² Ukrajnában a TB2 drónok a háború kezdete óta számos sikeres támadást hajtottak végre az orosz erők ellen. 2022 áprilisának végéig a TB2-esek az összes orosz föld-levegő rakéta közel felének megsemmisítéséért voltak felelősek. Az egyik legjelentősebb akciójuk az volt, amikor három TB2-es drón részt vett a Moszkva, irányított rakétás cirkáló elsüllyesztésében, amely egyben az Orosz Haditengerészet fekete-tengeri zászlóshajója is volt. A drónok megzavarták a Moszkva cirkáló védelmi rendszerét, majd a hadsereg két Ukrajnában gyártott Neptun rakétával célba vette a hajót.¹³ A Bayraktar drónoknak eddig Ukrajnában áldozatul esett orosz felszerelések ismert és vizuálisan megerősített listája pedig a következőként alakul: megsemmisült 2 darab ZU-23-as légvédelmi ágyúval felszerelt MT-LB többcélú könnyű páncélozott vontató, 3 darab ismeretlen típusú páncélozott harcjármű, 2 darab BMD-2-es páncélozott gyalogsági harcjármű, 1 darab BTR-D típusú páncélozott szállító deszantjármű, 1 darab kommunikációs állomás, 1 darab KamAZ-5350 összerékhajtású teherautó, 1 darab 120 mm 2B11/2S12A típusú nehéztarack, elpusztult 3 és megrongálódott 2 darab 2A65 Msta-B típusú szovjet vontatott 152,4 mm-es tarack, felrobbant 1 darab 152 mm-es 2S3(M) Akatsiya típusú önjáró löveg, 1 darab 220 mm BM-27 Uragan típusú rakétavető, 2 darab 23 mm ZU-23-2 légvédelmi eszköz, 11 darab különböző típusú föld-levegő rakétarendszer, egy zavaróállomás, 3 darab Mi-8 típusú szállítóhelikopter, 2 darab Ka-52 típusú támadóhelikopter és 5 meghatározhatatlan típusú helikopter, 6 naszád, 2 üzemanyag-utántöltő vonat és 24 darab szállító teherautó¹⁴ (a lista rendszeresen frissül). Az orosz felszerelési veszteségekből is látszik, hogy a Bayraktar drónok különösen hatékonyak voltak ebben a háborúban is az utánpótlási vonalak megzavarásában: a négy (rögzített) Ukrajna által megsemmisített üzemanyagos vonatból kettő kilövése a drónokhoz volt köthető. Ezenfelül különösen aktívak voltak a drónok a kamionok kilövésében és az orosz lövegek tevékenységének megzavarásában. Az ukrán háborúnak a cikk írásakor zajló szakaszában gyakran alakulnak ki tűzérési párbajok, amelyek létrejöttében és az ezekből következő ponthelyzetek lehetséges feloldásában is kulcsszerep jut a drónoknak.

A taktikai szerepvállalás mellett a Bayraktarok Ukrajna lélekemelő, ellenállásra serkentő propagandakampányának a részeként is fontos szerepet játszottak az ukrán csapásokról készült kép- és videófelvételek rögzítésével. Az ukránok még egy dalt is írtak, amelyben a TB2-esek sikerét ünneplik, tekintettel arra, hogy milyen fontosak voltak az eddigi győzelmeikben. A fentiek ellenére egyetlen drónmodell sem képes önmagában jelentősen

¹² Topcu, Elmas: *Will the Turkish „Bayraktar” Drones Change the Course of the Ukraine War?* [online], Deutsche Welle, 2022. 06. 03. Forrás: dw.com [2022. 10. 19.].

¹³ Kallenborn, Zachary: *Seven (initial) Drone Warfare Lessons from Ukraine*. [online], 2022. 05. 12. Forrás: mwi.usma.edu [2022. 10. 19.].

¹⁴ Oryx: *Attack On Europe: Documenting Russian Equipment Losses During The 2022 Russian Invasion Of Ukraine*. [online], 2021. 02. 24. Forrás: oryxspioenkop.com [2022. 10. 19.].

megváltoztatni egy háború menetét, különösen, ha az ellenség új katonai módszereket, taktikákat és fegyvereket fejleszt ki ellene. Ezenfelül forráskritikával is kell illetni a drónok katonai bevetéseiről szóló hivatalos személyek kommentárjait, mivel ezek a nyilatkozatok is a részét képezhetik az információs hadviselésnek.

A TB2-eseknek tulajdonított sikerek növelték Ukrajna drónokra való támaszkodását, mivel annak ellenére is, hogy továbbra is az ország rendelkezésére állnak harci repülőgépek és ballisztikus rakéták, amelyek képesek orosz földi célpontok megsemmisítésére, a drónok gyorsabban és olcsóbban pótolhatók, illetve üzemeltetésük is kevesebb logisztikai támogatást igényel. Az USA 2022. júliusig 120 darab Phoenix Ghost, 400 darab Switchblade 300 és 10 darab Switchblade 600 típusú drónt adott át Ukrajnának, illetve további 580 darab Phoenix-et,¹⁵ 300¹⁶ darab Switchblade 300-at és egyelőre nem nyilvános mennyiségű Switchblade 600-at ígért a jövőben.

A Switchblade 300 egy 610 mm hosszú és az összes hozzá tartozó felszerelésével együtt 2,7 kilogrammot nyomó öngyilkos drón. Méretnél fogva egy átlagos katona szükség esetén akár többet is elbír, viszont ez az előnye egyben a hátránya is, mert csak 10-15 percet képes a levegőben tölteni és 10 km-t tud ott megtenni.¹⁷ A két adatból egy 40-60 km/h-s átlagsebesség határozható meg, de a gyártó a weboldalán 100 km/h-t közöl utazósebességként.¹⁸ A Switchblade színes kamerát és GPS-helymeghatározást használ a célpontok azonosítására, követésére és a támadásra, valamint az ütközési pálya előre is betáplálható a fedélzeti számítógépebe.¹⁹ Robbanófeje egy 40 mm-es gránátnak megfelelő robbanótöltettel rendelkezik, amely könnyű páncélozott járművek és személyi állomány megsemmisítésére alkalmas. Ha a kialakuló harctéri helyzetek miatt a csapást le kell fűjni, a kezelő vissza tudja hívni a Switchblade-et, és ezt követően új célt tud beállítani. Egy csőből indítják, és kis mérete lehetővé teszi, hogy különböző légi, tengeri és földi platformokról szálljon fel. Az indítás előzetes előkészületek nélkül akár pár perc alatt megtörténhet.²⁰ A Switchblade 300-asokat eddig „puhább” orosz célpontok, például üzemanyag-szállító teherautók, személyszállító járművek, géppuskafészek, lövészárkok és a gépesített gyalogság megsemmisítésére használták. A Switchblade 300-asok jól használhatók tehát közönséges földi célpontok ellen, de nem hatékonyak szétszórta, rejtett, távoli vagy megerősített célpontok ellen. Ezt a hiányosságot hivatott orvosolni a nagyobb Switchblade 600.

A Switchblade 600 már egy következő generációs drón, amely képes páncélozott célpontok, például harckocsik megsemmisítésére, de még így is kevesebb mint 10 perc alatt felállítható és működésbe hozható. Úgy tervezték, hogy 20 perc alatt 40 km-t repüljön, és még 20 percet legyen képes a levegőben tölteni, a teljes hatótávolsága pedig 80-90 km.

¹⁵ Лебедева, Ольга: *США предоставят Украине еще четыре РСЗО HIMARS* [Az USA további négy HIMARS-t ad Ukrajnának]. [online], 2022. 07. 23. Forrás: dw.com [2022. 10. 21.].

¹⁶ US Department of Defense: *Fact Sheet on U.S. Security Assistance for Ukraine*. [online], 2022. 05. 10. Forrás: defense.gov [2022. 10. 21.]; Losey, Stephen: *Switchblade Kamikaze Drone Production to Ramp up Following Ukraine Use*. [online], Defense News, 2022. 10. 11. Forrás: defensenews.com [2022. 10. 21.].

¹⁷ Gould, Joe: *Delayed Kamikaze Drone for Ukraine on Track for Next Month: Pentagon*. [online], Defense News, 2022. 08. 22. Forrás: defensenews.com [2022. 10. 21.].

¹⁸ AeroVironment: *Switchblade 300*. [online]. Forrás: avinc.com [2022. 10. 21.].

¹⁹ Huet, Natalie: *Switchblade Drones: What Are These US-made 'Kamikaze' Weapons Being Sent to Ukraine?* [online], Euronews, 2022. 05. 24. Forrás: euronews.com [2022. 10. 21.].

²⁰ Losey 2022.

Támadása 185 km/órás sebességgel történik, és a Javelin ATGM (*anti-tank guided missile*, páncéltörő irányított rakéta) mintájára tervezett, páncélozott járművek semlegesítésére használható ATGM robbanófejet hordoz. 2 tengelyes, 4 szenzoros kardán (duális elektrooptikai és infravörös) integráloptikával van felszerelve. Mindezek miatt ugyanakkor jóval nehezebb, mivel a drón és az általa szállított rakéta együttesen közel 55 kg-ot nyomnak.²¹ A gyártó weboldala szerint a drón moduláris rakományterének köszönhetően több küldetés teljesítésére alkalmas. Indítása szintúgy saját csövön keresztül történik, aminek a segítségével földről, vízből és levegőből egyaránt indítható lesz. A drón különösen alkalmas erődített vagy páncélozott célpontok nagy távolságból való megsemmisítésére.

Az Insider értesülése szerint továbbá szeptember végéig csaknem 700 darab Phoenix érkezett Ukrajnába.²² A Phoenix Ghost egy relatíve új fejlesztésű amerikai drón, nyílt forrásokban kevés információt lehet még fellelni róla. David Deptula nyugalmazott altábornagy, a Mitchell Institute for Aerospace Studies dékánja és az AeveX igazgatótanácsának tagja így kommentálta az eszközt: „[ez] más típusú repülőgép, egyirányú robotrepülő, amely hatékony közepes páncélatú földi célpontok ellen. A drón képes függőlegesen felszállni, több mint hat órán át repülni célpontot keresve vagy követve, és infravörös érzékelői segítségével éjszaka is működhet”.²³ A Pentagon szerint az amerikai légierő már jóval azelőtt dolgozott a Phoenix Ghoston, hogy az orosz csapatok február 24-én átlépték volna az ukrán határt. A háború kitörése után azonban a Pentagon úgy döntött, hogy a drón jól alkalmazható lenne az ukránai konfliktusban, és a fejlesztést az ukrán hadsereg sajátos igényeihez kezdte igazítani.²⁴ Áprilisban John Kirby, a Pentagon akkori fő szóvivője azt mondta, hogy a Phoenix Ghost hasonló a Switchblade taktikai pilóta nélküli légi rendszerhez, amelyet az amerikai hadsereg még márciusban kezdett el Ukrajna számára küldeni. Kirby szerint továbbá a Phoenix Ghost egy „egyirányú” drón, azaz öngyilkos légi járműről beszélhetünk. Leírását azzal folytatta, hogy a Phoenix Ghost rendelkezik ugyan optikával és különböző szenzorokkal, de alapvetően taktikai műveletekre tervezték. „Más szóval, nagyrészt, de nem kizárólag célpontok elleni támadásra” – fogalmazott. Egyelőre nem sok felvétel látott napvilágot a drónról, ugyanakkor egy (szintúgy drónnal) rögzített videóban azt látjuk, hogy a drónt egy orosz 82 mm-es aknavető ellen irányítják.²⁵ Bár egyetlen felvétel nem elegendő ahhoz, hogy messzemenő következtetéseket lehessen levonni az ukrán drónstratégiáról, a közzétett videó beleillik abba a képbe, miszerint Ukrajna is a hegyi-karabahi háború kapcsán már emlegetett „kiterjesztett, gyors reakciós tűzvédelemként” kezeli a támadó drónjait.

Érdemes még szót ejteni a katonai alkalmazású civil drónokról is. Ukrajna ezeket a háború eleje óta alkalmazza kiemelkedően kedvező áruk és könnyű kezelhetőségük miatt. Különösen elterjedtek ebben a kategóriában a kínai DJI vállalat Mavic sorozata, illetve

²¹ AeroVironment: *Switchblade 600*. [online]. Forrás: avinc.com [2022. 10. 21.].

²² Atlamazoglou, Stavros: *The US Has Sent Hundreds of Phoenix Ghosts to Ukraine, but There Have Been Few Glimpses of the 'Kamikaze' Drones in Action*. [online], Insider, 2022. 09. 09. Forrás: businessinsider.com [2022. 10. 21.].

²³ Hudson, Lee – McLeary, Paul: *Mystery Drone: How the Air Force Fast-tracked a New Weapon for Ukraine*. [online], Politico, 2022. 04. 21. Forrás: politico.com [2022. 10. 11.].

²⁴ Atlamazoglou 2022.

²⁵ Lee, Rob: *Video of a Loitering Munition Strike by Ukraine's 28th Mechanized Brigade*. [online], 2022. 08. 01. 9:48. Forrás: twitter.com [2022. 10. 19.].

a szintén kínai székhelyű Autel Robotics Evo II-es modellje. Mind a két dróntípus széles körben elterjedt, és még Magyarországon is megtalálhatók a kereskedelmi forgalomban.²⁶ A DJI Mavic 3-as drón maximum repülési magassága körülbelül 6000 m, maximum repülési távolsága 30 km és végsebessége 68 km/h, üzemideje maximum 46 perc.²⁷ A magyarországi üzletekben a DJI Mavic 3-as drónok ára a cikk írásakor 670 ezer és 2 millió forint közé esett, variánstól függően. Ez katonai kiadások tekintetében minimálisnak tekinthető. Fő alkalmazási területük a felderítés az aknavetős egységek számára. A standard Mavic 3 össztömege csupán 895 gramm, ami jelentősen korlátozza a betölthető támadó funkciókat (azonban még az ilyen alacsony tömeg sem zárja ki teljesen). Számos felvétellel jelent meg ukrán telegram csatornákon arról, ahogy apró gránátokat vagy bombákat erősítenek a drónra, majd azzal a cél fölé reptetik, ahol aztán távirányítással elengedik a robbanószerkezetet.²⁸ A drón által maximálisan még elbírt súly körülbelül 700 gramm,²⁹ vagyis csak nagyon kis hasznos teher szállítására képes, amely elsősorban emberi célpontok ellen lehet hatékony, ugyanakkor a hivatkozott videóban az is látható, hogy egy T-72-es szellőzőnyílásába is sikeresen bombát dobott legalább egy egység. Megjegyzendő érdekesség még, hogy az orosz fél is alkalmaz a kötelékében civil drónokat, és néha a két oldal drónjai közvetlenül egymással is harcba lépnek, megteremtve ezzel valószínűleg a történelem első drónpárbajait. Különböző Telegram-csatornákon megjelentek például felvételek arról, ahogy drónok ellenséges drónokra dobnak bombát a már fentebb leírt módon.³⁰ Egy másik felvétel szerint egy Mavic képes volt egy titkosított orosz rádiót megszerezni a csataterőről egy ráerősített horog segítségével.³¹ Amennyiben az utóbbi történet igaz, kiváló példa lehet a drónok modern, kreatív alkalmazására. Továbbá ahogy az ukrán erők előrenyomultak Herszon régió déli irányába, a különleges erők egyik egysége kóladobozokból készített robbanóanyagot, amelyet Mavicokból dobtak le az elaknásított mezőkre; olcsó módja annak, hogy megtisztítsák az utat a csapataik számára.³² Az EVO II drón lényegét tekintve megegyezik az előzővel, üzemideje 40 perc, végsebessége 72 km/h, tömege 1174 g, maximális repülési magassága 7000 m. Fizikai adottságai miatt körülbelül ugyanazon feladatokat képes ugyanúgy ellátni, mint a Mavic széria.

Megemlítendő még az A1-SM Furia. Ezt a dróntípust az ukrán hadsereg külön kérésére fejlesztette ki az Atlon Avia vállalat. Fő feladata ennek is a felderítés és a tüzérségi tűz koordinálása. A gyártó weboldala szerint tömege 5,5 kg, hatótávolsága 50 km, repülési

²⁶ Alza: *Autel EVO II Pro V2*. [online], 2023. 01. 20. Forrás: alza.hu [2023. 01. 20.]; Alza: *DJI Mavic 3*. [online], 2023. 01. 20. Forrás: alza.hu [2023. 01. 20.].

²⁷ BBC: *How Are 'Kamikaze' Drones Being Used by Russia and Ukraine?* [online], 2023. 01. 20. Forrás: bbc.com [2023. 01. 20.].

²⁸ The Military TV: *Ukrainian Forces Using DJI Mavic Drone Dropping Bomb above Russian Troops at Night* [online], YouTube, 2023. 01. 20. Forrás: youtube.com [2023. 01. 20.].

²⁹ Drone Surf: *Mavic 3 – Lifting Weight Test*. [online], YouTube, 2023. 01. 20. Forrás: youtube.com [2023. 01. 20.].

³⁰ Greenwood, Faine [@faineg]: *A Russian-Controlled DJI Mavic Appears to Successfully Drop an Explosive on a Ukrainian Drone (Possibly an Autel Evo)*. [online], Twitter, 2023. 01. 20. Forrás: twitter.com [2023. 01. 20.].

³¹ Kesteloo, Hays: *Ukrainian DJI Mavic 3 Steals Encrypted Radio from Russian Army*. [online], 2023. 01. 18. Forrás: dro-nexl.co [2023. 01. 20.].

³² Khurshudyan, Isabelle – Ilyushina, Mary – Khudov, Kostiantyn: *Russia and Ukraine Are Fighting the First Full-Scale Drone War*. [online], Washington Post, 2022. 12. 02. Forrás: washingtonpost.com [2023. 01. 20.].

távolsága 200 km és repülési ideje 3 óra,³³ szárnyfesztávolsága 2 m, maximális repülési sebessége 130 km/h. A drón csaknem 15 perc alatt bevetésre készen áll, képes „csendes üzemmódban” repülni, és ami a legfőbb, képes az ütegeknek automatikus korrekciós számításokkal tüzelési beállításokat küldeni. Hasonló feladatokat lát el az „UkrSpecSystems” PD-2-es drónja, amelyet főként szintügy felderítési célokra fejlesztettek ki. Ennek adatai a következők: tömege 55 kg, hatótávolsága 220 km, maximális repülési távolsága 1100 km, maximális repülési ideje 10 óra, maximális repülési magassága körülbelül 5000 m, szárnyfesztávolsága 5 m és maximális repülési sebessége 140 km/h. Ez a dróntípus képes támadó műveletek végrehajtására is, a gyártó szerint 19 kg hasznos teher célba juttatására alkalmas.³⁴ A hasznos teher méreténél fogva alkalmazható lehet közepesen páncélozott vagy erődített célpontok ellen is, azonban a cikk megírásáig a szerző nem talált harctéri felvételt a drón bevetéséről. Ki lehet még emelni az UA Dynamics Punisher elnevezésű drónját, egy 7,5 kg súlyú, könnyen felállítható és újratölthető repülő, amelynek a gyártó szerint öt célja a felderítés, a pszichológiai megfélemlítés, a logisztikai támogatás, a mentési műveletek támogatása és a közvetlen harctéri segítség.³⁵ 198 km/h-s maximális repülési sebességével képes gyors, váratlan csapásokat mérni 2 kg-os, nagy erejű irányítatlan bombái segítségével. A robbanóanyagot kifejezetten stacionárius célok, mobil ellenőrzőpontok, könnyen páncélozott járművek, PSZH-k és a gyalogság kiiktatására tervezték.

Külön figyelmet érdemelhetnek a szovjet Tu-141-ek állítólagos ukrán módosításai. A Tupoljev Tu-141 Sztrizh egy szovjet felderítő drón volt, amely az 1970-es évek végén és az 1980-as években szolgált a szovjet hadseregnél. Eredeti célja a felderítési műveletek végzése volt, csaknem 1000 km-es repülési távolsága volt, és hangsebesség-közelbi sebességgel volt képes repülni. 1989-ben a Szovjetunió leselejtezte a meglévő darabokat, és az orosz hadsereg sem állította őket újra hadrendbe.³⁶ Ukrajna viszont 2014-ben, a donbasi eseményeket követően ismét alkalmazni kezdte őket.³⁷ Spekuláció tárgyát képezi jelenleg is, hogy vajon az ukrán hadsereg fel is újította-e ezeket a drónokat, és ha igen, mivel és hogyan. 2022 márciusában egy robbanóanyagokkal megrakott Tu-141 Magyarország légterén átkelve végül Zágráb környékén csapódott be. Március 15-én a horvát *Nacional* elnevezésű hírmagazin egy a Védelmi Minisztériumhoz közel álló, meg nem nevezett forrásra hivatkozva azt állította, hogy a katonai vizsgálat eredménye szerint a lezuhant drón az ukrán fegyveres erőké volt, és egy bombát szállított, amellyel az orosz állásokat kívánták támadni, de a drón letért a pályáról, és végül üzemanyag híján lezuhant.³⁸ Amennyiben valóban modernizálták ezt a dróntípust és robbanófejjel látták el, úgy effektíve improvizált cirkálórakétává vált. Nem feltételezhető, hogy nagy készletek lennének raktáron, ugyanis összesen 142 egységet építettek a teljes gyártási periódus alatt, amelyből az ukrán kormány nem is örökölte meg az összeset. Ebből arra lehet következtetni, hogy

³³ Atlonavia: *A1-CM Фурія [A1-SM Furia]*. [online], 2023. 01. 20. Forrás: athlonavia.com [2023. 01. 20.].

³⁴ UkrspecSystems: *PD-2 unmanned aerial system*. [online], 2023. 01. 20. Forrás: ukrspecsystems.com [2023. 01. 20.].

³⁵ UA Dynamics: *Punisher*. [online], 2023. 01. 20. Forrás: uadynamics.com [2023. 01. 20.].

³⁶ Dubois, Gastón: *Tu-141 Strizh, the Improvised Weapon Ukraine Uses to Attack Russian Bomber Bases*. [online], 2022. 12. 26. Forrás: aviacionline.com [2023. 01. 20.].

³⁷ Military Today: *Tu-141 Strizh*. [online], 2023. 01. 20. Forrás: military-today.com [2023. 01. 20.].

³⁸ Nacional: *‘Jarunski’ dron pripadao je ukrajinskim vojnim snagama*. [online], 2022. 03. 15. Forrás: nacional.hr [2023. 01. 20.].

ha ezek is követték el az engelsi és a rjazanyi repterek elleni sikeres támadásokat, úgy sem lehet belőlük elég, hogy a háború menetét érdemben befolyásolni tudják. Mindez azonban nem akadályozza meg azt, hogy komoly zavarokat okozzanak az orosz távoli légi, egyéb potenciálisan kritikus fontosságú katonai bázisokon.

Meg kell jegyezni, hogy a felsoroltak távolról sem képezik az összes dróntípust, amellyel Ukrajna rendelkezik. A háború kezdete óta számos drónbeszerzést bonyolított le az ukrán kormány, drónflottája erősen diverzifikált. A fentebb leírt támadódrónok csupán a legnagyobb számban előfordulók, vagy a stratégiaileg legjelentősebbek.

Az ukrainai drónháború természete

Az ukrainai háború során természetesen nem csak támadó drónokat vetettek be. Legalább ilyen fontos szerepet töltenek be a felderítő drónok is. Ukrajna több kifejezetten felderítő céllal épített drónnal is rendelkezik, olyanokkal, mint például a német gyártmányú Vector,³⁹ a lengyel Fly Eye⁴⁰ vagy a saját ukrán típusú Leleka-100.⁴¹ A felderítő drónokra leginkább az jellemző, hogy csendesek, a kisebb érzékelhetőség érdekében apróbbak, mobilak és üzemeltetésük kevés kiépített infrastrukturális elemet igényel. Feladatuk ugyanakkor kiemelkedően fontos, ők a tüzéség „szemei”. Mindkét hadviselő fél felhasználja drónvezérlésű tüzéséget, amely automatikus taktikai irányítási rendszerek (úgynevezett ATMS, *automatic tactical management system*) segítségével van hálózatba kötve. Ilyenek az ukrán Kropyva, vagyis 'Csalán' és az orosz Sozvezdije, 'Csillagkép'. Ez nemcsak a felhasznált tüzéség számbeli eloszlására van hatással. Mind az orosz, mind az ukrán hadsereg több száz drónt vet be, amelyek folyamatosan az ellenséges csapatokat és járműveket fürkészik. Az ATMS segítségével ezek a légi járművek állandó összeköttetésben állnak a tábori parancsnokságokkal, és amint találnak egy taktikai szempontból jelentős célt, az objektumot tüzéségi tűz alá vonják. Bármit is talál egy drón a frontvonalától 10-15 km-re, a tüzéség 1-5 percen belül képes tűz alá vonni. Nem meglepő tehát, hogy az ellenséges drónok képezik a légvédelmi rendszerek fő célpontját mindkét oldalon. Az ukránok ezen felül a drónjaik repülési idejének tetemes részét, akár 30-50%-ot is a saját pozícióik felderítésére fordítják azért, hogy megbizonyosodjanak arról, hogy ezeket az oroszok nem találhatják meg. Természetesen a felderítő légi járművek fő célpontjaiknak a tüzéségi járműveket tekintik. Amint találnak egyet, amely lőtávolságon belül van, addig lövik, amíg vagy meg nem semmisül, vagy el nem menekül a hatótávolságon kívülre. Előfordul, hogy az ellenséges tüzéség nem kezd menekülni, ha célba veszik, hanem lehetőleg drónok közreműködésével, de néha csak tüzéségi radarok támogatásával viszszaad az őt célba vevő tüzéségre. Ezt nevezik „tüzéségi párbajnak”.⁴² A tüzéség másik fő célja az ellenséges erődítmények és légvédelmi rendszerek. Ezek komplexitásukat tekintve

³⁹ Quantum Systems: *Vector Long-Endurance Reconnaissance Drones in Operation in Ukraine*. [online], 2022. 08. 02. Forrás: quantum-systems.com [2022. 10. 19.].

⁴⁰ The Odessa Journal: *Ukrainian Defenders Will Receive 20 Fly Eye Reconnaissance Drones from the Drone Army*. [online], 2022. 08. 03. Forrás: odessa-journal.com [2022. 10. 19.].

⁴¹ Ukrspec Systems: *LELEKA-100*. [online] Forrás: ukrspesystems.com [2022. 10. 19.].

⁴² Cooper, Tom: *Ukraine War, 4 October 2022: Kherson*. [online], 2022. 10. 04. Forrás: medium.com [2022. 10. 21.]

lehetnek közönséges lövészárkok vagy akár konkrét betonbunkerek is. Ezeket a drónok észlelésétől a terepbe való beágyazással és álcázással lehet megvédeni. Ezért van hatalmas szerepe a felderítő drónok esetében a magasabb felbontású és a speciális kameráknak, illetve a jobb minőségű szenzoroknak. Ezek optimális esetben képesek átlátni néhány egyszerűbb kamuflázson, és így be tudják azonosítani az ellenséges állásokat.

Ezek a dróntaktikák az ukrán hadsereg általános viselkedését is módosították. Bár a szovjet katonai stratégiák – amelyeket katonai személyzetén keresztül Ukrajna is megörökölt – kifejezetten páncélosfókuszúak, az ukrán hadsereg jelenleg mégis arra kényszerül, hogy harckocsijait és páncélozott gyalogsági támogató harcjárműveit szétszórva tartsa, a lehető legkevesebb feltűnést keltve és gondosan elrejtve őket. A szovjet katonai doktrínák szerint a gyalogsági egységeknek nem érdemes túl távol lenni a páncélozott harcjárművektől. Ezt az elvet az orosz hadsereg többnyire be is tartja, így az orosz katonák általában nem kerülnek járműveiktől 100 m-nél messzebbre. Mivel a drónok a mozgó járműcsoportokat könnyen észreveszik, a gyalogság is egyszerű tüzérségi célponttá válik. Az ukrán hadsereg ezzel szemben mostanra sokkal nagyobb mértékben távolítja el a gyalogsági egységeit a páncélosoktól, ezenfelül az álcázási módszerek széles skáláját is alkalmazza.

Az orosz hadsereg előretörési kísérleteiben a következő tendencia figyelhető meg: A támadáshoz gyülekező, a front felé induló páncéloskonvojok harckocsijainak zömét az ukrán tüzérség még 2000-5000 m-rel a frontvonal mögött elpusztítja vagy működésképtelenné teszi. Ennek az az oka, hogy az egyetlen biztonságos módja az orosz páncélosok frontra irányításának az lenne, hogyha először teljességgel elpusztítanák az ellenséges felderítő drónokat, vagy minimum tüzérségi párbajokkal támogatnák meg a harckocsik előrenyomulását. Ennek hiányában az észlelés könnyűvé válik, és az ellenséges tüzérség számára a mozgó harcjárművek egyszerű célpontot jelentenek. Továbbá amint a harckocsik 2000 m-es távolságba kerülnek a frontvonalától, az ellenséges aknavetők (legalábbis a 120 mm-es kaliberűek) és páncéltörő rakéták (ATGM) hatósugarában lesznek. Az aknavetők jellegüknél fogva a harckocsi legkevésbé páncélozott részét, a tornyot találják el, ami szinte biztos pusztulást okoz. Mindennek tetejébe az oroszok és az ukránok által üzemeltetett ATGM-ek hatótávolsága 4-5 ezer méter. Ez nagyobb, mint a 125 mm-es űrméretű löveg, amelyek a háború mindkét oldalán bevetett harckocsik elsődleges fegyverzetét képezik. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a drónok miatt megfelelő légvédelem nélkül majdnem lehetetlen, hogy páncélos járművek úgy kezdjenek offenzívába az arcvonalon, hogy ne kerüljenek valamilyen jellegű ellenséges tűz alá. Ez a pusztító tény minden lehetséges offenzívát irtózatosan költségessé tesz. Ez is oka annak, hogy Oroszország a háború eddigi ideje során elvesztette harckocsiflottájának 40%-át.⁴³

Összességében még az is elmondható, hogy mára a háborúban a drónok afféle „légierő helyetti légierőként” funkcionálnak. Mind az oroszok, mind az ukránok légierőjében jelentős kár keletkezett az utóbbi hónapokban, így azt a szerepet, amelyet a NATO-taktikákban a légierő töltene be, gyakorlatilag teljesen átvették a drónok és a cirkálórakéták.

⁴³ Rác András: *Geopolitikai kilátások és átrendeződések a háború nyomán*. [online], YouTube, 2022. 10. 14. Forrás: youtube.com [2022. 10. 21.].

A friss orosz dróntaktikák

Az orosz fél, miután felismerte a drónok stratégiai fontosságát, megkezdte a harctéri adaptálódást a háború új realitásához. Az orosz hadsereg nem támaszkodott nagymértékben drónokra az invázió kezdetekor. A háború előrehaladtával azonban egyre nagyobb igény mutatkozott rájuk, ahogy az orosz képességek is fejlődtek. Oroszország mostanra legalább ugyanannyi drónt repültet, mint Ukrajna, ha nem többet, megfigyelési és felderítési célokra. Az ukránok nem rendelkeznek a szükséges fegyverekkel és rendszerekkel a drónok felkutatásához és lelövéséhez vagy kiiktatásához, valamint a drónok elől való elrejtőzéshez.

Az orosz drónellenes stratégia is több oldalról próbálja megközelíteni a drónelhárítás kérdéskörét.⁴⁴ Az orosz fél a kis méretű drónok elleni védekezés egyik fő problémájaként a radar-, hő- és látható sávban való észlelésüket határozza meg. Mindez a kis méretekre, a kompozit anyagok széles körű használatára a tervezésben és az új elveken alapuló elektromos vagy kompakt belső égésű motorok beépítésére vezethető vissza. Az orosz hadvezetés szerint a drónok elleni küzdelem tapasztalatai a helyi konfliktusok során világosra mutatják, hogy bevetés közben a repülő információcsatornái hozzáférhetővé válhatnak felderítő rádiótechnikai eszközök számára, és ezáltal sebezhetőek az elektronikus hadviseléssel szemben. Ezek a csatornák a következők: az operátor vezérlőcsatornája, az adatátviteli csatorna a drón és az irányítóállomás között, illetve a műholdas rádiónavigációs rendszer jelfogadó csatornája. Az orosz drónellenes hadviselés a háború előtti években leginkább az elektronikus drónellenes metodológiák irányába tolódott el. Az elektronikus zavaróeszközök használata mind a drón fedélzeti adatkapcsolatát, mind a repülő parancsnoki és vezérlőkapcsolatát megzavarhatja. A teljes megzavaráshoz a parancsnoki és adatkapcsolatok leállítása mellett a műholdas navigációs kapcsolat leállítása is szükséges lehet. Az ezekből a jelekből származó adatokat nemcsak a drón útvonalának meghatározására használják, hanem arra is, hogy célzási utasításokat adjanak a fegyverrendszereknek. Ha a drón elveszíti a kommunikációt a földi irányítórendszerrel, akkor átkapcsolhat egy tartalék csatornára, amely azonban szintén zavarható. Az adatkapcsolat zavarása használhatatlanná teszi a drón felderítő funkcióját, mivel nem fog információt kapni a felderítési célpontokról. A 2019-es dubaji légi kiállításon a Rosoboronexport Corporation bemutatta a drónok elleni „echelon” védelmi projektjét. Ez magában foglalja a legújabb orosz drón elleni fejlesztéseket, mint például a Repellent-1, a Sapsan-Bekas, a Kupol, a Rubezh-Automatica, a Luch és a Pishchal. Ezek a rendszerek hivatalosan is megbízhatóan védik a területeket és létesítményeket egyaránt, mind a magányos drónoktól, mind azok nagyobb csoportjaitól, beleértve a nagyobb drónrajokat is. A legmegbízhatóbbnak a Repellent-1 rendszert tartják.⁴⁵ A rendszer a drónok által kibocsátott rádiójelek

⁴⁴ Mitrofanov, M. – Basyukov, D. – Anisimov, V.: *Практические рекомендации защиты элементов системы связи от беспилотных летательных аппаратов* [Gyakorlati iránymutatások a hírközlési rendszerelemek drónok elleni védelmére vonatkozóan]. [online], 2021. 09. 14. Forrás: army.ric.mil.ru [2022. 10. 21.].

⁴⁵ TASS: *Антидроны” против „роя”. Россия выходит на мировой рынок систем борьбы с беспилотниками* [„Anti-drónok” a „rajok” ellen. Oroszország belép a drónellenes rendszerek globális piacára]. [online], 2019. 11. 19. Forrás: tass.ru [2022. 10. 21.].

alapján érzékeli magát a repülő és a földi irányítópontot is, felismeri a drón típusát és mozgásának irányát, majd megzavarja a kommunikációs csatornáit, megfosztva azt az irányítástól és a navigációtól. A komplexum egyedisége abban rejlik, hogy képes blokkolni a drón összes vezérlőcsatornáját, állítja a Rosoboronexport. A Repellent állítólag képes a drónokat legalább 30 km-es távolságban felderíteni és zavarni. Az ukrán hadsereg hivatalos közleményben azt állítja, hogy a herszoni megyében valóban találtak is aktív Repellent-1-est, amelyet végül tüzérségi tűzzel semmisítettek meg.⁴⁶ Viktor Kevlyuk – aki 2014-ben Luhanszkban harcolt, és az Északi Parancsnokság vezérkari főnökének helyettese volt – ugyanakkor azt állítja, hogy a gyakorlatban az orosz drónelhárító rendszer távolról sem olyan hatékony, mint ahogy azt állítják, különösen a modernebb drónokkal szemben, amelyeknek a műholdkapcsolatai gyakorlatilag zavarhatatlanok. Elmondása szerint ezek a zavaróállomások maximum civil kvadrokoptereket – amelyek természetük-nél fogva olcsók és könnyen hozzáférhetőek – képesek megzavarni, viszont ezek taktikai és stratégiai jelentősége egyrészt megkérdőjelezhető, másrészt pedig költségek tekintetében összehasonlíthatatlanok.⁴⁷ Ezen állítások igazságtartalmát egyelőre csak empirikus módon próbálhatjuk megerősíteni. Számos, nyílt forrásokon elérhető felvételt lehet látni, amelyeken az ukrán drónok zavartalanul közelítik meg az orosz hadsereget és nyitnak tüzet. Ez igazolni látszik azt a feltevést, hogy az orosz hadsereg nem képes teljesen ellenállni az ukrán drónoknak. Az effektív elektronikus zavaráson kívül az orosz haderő csak a drónok tényleges, fizikai megsemmisítésével tud még védekezni. A drónok fizikai megsemmisítése a következő módokon történhet: légvédelemmel vagy más tüzérről történő megsemmisítéssel; a drón irányítási pontjainak megsemmisítésével; a drónok elfogásával; az optikai-elektronikus ellenintézkedésekkel (például irányított lézerrendszerek továbbfejlesztése); a navigációs rendszerek koordinátamezejének torzításával a védelmi objektum közelében; a védelmi tárgyak álcázásával és hamis védelmi tárgyak létrehozásával, azaz megtévesztéssel. Az orosz Védelmi Minisztérium állítása szerint az orosz fegyveres erők rendelkeznek elégséges mennyiségű és minőségű légvédelmi fegyverrel ahhoz, hogy sikeresen felvegyék a harcot a drónokkal, de a – már fentebb is említett – szabadon fellelhető felvételek ebben az esetben is kételyre adnak okot. A legjobbnak tartott orosz légvédelmi rendszer a Pantsir-1, viszont az Oryx jelentései alapján már ebből is megsemmisült 9 az ukrán harcműködő.⁴⁸ Ugyanakkor nem lehet kizárni, hogy ezek legalább részben, vagy akár teljesen tüzérségi tűz áldozataivá váltak. Amennyiben a tüzérség semmisítette meg ezeket az egységeket, úgy abból a klasszikus tüzérség és a drónok új harctéri „szimbiotikus” kapcsolatára lehet következtetni.

Fontos még megemlékezni az Ukrajnában tevékenykedő, orosz felségjelzés alatt repülő drónokról is. Az orosz hadsereg többféle drónnal rendelkezik, de nincs bizonyíték arra, hogy kihasználta volna Ukrajnában lévő teljes drónflottáját. Az oroszok arzenáljában

⁴⁶ ZN: *На юге ВСУ уничтожили новейшую российскую систему для приглушения беспилотников* [Az ukrán fegyveres erők megsemmisítették Oroszország legújabb drónzavaró rendszerét a déli fronton]. [online], 2022. 05. 01. Forrás: zn.ua [2022. 10. 21.].

⁴⁷ Kevlyuk, Viktor: *Rusové sázeli na radioelektronické zbraně. Úspěch se nedostavil.* [Az oroszok a rádióelektronikus fegyverekre fogadtak. A siker elmaradt.]. [online], 2022. 05. 15. Forrás: forum24.cz [2022. 10. 21.].

⁴⁸ Oryx 2021.

számos drón található, amelyek közül a legelterjedtebb az Orlan-10 többcélú drón. Ezt a kis méretű felderítő és megfigyelő eszközt távoli és helyi objektumok követésére tervezték nehezen megközelíthető régiókban. A szentpétervári Speciális Technológiai Központ gyártja, ára kategóriájától és specifikációitól függően 80 és 120 ezer dollár között mozog. Moszkva csak korlátozott mértékben vetette be ezt a modellt Ukrajnában 2022 márciusában. Egyes jelentések szerint Ukrajna csaknem 50-et lelőtt a bevetések idején.⁴⁹ Ezenfelül az oroszok KUB-BLA öngyilkos drónnal is rendelkeznek, amelyet már Szíriában és Líbiában is bevetettek. Ez az orosz öngyilkos drón képes mesterséges intelligencia segítségével célpontokat lokalizálni, és felvételeken már az ukrán hadszíntéren is azonosították. Ennek a drónnak az egyik jellemzője a kis mérete, ami megnehezíti a hagyományos légvédelmi rendszerek számára az észlelését. A szerkezetet egy mobil indítóállványról lehet a magasba bocsátani. Élvonalbeli képességekkel rendelkezik a célpontba csapódás tekintetében, ugyanis képes több különböző magasságból a földi célpontra vetni magát. A drónt a ZALA Aero Group tervezte. A drón súlya 3 kg, és megközelítőleg 30 percig képes repülni. A hasonló, kis méretű drónokkal összehasonlítva rekordsebessége akár 130 km/óra is lehet, és képes függőlegesen is rázuhanni a célpontra. A közösségi médiában közzétett videófelvetelek szerint ezt a kamikazedrón használták az ukrán pénzügyminisztérium (*Ministerstvo Finansiv Ukrainy*) kijevi központja elleni légitámadás során.⁵⁰ Szintúgy láthatók olyan felvételek, ahol ukrán felségjelzésű M777-es tarackokat támad. A KUB-BLA méreténél és hasznos súlyánál fogva leginkább könnyű és közepes célpontok megsemmisítésére alkalmas; komolyabban páncélozott vagy erődített célpontok esetén más drónok bevetése szükséges. Az ukrán hadsereg továbbá a drón kis mérete ellenére is képes lelőni. Szintúgy hasonló orosz gyártmányú öngyilkos drón a Lancet. A ZALA Lancet felderítő és csapásmérő feladatokra egyaránt használható, maximális hatótávolsága 40 km, maximális felszállótömege pedig 12 kg. Harci üzemmódban nagy robbanóerejű vagy nagy repeszrobbanófejjel is felfegyverezhető. Optikai-elektronikus irányítással, valamint kamerás irányítóegységgel rendelkezik, amely lehetővé teszi a lövedék irányítását a repülés végső szakaszában. A drón intelligens, navigációs és kommunikációs modulokkal is rendelkezik. A Zala Aero vezető tervezője, Alexander Zakharov szerint a Lancet úgynevezett „légi aknamentesítő” szerepkörben is használható, amikor is a drón akár 300 km/h maximális sebességgel alábukik, és repülés közben csapást mér az ellenséges pilóta nélküli légi járművekre.⁵¹ Erről a bevetési módjáról azonban egyelőre nem találni elérhető információt a nyílt forrásokban. A Lancet katapultvetővel indítható földi vagy tengeri platformokról. Jelenleg két változata ismert, a Lancet-1 és a Lancet-3. Mindkettőnek ugyanaz a repülőgépváza, kettős X alakú szárnyakkal és hasonló belső rendszerekkel. A fő különbségek a méret és a hasznos teher. A Lancet-3 maximális felszállótömege 12 kg, amelyből 3 kg a hasznos

⁴⁹ Watkins, Ronald: *Russia Lost 50 Orlan Drones in Ukraine: Report*. [online], 2021. 05. 24. Forrás: thedefensepost.com [2022. 10. 19.].

⁵⁰ Army Technology: *Zala KYB Strike Drone, Russia*. [online], 2022. 03. 25. Forrás: army-technology.com [2022. 10. 21.].

⁵¹ Army Recognition: *Russian Lancet Loitering Munitions Tested in Syria*. [online], 2021. 04. 21. Forrás: armyrecognition.com [2022. 10. 21.].

teher, a Lancet-1 maximális felszállótömege pedig 5 kg, amelyből 1 kg a hasznos teher.⁵² A Lancet-ről napvilágot látott felvételek tanúsága szerint az orosz erők a drónt leggyakrabban öngyilkos üzemmódban vetik be leginkább szárazföldi célpontok ellen, mint például ellenséges katonák vagy mobil taktikai pontok.

Bár az orosz hadsereg rendelkezett saját gyártású drónokkal, ezek, úgy tűnik, nem voltak birtokában elégséges technikai vagy számbeli fölénynek ahhoz, hogy dominálják az ukrán légeret. Ennek következtében Oroszország megkezdte az iráni drónok importját, amelyet eddig ugyan egyetlen részt vevő kormány sem erősített meg, az Ukrajna által bemutatott felvételek azonban tanúskodnak a drónok jelenlétéről. Az iráni drónok (amelyek exportját az Irán és Kína közötti speciális kutatási és fejlesztési kapcsolat miatt Kínának is engedélyeznie kellhetett⁵³) jelentős technológiai ugrást jelentenek az orosz gyártmányokhoz képest. A hivatalos megerősítések hiánya miatt nehéz lenne megmondani, hogy milyen modellből pontosan mennyi érkezett. Az eddig leszállított drónok között valószínűleg megtalálható a Yasser elnevezésű felderítő drón, a Mohajer-6-os és a Shahed-129-es felderítési és támadási célokra is használható robotrepülő, valamint a mostanra hírhedtté vált Shahed-136-os öngyilkos drón, amelyet az orosz hadseregben „Geranium-2” (a szó Linné rendszerében a gólyaorr nemzetséget, a növények országának egyik tagját jelöli) elnevezéssel rendszeresítettek. Az ukrán hadsereg konkrét tárgyi bizonyítékokat eddig a Mohajer-6 és a Shahed-136 jelenlétéről talált.⁵⁴ A Yasser egy kis méretű, taktikai felderítő drón, amely a Boeing Institute amerikai vállalat ScanEagle dizájnján alapul. Kis mérete ellenére csaknem 20 órás üzemideje van, illetve nyolc óra alatt 200 km-t képes megtenni, és sokkal jobb felszereléssel (többek között stabilizált kamerákkal) rendelkezik, mint az orosz tervezésű Orlan-10. A Yasser-eket Irán intenzíven bevetette már Szíriában, Irakban és Libanonban. A Mohajer-6 egy közepes méretű drón, 10 m-es szárnyfeszítávolsággal és 200 km-es állítólágos repülési képességgel. Felderítési képességei mellett képes mini precíziós irányított robbanótöltetek célba juttatására is. Legalább egy tucatot szállítottak Oroszországba. A Shahed-129 nagy repülőgép 16 m-es szárnyfeszítávolsággal és V alakú vezérsíkkal, 1700 km-es – állítólágos – repülési távval. Ez a modell szintúgy képes 4 mini precíziós rakéta szállítására. Mindkét modell váza és szárnya kompozitanyagokból készült, de lopakodónak aligha lehet őket nevezni. Legalább 30 km távolságból radarral észlelhetők. A Mohajer-6 és a Shahed-129 átlagos működési magassága 1500-2000 m körül van. Hajtóműveik zajosak: több mint 10 km-ről is jól hallhatók. Mind a Mohajer-6, mind a Shahed-129 viszonylag lassúak. Az átlagos utazósebesség 80 km/h körül van, habár képesek nagyobb végsebességet is elérni. Ugyanakkor a Shahed-129 képes viszonylag magasan repülni, elérheti akár a 6000 m-es magasságot is. Ennek az értéke van jelentősége, mert egyik iráni drónnak sincs műholdas vezérlése, így a gyakorlatban bevetetőségük azokra a területekre korlátozódik, ahol képesek vezérlőjelet kapni.

⁵² Бровінська, Марія: *Дрони-камикадзе: чем атакують Україну (не тільки Shahed) и что в арсенале имеют ВСУ, чтобы отомстить врагу* [Kamikaze drónok: mik támadják Ukrajnát (Shahed-en kívül) és mi van az Ukrán Hadsereg arzenáljában, hogy bosszút álljon]. [online], Dev Ukraina, 2021. 10. 17. Forrás: dev.ua [2022. 10. 21.].

⁵³ Cooper, Tom: *Ukraine War, 20 September 2022: Intro to Iranian UAV/UCAVs, Part 2*. [online], 2021. 09. 20. Forrás: medium.com [2022. 10. 21.].

⁵⁴ Cooper, Tom: *Ukraine War, 23 September 2022: Intro to Iranian UAV/UCAVs, Part 3*. [online], 2021. 09. 24. Forrás: medium.com [2022. 10. 21.].

A Mohajer-6 drón azonban képes „reléként” funkcionálni, így módon a célpontot kereső drónok tényleges hatótávolsága jóval 100 km fölé növelhető.

A Shahed-136/Geranium-2 pedig egy kisebb kialakítású típus, 3 m hosszú és 200 kg-ot nyom, amelyből a robbanótöltet súlya 30 és 50 kg között lehet. Szárnyfesztávolsága 2,5 m, műveleti területe 1800 és 2500 km közé eshet. A drón képes előre beprogramozott célokat irányba venni, amely esetben nem lesz szüksége vezérlő jelre. Ha a földi bázissal való kommunikációs hatótávolságon belül van, az operátor manuálisan is a végpontra irányíthatja a drónt. Átlag utazósebessége 150 km/h körül van. *De facto* tehát úgy viselkedik, mint egy lassan mozgó cirkálórakéta, amelynek robbanóereje egy 155 mm-es kaliberű tüzérségi lövedékéhez hasonlítható. A viszonylag olcsó drónt többedmagával lövik fel egy indítóállványról, amely akár teherautóra is felszerelhető, és úgy tervezték, hogy kikerülje, illetve túlterhelje a légvédelmet a célba juttatási szakasz alatt. Az egyszerű indítás hatalmas segítség a már így is logisztikai problémákkal küzdő orosz hadsereg számára. A háború kontextusában még meg kell jegyezni azt is, hogy bár az ukrán hadsereg képes lelőni az öngyilkos Shahed-136-osok többségét, már kevés célba érése is tragikus következményekkel jár. Valamint a háború realitása az, hogy az iráni drónok egyszerűen olcsóbbak, mint a lelövésükre ellőtt muníció, amely már így is limitált az egyre súlyosabb gazdasági helyzettel küzdő ukrán oldalon. Ez kellemetlen dilemma elé állítja az ukrán hadsereget, amire a tanulmány születéséig még nem sikerült megoldást találni.

A drón használatát tekintve külön kiemelendő Szurovikin hadseregtábornok ukrániai stratégiai bombázása. Szurovikin 2016 júniusától 2017 nyaráig a szíriai orosz erők csoportjának parancsnoka volt, hadjárata során szándékosan a polgári szerkeket célozta meg, amelyek Szurovikin szisztematikus pusztításának eredményeként egy idő után működésképtelenné váltak. Polgári szervek hiányában a felkelők képtelenné váltak szervezett lőszeres vagy ellátmányosraktárak fenntartására. Ezt követően 2017 novemberében Szurovikint a Légi- és Űrerő parancsnokává nevezték ki. Nem meglepő tehát, hogy Szurovikin már egy nappal azután, hogy átvette az ukrániai parancsnokságot, rakéta-offenzívába kezdett Ukrajnában, amely a polgári lakosság infrastruktúrája, különösen az áramellátása ellen irányult. Megkísérlí lehetetlenné tenni a civil élet működtetését és a lehető legnyomorúságosabbá tenni a hátszág mindennapjait, egészen addig, míg a katonai ellenállás nem válik az erődített pontokon kivitelezhetetlenné. Egyelőre úgy tűnik tehát, hogy Szurovikin az ukrán harctéren stratégiai bombázással kívánja bemutatni, hogy az orosz hadsereg még mindig eltökélt a háború megnyerésére, és rendelkezik a kijelölt célok megvalósításához szükséges katonai képességekkel. Az is lehet kijelölt cél, hogy a polgári feszültség növelésével elérjék az ukrán politikai és államapparátus összeroppanását, vagy legalább a tárgyalóasztalhoz ültessék az ukrán kormányt az előbbieik elégséges szintű megvalósításával. Ennek kapcsán viszont mindenképpen megjegyzendő, hogy a hátszág infrastruktúrájának rombolása történelmileg nem bizonyult effektívnek már több konfliktus során sem. Ettől függetlenül a támadó fél reményei szerint ez a taktika idővel felőrli a védekező katonai egységeket is, és előbb-utóbb teljességgel harcképtelenné teszi őket.⁵⁵ A Shahed-136/Geranium-2 típusú repülőket elé a fentiekben leírtak

⁵⁵ Cooper, Tom: *Ukraine War, 22 October 2022*. [online], 2022. 10. 22. Forrás: medium.com [2022. 10. 21.].

és a már meglévő felvételek alapján tehát feltehetően három célt helyeztek. Egyrészt időt kell nyerniük az orosz hadsereg számára, és lassítaniuk kell a lehetséges ukrán támadások szervezését az állások és a hátország rendszerszintű rombolásával. Másrészt az ukrán tüzérseget és erősített védelmi pontokat hivatottak oly mértékben károsítani, hogy az orosz fél – az újoncai felfegyverzése, kiképzése és a frontra küldése után – sikeres ellentámadást hajthasson végre. Harmadrészt pedig a lakossági infrastruktúra szisztematikus rombolásával és az állami működés kereteinek ellehetetlenítésével előre kell mozdítania a hadsereg ellátásának jelentős megnehezítését. A szerző e cikk megírásának idejéig nem tapasztalta a stratégiai bombázások lényegi sikerét.

Összegzés

Végkövetkeztetésként az mondható el, hogy az ukrainai háborúban tapasztalható dróntevékenység egy kifejezetten egyedi helyzet eredménye. Az ukrán oldal elsősorban felderítésre, könnyű és könnyebben páncélozott gyalogsági célpontok ellen, illetve aknavetősök és tüzérsegek ellen veti be a drónokat. A háború elején jellemző volt a harcokoszlopok drónokkal való támadása, a teherautók és az utánpótlási vonalak megzavarása, azonban 2022 márciusához képest a harcok meglehetősen lelassultak, és az orosz fél is növelte az ellenálló képességét. A drónoknak kijelölt feladatok közül messze a felderítés a legfontosabb szerep, hiszen a felderítés sebessége, hatékonysága és az adatok gyors, pontos szolgáltatása az elsődleges módszere a tüzérsegi párbajok megnyerésének. Különösen fontos elem a gyülekező orosz páncélosokról szóló híradás, amelynek segítségével a tüzérsegek még idejében reagálhatnak és visszaverhetik az ellenséget. Emellett a támadó feladatokat ellátó drónok egyedi megoldást kínálnak a tüzérsegi párbajok unortodox feloldására is.

Az orosz hadsereg szintűgy a felderítésre használja a drónokat leginkább, hasonlóan a fentebb már ismertetettekhez. Ezt leszámítva az orosz fél valamivel nagyobb hangsúlyt fektet a közepesen páncélozott célok drónokkal való elpusztítására, illetve beemelte taktikájába a drónokkal történő stratégiai rombolást is. A civil infrastruktúra bombázását azért bízhatják a drónokra, mert cirkálórakéta-készleteik a jelenlegi számítások szerint folyamatosan apadnak ki, és az iráni drónok relatíve olcsó, könnyen pótolható alternatívát jelenthetnek ebben a feladatkörben. A drónok összességében nem egy korábban már létező feladatkört váltanak ki, hanem jelenleg is formálják a saját alkalmazási körüket, amelyek szorosan függenek a képességeiktől. Egyaránt feltűnnek könnyű, olcsó, gyors reakciójú és viszonylagosan kockázat nélküli felderítő szerepében, magukra vehetik a könnyebb tüzérsegek feladatkörét, amely szerepben képesek potenciálisan kisebb logisztikai költséget generálni, viselkedhetnek páncélosvadászokként, illetve egyaránt tölthetik be az olcsó cirkálórakéta szerepét is. A védekező stratégiák tekintetében az ukrán csapatok inkább az álcázás irányába tolódnak el drónok ellen megfelelő légi elhárítási képességek hiányában (bár ez változhat, ha segélyek formájában további, nagy hatékonyságú légvédelmi felszereléshez juthatnak), míg ezzel szemben az orosz csapatok további légvédelmi eszközök bevonásával igyekeznek problémájukat orvosolni. A háborúban továbbá bebizonyosodni látszik, hogy a drónok a korábbi műveleti költség töredékéért is képesek egyéb egységek műveleti körét is ellátni, így nem észszerűtlen feltételezni, hogy a jövő

háborúiban még nagyobb szerep fog esni ezekre a légi járművekre. A szerző a helyzet további figyelemmel követését, illetve a hadiesemények és a felhasznált légi eszközök által alkalmazott taktikáinak monitorozását javasolja.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- AeroVironment: *Switchblade 300*. [online]. Forrás: avinc.com [2022. 10. 21.].
- AeroVironment: *Switchblade 600*. [online]. Forrás: avinc.com [2022. 10. 21.].
- Alza: *Autel EVO II Pro V2*. [online], 2023. 01. 20. Forrás: alza.hu [2023. 01. 20.].
- Alza: *DJI Mavic 3*. [online], 2023. 01. 20. Forrás: alza.hu [2023. 01. 20.].
- Army Recognition: *Russian Lancet Loitering Munitions Tested in Syria*. [online], 2021. 04. 21. Forrás: army-recognition.com [2022. 10. 21.].
- Army Technology: *Zala KYB Strike Drone, Russia*. [online], 2022. 03. 25. Forrás: army-technology.com [2022. 10. 21.].
- Atlamazoglou, Stavros: *The US Has Sent Hundreds of Phoenix Ghosts to Ukraine, but There Have Been Few Glimpses of the ‚Kamikaze‘ Drones in Action*. [online], Insider, 2022. 09. 09. Forrás: businessinsider.com [2022. 10. 21.].
- Atlonavia: *AI-CM Φυρία [AI-SM Furia]*. [online], 2023. 01. 20. Forrás: athlonavia.com [2023. 01. 20.].
- Azerbaijan State News Agency: *President Ilham Aliyev awards Selcuk Bayraktar with „Garabagh” Order*. [online], 2021. 04. 01. Forrás: azertag.az [2022. 10. 19.].
- BBC: *How Are ‚Kamikaze’ Drones Being Used by Russia and Ukraine?* [online], 2023. 01. 20. Forrás: bbc.com [2023. 01. 20.].
- Cooper, Tom: *Ukraine War, 20 September 2022: Intro to Iranian UAV/UCAVs, Part 2*. [online], 2021. 09. 20. Forrás: medium.com [2022. 10. 21.].
- Cooper, Tom: *Ukraine War, 22 October 2022*. [online], 2022. 10. 22. Forrás: medium.com [2022. 10. 21.].
- Cooper, Tom: *Ukraine War, 23 September 2022: Intro to Iranian UAV/UCAVs, Part 3*. [online], 2021. 09. 24. Forrás: medium.com [2022. 10. 21.].
- Cooper, Tom: *Ukraine War, 4 October 2022: Kherson*. [online], 2022. 10. 04. Forrás: medium.com [2022. 10. 21.].
- Detsch, Jack: *Foreign Policy: The U.S. Army Goes to School on Nagorno-Karabakh Conflict*. [online], 2021. 03. 30. Forrás: foreignpolicy.com [2022. 10. 19.].
- Drone Surf: *Mavic 3 – Lifting weight test*. [online], YouTube, 2023. 01. 20. Forrás: youtube.com [2023. 01. 20.].
- Drones in the Context of International Use of Force Law*. [online], 2018. 12. Forrás: digitalcommons.pace.edu [2022. 10. 19.].
- Dubois, Gastón: *Tu-141 Strizh, the Improvised Weapon Ukraine Uses to Attack Russian Bomber Bases*. [online], 2022. 12. 26. Forrás: aviacionline.com [2023. 01. 20.].
- Figueroa, Andrew: *License to Kill: An Analysis of the Legality of Fully Autonomous Drones in the Context of International Use of Force Law*. [online], 2018. 12. Forrás: digitalcommons.pace.edu [2022. 10. 19.].
- Al-Garni, Ahmed Daifullah: *Drones in the Ukrainian War: Will They Be in Effective Weapon in Future Wars?* [online], 2022. 08. 30. Forrás: rasanah-iiis.org [2022. 10. 19.].
- Gould, Joe: *Delayed Kamikaze Drone for Ukraine on Track for Next Month: Pentagon*. [online], Defense News, 2022. 08. 22. Forrás: defensenews.com [2022. 10. 21.].
- Greenwood, Faine [@faineg]: *A Russian-Controlled DJI Mavic Appears to Successfully Drop an Explosive on a Ukrainian Drone (Possibly an Autel Evo)*. [online], Twitter, 2023. 01. 20. Forrás: twitter.com [2023. 01. 20.].
- Hudson, Lee – McLeary, Paul: *Mystery Drone: How the Air Force Fast-tracked a New Weapon for Ukraine*. [online], Politico, 2022. 04. 21. Forrás: politico.com [2022. 10. 11.].
- Huet, Natalie: *Switchblade Drones: What Are These Us-Made ‚Kamikaze’ Weapons Being Sent to Ukraine?* [online], Euronews, 2022. 05. 24. Forrás: euronews.com [2022. 10. 21.].

- Kallenborn, Zachary: *Seven (Initial) Drone Warfare Lessons From Ukraine*. [online], 2022. 05. 12. Forrás: mwi.usma.edu [2022. 10. 19.].
- Kesteloo, Haye: *Ukrainian DJI Mavic 3 Steals Encrypted Radio from Russian Army*. [online], 2022. 12. 02. Forrás: dronexl.co [2023. 01. 20.].
- Kevlyuk, Viktor: *Rusové sázeli na radioelektronické zbraně. Úspěch se nedostavil*. [Az oroszok a rádióelektronikus fegyverekre fogadtak. A siker elmaradt.]. [online], 2022. 05. 15. Forrás: forum24.cz [2022. 10. 21.].
- Khurshudyán, Isabelle – Ilyushina, Mary – Khudov, Kostiantyn: *Russia and Ukraine Are Fighting the First Full-Scale Drone War*. [online], The Washington Post, 2022. 12. 02. Forrás: washingtonpost.com [2023. 01. 20.].
- Лебедева, Ольга: *США предоставят Украине еще четыре РСЗО HIMARS* [Az USA további négy HIMARS-t ad Ukrajnának.]. [online], Deutsche Welle, 2022. 07. 23. Forrás: dw.com [2022. 10. 21.].
- Бровинська, Марія: *Дрони-камикадзе: чем атакуют Украину (не только Shahed) и что в арсенале имеют ВСУ, чтобы отомстить врагу* [Kamikaze drónok: mik támadják Ukrajnát (Shahed-en kívül) és mi van az Ukrán Hadsereg arzenáljában, hogy bosszút álljon.]. [online], Dev Ukraina, 2021. 10. 17. Forrás: dev.ua [2022. 10. 21.].
- Lee, Rob: *Video of a Loitering Munition Strike by Ukraine's 28th Mechanized Brigade*. [online], 2022. 08. 01. 9:48. Forrás: twitter.com [2022. 10. 19.].
- Losey, Stephen: *Switchblade Kamikaze Drone Production to Ramp up Following Ukraine Use*. [online], Defense News, 2022. 10. 11. Forrás: defensenews.com [2022. 10. 21.].
- Military Today: *Tu-141 Strizh*. [online], 2023. 01. 20. Forrás: military-today.com [2023. 01. 20.].
- Mitrofanov, M. – Basyukov, D. – Anisimov, V.: *Практические рекомендации защита элементов системы связи от беспилотных летательных аппаратов* [Gyakorlati iránymutatások a hírközlési rendszerelemek drónok elleni védelmére vonatkozóan.]. [online], 2021. 09. 14. Forrás: army.ric.mil.ru [2022. 10. 21.].
- Nacional: *'Jarunski' dron pripadao je ukrajinskim vojnim snagama*. [online], 2023. 01. 20. Forrás: nacional.hr [2023. 01. 20.].
- Oryx: *Attack On Europe: Documenting Russian Equipment Losses During The 2022 Russian Invasion Of Ukraine*. [online], 2021. 02. 24. Forrás: oryxspioenkop.com [2022. 10. 19.].
- Oryx: *The Fight For Nagorno-Karabakh: Documenting Losses On The Sides Of Armenia And Azerbaijan*. [online], 2023. 01. 20. Forrás: oryxspioenkop.com [2023. 01. 20.].
- Pilot Institute: *Can I Fly My Drone Above 400 Feet? Understanding the Altitude Limit*. [online], 2021. 07. 05. Forrás: pilotinstitute.com [2022. 10. 19.].
- Quantum Systems: *Vector Long-Endurance Reconnaissance Drones in Operation in Ukraine*. [online], 2022. 08. 02. Forrás: quantum-systems.com [2022. 10. 19.].
- Rác András: *Geopolitikai kilátások és átrendeződések a háború nyomán*. [online], YouTube, 2022. 10. 14. Forrás: youtube.com [2022. 10. 21.].
- Reznikov, Oleksy: *В единті наша сила! [Erőnk az egységben van!]*. [online], 2022. 06. 28. 10:57. Forrás: facebook.com [2022. 10. 19.].
- Sayler, Kelley: *A World of Proliferated Drones: A Technology Primer*. [online], 2023. 01. 20. Forrás: legacy.cnas.org.s3.amazonaws.com [2023. 01. 20.].
- TASS: *Антидроны” против „роя”. Россия выходит на мировой рынок систем борьбы с беспилотниками* [„Antidrónok” a „rajok” ellen. Oroszország belép a drónellenes rendszerek globális piacára.]. [online], 2019. 11. 19. Forrás: tass.ru [2022. 10. 21.].
- The Military TV: *Ukrainian Forces Using DJI Mavic Drone Dropping Bomb above Russian Troops at Night*. [online], YouTube, 2023. 01. 20. Forrás: youtube.com [2023. 01. 20.].
- The Odessa Journal: *Ukrainian Defenders Will Receive 20 Fly Eye Reconnaissance Drones from the Drone Army*. [online], 2022. 08. 03. Forrás: odessa-journal.com [2022. 10. 19.].
- Topcu, Elmas: *Will the Turkish „Bayraktar” Drones Change the Course of the Ukraine War?* [online], Deutsche Welle, 2022. 06. 03. Forrás: dw.com [2022. 10. 19.].
- UA Dynamics: *Punisher*. [online], 2023. 01. 20. Forrás: uadynamics.com [2023. 01. 20.].
- UkrSpecSystems: *LELEKA-100*. [online] Forrás: ukrspesystems.com [2022. 10. 19.].

UkrSpecSystems: *PD-2 unmanned aerial system*. [online], Forrás: ukrspesystems.com [2023. 01. 20.]

US Department of Defense: *Fact Sheet on U.S. Security Assistance for Ukraine*. [online], 2022. 05. 10. Forrás: defense.gov [2022. 10. 21.].

Watkins, Ronald: *Russia Lost 50 Orlan Drones in Ukraine: Report*. [online], 2021. 05. 24. Forrás: thedefensepost.com [2022. 10. 19.].

ZN: *На юге ВСУ уничтожили новейшую российскую систему для приглушения беспилотников* [Az ukrán fegyveres erők megsemmisítették Oroszország legújabb drónzavaró rendszerét a déli fronton]. [online], 2022. 05. 01. Forrás: zn.ua [2022. 10. 21.].

Speck Gyula¹

Út az európai stratégiai autonómiához? A francia–német fegyverzeti együttműködés aktuális lehetőségei és kihívásai²

A 2017-ben Franciaország és Németország által kezdeményezett új generációs légi és szárazföldi harcirendszer-programoknak nemcsak a francia–német együttműködés szempontjából van kiemelkedő jelentősége, hanem az európai stratégiai autonómiában is jelentős előrelépést jelentenek. A fegyverzeti együttműködést azonban számos törésvonal akadályozza, ami könnyen a programok bukásához, egyben a francia–német tandem és az európai stratégiai autonómia hitelvesztéséhez vezethet. Tanulmányunk a fegyverzeti együttműködések meghatározó tényezőket vizsgálja meg a nemzetközi kapcsolatok és a politikai gazdaságtan elméletein keresztül. Következtetésünk szerint a fegyverzeti programokat döntően hátráltatják a stratégiai, kulturabeli és a védelmi ipari különbségek, azonban bizonyos rendszer-szintű tényezők mégis motiválhatják a feleket megvalósításukban.

Kulcsszavak: védelempolitika, francia–német együttműködés, stratégiai autonómia, védelmi ipar, fegyverzeti együttműködés

Towards European Strategic Autonomy? The Current Chances and Challenges of Franco-German Armament Cooperation

The next generation air and land combat system programmes initiated in 2017 by France and Germany are not only of high importance for the Franco-German cooperation but would also represent a major step towards European strategic autonomy. However, the armament cooperation is hampered by a number of fault-lines that could easily lead to the failure of the programmes and the discrediting of the Franco-German tandem and European strategic autonomy. Our study examines the determinants of arms cooperation through theories of international relations and political economy. We conclude that armament programmes are crucially limited by strategic cultural and defence industrial differences, but certain systemic factors may still motivate the parties to implement them.

Keywords: defence policy, Franco-German cooperation, strategic autonomy, defence industry, armament cooperation

¹ Speck Gyula a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok és Diplomácia Tanszékének tanársegédje. E-mail: speck.gyula@uni-nke.hu

² A tanulmány az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-21-3-II-NKE-110 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült. A szerző köszönetét fejezi ki Maróth Gáspár védelempolitikáért és védelmi fejlesztésekért felelős államtitkárnak az interjú elkészítéséért.

A 2010-es évek második felében az európai védelem újra a nemzetközi napirendre került. 2017-től kezdődően a francia és német fél olyan fegyverzeti projektek elindításáról döntött, amelyek a 21. század új generációs európai védelmi képességének gerincét adhatják. A korábbi európai haditechnikai együttműködések vegyes eredményeiből³ és ezen új projektek komplexitásából kiindulva azonban joggal vonhatjuk kétségbe megvalósíthatóságukat. Tanulmányunkban azon kérdésekre keressük a választ, hogy mely tényezők határozzák meg a francia–német fegyverzeti együttműködést, különös tekintettel a jövő légi és szárazföldi rendszereire, milyen törésvonalakkal kell a feleknek szembesülnie, végezetül pedig, hogy az együttműködésnek milyen tágabb európai vonatkozásai vannak.

A francia–német védelmi együttműködésről szóló nemzetközi szakirodalom viszonylag gazdagnak mondható.⁴ Hazai téren bár a tágabb keretekről, így az európai stratégiai autonómiához,⁵ a CSDP-hez,⁶ a közös európai védelmi kezdeményezésekhez⁷ és az európai védelmi iparhoz⁸ bőséges szakirodalom áll rendelkezésre, azonban a francia–német együttműködésre,⁹ kifejezetten a védelmi aspektusok¹⁰ újabb fejleményeire¹¹ jóval kevesebb figyelem irányult. Tanulmányunk ezen úrt kívánja betölteni. Tekintettel a terjedelmi korlátokra, vizsgálatunk elsősorban a 2017 után elindított közös fegyverzeti programokra koncentrál, továbbá az európai uniós kezdeményezéseken belüli kooperációt érintőlegesen tárgyaljuk. Az alábbiakban a francia–német fegyverzeti együttműködés stratégiai szintjére fókuszálunk, az egyes fegyverrendszerek részletesebb ismertetésére nem térünk ki. Lévéen, hogy az FCAS francia–német kezdeményezésként indult, Spanyolország szerepét nem vizsgáljuk.

³ A témáról lásd bővebben Etl Alex (2017): *Európai védelmi ipar napjainkban*. *Szakmai Szemle*, 2, 24–37.

⁴ A teljesség igénye nélkül: Krotz, Ulrich – Wolf, Katharina (2018): Franco-German Defence and Security Cooperation. In Meijer, Hugo – Wyss, Marco (szerk.): *The Handbook of European Defence Policies and Armed Forces*. Oxford University Press, 440–458; Krotz, Ulrich (2015): *History and Foreign Policy in France and Germany*. Palgrave Macmillan; Deschaux-Dutard, Delphine (2019): *The French-German Military Cooperation and the Revival of European Defence After Brexit. Reality and Political Myth*. In *Peace, Security and Defence Cooperation in Post-Brexit Europe. Risks and Opportunities*. Springer, 53–77.

⁵ Szabolcs Laura (2020): *Európai stratégiai autonómia – A közös védelem alapjai és korlátjai*. *Nemzet és Biztonság*, 13(3), 15–35.

⁶ Molnár Anna (2018): *Az Európai Unió külkapcsolati rendszere és eszközei*. Budapest: Dialóg Campus; Türke András István – Besenyő János – Wagner Péter szerk. (2016): *Magyarország és a CSDP*. Budapest: Zrínyi.

⁷ Varga Gergely (2019): *Az európai biztonság- és védelempolitikai kezdeményezések értékelése Magyarország szempontjából (1.)*. *KKI Tanulmányok*, 2.; Varga Gergely – Nádudvari Anna (2019): *Az európai biztonság- és védelempolitikai kezdeményezések értékelése Magyarország szempontjából (2.)*. *KKI Tanulmányok*, 03.; Molnár Anna – Szabolcs Laura (2020): *Megerősített együttműködés, változó geometria*. *Hadtudomány*, 30(4), 77–106; Nádudvari Anna (2020): *Az európai védelmi kezdeményezések törésvonalai*. *Nemzet és Biztonság*, 13(1), 111–131.

⁸ Budavári Krisztina (2020): *A magyar védelmi ipar helyzete és fejlődési lehetőségei*. Magyar Hadtudományi Társaság.

⁹ Szemlér Tamás (2000): *Francia–német kapcsolatok az Európa-politika kulcskérdései tükrében a XXI. század küszöbén: Folyamatosság vagy változás?* Doktori (PhD-) értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok Doktori Iskola; Kiss J. László (2013): *Az Elysée-szerződés – Történelmi visszapillantás 50 év után*. *MKI-tanulmányok*, 7.; Zachar Péter Krisztián (2021): *A francia–német tandem és Európa jövője*. *Külgügyi Szemle*, 4.; Zachar Péter Krisztián (2020): *A francia–német tandem lehetőségei a Brexit után*. In Koudela Pál – Simándi Irén (szerk.): *Történelem, régio, politika. Tanulmányok Lőrinczné Bencze Edit születésnapjára*. Kodolányi János Egyetem – Alba Civitas Alapítvány, 94–101.

¹⁰ Fregán Beatrix (2006): *A Francia Köztársaság katonai stratégiája az európai védelem alakításában a hidegháborút követő időszakban*. Doktori (PhD-) értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola.

¹¹ Nádudvari Anna (2018): *A 2017-es francia stratégiai felülvizsgálat értékelése*. *Nemzet és Biztonság*, 11(3), 55–78; Lázár Zsolt: *A francia–német védelmi együttműködés dilemmái*. [online] 2020. 05. 07. Forrás: haborumveszete.hu [2022. 04. 11.]

Az európai fegyverzeti együttműködések vizsgálatának elméleti keretei

Az európai fegyverzeti együttműködések sajátosságaikból fakadóan megosztják a nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozó szakirodalmat. A hagyományos realista elmélet követői alapvetően szkeptikusak voltak a fegyverzeti együttműködésekkel kapcsolatban. Állításuk szerint az anarchikus nemzetközi rendszer miatt az államok nem bízhatnak a hosszú távú együttműködésekben, ezért döntően önszegélyre, vagyis védelmi ipari önállóságra törekednek. Az újabb realista megközelítések szerint (Barry Posen, Seth Jones, Marc DeVore, Nora Kristine Stai) azonban a nemzetközi kapcsolatok rendszerszintű tényezői miatt (hidegháború vége, unipolaritás, majd multipolaritás) az európai államok a külső nagyhatalmakkal (leginkább Egyesült Államokkal, de újonnan Oroszországgal) szemben biztonságukat kívánják maximalizálni. Ezen új megközelítésben a fegyverzeti együttműködés az európai államok egyfajta belső egyensúlyozásaként értelmezhető, amellyel a külső fenyegetésekre reagálnak.¹² A liberális elmélet képviselői, mint például Andrew Moravcsik szerint a fegyverzeti együttműködések kimenetelét leginkább a hadiipari cégek befolyásolják, amelyek saját hasznuk növelésére, a költségek és a haszon, valamint a technológiai képességek és az exportpiaci részesedések számukra kedvező elosztására koncentrálnak.¹³

Politikai gazdaságtani kutatások azonban rávilágítottak arra, hogy a nagy elméletek nem képesek kielégítően megmagyarázni, hogy az európai védelmi ipari együttműködésekben mégis miért vannak jelen egyidejűleg az ellentétek és az együttműködések.¹⁴ Marc DeVore és Moritz Weiss a „kapitalizmus változatai” elméletből¹⁵ kiindulva arra következtettek, hogy az országok piaccgazdasági modelljei döntően meghatározzák védelmi ipari sajátosságaikat, így a fegyverzeti együttműködésekkel kapcsolatos magatartásukat is.¹⁶ Antonio Calcara ehhez hasonlóan úgy érvel, hogy az európai államok fegyverzeti együttműködésekben követett magatartását döntően befolyásolja, hogy védelmi ipari vállalkozásaik egyrészt állami vagy magán irányításúak-e, másrészt, hogy nagy vagy szűkebb hazai piaccal rendelkeznek. A szerző szerint a fegyverzeti együttműködések során az állami irányítású védelmi ipari vállalatokkal rendelkező országok (Franciaország, Olaszország) az állami és ipari csoportok szoros összefonódása miatt a vállalati érdekeket tartják szem

¹² DeVore, Marc – Stai, Nora Kristine (2019): *When Collaboration Works: High Politics and Realism's Renaissance in Arms Collaboration Studies*. *European Review of International Studies*, 6(2), Special Issue, 24, 30.

¹³ Moravcsik, Andrew (1993): *Armament Among Allies: European Weapons Collaboration, 1975–1985*. In Evans, Peter B. – Jacobson, Harold K. – Putnam, Robert D. (szerk.): *Double-Edged Diplomacy. International Bargaining and Domestic Politics*. University of California Press, 129–136.

¹⁴ Calcara, Antonio (2020): *European Defence Decision-Making. Dilemmas of Collaborative Arms Procurement*. Routledge, 21.

¹⁵ A Hall és Soskice által kialakított elemzési keret azt vizsgálta, hogy az intézményi sajátosságok miképpen befolyásolják a vállalkozások viselkedését. Alapvetően megkülönböztették a liberális piaccgazdaságokat (hagyományosan az angolszász országok) és a koordinált piaccgazdaságokat (például Németország, Japán, Hollandia, Svájc). Lásd Hall, Peter A. – Soskice, David (2001): *An Introduction to Varieties of Capitalism*. In Hall, Peter A. – Soskice, David (szerk.): *Varieties of Capitalism. The Institutional Foundations of Comparative Advantage*. Oxford University Press, 9–21.

¹⁶ DeVore, Marc R. – Weiss, Moritz (2014): *Who's in the Cockpit? The Political Economy of Collaborative Aircraft Decisions*. *Review of International Political Economy*, 21(2), 497–533.

előtt, míg a magán irányítású védelmi ipari vállalatokkal rendelkező országok számára (például Nagy-Britannia, Németország, Spanyolország) sokkal inkább a politikai, makro-ökonómiai vagy katonai szempontok élveznek prioritást. Továbbá, a nagy hazai piacú védelmi iparok, amelyek a teljes fegyverzeti spektrumot képesek lefedni és magas védelmi költségvetésük van (például a francia), a technológiai fölényük megtartásában indokoltak. A szűkebb hazai piacú védelmi iparok, amelyek egy-egy képességre specializálódtak (például a német és a spanyol) azon együttműködésekben érdekeltek, ahol jelentős technológiai transzferre tehetnek szert.¹⁷

A fegyverzeti együttműködések vizsgálatához szükségesnek tartjuk a stratégiai kultúrák vizsgálatát is, mivel segítségével választ kaphatunk arra, hogy miért különböznek az új generációs fegyverrendszerekkel kapcsolatos francia és német álláspontok. Heiko Biehl és szerzőtársai a stratégiai kultúrát közös meggyőződések, normák és eszmék együttesének írják le, amelyek a biztonság- és védelempolitikában bizonyos elvárásokat támasztanak egy közösség preferenciáival és cselekményeivel szemben. A stratégiai kultúrák vizsgálatát ennek megfelelően négy szempont szerint végezték: ezek a nemzetközi ambíció (vagyis az ország nemzetközi biztonságban betöltött szerepéről alkotott nézetei), a külpolitikai orientáció (vagyis a külpolitika európai vagy transzatlanti orientációja), a katonai erő alkalmazása és a védelempolitikai döntéshozatal.¹⁸ Elemzésünkben mi is eme szempontokat vesszük alapul.

A fenti elméleti keret alapján a francia–német fegyverzeti együttműködést az alábbi hipotézisek mentén vizsgáljuk: feltételezzük, hogy az FCAS- és MGCS-programokkal kapcsolatos francia és német álláspontot döntően meghatározza a) egyrészt stratégiai kultúrájuk; b) másrészt védelmi ipari sajátosságaik. Hipotézisünk vizsgálatához a szakirodalomból, stratégiai dokumentumokból és sajtóhírekből elérhető nyílt információk alapján elemezzük, hogyan jelennek meg a stratégiai kultúrabeli és ipari tényezők az FCAS- és MGCS-programokban. E kérdések vizsgálatához a források vizsgálatán felül félig strukturált mélyinterjút készítettünk Maróth Gáspár nemzeti fegyverzeti igazgatóval, védelempolitikáért és védelmi fejlesztésekért felelős államtitkárral. Fontos megjegyeznünk, hogy a vizsgált programok korai fázisban járnak. A kevés rendelkezésre álló információ miatt nem ismerhetjük meg teljesen a politikai döntéshozók és a vállalati vezetők szempontjait, ebből kifolyólag a rendszerszintű tényezőket, tendenciákat vizsgáljuk. A programok jövőjére vonatkozóan nem kívánunk messzemenő következtetésekbe bocsátkozni.

¹⁷ Calcara 2020: 25–32.

¹⁸ Biehl, Heiko – Giegerich, Bastian – Jonas, Alexandra (2013): Introduction. In Biehl, Heiko – Giegerich, Bastian – Jonas, Alexandra (szerk.): *Strategic Cultures in Europe. Security and Defence Policies Across the Continent*. Springer VS, 12; Ugyanezen elemzési szempontokat követte hazai téren: Csiki Tamás (2017): *A kelet-közép-európai államok védelmi együttműködési törekvései, 2008–2016*. Doktori (PhD-) értekezés. Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, 19.

A francia–német fegyverzeti együttműködés jellemzői és aktuális súlypontjai

A francia–német fegyverzeti kooperáció kétségkívül a francia–német tandem egyik sikertörténetének mondható.¹⁹ Már az 1963-as Elysée-szerződésben a felek vállalták, hogy előmozdítják a fegyverzeti együttműködéseket. Ennek eredménye lett kezdetben a Transall C-160-as szállító repülőgép, az 1970-es években a MILAN és a HOT páncéltörőrakéták, a ROLAND rakétaelhárító rendszerek, majd a nyolcvanas, kilencvenes és kétezres években az Alpha Jet könnyű vadászgép, a Tiger többcélú harci helikopter, az NH 90 szállító helikopter, illetve az A400M katonai szállító repülőgép. Ugyanakkor egyes ambiciózus projektek kudarcra végződtek, így többek között az 1963-as, illetve az 1983-as közös harckocsi programok, valamint Franciaország a Tornado és a Eurofighter program fejlesztéséből is kilépett. A Bundestag 2018-as összegzése szerint a 34 közös programból (nem számítva a jövőbeli projekteket) csak 9 bukott meg, igaz, 25 program a tervezettnél magasabb költséggel valósult meg.²⁰

A francia–német fegyverzeti együttműködés két legfontosabb aktuális projektje a jövő légi harci rendszer (Future Combat Air System, FCAS) és a szárazföldi harci rendszer (Main Ground Combat System, MGCS). E projektek elindításáról a francia–német miniszteri tanács 2017 júliusában döntött.²¹ Az FCAS-hoz 2019 februárjában Spanyolország is csatlakozott.²² Fontos kiemelni, hogy az FCAS és az MGCS több mint egy új generációs vadászgép és harckocsi. Valójában fegyverrendszerek rendszerét (*system of systems*) alkotják, amelyek központi elemét egy olyan rendkívül fejlett szenzorokkal és mesterséges intelligenciával ellátott haditechnikai eszköz adja, amely felhőrendszerrel valós idejű összeköttetésben áll autonóm pilóta nélküli eszközökkel (akár drónrajokkal), illetve összeköthető más, már hadrendben álló fegyverrendszerekkel. A központi haditechnikai eszköz az FCAS esetében egy hatodik generációs vadászgép (Next Generation Fighter, röviden NGF), amely a felhőrendszerrel és a pilóta nélküli eszközökkel együttesen alkotja a következő generációs fegyverrendszert (Next Generation Weapon System, NGWS)

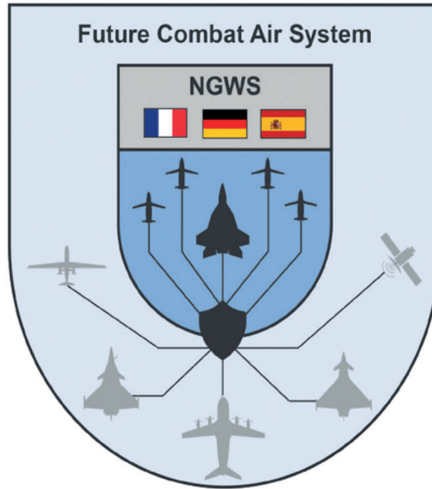
¹⁹ Érdemes hozzátenni, hogy a francia–német tandem nem pusztán fegyverzeti projektekből ért el sikereket. Többek között hozzájárult az európai védelmi ipari konszolidációhoz olyan hadiipari vállalatok létrehozásával, mint az MBDA, az EADS, vagyis a mai Airbus Group, amelyek napjainkban a világ vezető fegyvergyártói közé tartoznak. Továbbá Franciaország és Németország együttesen szorgalmazták az európai fegyverzeti együttműködéseket elősegítő intézmények létrehozását, mint a Független Európai Program Csoport, a Nyugat-európai Fegyverzeti Csoport, a Közös Fegyverkezési Együttműködési Szervezet és az Európai Védelmi Ügynökség. Bővebben lásd Krotz–Wolf 2018: 444.

²⁰ Puhl, Detlef: *Deutsch-Französische Rüstungszusammenarbeit? Ein Ding der Unmöglichkeit?* [online], 2020. Forrás: ifri.org [2022. 06. 24.] 7–8; Wissenschaftliche Dienste, Deutscher Bundestag: *Die deutsch-französische Rüstungscooperation*. [online], 2018. Forrás: bundestag.de [2022. 06. 24.] 7–32.

²¹ Hopher, Tim – Thomas, Leigh: *France and Germany to Develop New European Fighter Jet*. [online], 2017. 07. 13. Forrás: reuters.com [2022. 04. 19.].

²² *Spain Joins France, Germany on New Combat Fighter*. [online], 2019. 02. 11. Forrás: france24.com [2022. 04. 19.].

(1. ábra). Az MGCS magját egy új generációs harckocsi adja, amely hasonló módon lenne összekötve más harci járművekkel.²³

1. ábra: Future Combat Air System

Forrás: Bundesverband der Deutschen Luft- und Raumfahrtindustrie e. V.: Das Future Combat Air System. Übersicht. [online], 2021. Forrás: bdli.de [2022. 04. 20.] 3.

Míg az FCAS vadászgépének 2040-re, addig az MGCS harckocsinak 2035-re kell hadrendbe állnia. Az FCAS politikai vezető nemzete Franciaország, a három ország nevében a Direction générale de l'armement (röviden DGA), vagyis a francia állami beszerzési ügynökség szerződik a vállalatokkal.²⁴ A projektben összesen hat vállalat vesz részt, kiemelten francia oldalon a Dassault és a Safran, illetve német és spanyol oldalon az Airbus és az Indra Sistemas. Az MGCS esetében mindössze 3 vállalat vesz részt, a francia Nexter és a német Krauss-Maffei Wegmann közös leányvállalata, a KNDS, illetve a német Rheinmetall. A politikai vezető nemzet Németország, a francia és német állam nevében a Bundeswehr Felszerelésért, Információtechnológiáért és Szolgáltatási Támogatásért felelős Szövetségi Hivatala (Bundesamt für Ausrüstung, Informationstechnik und Nutzung der Bundeswehr, röviden BAAINBw) szerződik a gyártókkal.²⁵

A projektek stratégiai jelentőségét adja, hogy a részes államok, különösen a gyengébb gazdasággal rendelkező Franciaország és Spanyolország, egyenként aligha lennének

²³ Vogel, Dominic: *Future Combat Air System: Too Big to Fail*. [online], 2020. 12. Forrás: swp-berlin.de [2022. 06. 24.] 1–2; Le Gleut, Ronan–Conway-Mouret, Hélène: *Information Report drawn up on behalf of the Foreign Affairs, Defence and Armed Forces Committee (1) on the Future Combat Air System (FCAS)*. [online], 2020. 07. 15. Forrás: senat.fr [2022. 04. 20.] 26–27; Pronk, Danny – Zandee, Dick – Stoetman, Adája: *Identity, Industry and Interoperability. The Drivers of European Armaments Collaboration*. [online], 2022. 01. Forrás: clingendael.org [2022. 04. 22.] 31.

²⁴ Le Gleut – Conway-Mouret 2020: 43.

²⁵ Bonsignore, Ezio (2020): Germany. In Marrone, Alessandro – Sabatino, Ester (szerk.): *Main Battle Tanks, Europe and the Implications for Italy*. Istituto Affari Internazionali, 65.

képesek önálló finanszírozásukra napjaink kiszámíthatatlan gazdasági helyzetében.²⁶ Az FCAS költségei a becslések szerint elérhetik a 100 milliárd eurót, az MGCS pedig csak 2024-ig 1,5 milliárd euró lehet.²⁷ Komoly kihívást jelent, hogy a költségek folyamatosan emelkednek (az MGCS esetében a német védelmi minisztérium szerint átlagosan több mint 30%-os a becsült költségemelkedés), időbeli elhúzódásuk viszont valószínűsíthető. További súlyos kockázatot jelent az európai hadiipari vállalatok számára, ha az Európai Unió környezetvédelmi és fenntarthatósági (Environmental, Social, Governance, röviden ESG²⁸) befektetési kritériumai lehetetlenné tenné számukra, hogy együttműködjenek a pénzügyi intézetekkel.²⁹

Fontos hangsúlyozni, hogy az FCAS és az MGCS nem pusztán új katonai képességeket hivatottak teremteni, hanem kiemelt szimbolikus és politikai jelentőségük is van. E programok nemcsak elmélyíthetik a francia–német együttműködést, hanem az európai védelmi integráció úttörői is lehetnek, amelyekbe a későbbiekben további európai partnerek is becsatlakozhatnak, így demonstrálva a közös akaratot egy stratégiailag önálló Európa létrehozása iránt. Kudarcuk ellenben jelentős hitelvesztést jelentene az európai védelmi integráció számára is.³⁰

A stratégiai kultúrák szerepe

A francia–német védelmi ipari együttműködés kapcsán a szakértők, védelempolitikai és hadiipari szereplők egyaránt kiemelik az alapvető kulturális különbségeket.³¹ E különbségek gyakran a mai napig ugyanazok, amelyek a hidegháborús években is felmerültek.

²⁶ Bár a Dassault vezetője az FCAS alternatívájaként felvetette az önálló fejlesztést, a francia szakértők és parlamenti képviselők is egyetértenek abban, hogy az FCAS önálló kifejlesztése összeroppantaná a francia költségvetést, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a francia államadósság 20 éves rekordmagassággal a bruttó hazai termék 112%-át teszi ki. A spanyol államadósság a bruttó hazai termék 121%-a, ezzel szintén az egyik legmagasabb az Európai Unióban, ráadásul védelmi költségvetése a GDP mindössze 1,3%-át teszi ki. Az orosz–ukrán háború hatására továbbá a német gazdasági növekedés is lelassult. Lásd Noll, Andreas: *FCAS: Nervenkrieg um europäischen Kampfjet*. [online], 2021. 04. 25. Forrás: dw.com [2022. 04. 20.]; Eurostat: *Third Quarter of 2021. Government Debt down to 97.7% of GDP in Euro Area*. [online], 2022. 01. 21. Forrás: ec.europa.eu [2022. 04. 20.]; *Defence Expenditure of NATO Countries (2014–2021)*. [online], 2022. 03. 21. Forrás: nato.int [2022. 04. 20.]; ifo Insitute: *ifo Economic Forecast Spring 2022: Consequences of the Russian-Ukrainian War Slow the German Economy*. [online] 2022. 03. 22. Forrás: ifo.de [2022. 04. 20.].

²⁷ Jouppi, Matthew: *Program Dossier: Future Combat Air System*. 2022. 01. 26. Forrás: aviationweek.com [2022. 04. 20.]; Pronk–Zandee–Stoetmann 2022: 32.

²⁸ Az Európai Unió Zöld Megállapodás céljainak elérése érdekében született meg 2020 júliusában az EU Taxonómia-rendelete, amely a piaci szereplők (beleértve a pénzügyi intézményeket) befektetéseihez szabályozói kereteket kíván létrehozni a környezeti és fenntarthatósági szempontoknak megfelelő tevékenységek azonosítására. A fenntartható finanszírozásról szóló vitákban a védelmi ipar tevékenységét egyre inkább nem tartják összeegyeztethetőnek a kritériumokkal. Az orosz–ukrán háború miatt ugyanakkor megerősödni látszik a védelmi ipar támogatottsága is. Lásd Jessop, Simon – Wilkes, Tommy – Hepher, Tim: *Defence Firms Ramp up Pitch to Exit Sustainability Wilderness*. [online], 2022. 03. 14. Forrás: reuters.com [2022. 06. 03.].

²⁹ *No Sustainability without a Defence and Security Industry*. [online], 2021. 03. Forrás: bds.eu [2022. 06. 03.]; *Interjú Maróth Gáspár kormánybiztossal 2022. március 31.*

³⁰ *Le Pen vs. Macron: European Defense Affairs Hang in the Balance Amid French Election*. [online], 2022. 04. 22. Forrás: warblog.org [2022. 04. 20.].

³¹ *Interjú Maróth Gáspár kormánybiztossal 2022. március 31.*; Maulny, Jean-Pierre – Mölling, Christian: *Consent, Dissent, Misunderstandings. The Problem Landscape of Franco-German Defense Industrial Cooperation*. [online], 2020. 01. Forrás: iris-france.org [2022. 05. 22.] 10; Puhl 2020: 21.

Ami a nemzetközi ambíciókat illeti, Franciaország és Németország között alapvető különbség, hogy míg Franciaország nagyhatalmi érdekeit és a nemzeti, illetve európai stratégiai autonómiát, addig Németország a multilaterális kereteket és a minél szélesebb nemzetközi együttműködést tartja szem előtt.³² Nagyhatalmi ambícióiból fakadóan Franciaország számára az önálló védelmi ipar fenntartása (különösen a fő fegyverrendszerek esetében) kulcsfontosságú.³³ Bár Németország is törekszik a védelmi iparban az egyes kulcs technológiák³⁴ megőrzésére, azonban soha nem törekedett a teljes nemzeti védelmi ipari autonómiára.³⁵ Az európai országok mellett szoros együttműködést alakított ki például az amerikai és az izraeli védelmi iparral is, ezáltal sokkal inkább egyfajta kiegyensúlyozó szerepet tölt be az európai és európain kívüli védelmi iparok közötti kooperációban.³⁶

Franciaország számára a jövő harci rendszerek kulcsfontosságúak az európai stratégiai autonómiához. Egy 2020-as francia szenátusi jelentés az FCAS kapcsán kihangsúlyozza, hogy az új fegyverrendszer révén Európa csökkentheti az amerikai technológiától való függőségét.³⁷ Franciaország az Egyesült Államokkal való fegyverzeti kooperációt mindig is igyekezett minimálisra csökkenteni.³⁸ Fontos azonban kiemelni, hogy francia értelmezésben az európai stratégiai autonómia valójában a francia nemzeti érdekek érvényesítésére szolgál, így a francia–német védelmi ipari együttműködést is nemzeti érdekeknek kívánja alárendelni. Ezzel szemben Németország megközelítése pragmatikusabbnak mondható, az európai védelem megerősítését szélesebb nemzetközi összefogásban képzelel el, ideértve a NATO-t is. A francia és német fél tehát eltérően értelmezi az európai stratégiai autonómia fogalmát: míg a macroni Franciaország De Gaulle vízióját követve egy Egyesült Államoktól független európai védelmet képzel el, addig Németország továbbra is a NATO európai pillérének megerősítését kívánja. Utóbbi jól mutatja Ursula von der Leyen nyilatkozata az Európai Védelmi Alapot és a PESCO-t érő kritikáról: az európaiak „azt teszik, amit amerikai barátaink évek óta követelnek tőlünk. Feladatunk, hogy meggyőzzük szövetségeseinket arról, hogy a NATO csak profitálni fog az Európai Védelmi Unió létrehozását célzó törekvésekből”.³⁹ Ezen elképzelések a fegyverzeti kérdésekre is kihatnak, hiszen nem mindegy, hogy Párizs és Berlin milyen más országokkal hajlandó

³² Major, Claudia – Mölling, Christian – Höltmann, Gesine: *The Future of the French-German Axis and its Implications for European Security and Defence*. [online], 2018. Forrás: ui.se [2022. 05. 29.] 5–6.

³³ Ezen elvhez a francia politikai szereplők olyannyira ragaszkodnak, hogy hajlamosak még a haderő preferenciáival is szembe menni. Lásd Krotz 2015: 115.

³⁴ A szövetségi kormány 2020-as védelmi ipari stratégiája szerint ezek a következők: védelem, szenzorok, mesterséges intelligencia, biztonsági információtechnológiai és kommunikációs technológiák, elektronikai hadviselés, páncélozott harcjárművek, hálózatos műveleti vezetés, felszíni és felszín alatti hajóépítés. Lásd Die Bundesregierung: *Strategiepapier der Bundesregierung zur Stärkung der Sicherheits- und Verteidigungsindustrie*. [online] Forrás: bmw.de [2022. 05. 29.] 3.

³⁵ Krotz 2015: 117.

³⁶ *Interjú Maróth Gáspár kormánybiztossal 2022. március 31.*

³⁷ Le Gleut – Conway-Mouret 2020: 22.

³⁸ Sylvie Matelly: *Armament and Transatlantic Relationships. The French Perspective*. [online], 2019. 10. Forrás: iris-france.org [2022. 06. 24.] 4.

³⁹ Chazan, Guy – Peel, Michael: *US Warns Against European Joint Military Project*. [online], 2019. 05. 19. Forrás: ft.com [2022. 06. 24.].

a jövőben együttműködni, és milyen technológiákat hajlandó integrálni a jövő fegyverrendszereibe.⁴⁰

A katonai erő alkalmazásához, így a fegyverzeti kérdésekhez szintén különbözőképpen viszonyulnak a francia és német politikai elitiek. Míg Franciaországban a haderő és a katonai eszközök alkalmazása a hatalmi politika bevett eszköze,⁴¹ addig Németországban a terhes történelmi múlt miatt alapvetően a szkepticizmus jellemző. Szemléletes példa, hogy Németországban a felfegyverzett drónok beszerzéséről szóló 2022. márciusi döntést közel 10 éves politikai vita előzte meg.⁴² Továbbá Németországban az FCAS etikai kérdéseinek vizsgálatához az Airbus és a Fraunhofer Intézet együttműködésével egy szakértői bizottság is létrejött.⁴³ Az eltérő német és francia stratégiai gondolkodás a haderők feladataiban és a fegyverrendszerekkel szembeni követelményekben is megmutatkozik. A nagyhatalmi ambíciókból fakadóan a francia védelempolitika alapvetően a teljes spektrumú haderő fenntartását tartja szükségesnek, amelynek képesnek kell lennie a nukleáris elrettentésre is.⁴⁴ A Bundeswehr ezzel szemben alapvetően kollektív védelmi haderő, mélyen integrált a NATO katonai struktúrájába, feladatai, doktrínái a többnemzeti keretekben való együttműködéshez igazodnak. Franciaországgal ellentétben Németország lemondott a nukleáris fegyverek gyártásáról, aktívan támogatja a nemzetközi nukleáris fegyverzetellenőrzési és leszerelési kezdeményezéseket. Eme jellemzők markánsan jelentkeznek a jövő légi harci rendszereivel szembeni elvárásokban. Franciaország szerint a vadászgép a program legfontosabb eleme, a klasszikus légi műveleteken felül képesnek kell lennie a francia nukleáris fegyverek bevetésére is. Németország viszont a felhőrendszert tartja prioritásnak, amely megkönnyítené az európai haderők együttműködését.⁴⁵ A nukleáris képességet viszont nem tekinti prioritásnak, bár továbbra is részt vesz a NATO nukleárisfegyvermegosztásában. Német oldalon az NGF és a NATO nukleárisfegyver-megosztás kapcsolata még nem eldöntött kérdés.⁴⁶

A stratégiai kultúrabeli különbségek a védelmi iparhoz és fegyverexportokhoz való viszonyban is jelentkeznek. Franciaország számára a védelmi ipar és a fegyverexportok a nagyhatalmi külpolitika és a nemzetgazdaság szerves részét képezik, így aktív állami

⁴⁰ A francia–német fegyverzeti programokban többször is nézeteltérést okozott, hogy a francia fél exportpolitikai szempontok miatt mindenképpen el akarta kerülni az amerikai komponensek beépítését, így például az 1983-ban megbukott közös harckocsi vagy a Eurocopter tárgyalásai alatt. Lásd Moravcsik 1993: 146, 151.

⁴¹ Gazdag Ferenc (2022): Franciaország 2021 – Egy középhatalom globális ambíciókkal. In Csicsmann László – Kemenszky Ágnes (szerk.): *A nemzetközi rendszer a 21. század elején. Tanulmányok Rostoványi Zsolt 70. születésnapja alkalmából*. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem, 107.

⁴² Schörnig, Niklas: *Die Heron wird bewaffnet: Mehr als 10 Jahre #DrohnenDebatte finden ihr Ende*. [online] 2022. 04. 06. Forrás: blog.prif.org [2022. 04. 26.].

⁴³ Keisinger, Florian – Koch, Wolfgang: *Mission*. Forrás: fcas-forum.eu [2022. 04. 26.].

⁴⁴ République Française: *Defence and National Security Strategic Review 2017*. [online], 2017. 10. Forrás: espas.secure.europarl.eu [2022. 04. 23.] 63.

⁴⁵ Le Gleut – Conway-Mouret 2020: 10–11.

⁴⁶ Az e célra szolgáló amerikai F-35-ös gépek vásárlása nem feltétlenül zárja ki az NGF-gépek beszerzését is, lévén, hogy azok a Eurofighteret is leválthatják, azonban egy rendszerbe való integrálásuk akadályokba ütközhet. Az NGF amerikai nukleáris fegyverekkel való felszerelése egyébként is kétséges, mivel ahhoz az Egyesült Államok engedélye és egyben hozzájárulása szükséges az NGF technológiájához, amely Franciaország ellenállását válthatja ki. Lásd Mölling, Christian – Brauß, Heinrich: *Der Tornado-Komplex. Zielkonflikte & Lösungsoptionen für den neuen deutschen Jagdbomber*. [online], 2020. 02. 02. Forrás: dgap.org [2022. 04. 23.] 8.

támogatást élveznek.⁴⁷ A korábbi fegyverzeti együttműködéseknel nem egyszer vezetett politikai feszültségekhez, hogy Franciaország könnyebb, olcsóbb, exportra alkalmasabb harcjárművet akart kifejleszteni.⁴⁸ A pacifista beállítottság miatt Németországban viszont a fegyverexportok morálisan, etikailag erősen vitatottak, a támadófegyverek exportja EU-n és NATO-n kívüli országokba csak kivételes esetben engedélyezett.⁴⁹ Ezen eltérő szempontok jellemzően a közösen gyártott haditechnikai eszközök exportjánál okoznak politikai feszültségeket. Bár az 1972-es Schmidt–Debré-szerződéssel a francia és német fél már megegyezett arról, hogy nem akadályozzák a harmadik országokba irányuló, közösen gyártott eszközök exportját, a szerződés egyik oldal felől sem élvezett egyértelmű támogatást.⁵⁰ 2019-ben a Szaúd-Arábia ellen bevezetett embargó során a francia nagykövetség megbízhatatlansággal vádolta Németországot, amely közösen gyártott haditechnikai eszközök exportját is blokkolta.⁵¹ A két ország az aacheni szerződés rendelkezését követve 2019 októberében végül megállapodott, hogy nem blokkolják egymás fegyverexportját, amennyiben annak komponensei kevesebb mint 20%-a saját gyártású.⁵² A megállapodás azonban számos halált okozó fegyverre, illetve azok komponenseire (például tüzérségi eszközök, harckocsialvázak és -toronyok, hajtóművek) nem vonatkozik.⁵³ A megállapodás értelmében a kétes esetekre állandó bizottságot állítanak fel. E kérdés tehát nyitott marad, így a programok jövője szempontjából továbbra is bizonytalanságot jelent.

A fegyverzeti együttműködések befolyásolják a védelempolitikai döntéshozatalban jelentkező különbségek. Franciaországban a fegyverzeti programokról szóló döntésekben meghatározó szerepe van az elnöknek, a döntéshozatal tehát centralizált, amely gyors és hirtelen döntéseket eredményezhet. Németországban ezzel szemben a Bundestag szerepe a meghatározó, amelynek jóváhagyása szükséges minden 25 millió eurónál nagyobb értékű fegyverzeti programhoz, következésképpen az FCAS és MGCS egyes fázisainak forrásait is jóvá kell hagynia.⁵⁴ Franciaországban a nemzetgyűlés nem rendelkezik ilyen jogkörrel. A francia tisztviselők szerint a német döntéshozatal ebből kifolyólag nehézkes,

⁴⁷ République Française 2017: 218; Krotz 2015: 121, 157.

⁴⁸ Klasszikus példa a Tiger helikopter. Míg Nyugat-Németországban robusztus, többcélú harci helikoptert terveztek volna a szovjet páncélosok elhárítására, addig a francia szakemberek egy olcsóbb, könnyű szerkezetű, fejlődő országoknak könnyebben eladható eszközt terveztek volna. Ugyanígy az 1977–1983 között tervezés alatt álló francia–német harckocsinál a franciák könnyebb, sivatagi terepre alkalmasabb harckocsit, a németek pedig egy NATO-országoknak eladható, erős páncélvédettségű harckocsit szerettek volna. Utóbbi projekt nem is valósult meg. Lásd Moravcsik 1993: 138, 148.

⁴⁹ Lásd bővebben Speck Gyula (2018): A német külpolitika hangsúlyváltásai – Németország fegyverexport-politikája 2013–2017 között. *Nemzet és Biztonság*, 11(4), 94–125.

⁵⁰ Példának okáért az egyezményt a francia nemzetgyűlés védelmi bizottsága 2000-ben jogilag nem kötelező érvényűnek mondta ki, mivel a szerződés nem volt nyilvános. Lásd Wissenschaftliche Dienste, Deutscher Bundestag: *Kurzinformation. Das Schmidt-Debré-Abkommen*. [online], 2018. 09. 11. Forrás: bundestag.de [2022. 04. 26.].

⁵¹ Descôtes, Anne-Marie: *Vom „German-free“ zum gegenseitigen Vertrauen*. [online], 2019. Forrás: baks.bund.de [2022. 04. 26.].

⁵² Puhl 2020: 15.

⁵³ Légifrance: *Décret n° 2019-1168 du 13 novembre 2019 portant publication de l'accord sous forme d'échange de lettres entre le Gouvernement de la République française et le Gouvernement de la République fédérale d'Allemagne relatif au contrôle des exportations en matière de défense (ensemble une annexe), signées à Paris le 23 octobre 2019 (1)*. [online], Forrás: légifrance.gouv.fr [2022. 04. 26.] 2–3. cikkely melléklete.

⁵⁴ Maulny–Mölling 2020: 8–9.

kiszámíthatatlan és késedelmeket okozhat.⁵⁵ Hozzáteszük, ezen kritika nem alaptalan: az A400M szállítógép esetében két évbe telt, mire a Bundestag jóváhagyta a pénzügyi hozzájárulást.⁵⁶ Nyilvánvaló, hogy a mindenkori belpolitikai viszonyok is befolyásolhatják az FCAS és az MGCS jövőjét. A német oldalon kulcsfontosságú a parlamenti többség, francia oldalon pedig az elnök támogatása. A programok megvalósításához tehát mindkét oldalon szükség van szilárd politikai elköteleződésre.

Védelmi ipari sajátosságok

A német és a francia védelmi ipar struktúrája és államhoz való viszonya alapvetően különbözik egymástól. Calcara kategóriái szerint Franciaország védelmi ipari vállalatai állami, Németorszáé pedig magán irányításúak. Franciaországban az etatista iparpolitikából kifolyólag a védelmi ipar nagymértékben állami irányítás alatt áll. Az állami befektetések közel háromnegyede a védelmi minisztériumtól származik. Bár az állami tulajdonrész jelentősen csökkent az 1980–1990-es években, azonban az állam továbbra is meghatározó részvénytulajdonos, így például a Nexter részvényeinek 100, a Safran részvényeinek 13, a Thales részvényeinek 26, az Airbus részvényeinek pedig 11%-át birtokolja.⁵⁷ A részvényeken felül az állam megállapodások és törvények értelmében a stratégiai jelentőségű hadiipari vállalatokban bizonyos előjogokkal és vétőjogokkal rendelkezik. Így például egy 1986-os privatizációs törvény értelmében az államnak joga van megakadályozni, hogy a Thales eladja stratégiai fontosságú tulajdonait külföldi csoportoknak. Másik példa, hogy az Airbus Group köteles konzultálni a francia állammal a Dassault-t érintő döntésekben. A francia védelmi ipari döntéseket mégsem kizárólag az állam befolyásolja. Sokkal inkább beszélhetünk a magán és állami érdekcsoportok összefonódásáról, kölcsönös függőségéről, amely leginkább annak köszönhető, hogy a fegyverzeti ügyek az állami beszerzési ügynökség, a DGA kezében összpontosulnak. A DGA-nak hagyományosan rendkívül szoros kapcsolatai vannak a védelmi iparral, lévén, hogy a DGA fegyverzeti mérnökei ugyanazon elitiskolákban végeznek, mint a francia hadiipari cégek vezetői.⁵⁸ A DGA és a vállalatok között jellemző a kölcsönös munkaerőmozgás, így például a Dassault több vezetője is korábban a DGA-ban dolgozott. Ebből kifolyólag szorosak a DGA és a vállalatok közötti informális kapcsolatok, ami gyors információcserét és egyben gyorsabb döntéshozatalt is eredményez.⁵⁹ Franciaországban összességében egy hadiipari elitről beszélhetünk, amely a teljes beszerzési folyamatot ellenőrzése alatt tudja tartani, így a francia fegyverzeti politikai döntéseket döntően a hadiipari érdekek mozgatják. Ez tisztán látható volt például a Tornado projekt esetében, amikor a DMA (a DGA elődszervezete) és a hadiipari képviselők együttesen győzték meg Giscard d'Estaing-et, hogy Franciaország lépjen

⁵⁵ Maulny–Mölling 2020: 8–9.

⁵⁶ Darnis, Jean-Pierre et al.: *Lessons Learned from European Defence Equipment Programmes*. [online], 2007. Forrás: iss.europa.eu [2023. 04. 25.] 22.

⁵⁷ Pannier, Alice – Schmitt, Olivier (2021): *French Defence Policy Since the End of the Cold War*. Routledge 82, 86.

⁵⁸ A Eurofighter programról szóló tárgyalások idején például Emile Blanc volt a DGA vezetője, aki közeli személyes kapcsolatot ápolt Serge Dassaulttal, a Dassault vezérigazgatójával, lévén, hogy korábban együtt végeztek az École Polytechnique mérnöki főiskolában. Lásd Calcara 2020: 92.

⁵⁹ Calcara 2020: 45–48.; Maulny–Mölling 2020: 17.

ki a projektből, és helyette a Rafale 2000-et fejlesszék ki. Hasonlóképpen a Eurofighter-tárgyalások folyamán a DGA vezette francia részről a tárgyalásokat, amely a francia légiipari érdekeket szolgálva szándékosan teljesíthetetlen feltételeket kínált a brit partnernek, így Franciaország ebben a projektben sem vett részt.⁶⁰ Következésképpen a közös európai fegyverzeti programok csak akkor tudnak megvalósulni, ha a francia hadiipari elit is támogatja azokat.⁶¹

Lévéen, hogy a fegyverzeti kérdések Németországban érzékeny témának számítanak a mai napig, a katonaság feletti erős civil kontroll miatt a politika elsőbbséget élvez a katonai szempontokkal szemben. Nem véletlen, hogy a BAANBw a védelmi minisztériumnak alárendelt civil szervezet. Másik fontos sajátosság, hogy a német védelmi ipar döntően magántulajdonban van, a német állam jellemzően nem részvényes, így a védelmi ipar és az állam erősen elválasztott egymástól. A védelmi minisztérium alapvetően arra törekszik, hogy csökkentse a katonai és vállalati szereplők befolyását a fegyverzetpolitikára. Az állami és vállalati szervezetek között nem jellemző az összefonódás.⁶² Németországban a beszerzési folyamatban a BAANBw-n kívül számos szereplő, így a védelmi és gazdasági minisztérium, illetve az ipari érdekcsoportok is részt vesznek.⁶³ További jellemző, hogy a német beszerzési politika a szerződéseket versenyeztetés útján osztja ki pályázati eljárás keretében, hogy a beszerzési folyamat a lehető legátláthatóbb legyen.⁶⁴ Mindennek ellenére a szövetségi kormánynak számottevő befolyása van a nagyobb vállalatok stratégiai menedzsmenti döntéseire,⁶⁵ továbbá a vállalatok függenek a kormányzati beszerzési és fegyverexport-politikától, illetve a parlamenti képviselők támogatásától.⁶⁶ Bár az állami jelenlét nem elhanyagolható, a franciával ellentétben a német állam és a védelmi ipar kapcsolatára a távolságtartás jellemző, az állam inkább egyfajta koordinátori szerepet tölt be, illetve a technológiák védelmére fókuszál és nem a fő vállalatok közvetlen irányítására.⁶⁷ A német védelmi iparral kapcsolatos dilemmákat épp az okozza, hogy az állam és a védelmi ipar közötti kapcsolat jellege lényegében nem különbözik a többi iparággal való kapcsolattól, szakértői körökben nem véletlenül hiányolják a stratégiai megközelítést.⁶⁸ E jellemzőkből fakad, hogy a fegyverzeti együttműködésekben való német részvételt nem döntően a védelmi ipari érdekek vezérlik. Az NH90 helikopter esetében a német

⁶⁰ DeVore–Weiss 2014: 517, 521.

⁶¹ Fescharek, Nicholas – Süß, Jeanette: *Franco-German Defence Cooperation*. [online], 2021. 07. 20. Forrás: freiheit.org [2022. 05. 26.].

⁶² Calcara 2020: 48–50.

⁶³ Vogel 2020: 4.

⁶⁴ Calcara 2020: 49.

⁶⁵ Ez leginkább abban nyilvánul meg, hogy a külkereskedelmi törvény előírja a külföldi vállalatok számára, hogy be kell jegyeztetniük érdekltségüket, ha egy védelmi vállalatban több mint 25%-os részesedést kívánnak szerezni. A Szövetségi Gazdasági és Energiaügyi Minisztériumnak joga van az akvizíciót vagy a fúziót megakadályozni. Klasszikus példa erre, amikor a német kormány 2012-ben megakadályozta a BAE Systems és az EADS egyesülését. Lásd Brzoska, Michael (2020): Germany. In *The Economics of the Global Defence Industry*. Routledge, 205.

⁶⁶ Brzoska 2020: 204–205.

⁶⁷ Darnis et. al. 2007: 24.

⁶⁸ Calcara 2020: 51.

politikusok nem akarták mindenáron a hazai ipart támogatni, inkább a védelmi ipari konszolidációt és a költséghatékonyságot tartották fontosnak. A Eurofighter esetében a DASA nem tekintette prioritásnak a részvételt, a szövetségi kormány végül az európai partnerekkel való együttműködés és a költséghatékonyság reményében döntött a részvétel mellett. Az A400M szállítógépprogramban való részvételben meghatározó szerepet játszott, hogy egyrészt a német védelempolitika a békefenntartó műveletek miatt elengedhetetlennek tartotta a stratégiai légi szállítási képességet, másrészt a kormány az együttműködéssel az európai biztonság- és védelempolitika elmélyítését remélte.⁶⁹

A védelmi ipari sajátosságok magyarázatot adhatnak az FCAS- és MGCS-programokkal kapcsolatos francia és német álláspontok mélyebb megértéséhez. Szembetűnő, hogy a 2020-as francia szenátusi jelentés kiemeli, hogy Oroszország és az Egyesült Államok mellett Franciaország képes arra, hogy önállóan gyártson egy teljes vadászgépet, ebből kifolyólag kulcsfontosságú, hogy az NGF révén a francia vállalatok fenntartsák magas szintű képességeiket. A Safran és a Dassault képviselői szerint az FCAS „egzisztenciális” projekt. A jelentés fontosnak tartja továbbá, hogy Németország ne F-35-ösöket vásároljon, és ezáltal elkerülje az amerikai technológiától való függést.⁷⁰ A francia ipari érdekek elsőbbségéről árulkodik, hogy az FCAS tárgyalásain a Dassault ragaszkodott, hogy egyedül ő építse meg a vadászgép demonstrátorát.⁷¹ Érdemes figyelembe venni, hogy Franciaországban a védelmi ipart továbbra is a nemzeti innovációs rendszer fontos részének tekintik, támogatja mind a katonai, mind a civil technológiai szektorokat, különösen, ha a fejlesztés kettős felhasználású technológiákat eredményez.⁷² Az exportok kérdése szintén elsősorban francia oldalról merült fel, mivel a francia védelmi ipar számára a versenyképesség kulcsát jelenti.⁷³ A franciával ellentétben a német védelmi ipar tényként kezeli a többnemzeti védelmi ipari együttműködések, az önálló repülőgépgyártás képességét nem tekinti prioritásnak. Az FCAS- és az MGCS-programokban való német részvételben meghatározók a politikai szempontok.⁷⁴ Szemléletes, hogy a Bundestag szigorú feltételekhez kötötte az FCAS kutatási és fejlesztési forrásaihoz való hozzájárulást.⁷⁵ További példa, hogy a Bundestag költségvetési bizottsága ideiglenesen blokkolta az MGCS-programot, amikor a Rheinmetall fel akarta vásárolni a KNDS 50%-át. A lépés a német és az európai harcoksigyártás további konszolidációjához vezetett volna, azonban a Bundestag tartott a francia–német egyensúly felborulásától, a parlament tehát szembement az ipari

⁶⁹ Calcara 2020: 77–76, 96, 98, 118.

⁷⁰ Le Gleut – Conway-Mouret 2020: 11–12.

⁷¹ Machi, Vivienne: *New Trilateral Deal Paves Way for FCAS Demonstrator Program*. [online], 2021. 05. 17. Forrás: defenseneews.com [2022. 06. 13.].

⁷² Pannier-Schmitt 2021: 82, 92.

⁷³ Maulny–Mölling 2020: 9.

⁷⁴ Brink, Nana: *Die Wunderwaffe*. [online], 2021. 05. 01. Forrás: internationalepolitik.de [2022. 06. 20.].

⁷⁵ Ezek a következők voltak: a védelmi minisztérium kötelese jelentést készíteni az MGCS-ről és a német szárazföldi ipari szektor konszolidációjáról, az FCAS és az MGCS minisztériumközi felügyeleti irányítását végre kell hajtani, a kormánynak definiálnia kell a programokban felhasznált kulcstechnológiákat, illetve a parlamenti képviselők számára negyedévenként jelentést kell készíteni a programok helyzetéről. Lásd Le Gleut – Conway-Mouret 2020: 59.

érdekekkel.⁷⁶ A politika primátusáról árulkodik, hogy a Rheinmetall újonnan bemutatta KF51 Panther harckocsiját, amely a Leopard 2-esek potenciális utódja lehet, azonban eddig mégsem élvez olyan politikai támogatást, mint az MGCS.⁷⁷

Az új generációs harci rendszerekkel kapcsolatos német és francia álláspont megértéséhez a védelmi iparok hazai piaci jellemzőit is figyelembe kell vennünk. A német védelmi ipar a franciával ellentétben szűkös hazai bázissal rendelkezik. A védelmi költségvetés a GDP arányában látványosan zuhant az 1990-es évek elejétől (jelenleg a GDP 1,5%-a), az eszközbeszerzésre szánt források pedig európai szinten is alacsonynak számítanak.⁷⁸ A német védelmi ipar ezenkívül egy-egy részterületre specializálódott, kiemelten a haditengerészeti és a szárazföldi harcjármű szegmensben számít versenyképesnek.⁷⁹ A francia védelmi ipar jellemzője, hogy a teljes spektrumú haderő igényeinek megfelelően valamennyi komplex fegyverrendszer gyártására törekszik. A francia védelmi költségvetés jelenleg a GDP 1,93%-át teszi ki, amelynek 28%-a a fegyverzetre, illetve kutatásra és fejlesztésre szánt kiadások.⁸⁰ Az eltérő védelmi ipari piaci jellemzők megnyilvánulnak az NGF vadászgép körüli vitákban. Jelenleg feszültséget okoz az Airbus és a Dassault között, hogy az előbbi technológiai transzfert és egyenlő munkarészesedést szeretne, az utóbbi pedig védi technológiáját és vezető szerepet akar.⁸¹ A Dassault úgy véli, hogy megilleti a vezető szerep a vadászgép fejlesztésében, mivel tapasztalattal rendelkezik az önálló fejlesztésben.⁸² Önbizalmát tovább növelte, hogy az elmúlt évben öt országgal sikerült megállapodnia Rafael gépek eladásáról.⁸³ E törésvonal miatt fennáll a kockázat, hogy Franciaország a Eurofighterhez hasonlóan kilép a programból. A Eurofighter-tárgyalások folyamán a Dassault szintén vezető szerepet követelt, a technológiát pedig nem volt hajlandó átadni a rivális Rolls-Royce-nak. A német védelmi ipar viszont elfogadhatatlannak tartotta a francia vezetést, emiatt a Rafael programban való részvételt is visszautasította.⁸⁴ Az FCAS bukásával nagyon valószínű, hogy az MGCS-program sem folytatódna jelenlegi formájában.

⁷⁶ Le Gleut – Conway-Mouret 2020: 38; Murphy, Martin – Riedel, Donata: *Rheinmetall interessiert an KNDS – Kommt die Fusion der Panzerbauer?* [online], 2019. 03. 13. Forrás: handelsblatt.com [2022. 06. 20.].

⁷⁷ Kamper, Gernot: *KF51 Panther – Rheinmetall stellt eigenen Kampfpanzer mit 130-mm-Kanone vor.* [online], Forrás: stern.de [2022. 06. 24.].

⁷⁸ *Defence Expenditure of NATO Countries (2014–2021)*, 5.

⁷⁹ Brzoska 2020: 208–209.

⁸⁰ *Defence Expenditure of NATO Countries (2014–2021)*, 3.

⁸¹ Machi, Vivienne: *FCAS Warplane Program Stalls, as Dassault and Airbus Fail to Reach Key Industry Deal.* [online], 2022. 03. 14. Forrás: defenseneews.com [2022. 04. 23.]; Tran, Pierre: *The FCAS “Bras de Fer”: A February 2021 Update.* [online], 2021. 02. 19. Forrás: sldinfo.com [2022. 05. 26.].

⁸² Tran, Pierre: *Shaping a Way Ahead for French Defense Industry: The Perspective of the Chairman of GIFAS.* [online], 2022b. 05. 01. Forrás: sldinfo.com [2022. 05. 26.].

⁸³ Tran, Pierre: *Dassault, Exports and the Next Generation Fighter Aircraft.* [online], 2022a. 03. 07. Forrás: sldinfo.com [2022. 06. 13.].

⁸⁴ Calcara 2020: 90, 97.

Rendszerszintű mozgó tényezők

Realista értelmezés

A fenti szempontokat figyelembe véve, jogosan merülhet fel a kérdés, hogy a stratégiai kultúrabeli és védelmi ipari törésvonalak ellenére mi hívta életre, mi motiválja az FCAS- és MGCS-programokat. A válaszhoz elsőként az európai fegyverzeti együttműködések realista értelmezése nyújthat segítséget. Elsőként fontos hangsúlyozni, hogy az FCAS és az MGCS aligha indult volna be az európai biztonsági környezet változása nélkül. A Krím félsziget 2014-ben történt annexiója, majd különösen az orosz–ukrán háború hatására az európai stratégiai gondolkodásban felértékelődött a katonai biztonság, illetve kiemelten az Oroszország jelentette fenyegetés. A német és francia védelmi tervezés a jövőre nézve egyaránt magas intenzitású, legalább azonos haditechnikával rendelkező ellenféllel szembeni katonai műveletekkel számol, amelyek csúcstechnológiájú fegyverrendszereket igényelnek. A 2010-es évek második felére kiélezett nagyhatalmi versengés a fegyverkezési versenyben is megmutatkozik, amelyben kiemelt szerepet kapnak az olyan forradalmi technológiák, mint a kiberképességek, az autonóm fegyverek, a mesterséges intelligencia vagy a hálózati összeköttetés.⁸⁵ Ezenfelül az Egyesült Államok stratégiai fókuszja a 2010-es évektől egyre inkább Ázsia felé fordul, a Trump-kormányzat színre lépésével megrendült az Egyesült Államok mint stratégiai szövetségesbe vetett hit. Bár a 2011-es líbiai intervenció vagy legutóbb az afganisztáni kivonulás és az orosz–ukrán háború nyilvánvalóvá tette, hogy az európai országok továbbra is az Egyesült Államok katonai támogatásától függenek, azonban a politikai döntéshozók részéről egyre inkább erősödik az igény a függőség csökkentésére. Ezen ambíció nemcsak a Macron elnök vezette Franciaországban, hanem a mérsékeltbb német politikai diskurzusban is előtérbe került az elmúlt években. Ebből következően a francia és német fél egyetért abban, hogy erősíteni kell az európai védelmi ipari bázist, és csökkenteni kell a külső beszállítóktól való technológiai függőséget.⁸⁶

Nem mellékes szempont a technológiai tényező sem. A kiélezett technológiai versenyben az európai gyártók egyre inkább háttérbe szorulnak nemcsak az amerikai, hanem már a feltörekvő (kínai, dél-koreai) versenytársakkal szemben is, ebből kifolyólag a német és a francia fél egyaránt érdekelt az európai technológiai fölény megőrzésében. Az FCAS esetében a hatodik generációs NGF, illetve a hozzá kapcsolódó felhőrendszer, drónok, szenzorok és álcázó technológia kifejlesztése a spanyol, francia és német ipar számára jelentős technológiai ugrást jelentene, egyúttal számottevő know-howra és tapasztalatra tehetnek szert.⁸⁷ Az FCAS és az MGCS jelentős lépést tennének az európai technológiai szuverenitás felé is. A katonain túl a civil szektorra is hatással lehetnek, mivel

⁸⁵ Mölling, Christian: *Die Zukunft der deutschen militärischen Luft- und Raumfahrt. Herausforderungen und Handlungsoptionen*. [online], 2022. Forrás: hss.de [2022. 06. 12.] 24.

⁸⁶ Pronk–Zandee–Stoetmann 2022: 8–9, 50.

⁸⁷ Vogel 2020: 8.

az alkalmazott technológiák jelentős része, mint a felhőszolgáltatás, a mesterséges intelligencia, a műholdas összeköttetés vagy a pilóta nélküli autonóm légi irányítási rendszer kettős felhasználásúak is egyben.⁸⁸

Institucionalista-konstruktivista értelmezés

Az új generációs harci rendszerek további mozgatórugójaként számításba kell vennünk magát a francia–német együttműködés természetét. Ulrich Krotz institucionalista-konstruktivista megközelítése szerint a francia–német együttműködés kormányközi intézményei (Védelmi és Biztonsági Tanács, miniszteri tanácsok, közös katonai kiképző iskolák) és együttműködési formátumai (informális állam- és kormányfő, havi külügyminiszteri találkozók, Francia–Német Biztonságpolitikai Fórum) révén Franciaország és Németország között olyan közös normák, értékek, szimbólumok és rítusok alakultak ki, amelyek lehetővé tették, hogy nemzeti érdekeiket, céljaikat és álláspontjaikat közösen határozzák meg. Bár az intézményi kapcsolat erőssége változik, a kritikus helyzetekben olykor képes volt a konfliktusok feloldására. Krotz szerint e szoros intézményesített kapcsolat döntően hozzájárult a Tiger helikopterprogram megvalósulásához. A Tiger nemcsak katonai, hanem politikai projekt is volt, amely révén az 1980-as években új jelentőséget nyert a francia–német együttműködés.⁸⁹

Fontos látni, hogy az új generációs fegyverzeti programok szerves részét képezik a szélesebb francia–német együttműködésnek, amely különösen a 2010-es évek második felében vált intenzívebbé a biztonság és védelem terén. Párizs és Berlin a brexitet kihasználva új tartalommal kívánta megtölteni együttműködésüket, amelynek fontos része volt az európai védelmi integráció elmélyítése a CSDP-kezdeményezések és a fegyverzeti együttműködés révén. E törekvés a 2019 januárjában aláírt aacheni szerződésben fejeződik ki, amely leszögezi, hogy a felek intenzíven együttműködnek a közös stratégiai kultúra, valamint közös védelmi programok kidolgozásában, támogatják az európai védelmi ipari bázist, illetve a védelmi iparaik közötti együttműködést.⁹⁰ Kiemelendő, hogy Merkel és Macron a fegyverzeti programok elindításáról hivatalosan a francia–német együttműködés szempontjából szimbolikus jelentőségű Elysée palotában egyezett meg 2017-ben. A jelenlegi hadiipari ellentétek feloldására hasonló magas szintű politikai meg egyezésre lenne szükség Macron elnök és Scholz kancellár között. E tekintetben fontos kiemelni, hogy a 2010-es évek második felében, Trump elnöksége és a brexit hatására Franciaország és Németország kifejezetten érdekelt volt az együttműködés megerősítésében, ellenben jelenleg, Biden elnöksége és az orosz–ukrán háború alatt az együttműködés vesztett lendületéből. A két ország párbeszédet és tárgyalásos békét szorgalmazó politikája eddig kevés sikerrel járt, míg az energiaellátáshoz, valamint az elrettentés és a védelem

⁸⁸ Vogel 2020: 8.

⁸⁹ Krotz, Ulrich (2011): *Flying Tiger: International Relations Theory and Politics of Advanced Weapons*. Oxford University Press, 172–176.

⁹⁰ *Vertrag zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Französischen Republik über die deutsch-französische Zusammenarbeit und Integration*. [online], Forrás: bmvi.de [2022. 04. 19.] 4. fejezet, 3. pont.

erősítéséhez nélkülözhetetlen szövetségesnek bizonyul az Egyesült Államok. Az európai amerikai befolyás erősödése egyben a francia–német együttműködés relatív gyengülését vonhatja maga után.

Összegzés és kitekintés

Az előzőekben a nemzetközi kapcsolatok és a politikai gazdaságtani elméletek alapján megkíséreltük megmagyarázni az FCAS- és az MGCS-programokat meghatározó tényezőket. Első hipotézisünket igazolni tudjuk, miszerint a fegyverzeti programokkal kapcsolatos francia és német álláspontot befolyásolják stratégiai kultúráik. Az FCAS- és az MGCS-programokban különösen nehézséget jelent, hogy Franciaország és Németország eltérő elképzelésekkel rendelkeznek az európai stratégiai autonómiáról, valamint a transzatlanti kapcsolatokról. Amennyiben az orosz fenyegetés növekszik, és az európai biztonsági helyzet tovább romlik, Németország az „off the shelf” megoldást választva több amerikai vadászgépet vásárolhat, az FCAS-programban pedig nem lesz érdekelt. Ez esetben Spanyolország szerepvállalása is kérdésessé válhat, így Franciaország elszigetelődhet az új generációs vadászgép fejlesztésében, amelyet önmagában aligha lenne képes folytatni. Bár a programok ilyen korai fázisában nehéz egyértelműen megítélni, figyelembe véve a rendelkezésre álló információkat és a korábbi eseteket, mégis arra következtethetünk, hogy a védelmi ipari modellek döntően befolyásolják a francia és német vállalatok mozgásterét, és magyarázat adhatnak az FCAS és MGCS körüli jelenleg zajló vállalati nézeteltérésekre.

Következtetéseinket mégis némiképp árnyalnunk szükséges. A vizsgált új generációs francia–német(–spanyol) fegyverzeti programokat az ellentétek ellenére mégis bizonyos rendszerszintű tényezők mozgatják, amelyek véleményünk szerint arra ösztönözhetik a feleket, hogy túllépjenek nézeteltéréseiken. Egyrészt a realista megközelítés alapján beszélhetünk egyfajta stratégiai szükségszerűségről, amelynek lényege, hogy a 2010-es évek második felére, majd különösen a 2022-re megváltozott biztonsági helyzetre reagálva Franciaország és Németország az együttműködés révén kívánja katonai, technológiai és ipari képességeit fejleszteni. E vonatkozásban a német stratégiai gondolkodás változását döntő tényezőnek tekinthetjük. Nem szabad elfelejteni, hogy a 2021-es német szövetségi választásokat megelőzően nem egy figyelmeztetés volt, hogy a pacifista német zöld párt nem támogatja tovább az FCAS-programot, valamint hogy a parlament nem fogja jóváhagyni az FCAS következő fázisára szánt forrásokat.⁹¹ A változást azonban leginkább Olaf Scholz az orosz–ukrán háború kirobbanását követő 2022. február 27-i beszéde jelzi, amelyben a kancellár bejelentve a korszakváltást (*Zeitenwende*), háttározottan prioritásként említette az új generációs páncélos és vadászgépprojekteket.⁹² Másrésztől nem szabad alulértékelnünk magát a francia–német együttműködés szerepét sem. A történelmileg kialakult szoros intézményi kapcsolatok szintén hozzájárulhatnak

⁹¹ Ross, Rafael: *How Germany's Greens Could Spell the end for the Franco-German Fighter Jet*. [online], 2021. 03. 19. Forrás: ecfre.eu [2022. 05. 27.].

⁹² Die Bundesregierung: *Regierungserklärung von Bundeskanzler Olaf Scholz am 27. Februar 2022*. [online], 2022. 02. 27. Forrás: bundesregierung.de [2022. 05. 27.].

a különbségek áthidalásához és a politikai akarat kifejezéséhez. Következtetésünk szerint az FCAS- és az MGCS-programok kimenetelét döntően befolyásolni fogja az európai biztonsági környezet alakulása és a francia–német együttműködés intenzitása.

Valószínűsíthetjük, hogy a fenti tényezőkön felül a védelmi ipari európaizációs törekvések is segíthetnek leküzdeni a meglévő akadályokat. Az FCAS és MGCS korábbi programokkal való összehasonlításánál figyelembe kell venni, hogy a hidegháború vége óta az európai védelmi iparban, különösen a légi szektorban, erőteljes törekvések vannak a konszolidációra. Emellett az Európai Unió egyre markánsabb szerepet játszik a védelmi ipari piaci liberalizációban és az együttműködések intézményesítésében. Az európaizációs folyamat szükségességét Franciaország is felismerte, amely pedig hagyományosan a védelmi ipari autonómiára törekedett.⁹³ A KNDS létrejötte e téren további előrelépést jelent, tekintve, hogy az európai védelmi ipar szárazföldi szegmensét döntően fragmentáció jellemzi. Amennyiben az MGCS-program megvalósul, a francia–német konszern vezető európai gyártó lehet a szárazföldi eszközök terén, amely a fragmentáció mérséklését eredményezi.⁹⁴ Jelentős sikert jelentene, ha az FCAS és az MGCS közvetlenül összekapcsolhatók lennének a CSDP-kezdeményezésekkel, amely révén lehetővé válna az egyes technológiák fejlesztésének koordinálása vagy az Európai Védelmi Alapból történő finanszírozása. Mindkét program egyelőre PESCO-n kívül valósul meg,⁹⁵ azonban biztató jel, hogy az Európai Unió által elfogadott Stratégiai Iránytű célkitűzéseként fogalmazza meg, hogy a PESCO és az Európai Védelmi Alap támogassa az interoperabilitást lehetővé tevő fejlett szárazföldi és légi harci rendszereket.⁹⁶ Erre leginkább akkor van esély, ha több európai ország bekapcsolódna a harci rendszerek fejlesztésébe vagy későbbi működtetésébe.

Jelenleg az MGCS bővülése a valószínűbb, tekintve, hogy jelenleg az európai hadrendben álló harckocsik 47%-a a Leopard 1-es vagy 2-es valamelyik változata.⁹⁷ 2022 áprilisáig Lengyelország, Hollandia, Spanyolország és Olaszország mutatott hajlandóságot a csatlakozásra,⁹⁸ Nagy-Britannia és Svédország továbbá megfigyelőként csatlakozna a programhoz.⁹⁹ Az MGCS rendkívül sokrétű technológiai komplexitása, illetve hálózatközpontú technológiái lehetővé teszik, hogy további, akár kisebb védelmi ipari kapacitással bíró európai országok is bekapcsolódjanak. A német harcjárműipar ellátási láncába való bekapcsolódással, így a Rheinmetall gyártókapacitásainak kiépülésével és a hazai szakemberképzés beindulásával Magyarország csatlakozása is elkerülhetetlen lesz. Az FCAS

⁹³ Pannier–Schmitt 2022: 92–96.

⁹⁴ Kleczka, Mitja – Buts, Caroline – Jegers, Marc (2021): *Towards an 'Airbus of the Land Systems Sector'? Recent Developments and Market Concentration in the European Armoured Vehicle Industry*. *Defence and Peace Economics*, 32(7), 5, 14.

⁹⁵ Molnár–Szabolcs 2020: 93.

⁹⁶ *A Strategic Compass for Security and Defence*. [online], Forrás: eas.europa.eu [2022. 05. 27.] 45.

⁹⁷ Executive Summary (2020). In Marrone, Alessandro – Sabatino, Ester (szerk.): *Main Battle Tanks, Europe and the Implications for Italy*. Istituto Affari Internazionali, 4–6.

⁹⁸ Arivella, Andreas – Moran, Gabrielle: *Italy: Getting Europe's Main Battle Tank Back on Track*. [online], 2022. 02. 04. Forrás: cepa.org [2022. 04. 22.]; Oestergaard, J. Kaspar: *Main Ground Combat System (MGCS) – Status and Path Forward*. [online], 2021. 05. 18. Forrás: dsm.forecastinternational.com [2022. 04. 22.].

⁹⁹ Marrone, Alessandro (2020): Italy. In Marrone, Alessandro – Sabatino, Ester (szerk.): *Main Battle Tanks, Europe and the Implications for Italy*. Istituto Affari Internazionali, 85; Oestergaard 2021; *The French Chief of Defence on France's Partnership with Sweden*. [online], 2021. 10. 15. Forrás: folkochforsvar.se [2022. 04. 22.].

fejlesztésében egyelőre kevés esély van új nemzetek becsatlakozására. Olasz részről felmerült a Tempest programmal való egyesítése, azonban a BAE Systems és a Dassault piaci ellentétje miatt ez erősen kérdéses.¹⁰⁰

A jövőben el fog dőlni, hogy vajon a rendszerszintű tényezők átlendítik a jövő harci rendszereket a nehézségeken, vagy a stratégiai kultúrabeli és védelmi ipari különbségek miatt szétesik az együttműködés. A kockázat nagy: míg siker esetén a francia–német együttműködés bizonyítaná, hogy képes túllépni az akadályokon és hiteles alapja lehet az európai védelmi integrációnak, addig ellenkező esetben hitelét vesztené, és nyilvánvalóvá válna az Egyesült Államok európai szerepének szükségessége.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A Strategic Compass for Security and Defence*. [online], Forrás: eas.europa.eu [2022. 05. 27.].
- Arivella, Andreas – Moran, Gabrielle: *Italy: Getting Europe's Main Battle Tank Back on Track*. [online], 2022. 02. 04. Forrás: cepa.org [2022. 04. 22.].
- Biehl, Heiko– Giegerich, Bastian– Jonas, Alexandra (2013): Introduction. In Biehl, Heiko– Giegerich, Bastian– Jonas, Alexandra (szerk.) *Strategic Cultures in Europe. Security and Defence Policies Across the Continent*. Springer VS. Online: <https://doi.org/10.1007/978-3-658-01168-0>
- Bonsignore, Ezio (2020): Germany. In Marrone, Alessandro – Sabatino, Ester (szerk.): *Main Battle Tanks, Europe and the Implications for Italy*. Istituto Affari Internazionali.
- Brink, Nana: *Die Wunderwaffe*. [online], 2021. 05. 01. Forrás: internationalepolitik.de [2022. 06. 20.].
- Brzoska, Michael (2020): Germany. In *The Economics of the Global Defence Industry*. Routledge. Online: <https://doi.org/10.4324/9780429466793-9>
- Budavári Krisztina (2020): *A magyar védelmi ipar helyzete és fejlődési lehetőségei*. Magyar Hadtudományi Társaság. Online: <https://doi.org/10.51491/vedelmi.ipar2021>
- Bundesverband der Deutschen Luft- und Raumfahrtindustrie e. V.: *Das Future Combat Air System. Übersicht*. [online] 2021. Forrás: bdl.de [2022. 04. 20.].
- Calcara, Antonio (2020): *European Defence Decision-Making. Dilemmas of Collaborative Arms Procurement*. Routledge. Online: <https://doi.org/10.4324/9780367853792>
- Chazan, Guy – Peel, Michael: *US Warns Against European Joint Military Project*. [online], 2019. 05. 19. Forrás: ft.com [2022. 06. 24.].
- Csiki Tamás (2017): *A kelet-közép-európai államok védelmi együttműködési törekvései, 2008–2016*. Doktori (PhD-) értekezés. Nemzeti Közszerkeleti Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola.
- Darnis, Jean-Pierre et. al.: *Lessons Learned from European Defence Equipment Programmes*. [online], 2007. Forrás: iss.europa.eu [2023. 04. 25.]
- Defence Expenditure of NATO Countries (2014–2021)*. [online] 2022. 03. 21. Forrás: nato.int [2022. 04. 20.].
- Deschoux-Dutard, Delphine (2019): *The French-German Military Cooperation and the Revival of European Defence After Brexit. Reality and Political Myth*. In *Peace, Security and Defence Cooperation in Post-Brexit Europe. Risks and Opportunities*. Springer, 53–77. Online: https://doi.org/10.1007/978-3-030-12418-2_3
- Descôtes, Anne-Marie: *Vom „German-free“ zum gegenseitigen Vertrauen*. [online], 2019. Forrás: baks.bund.de [2022. 04. 26.].
- DeVore, Marc – Stai, Nora Kristine (2019): *When Collaboration Works: High Politics and Realism's Renaissance in Arms Collaboration Studies*. *European Review of International Studies*, 6(2), Special Issue, 18–42. Online: www.prio.org/publications/12746

¹⁰⁰ FCAS, *Tempest Fighter Jet Programmes will Emerge – Italy's Air Force Chief*. [online], 2021. 11. 23. Forrás: reuters.com [2022. 04. 20.]; Calcara 2020: 139.

- DeVore, Marc R. – Weiss, Moritz (2014): *Who's in the Cockpit? The Political Economy of Collaborative Aircraft Decisions*. *Review of International Political Economy*, 21(2), 497–533.
- Die Bundesregierung: *Regierungserklärung von Bundeskanzler Olaf Scholz am 27. Februar 2022*. [online], 2022. 02. 27. Forrás: bundesregierung.de [2022. 05. 27.].
- Die Bundesregierung: *Strategiepapier der Bundesregierung zur Stärkung der Sicherheits- und Verteidigungsindustrie*. [online] Forrás: bmwv.de [2022. 05. 29.].
- Etl Alex (2017): Európai védelmi ipar napjainkban. *Szakmai Szemle*, 2, 24–37. Online: <http://real.mtak.hu/id/eprint/91021>
- Eurostat: *Third Quarter of 2021. Government Debt down to 97.7% of GDP in Euro Area*. [online], 2022. 01. 21. Forrás: ec.europa.eu [2022. 04. 20.].
- Executive Summary (2020). In Marrone, Alessandro – Sabatino, Ester (szerk.): *Main Battle Tanks, Europe and the Implications for Italy*. Istituto Affari Internazionali.
- FCAS, *Tempest Fighter Jet Programmes will Emerge – Italy's Air Force Chief*. [online], 2021. 11. 23. Forrás: reuters.com [2022. 04. 20.].
- Fescharek, Nicholas – Stüß, Jeanette: *Franco-German Defence Cooperation*. [online], 2021. 07. 20. Forrás: freiheit.org [2022. 05. 26.].
- Fregán Beatrix (2006): *A Francia Köztársaság katonai stratégiája az európai védelem alakításában a hidegháborút követő időszakban*. Doktori (PhD-) értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola.
- Gazdag Ferenc (2022): Franciaország 2021 – Egy középhatalom globális ambíciókkal. In Csicsmann László – Kemenszky Ágnes (szerk.): *A nemzetközi rendszer a 21. század elején. Tanulmányok Rostoványi Zsolt 70. születésnapja alkalmából*. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem. Online: <https://doi.org/10.14267/978-963-503-907-4>
- Hall, Peter A. – Soskice, David (2001): An Introduction to Varieties of Capitalism. In Hall, Peter A. – Soskice, David (szerk.): *Varieties of Capitalism. The Institutional Foundations of Comparative Advantage*. Oxford University Press. Online: <https://doi.org/10.1093/0199247757.001.0001>
- Hepher, Tim – Thomas, Leigh: *France and Germany to Develop New European Fighter Jet*. [online], 2017. 07. 13. Forrás: reuters.com [2022. 04. 19.].
- ifo Insitute: *ifo Economic Forecast Spring 2022: Consequences of the Russian-Ukrainian War Slow the German Economy*. [online] 2022. 03. 22. Forrás: ifo.de [2022. 04. 20.].
- Jessop, Simon – Wilkes, Tommy – Hepher, Tim: *Defence Firms Ramp up Pitch to Exit Sustainability Wilderness*. [online], 2022. 03. 14. Forrás: reuters.com [2022. 06. 03.].
- Jouppi, Matthew: *Program Dossier: Future Combat Air System*. 2022. 01. 26. Forrás: aviationweek.com [2022. 04. 20.].
- Kamper, Gernot: *KF51 Panther – Rheinmetall stellt eigenen Kampfpanzer mit 130-mm-Kanone vor*. [online], Forrás: stern.de [2022. 06. 24.].
- Keisinger, Florian – Koch, Wolfgang: *Mission*. Forrás: fcas-forum.eu [2022. 04. 26.].
- Kiss J., László (2013): *Az Elysée-szerződés – Történelmi visszpillantás 50 év után*. *MKI-tanulmányok*, 7.
- Klecza, Mitja – Buts, Caroline – Jegers, Marc (2021): Towards an 'Airbus of the Land Systems Sector'? Recent Developments and Market Concentration in the European Armoured Vehicle Industry. *Defence and Peace Economics*, 32(7), 800–828.
- Krotz, Ulrich – Wolf, Katharina (2018): Franco-German Defence and Security Cooperation. In Meijer, Hugo – Wyss, Marco (szerk.): *The Handbook of European Defence Policies and Armed Forces*. Oxford University Press, 440–458. Online: <https://doi.org/10.1093/oso/9780198790501.003.0026>
- Krotz, Ulrich (2011): *Flying Tiger: International Relations Theory and Politics of Advanced Weapons*. Oxford University Press. Online: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199759934.001.0001>
- Krotz, Ulrich (2015): *History and Foreign Policy in France and Germany*. Palgrave Macmillan. Online: <https://doi.org/10.1057/9780230353954>
- Lázár Zsolt: *A francia–német védelmi együttműködés dilemmái*. [online] 2020. 05. 07. Forrás: haborumuveszete.hu [2022. 04. 11.].

- Le Gleut, Ronan – Conway-Mouret, Hélène: *Information Report drawn up on behalf of the Foreign Affairs, Defence and Armed Forces Committee (1) on the Future Combat Air System (FCAS)*. [online], 2020. 07. 15. Forrás: senat.fr [2022. 04. 20.].
- Le Pen vs. Macron: European Defense Affairs Hang in the Balance Amid French Election*. [online] 2022. 04. 22. Forrás: warblog.org [2022. 04. 20.].
- Légifrance: *Décret n° 2019-1168 du 13 novembre 2019 portant publication de l'accord sous forme d'échange de lettres entre le Gouvernement de la République française et le Gouvernement de la République fédérale d'Allemagne relatif au contrôle des exportations en matière de défense (ensemble une annexe), signées à Paris le 23 octobre 2019 (1)*. [online], Forrás: legifrance.gouv.fr [2022. 04. 26.].
- Machi, Vivienne: *FCAS Warplane Program Stalls, as Dassault and Airbus Fail to Reach Key Industry Deal*. [online], 2022. 03. 14. Forrás: defensenews.com [2022. 04. 23.].
- Machi, Vivienne: *New Trinational Deal Paves Way for FCAS Demonstrator Program*. [online], 2021. 05. 17. Forrás: defensenews.com [2022. 06. 13.].
- Türke András István – Besenyő János – Wagner Péter szerk. (2016): *Magyarország és a CSDP*. Budapest: Zrínyi.
- Major, Claudia – Mölling, Christian – Höltmann, Gesine: *The Future of the French-German Axis and its Implications for Euroean Security and Defence*. [online], 2018. Forrás: ui.se [2022. 05. 29.].
- Marrone, Alessandro (2020): Italy. In Marrone, Alessandro – Sabatino, Ester (szerk.): *Main Battle Tanks, Europe and the Implications for Italy*. Istituto Affari Internazionali.
- Matelly, Sylvie: *Armament and Transatlantic Relationships. The French Perspective*. [online], 2019. 10. Forrás: iris-france.org [2022. 06. 24.].
- Maulny, Jean-Pierre – Mölling, Christian: *Consent, Dissent, Misunderstandings. The Problem Landscape of Franco-German Defense Industrial Cooperation*. [online], 2020. 01. Forrás: iris-france.org [2022. 05. 22.].
- Molnár Anna (2018): *Az Európai Unió külkapcsolati rendszere és eszközei*. Budapest: Dialóg Campus.
- Molnár Anna – Szabolcs Laura (2020): *Megerősített együttműködés, változó geometria*. *Hadtudomány*, 30(4), 77–106.
- Moravcsik, Andrew (1993): Armament Among Allies: European Weapons Collaboration, 1975–1985. In Evans, Peter B. – Jacobson, Harold K. – Putnam, Robert D. (szerk.): *Double-Edged Diplomacy. International Bargaining and Domestic Politics*. University of California Press, 129–136. Online: <https://doi.org/10.1525/9780520912106-007>
- Mölling, Christian: *Die Zukunft der deutschen militärischen Luft- und Raumfahrt. Herausforderungen und Handlungsoptionen*. [online], 2022. Forrás: hss. [2022. 06. 12.].
- Mölling, Christian – Brauß, Heinrich: *Der Tornado-Komplex. Zielkonflikte & Lösungsoptionen für den neuen deutschen Jagdbomber*. [online] 2020. 02. 02. Forrás: dgap.org [2022. 04. 23.].
- Murphy, Martin – Riedel, Donata: *Rheinmetall interessiert an KNDS – Kommt die Fusion der Panzerbauer?* [online], 2019. 03. 13. Forrás: handelsblatt.com [2022. 06. 20.].
- Nádudvari Anna (2018): *A 2017-es francia stratégiai felülvizsgálat értékelése*. *Nemzet és Biztonság*, 11(3), 55–78.
- Nádudvari Anna (2020): *Az európai védelmi kezdeményezések törésvonalai*. *Nemzet és Biztonság*, 13(1), 111–131.
- No Sustainability without a Defence and Security Industry*. [online], 2021. 03. Forrás: bdsv.eu [2022. 06. 03.].
- Noll, Andreas: *FCAS: Nervenkrieg um europäischen Kampfjet*. [online], 2021. 04. 25. Forrás: dw.com [2022. 04. 20.].
- Oestergaard, J. Kaspar: *Main Ground Combat System (MGCS) – Status and Path Forward*. [online], 2021. 05. 18. Forrás: dsm.forecastinternational.com [2022. 04. 22.].
- Pannier, Alice – Schmitt, Olivier (2021): *French Defence Policy Since the End of the Cold War*. Routledge. Online: <https://doi.org/10.4324/9781315111711>
- Pronk, Danny – Zandee, Dick – Stoetman, Adája: *Identity, Industry and Interoperability. The Drivers of European Armaments Collaboration*. [online], 2022. 01. Forrás: clingendael.org [2022. 04. 22.].
- Puhl, Detlef: *Deutsch-Französische Rüstungszusammenarbeit? Ein Ding der Unmöglichkeit?* [online], 2020. Forrás: ifri.org [2022. 06. 24.].
- République Française: *Defence and National Security Strategic Review 2017*. [online], 2017. 10. Forrás: espas.secure.europarl.eu [2022. 04. 23.].
- Ross, Rafael: *How Germany's Greens Could Spell the end for the Franco-German Fighter Jet*. [online], 2021. 03. 19. Forrás: ecfr.eu [2022. 05. 27.].

- Schörnig, Niklas: *Die Heron wird bewaffnet: Mehr als 10 Jahre #Drohnendebatte finden ihr Ende*. [online], 2022. 04. 06. Forrás: blog.prif.org [2022. 04. 26.].
- Spain Joins France, Germany on New Combat Fighter*. [online], 2019. 02. 11. Forrás: france24.com [2022. 04. 19.].
- Speck Gyula (2018): A német külpolitika hangsúlyváltásai – Németország fegyverexport-politikája 2013–2017 között. *Nemzet és Biztonság*, 11(4), 94–125. Online: <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/neb/article/view/1312/633>
- Szabolcs Laura (2020): Európai stratégiai autonómia – A közös védelem alapjai és korlátjai. *Nemzet és Biztonság*, 13(3), 15–35. Online: <https://doi.org/10.32576/nb.2020.3.3>
- Szemplér Tamás: *Francia–német kapcsolatok az Európa-politika kulcskérdései tükrében a XXI. század küszöbén: Folyamatosság vagy változás?* Doktori (PhD-) értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok Doktori Iskola.
- The French Chief of Defence on France's Partnership with Sweden*. [online], 2021. 10. 15. Forrás: folkochforsvar.se [2022. 04. 22.].
- Tran, Pierre: *The FCAS "Bras de Fer": A February 2021 Update*. [online], 2021. 02. 19. Forrás: sldinfo.com [2022. 05. 26.].
- Tran, Pierre: *Dassault, Exports and the Next Generation Fighter Aircraft*. [online], 2022a. 03. 07. Forrás: sldinfo.com [2022. 06. 13.].
- Tran, Pierre: *Shaping a Way Ahead for French Defense Industry: The Perspective of the Chairman of GIFAS*. [online], 2022b. 05. 01. Forrás: sldinfo.com [2022. 05. 26.].
- Varga Gergely (2019): *Az európai biztonság- és védelempolitikai kezdeményezések értékelése Magyarország szempontjából (1.)*. KKI Tanulmányok, 2.
- Varga Gergely – Nádudvari Anna (2019): *Az európai biztonság- és védelempolitikai kezdeményezések értékelése Magyarország szempontjából (2.)*. KKI Tanulmányok, 03.
- Vertrag zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Französischen Republik über die deutsch-französische Zusammenarbeit und Integration*. [online], Forrás: bmvi.de [2022. 04. 19.].
- Vogel, Dominic: *Future Combat Air System: Too Big to Fail*. [online], 2020. 12. Forrás: swp-berlin.de [2022. 06. 24.].
- Wissenschaftliche Dienste, Deutscher Bundestag: *Die deutsch-französische Rüstungskooperation*. [online], 2018. Forrás: bundestag.de [2022. 06. 24.].
- Wissenschaftliche Dienste, Deutscher Bundestag: *Kurzinformation. Das Schmidt-Debré-Abkommen*. 2018. 09. 11. Forrás: bundestag.de [2022. 04. 26.].
- Zachar, Péter Krisztián (2020): *A francia–német tandem lehetőségei a Brexit után*. In Koudela Pál – Simándi Irén (szerk.): *Történelem, régió, politika. Tanulmányok Lőrinczné Bencze Edit születésnapjára*. Kodolányi János Egyetem – Alba Civitas Alapítvány, 94–101. [2022. 04. 11.].
- Zachar Péter Krisztián (2021): *A francia–német tandem és Európa jövője*. *Külgügyi Szemle*, 20(4), 65–84.

Csiki Varga Tamás¹ – Etl Alex²

Forradalom vagy kiigazítás? A német haderő fejlesztésének kérdései az orosz–ukrán háború fényében

Oroszország Ukrajna elleni újabb katonai agressziója nem csupán a német–orosz kapcsolatok ártértékelését kényszerítette ki 2022. február 21–27 között,³ hanem olyan kül- és biztonságpolitikai tabukat döntött meg, valamint védelempolitikai döntéseket eredményezett, amelyek precedens nélküliek Németország modern történetében. Bár az elmúlt két hónapban fontos fejleményeket láttunk több kérdésben is, elemzésünk nem a német–orosz kapcsolatok átalakulására, az Ukrajnának nyújtott katonai és egyéb támogatásra vagy a NATO-n belüli, a szövetség védelmi és elrettentési képességét megerősítő német lépésekre, hanem szűk fókuszban a német védelempolitikára vonatkozó – ugyancsak „forradalmiként” jellemezhető – döntésekre és ezek lehetséges következményeire, megvalósítására fókuszál. Arra keressük módszeresen a választ, hogy a védelmi kiadások bejelentett megnövelése a nemzeti össztermék (GDP) 2%-ára, valamint a 100 milliárd euró értékű védelmi modernizációs alap mit jelent a gyakorlatban, milyen felhasználási lehetőségei vannak, és a politikai döntést követő első szakpolitikai jelzések milyen irányokra mutatnak a haderő-modernizáció és képesséfejlesztés terén.

Kulcsszavak: Németország, Bundeswehr, NATO, védelmi költségvetés, fegyveres erők, stratégia, Scholz

Revolution or Adjustment? Issues of the Development of the German Forces in the Light of the Russian-Ukrainian War

Russia's latest military aggression to Ukraine not only forced the re-evaluation of German-Russian relations between February 21–27, 2022 but broke such taboos of German foreign and security policy and led to such defence policy decisions that had been unprecedented in Germany's contemporary history. Even though we have seen important developments regarding several issues, this analysis does not deal with the transformation of German-Russian relations or the steps taken by Germany to reinforce allied defence and deterrence measures within NATO. However, it has a more narrow focus on Germany's defence policy decisions that have been undertaken, and can also be characterised as "revolutionary", including

¹ Csiki Varga Tamás a Nemzeti Közszerződési Egyetem Eötvös József Kutatóközpont Stratégiai Védelmi Kutató Intézet tudományos főmunkatársa. E-mail: csiki.tamas@uni-nke.hu

² Etl Alex okleveles biztonság- és védelempolitikai szakértő. E-mail: etl.alex@uni-nke.hu

³ E kérdéstről lásd Molnár Tamás Levente: *Németország a konfrontáció korszakába érkezik. Az orosz–ukrán háború és Németország kísérlete külpolitikájának újrakalibrálására. KKI Elemzések*, 2022/13. [online], 2022. 04. Forrás: kci.hu [2022. 04. 11.]; Rácz, András: *Germany's Shifting Policy Towards Russia. The Sudden End of Ostpolitik. FIIA Briefing Paper* 2022/33. [online], 2022. 03. Forrás: fia.fi [2022. 03. 22.]. A német keleti politika 2014 utáni átalakulásáról pedig: Meister, Stefan: *The End of German Ostpolitik. What a Change in Germany's Russia Strategy Might Look Like. DGAP Policy Brief*, 2020/22. [online], 2020. 09. Forrás: dgap.org [2022. 03. 22.].

their potential realisation and possible consequences. We answer the question “What are the options for practically using the defence expenditure set to increase to 2 percent of GDP, plus the 100 billion-Euro defence modernisation fund, with regard to the first steps of policy formulation in defence modernisation and capability development that we have seen so far?”

Keywords: *Germany, Bundeswehr, NATO, defence spending, armed forces, strategy, Scholz*

A közvélemény gyökeres átalakulása

Az Ukrajna elleni orosz agresszió nem csupán meglepte, hanem megdöbbentette a német lakosságot, és ebből kifolyólag nagy hatást gyakorolt a közvéleményre is. A ZDF televízió megbízásából február 8–10. között készített közvélemény-kutatás adatai alapján mindössze a válaszadók 29%-a tartott attól, hogy Oroszország megtámadja Ukrajnát, míg 63% ezt nem tartotta valószínűnek.⁴ Ezzel párhuzamosan 75% ellenezte a fegyverszállítás lehetőségét Ukrajnának, és csak 20% támogatót volna egy ilyen döntést. Az RTL Deutschland megbízásából január végén készített közvélemény-kutatás pedig azt mutatta, hogy a lakosság 63%-a kevésbé, vagy egyáltalán nem elégedett azzal, ahogyan a német kormányzat a válsághelyzetet kezeli.⁵

A február 24-i Ukrajna elleni orosz agresszió ugyanakkor jelentős változást idézett elő. Olaf Scholz február 27-i beszédét követően az RTL megbízásából készített felmérés már azt mutatta, hogy a németek 78%-a támogatta az Ukrajnának nyújtott német fegyverszállítást és a Bundeswehr fokozott fejlesztését, míg mindössze 16% ellenezte azt.⁶ Bár némiképp más számokkal, de ugyanerre a trendfordulóra mutatott rá az ARD-DeutschlandTrend március 1–2-án végzett felmérése,⁷ amely szerint 65% volt elégedett az Ukrajnának nyújtott német fegyverszállításokkal és a Bundeswehr fejlesztésére bejelentett – hitelből finanszírozott – 100 milliárd eurós pénzügyi alap létrehozásával. 68% (a legutóbbi orosz katonai agresszió, a Krím 2014-es annexiójának időszakához képest +47%!) támogatta, hogy Németország megerősíti katonai jelenlétét a NATO keleti tagállamaiban.⁸ Összességében pedig 56% volt elégedett a német kormányzat tevékenységével a válság kapcsán, ami 18%-os növekedés az ARD által mért februári értékhez képest, miközben magukat az intézkedéseket 53% találta „megfelelőnek”, 27% pedig még tovább is ment volna e téren. Ugyancsak fontos, hogy a német társadalom egyaránt tart a konfliktus kiszélesedésétől és eskalációjától: 69% attól, hogy Oroszország más európai országokat

⁴ *SPD und Union in Projektion gleichauf.* [online], 2022. 02. 11. Forrás: zdf.de [2022. 03. 04.].

⁵ *RTL/ntv Trendbarometer. Mehrheit ist unzufrieden mit deutscher Ukraine-Politik.* [online], 2022. 02. 01. Forrás: n-tv.de [2022. 03. 04.].

⁶ *Forsa-Umfrage für RTL zum Ukraine-Konflikt. Zwei von drei Deutschen befürchten einen dritten Weltkrieg.* [online], 2022. 03. 01. Forrás: rtl.de [2022. 03. 04.].

⁷ *ARD-DeutschlandTrend – März 2022.* [online], 2022a. 03. 03. Forrás: infratest-dimap.de [2022. 03. 04.].

⁸ A jelentős orosz bankoknak a SWIFT-rendszerből való kizárását 82%, az Északi Áramlat-2 gázvezeték engedélyezési eljárásának leállítását 67% támogatta. Infratest dimap 2022a.

is megtámadhat, ugyancsak 69% attól, hogy egy nagy európai háború törhet ki – utóbbi pedig 2014 óta 40%-os növekedés.⁹

Feltételezhetjük tehát, hogy a német kormány a közhangulat radikális változását észelve kezdeményezte a hidegháború utáni német biztonság- és védelempolitika egészét tekintve példátlan intézkedéscsomagot. Mindezt azért is fontos észben tartanunk, mert egyelőre nem tudjuk felmérni, hogy mennyire lesz tartós a német társadalom attitűdjének átalakulása, és a közhangulat esetleges újabb megváltozása jelentős mértékben befolyásolhatja a tervezett intézkedések végrehajtását a későbbiekben.¹⁰

Az ARD-DeutschlandTrend hetekkel a háború kitörése után, április 4–6. között végzett felmérése szerint a lehetséges gazdasági-energetikai hatások miatti aggodalom következtében 80% tart attól, hogy a gazdasági helyzet romlani fog Németországban, 76% attól, hogy csökkenteni kell a földgáz- és energiafelhasználást, 64% pedig továbbra is tart attól, hogy a háború kiszélesedik Európában. Mégis, 50% akár Oroszország energetikai bojkottját is támogatná. A folytatódó háború és az ukrán civil lakosságot ért támadások, háborús bűncselekmények hatására 37% szerint helytállóak a német reakciók, 45% pedig még tovább menne – csupán 11% szerinti túlzóak a reakciók. Összességében pedig március elejéhez képest a kormányzat munkájával 47% elégedett (–7%), a Zöldek-SPD szavazóinak 78–73%-os, az FPD, illetve a CDU-CSU szavazóinak 49–40%-os támogatása mellett.¹¹

Németország és a felkészülés egy nem várt háborúra

Mint arra már több helyütt rámutattunk,¹² a második világháború után, de még az ezredfordulót követő német stratégiai gondolkodástól és kultúrától is távol állt a klasszikus geopolitikai, nagyhatalmi szerepfelfogás és az érdekérvényesítés kemény hatalmi, katonai eszközeinek használata. Bár Oroszország első, 2014-es agressziója Ukrajna ellen, a Krím illegális annexiója és a Donbasz destabilizálása hozzájárult a nagyobb német nemzetközi szerepvállalás igényének megfogalmazásához az úgynevezett müncheni konszenzus keretében, az ennek megvalósításához szükséges jelentős védelempolitikai és képességfejlesztési lépések lényegében elmaradtak. Bár a 2032-ig megfogalmazott német haderőfejlesztési célok a NATO védelmi tervezésével összhangban tartalmaz (közép-)európai keretnemzeti feladatokat szabtak a Bundeswehrnek, a német haderő több szempontból a mai napig nem tudott kikeveredni a 2010-ben kezdett és többször is újragondolt haderő-átalakításból. Ezt mutatta a még 2014 után is relatíve alacsony védelmi költségvetés,

⁹ Infratest dimap 2022a.

¹⁰ A véleményfelmérés arra is kitért, hogy „milyen áron”, lehetséges következmények mellett tartanák fenn támogatásukat a válaszadók, amiből az derült ki, hogy alapos többségi támogatottsága lenne ezeknek akkor is, ha zavart idézhet elő az energiaellátásban (68%), ha nőnek az energiaárak és megélhetési költségek (66%), illetve, ha ezek miatt német cégek, vállalatok érhetnek károk (65%). Infratest dimap 2022a.

¹¹ ARD-DeutschlandTrend – April 2022. [online], 2022b 04. 08. Forrás: infratest-dimap.de [2022. 04. 08.].

¹² Altdorfer Domonkos – Csiki Varga Tamás (2021): *A német stratégiai vízió átalakulása a 2010-es években. Nemzet és Biztonság*, 14(1), 3–23; Csiki Varga Tamás – Etl Alex (2020): *Németország stratégiai jövőképe és a Bundeswehr reformfolyamata. Honvédségi Szemle*, 148(1), 20–32.

a folyamatos készenléti, bevethetőségi problémák, illetve az ismétlődő kínos válságkezelő műveleti epizódok és általában a korlátozott nemzetközi szerepvállalás is.

E tényezőket a német politika Oroszország Ukrajna elleni agressziójának hatására meghaladhatja, ehhez azonban elég mélyről kell felhozni a német haderő képességeit, eszközeit, állományát, ugyanis 2014-ig egyértelműen a csökkentés – ezáltal a költségmegtakarítás – volt a cél a kis létszámú nemzetközi „expedíciós” válságkezelő műveleti részvételre fókuszálva. Ezt jól mutatta, hogy a Bundeswehr feladatait, működését, majd „reformját” meghatározó stratégiai dokumentumok, így már a 2006-os Fehér könyv, majd a 2010-es Weise Bizottsági jelentés is a „telepíthetőség” (*einsatzfähigkeit*) fogalma köré épültek. Ami pedig a gyakorlatban a „nehéz technika”, a nagy fegyverrendszerek mennyiségének csökkentését eredményezte, mert ilyenekre általában nem volt szükség az afganisztáni, iraki, balkáni stabilizációs műveletekben. 2014-et követően annyi változott, hogy látva a katonai erő európai alkalmazásának példáját, a „készenlét” (*einsatzbereitschaft*) vált kulcsfogalommal. Mivel azonban a finanszírozás elégtelen maradt, a haderőstruktúra érdemben nem bővült, modernizáció pedig csak nyomokban fordult elő, 2015-re már azt a célt is feladták, hogy a Bundeswehr eszközállománya teljes feltöltöttségű legyen (*Vollausstattung*), és megelégedtek azzal, hogy a műveletekhez elegendő eszközt biztosítsanak. Ennek hátterét a működésfenntartás úgynevezett rotációs „dinamikus” modellje (*Dynamisches Verfügbarkeitsmanagement*) adta,¹³ amely lyukakat ütött a haderőstruktúrán és képességeken, és pusztán annyit biztosított, hogy a fegyveres erők éppen aktuális alkalmazási követelményeit (általában) az alacsony készenléti szint mellett is biztosítani tudták. Michael Surkin 2017-ben pontosan mutatott rá a korlátozott lehetőségekre: amikor politikai döntés született arról, hogy a Bundeswehr 2023-ban a NATO Nagyon Magas Készenlétű Összhaderőnemi Erejének (VJTF) keretnemzete lesz, és a szárazföldi erők magját is – többek között egy nehéz dandárral¹⁴ – biztosítja, láthatóak voltak a szűk keresztmetszetek haditechnikai eszközök és készenlét terén is.¹⁵

Még a 2018-as új Bundeswehr Koncepció és Képességfejlesztési Stratégia (*Das Fähigkeitsprofil der Bundeswehr*)¹⁶ sem adott túl sok bizakodásra okot, mert csupán a tervezési ciklus végére, 2031-ig tervezték a teljes készenlét elérését.¹⁷ A fennálló probléma hatására 2019-ben további két dokumentum született a Bundeswehr jövőképéről,¹⁸ illetve külön a haderőfejlesztési feladatokról.¹⁹ Az orosz–ukrán háború hatására ezeket

¹³ Wiegold, Thomas: *Mangelverwaltung bei der Bundeswehr: neue Begriffe, gleicher Mangel*. [online], 2015. 06. 02. Forrás: augengeradeaus.net [2022. 03. 24.].

¹⁴ Az azóta megkezdett felkészülés szerint a 37. Gépesített Gyalogosdandárral.

¹⁵ Shurkin, Michael: *The Abilities of the British, French, and German Armies to Generate and Sustain Armored Brigades in the Baltics*. [online], 2017. Forrás: rand.org [2022. 03. 24.], 7–9.

¹⁶ A dokumentum maga nem nyilvános. A tartalmáról lásd *Neues Fähigkeitsprofil komplettiert Konzept zur Modernisierung der Bundeswehr*. [online], 2018. 09. 04. Bundesministerium der Verteidigung, Forrás: bmvg.de [2022. 03. 22.].

¹⁷ Altdorfer – Csiki Varga 2021: 11–15, és Altdorfer Domonkos – Csiki Varga Tamás: *A Bundeswehr átalakulása a 2010-es években* (kézirat).

¹⁸ *Positionspapier: Gedanken zur Bundeswehr der Zukunft*. [online], 2021. 02. 09. Forrás: soldat-und-technik.de [2022. 03. 22.].

¹⁹ *Eckpunkte für die Bundeswehr der Zukunft*. [online], 2021. 05. Forrás: bundeswehr.de [2022. 03. 22.].

a fejlesztéseket is gyorsítani kívánja a katonai vezetés,²⁰ amihez döntő mértékben javítaniuk kell az erők és eszközök készenlétét.

Végül, de nem utolsósorban, már a február végi védelempolitikai fordulat előtt bejelentette Christine Lambrecht védelmi miniszter, hogy az új kormánykoalíció új Nemzeti Biztonsági Stratégiát kíván alkotni²¹ – amiben a háború hatására valóban van mit átgondolni a német haderő szerepéről, jövőbeni képességprofiljáról és mindennek nemzetközi (EU- és NATO-) kereteiről.

A Bundeswehr bevethetősége

A Bundeswehr készenléte több ponton is kritikára adhat okot, még ha a 2010-es évek közepéhez képest egyértelműen pozitív változást is láthatunk a haderő fegyverrendszereinek állapotáról, a 2021 decemberében publikált jelentés alapján.²² Ez a 2021. májustól októberig tartó időszakot vizsgálta, és csak részben nyilvános: néhány eszköz vonatkozásában ugyan közöl konkrét számadatot, de elsősorban az átfogó tendenciákat mutatja be.

A jelentés a vizsgált 71 fegyverrendszer állapota alapján arra a következtetésre jutott, hogy a haderő eszközállományának állapota stabilizálódott, vagy kis mértékben javuló tendenciát mutatott, és átlagosan 77%-os készenléti szinttel rendelkezett. Ezzel együtt a különböző eszközök állapotában továbbra is jelentős eltérések vannak. A Bundeswehr célkitűzése – azaz, hogy a haderő eszközállománya minden területen érje el a 70%-os készenlélet – 38 fegyverrendszer esetében teljesült, további 22 fegyverrendszerrel esett 50–70% közé, míg 11 fegyverrendszer esetében 50% alatt maradt. Az átlagos készenléti szint a harcjárművek esetében 71%, a haditengerészet eszközeinek körében 72%, a vadász- és szállítórepülőgépek esetében 65%, míg a harctámogató – harci kiszolgáló funkciók (műszaki, logisztika, egészségügy, híradó, vezetés-irányítás) eszközállományában 82%.²³

Továbbra is jelentős problémákkal néz szembe a haderő helikopterállománya: elsősorban a kiöregedő eszközök (például Sea Lynx, CH-53, Tiger helikopterek) amortizációja miatt, ezek készenléti szintje 40%, ugyanakkor ez a probléma az elavultnak nem mondható NH90 többcélú helikoptert is súlyosan érinti (így például az NH90 NTH Sea Lion

²⁰ Egy példát kiemelve: a jelenleg folyó szárazföldi haderőfejlesztés keretét a „Division 2027” koncepció adja középtávú célként, aminek értelmében a már említett VJTF-szerephez 2023-ra néhéz dandár (mintegy 5000 fő), 2027-re hadosztály (15-20 ezer fő) szintre kell fejleszteni a modern eszközökkel felszerelt, kiképzett, harcász, azaz szükség esetén valóban bevethető szárazföldi erőket, amelyek a német területvédelmi erők magját adják. 2032-re ez már három hadosztályt kell jelentsen, dandár szinten integrált szövetséges (például holland) erőkkel együtt. Az orosz–ukrán háború hatására 2022. március 22-én Eberhard Zorn főszemlélő viszont arról beszélt, hogy a hadosztály szintű készenlélet már 2025-re el kell érni. Forrás: Lindhorst, Burghard: *Intermediate sStep 2 in the Army Plan – The First Division Should Now Be Operational in 2025*. [online], 2022. 03. 23. Forrás: esut.de [2022. 03. 25.]; lásd még Mais, Alfons (2020): *Auf dem Weg zur Division 2027. InfoBrief Heer*, 25(3), 1–2, 4–5.

²¹ Wiegold, Thomas: *Lambrecht ordnet grundlegende Bestandsaufnahme der Bundeswehr an – Strukturplanungen der Vorgängerin gestoppt*. [online], 2022a. 01. 27. Forrás: augengeradeaus.net [2022. 03. 24.].

²² *Bericht zur materiellen Einsatzbereitschaft der Hauptwaffensysteme der Bundeswehr II/2021*. [online], 2021. 12. 15. Forrás: Bundesministerium der Verteidigung [2022. 03. 09.].

²³ *Bericht zur materiellen Einsatzbereitschaft der Hauptwaffensysteme der Bundeswehr II/2021*, 4.

esetében mindössze 19% a készenléti szint).²⁴ Az újabb eszközök közül, az NH90 mellett továbbra is az A400M szállító repülőgépek készenléte jelenti a legnagyobb kihívást. E két kiugró példa mellett elsősorban a kis darabszámú, kiöregedő rendszerek (például P3-C Orion haditengerészeti felderítő repülőgép vagy a Sea King, tengeralattjárók elleni hadviselésre specializált helikopter) készenléti szintje a leginkább problémás.²⁵ Pozitív fejlemény ugyanakkor, hogy a 2010-es évek közepén sok kritikát kapott Puma páncélozott harcjárművek átlagos készenléti szintje a vizsgált időszakban 65% volt, ami jelentős elmozdulás a korábbi évekhez képest, hiszen emlékezetes, hogy 2017 végén 176 Pumából 60 volt bevethető (34%).²⁶ Hasonló tendenciát látunk a Leopard 2-es harckocsik esetében, amelyek közül 2017 végén 244-ből 106 darab volt bevethető (43%), míg 2021 végén már 289-ből 183 (63%).²⁷

Össességében tehát az elmúlt évek erőfeszítései fokozatosan beérni látszanak. Ez továbbra sem jelenti azt, hogy a Bundeswehr problémái egyik napról a másikra megszűnnének, ugyanakkor az eszközállomány készenléte pozitív tendenciát mutat. Néhány eszköz esetében továbbra is jelentősek a hiányosságok, amelyek közül az A400M flotta és a helikopterképesség ad leginkább okot az aggodalomra. Ezzel együtt a haderő egészének állapota a lassú, de látható javulás jeleit mutatja. A szükséges további fejlesztések sikeressége azonban erősen forrásfüggő, mint azt látni fogjuk.

A védelemre fordított erőforrások növelése

2022. február 27-én Olaf Scholz a védelemre fordítandó erőforrások tekintetében két – egymással szorosan összefüggő – rendkívüli bejelentést tett: egyrészt szakítva az elmúlt évek – sőt évtizedek – gyakorlatával, már 2022-ben a német védelmi kiadásoknak a GDP-arányában 2%-os szintre emeléséről, másrészt egy 100 milliárd eurós védelmi modernizációs célt szolgáló külön pénzügyi alap létrehozásáról döntött a kormány. Viszonyítási pontként: a 2021-es költségvetés 48 milliárd euró körül volt (1. ábra), és előrevetítve a 2%-os védelmi kiadási szintet, a jövőben rendelkezésre álló források nagyságrendileg éves szinten 77 milliárd eurót tennének ki.²⁸

Eközben az elmúlt években is azt láhattuk, hogy a német kormány nem kapkodott a védelmi kiadások növelésével: még 2018-ban, rendezett helyzetben, gazdasági növekedés mellett, a koronavírus-járvány kitérése előtt és négy évvel a Krím illegális orosz annexiója után is csak az volt a terv, hogy majd 2024-ben érik el a GDP 1,5%-os szintjét.²⁹

²⁴ *Bericht zur materiellen Einsatzbereitschaft der Hauptwaffensysteme der Bundeswehr II/2021*, 4–5.

²⁵ *Bericht zur materiellen Einsatzbereitschaft der Hauptwaffensysteme der Bundeswehr II/2021*.

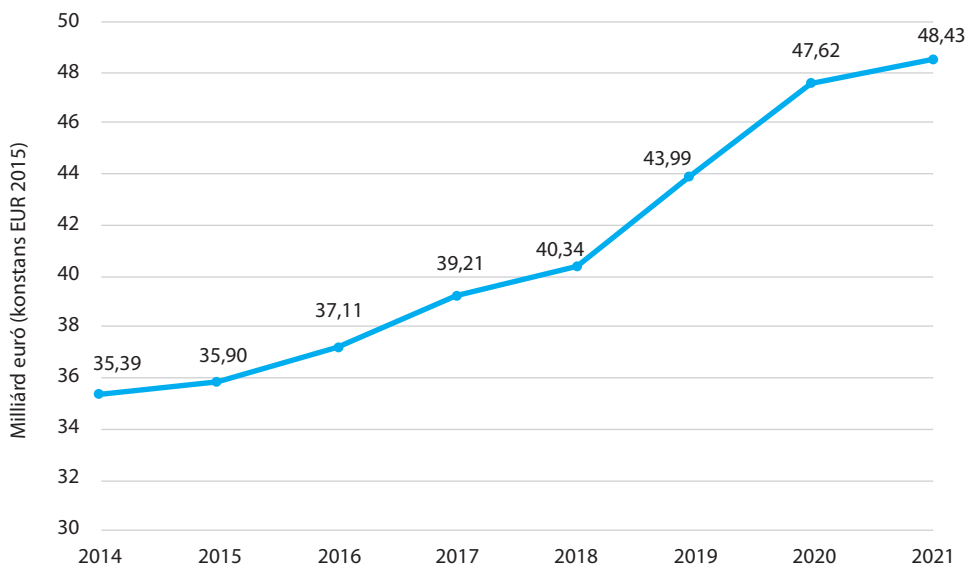
²⁶ Ezzel kapcsolatban lásd például: Etl Alex – Csiki Varga Tamás (2019): *A Bundeswehr finanszírozása és készenléte. SVKI Elemzések*, 2019/20. [online], 2019. 09. 20. Forrás: svkk.uni-nke.hu [2022. 03. 29.], 9–10.

²⁷ Etl – Csiki Varga 2019; illetve *Bericht zur materiellen Einsatzbereitschaft der Hauptwaffensysteme der Bundeswehr II/2021*, 7.

²⁸ Mölling, Christian – Schütz, Torben: *Unpacking Germany's billion-dollar spending question*. [online], 2022. 03. 11. Forrás: defenseneews.com [2022. 03. 24.].

²⁹ Riedel, Donata: *Bundesregierung will Wehretat bis 2024 erhöhen*. [online], 2018. 06. 08. Forrás: handelsblatt.com [2022. 03. 24.].

Annak ellenére, hogy 2014-ben Berlin is vállalta a NATO-n belül a kiadásnövelést (*defense pledge*) – nem csupán a GDP 2%-ára, hanem a védelmi költségvetésen belül 20%-os részarányának célzottan a modernizációra fordítását is (amit szintén nem teljesítettek egyszer sem az elmúlt évtizedben – 2. és 3. ábra³⁰).

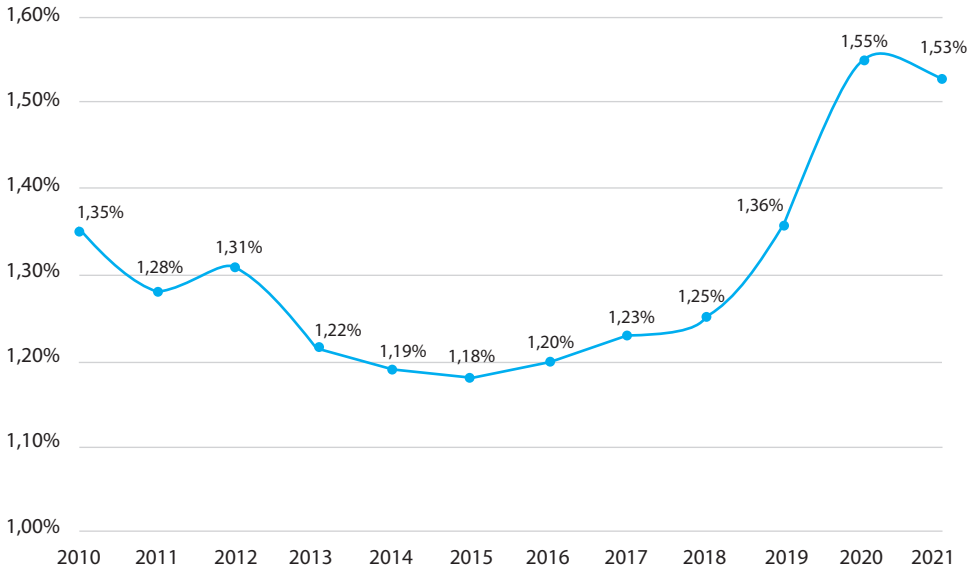
1. ábra: A német védelmi költségvetés nominálértékének változása, 2014–2021

Forrás: Defence Expenditure of NATO Countries (2014–2021). [online], 2021. 06. 11. Forrás: nato.int [2022. 03. 24.] alapján a szerzők szerkesztése

Az ARD-DeutschlandTrend már említett, március 1–2-i közvélemény-kutatása³¹ azt mutatta, hogy a lakosság 69%-a támogatta a védelmi kiadások növelését a GDP arányában 2%-ra (ami a NATO-tagállamok által 2014-ben elfogadott politikai döntés megvalósítását jelentené). Ezen belül pártpreferencia szerint a jobboldalon a CDU/CSU szavazóinak 85%-a, az FDP-szavazók 83%-a, míg a baloldalon a védelmi költségvetés növelését általában inkább ellenző SPD szavazóinak 82%-a, a Zöldek szavazóinak 68%-a támogatta a döntést. Még az AfD-szavazók 51%-a is támogatta, és csupán a szélsőbaloldali Linke esetében nem érte ez el a többséget (43%). Ugyancsak sokatmondó, hogy a támogatók esetében 45–61% közötti arányban kifejezetten az orosz agressziót nevezték meg a döntésük okaként, így a közvetlen ok-okozati kapcsolat kétségtelenül erős.

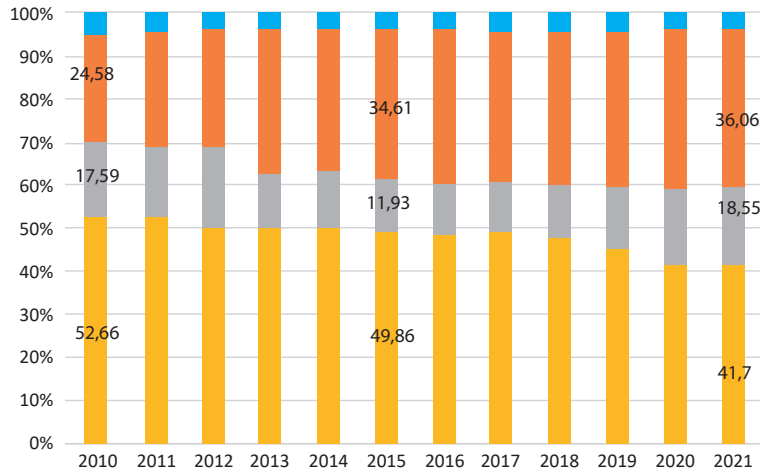
³⁰ Az adatok forrása: NATO 2021.

³¹ Infratest dimap 2022a.

2. ábra: A német védelmi kiadások aránya a nemzeti össztermék (GDP) arányában, 2010–2021

Forrás: *Defence Expenditure of NATO Countries (2010–2017)*. [online], 2017. 06. 29. Forrás: nato.int [2022. 03. 24.] és NATO 2021 alapján a szerzők szerkesztése

Év	Infrastruktúra	Működés-fenntartás/egyéb	Eszközbeszerzés, modernizáció	Személyi kiadások
2010	5,16	24,58	17,59	52,66
2011	4,13	27,17	16,41	52,29
2012	3,53	29,42	16,45	50,6
2013	3,55	33,84	12,74	49,86
2014	3,75	32,63	12,94	50,67
2015	3,6	34,61	11,93	49,89
2016	3,39	36,05	12,21	48,85
2017	4,06	35,2	11,77	48,86
2018	4,15	35,49	12,36	47,99
2019	3,66	36,06	14,69	45,26
2020	3,68	37,41	16,87	42,04
2021	3,69	36,06	18,55	41,7

3. ábra: A német védelmi kiadások funkcionális megoszlása, 2010–2021.

Forrás: a szerzők szerkesztése NATO 2017 és NATO 2021 alapján

Az alacsony szinten biztosított anyagi források „természetes” következménye volt, hogy a modernizáció háttérbe szorult, sőt mi több, a működés-fenntartás is hiányosságoktól szenvedett. Ráadásul az alacsony „foglalkoztatottság”, azaz a kevés megbízás miatt a német védelmi ipari szereplők – amelyek exportra is csak korlátok között termelhetek a hagyományosan szigorú fegyverexport-szabályozás³² miatt – lassan, a munkafolyamatokat elnyújtva dolgoznak, hogy „ínséges időkben” így tudják elkerülni a gyártósorok bezárását, a kapacitások leépítését és a munkaerő elküldését. Ennek hatása azonban – mint bemutattuk – meglátszott a haderő eszközeinek hadrafoghatóságán is.

A Bundeswehr alulfinanszírozottságát az is jól érzékelteti, hogy a *Division-2027* koncepció megvalósításának, azaz a német NATO-kötelezettség teljesítésének a 2026-ig szóló középtávú költségvetési tervezés szerint nem volt meg a fedezete – és ezzel a Védelmi Minisztérium és a német kormány is tisztában volt. A március közepéig hatályos, 2022–2026 közötti tervezésben a képességfejlesztési igény és a tervezett források között 37,6 milliárd euró (!) különbség – azaz hiány – mutatkozott.³³ Az orosz–ukrán háború és a rendkívüli döntések miatt aztán szükségessé vált a 2022-es hatályos és a 2023–2026 közötti évekre szóló tervezett költségvetés újragondolása is, amire március 16–26. között került sor.³⁴ (A végleges többéves költségvetés elfogadása június 3-án lesz esedékes.) Az így átalakított tervezés a védelem terén 2022-re 50,3 milliárd eurót, 2023–2026 között évente 50,1 milliárd eurót prognosztizált „alapköltségvetésként”.³⁵ A bejelentett 100 milliárd eurós extra forrásnak a 37,6 milliárd eurós „lyuk” befoltozását és a GDP-arányos 2%-os NATO-cél (nagyságrendileg 50,3 milliárd helyett már idén 75 milliárd euró) elérését is biztosítania kell.

Rendkívüli jogalkotás: képességfejlesztés hitelből

Olaf Scholz bejelentése nyomán az eddig nem tervezett többletforrásokat csak hitelfelvétellel – és az ehhez szükséges rendkívüli jogalkotással – tudják biztosítani. A kulcskérdés, hogy a német államadósság növekedését 2009 óta korlátozó alkotmányos fék (*Schuldenbremse*)³⁶ ellenére hogyan hívható életre hitelből a 100 milliárd eurós rendkívüli pénzügyi alap? Alapesetben ugyanis a Bundestag egyszerű többséggel hozhat létre valamely célra elkülönített pénzügyi csomagot az éves költségvetési források

³² Speck Gyula (2018): *A német külpolitika hangsúlyváltásai – Németország fegyverexport-politikája 2013–2017 között*. *Nemzet és Biztonság*, 11(4), 94–125.

³³ Wagner, Jürgen: *Zeitenwende beim Rüstungshaushalt*. [online], 2022. 02. 28. Forrás: imi-online.de [2022. 04. 10.].

³⁴ *Finanzminister Lindner kündigt „dringend benötigte” Entlastungen an*. [online], 2022. 03. 22. Forrás: bundestag.de [2022. 04. 10.].

³⁵ *Investing in the Future and Securing Stability*. [online], 2022. 03. 15. Forrás: bundesregierung.de [2022. 04. 10.].

³⁶ A német alkotmány 109. és 115. cikkelyei rögzítik, hogy a kormányzat maximum az éves GDP 0,35%-át kitevő mértékben vehet fel hitelt, azaz növelheti az államadósságot – ami jelenleg nagyságrendileg 13 milliárd euró lehetne, bőven a 100 milliárdos különleges alap értéke alatt. De ha a gazdaság gyengén teljesít, ez az összeg még kisebb. A szigorú hitelfelvételi feltételektől csak néhány rendkívüli esetben lehet eltérni, így például természeti katasztrófák vagy rendkívüli események kezelése miatt. Ilyen volt a koronavírus-járvány, amelynek következtében felfüggesztették az adósságfék használatát, és ez az intézkedés 2022-ben még érvényben lesz. A Bundeswehr fejlesztési hiányosságai azonban nem ilyen jellegűek, hanem strukturális problémák, így nem képeznek kivételt. Tehát 2023-tól a kormány koalíciós szerződésének céljaival összhangban az adósságfék ismét életbe fog lépni. Rath, Christian: *Grundgesetzänderung für Bundeswehr-Milliarden*. [online], 2022. 02. 28. Forrás: lto.de [2022. 04. 10.].

átcsoportosításával, mint az a 2010-es Speciális Energia- és Klímaalap esetében is történt. Most azonban két okból is szükséges a rendkívüli alap (*Sondervermögen*) rögzítése az alkotmányban: egyrészt ez egy viszonylag kemény garancia arra, hogy a politikai és közhangulat változásával később ne lehessen olyan könnyen átcsoportosítani e forrásokat más közkiadások, szociális és jóléti kiadások fedezésére, azaz „védik” a védelmi költségvetést. Másrészt biztosítani kell, hogy a 100 milliárd eurós hitel 2022-n túlnyúló felhasználása (hiszen nem csupán erre az évre szól az alap) ne ütközzön az adósságfék korlátjába 2023-tól. A *Frankfurter Allgemeine Zeitung* hozta nyilvánosságra az alkotmánymódosítás szöveges tervét,³⁷ amelyben a 87a. cikk tervezett (1) bekezdése lehetővé tenné, hogy a különleges alapot kivonják az alkotmány 109. és 115. cikkelyeinek hatálya alól. Magának az alapnak a konkrét felhasználásáról pedig külön törvény fog rendelkezni.

Az alkotmánymódosításhoz 2/3-os parlamenti többség – azaz az ellenzék soraiból legalább a CDU – támogatását is biztosítani kell a kormánynak mind a Bundestagban, mind a Bundesratban. Mivel a szélsőbaloldali Linke általánosságban a védelmi kiadások bármiféle növelése ellenében szokott állást foglalni, a szélsőjobboldali AfD pedig nem Vlagyimir Putyint, hanem a nyugati szövetségeseket vádolja a háború kitöréséért, nem valószínű, hogy támogatnák a javaslatot, ami erős tárgyalópozíciót biztosíthat a CDU-nak.

Modernizációs áttörés?

Az tehát már eldőlt, hogy a 100 milliárd eurós különleges alap beszámít a 2%-os GDP-cél teljesítésébe és nem azon felül értendő. Alexandra Marksteiner, a SIPRI elemzőjének számítása szerint,³⁸ ha a német védelmi költségvetéssel 2022-ben el kívánják érni a GDP 2%-os szintjét, akkor idén nagyságrendileg 75,5 milliárd euróra, majd 2026-ig fokozatosan (éves szinten) 85,6 milliárd euróra kell azt növelni. Így a 100 milliárd eurós alapból évente 25–35 milliárd euróval kell kipótolni a mostani „alapköltségvetést”, figyelembe véve, hogy a már említett költségvetési tervezés 50,1 milliárd eurós kiadásszintet rögzít 2026-ig.³⁹ Így a 100 milliárdos extra forrás már 2025-ben elfogyhat.

Pedig a Bundeswehr képességfejlesztése szempontjából – és különösen a nagy értékű fegyverbeszerzések és új technológiák (többnemzeti) fejlesztése esetében – fontos kérdés, hogy amellet, hogy már 2022-ben felhasználják belőle, milyen időtávon biztosít stabil, kiszámítható anyagi háttérrel e projekteknek. Mint arra Christian Mölling és Torben Schütz rámutatott, két hozzávetőlegesen megközelítés álláspontja ütközött:⁴⁰

³⁷ Schäfers, Manfred: *So will die Regierung das Sondervermögen der Bundeswehr einrichten*. [online], 2022. 03. 15. Forrás: faz.net [2022. 04. 10.].

³⁸ Marksteiner, Alexandra: *Explainer: The Proposed Hike in German Military Spending*. [online], 2022. 03. 25. Forrás: sipri.org [2022. 03. 26.].

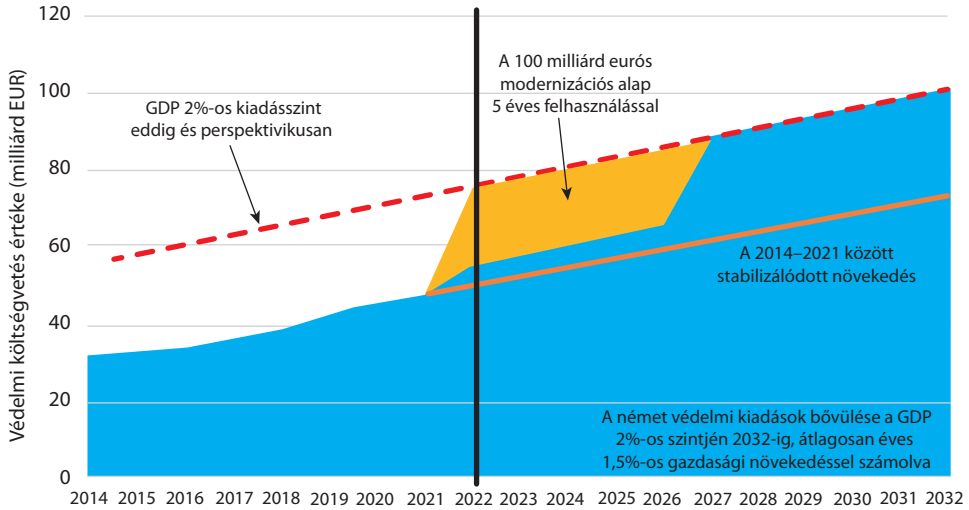
³⁹ *Unterrichtung durch die Bundesregierung: Finanzplan des Bundes 2021 bis 2025*. [online], 2021. 08. 06. Forrás: bundestag.de [2022. 03. 26.], 22–23.

⁴⁰ Mölling–Schütz 2022, illetve a kutatók *Deutschlands Zeitenwende in Verteidigungsausgaben* címmel tartott online előadása a szakértői közösségnek 2022. 03. 06-án.

- Az első – amelyet a 4. ábra vázol – a 100 milliárd euró rövid távú felhasználása (a szemléltetés kedvéért mondjuk, 5 éves távlatban), ami lehetővé tenné a GDP 2%-os arányának gyors elérését és a „normál” védelmi költségvetési források mérsékelt növelését, ami helyett az extra forrás biztosítja a gyors növekedést. Ebben az esetben azonban, amikor letelik a rövid időtáv, a különleges alap pedig elfogy, az alapköltségvetést egyszerre kell majd nagymértékben megnövelni.
- A második álláspont – amelyet az 5. ábra vázol – középtávra (a szemléltetés kedvéért 10 éves távlatra) szól, és szükségessé teszi a „normál” védelmi költségvetés közepes nagyságrendű növelését is, ami felett a 2%-os GDP-szintig a különleges alap biztosítja a forrásokat. Így azonban a 100 milliárd eurós alap hosszú távon biztosít egy készenléti keretet a nagy fejlesztési-beszerzési projekteknek, és amikor elfogynak az alap forrásai, még egy – mérsékelt – lépcsőben szükséges növelni a „normál” védelmi költségvetést a GDP 2%-os szintjének megőrzéséhez.

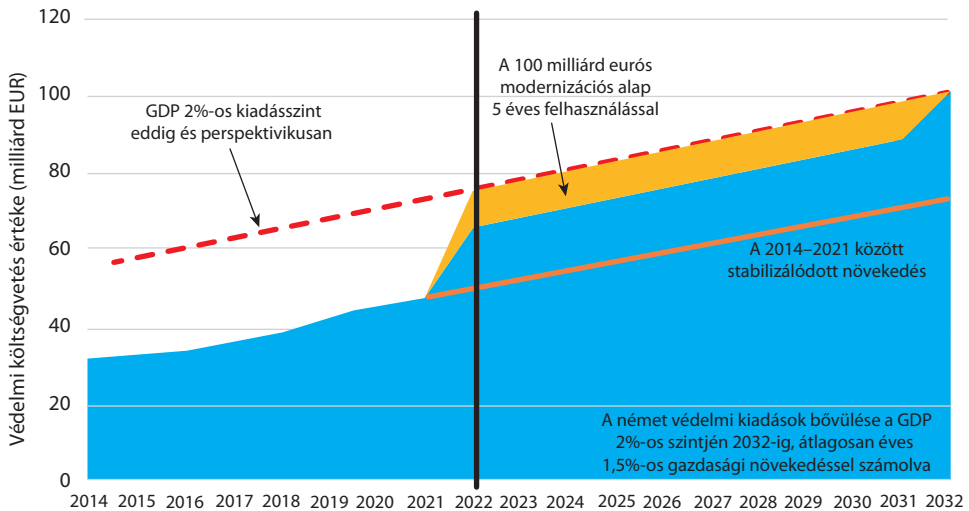
Az extra források, azaz a 100 milliárd euró elosztásának tétje az, hogy milyen jellegű fejlesztéseket tudnak belőle finanszírozni. Ha rövid távon költik el, akkor nagyértékű „késztermékeket” – például az F-35 repülőgépeket – vehetnek meg, miközben igyekeznek sok forrást biztosítani az ezer sebből vérző készenlét javítására is (úgy, hogy a védelmi beszerzési intézményrendszer eddig sem volt képes megoldani ezt a feladatot, mert forrásfelhasználó/abszorpciós képessége alacsony). Így a hosszú távú fejlesztési projektek – következő generációs vadászrepülőgép, harckocsi, légvédelmi és rakétavédelmi rendszerek stb. – esetében csak a fejlesztési pálya első éveire tudnak biztos forrást előre jelezni, a különleges alap kimerülésével felmerül majd a kérdés, hogy „Hogyan tovább?”, ami bizonytalanságot szül. Azonban a védelmi ipari szereplőknek, gyártóknak inkább a rövid távú megoldás az igénye, mert így a forrásbőségéből és a kisebb, biztosabb modernizációs és működés-fenntartási forrásokból már rövid távon megrendelésük, bevételük származik – és erre a lobbivégre a politikusok is nyitottak.

Ma már tudjuk az első beszerzési bejelentések nyomán, hogy a német kormány, a Védelmi Minisztérium, a Bundeswehr és a védelmi ipari komplexum tagjai az első opció mellett döntöttek, így néhány éven át a források hiánya nem lehet akadály a német haderő minőségi és mennyiségi fejlesztésének. Ez ugyanakkor azt is jelenti, hogy a különleges alap forrásai várhatóan már 2025-re kimerülnek (6. ábra), így egyrészt a nagy fejlesztési beruházások nem kapnak hosszú távon kiszámítható, rugalmas pénzügyi háttérrel, és legkésőbb 2026-tól ismét felmerül a kérdés: hogyan biztosítja a német kormány a modern, nemzetközi együttműködésre képes, területvédelmi és érdekvédelmi (válságkezelő) képességekkel egyaránt rendelkező haderő kialakítását és fenntartását? Másrészt a hirtelen bekövetkező forrásbővülés jelentős kihívás elé állítja a védelmi szektor egészét, ami a következő hónapok és évek során fokozottan ki lesz téve a bürokratikus nehézségek és a politikai, jogi viták jelentette kihívásoknak.

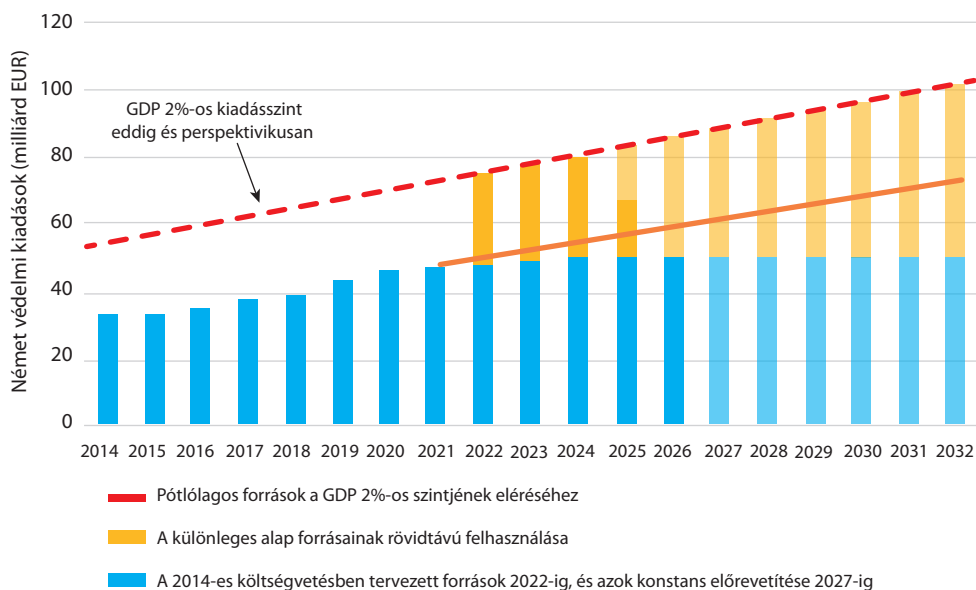
4. ábra: A különleges alap rövid távú felhasználási forgatókönyve

Forrás: Mölling–Schütz 2022, illetve a kutatók *Deutschlands Zeitenwende in Verteidigungsausgaben* címmel tartott online előadása a szakértői közösségnek 2022. 03. 06. alapján az ábrát magyar nyelvre fordították a szerzők

5. ábra: A különleges alap hosszú távú felhasználási forgatókönyve

Forrás: Mölling–Schütz 2022, illetve a kutatók *Deutschlands Zeitenwende in Verteidigungsausgaben* címmel tartott online előadása a szakértői közösségnek 2022. 03. 06. alapján az ábrát magyar nyelvre fordították a szerzők

6. ábra: A különleges alap hosszú távú felhasználási forgatókönyve

Forrás: Schütz, Torben: *Was bedeutet der Mittelfristige Finanzplan für den Verteidigungshaushalt?* [online], 2022. 03. 15. Forrás: *twitter.com* [2022. 03. 26.] alapján az ábrát magyar nyelvre fordították a szerzők

Mivel a február 27-i kormánydöntés lényegében ad hoc volt, nélkülözve az előzetes tervezést, az is komoly kihívást jelent, hogy felmérhessük, milyen konkrét célokra használhatók fel az extra források,⁴¹ még ha több területen is helyük lenne:

- Pótolni kívánják a működés-fenntartási elmaradásokat, logisztikai hiányosságokat a készenlét fokozása érdekében.
- A dandárstruktúra fejlesztése és a szükséges fegyverzettechnikai modernizáció érdekében be kívánják foltozni a korábbi tervezés alapján a 2022–2026 közötti időszakra azonosított 37,6 milliárd eurós költségvetési lyukat.
- Teljesíteni kívánják a NATO-követelményeket mind a védelmi kiadások szintje, mind ezen belül a modernizációs kiadások tekintetében.
- Növelni kívánják a nagy fegyverrendszerek – például a Puma gyalogsági harcjárművek – mennyiségét, és olyan fegyverrendszereket szereznek be, amelyek elégtelenek vagy jelenleg egyenesen hiányoznak a hadrendből (légvédelem, rakétavédelem).
- Biztosítani kívánják a jövő fegyverrendszereinek – így például a hatodik generációs vadászpilóta nélküli repülőgépek (FCAS-) és jövő harckocsija (MGCS-) projektek – (többnemzeti) technológiai-fejlesztési hátterét.

⁴¹ Shurkin, Michael: *How the Bundeswehr Should Spend its Money.* [online], 2022. 03. 21. Forrás: *warontherocks.com* [2022. 03. 26.].

Fegyverbeszerzés és fejlesztési programok

A *Spiegel* által szivárogtatott előzetes tervek szerint a 100 milliárd euró extra forrást két átfogó területen tervezik felhasználni: mintegy kétharmadát (68 milliárd eurót) nemzeti beszerzési, egyharmadát (32 milliárdot) pedig többnemzeti fejlesztési-beszerzési programokra költenék.⁴² Ez persze azt feltételezné, hogy a külön alap teljes egészét új eszközök beszerzésére és fejlesztésre költenék, ami előzetesen sem túl életszerű. Az elmúlt hetekben viszont több döntésre is sor került – valamint további ötleteket és javaslatokat hallhattunk, nagyságrendileg 50 milliárd eurót meghaladó értékű beszerzések lehetőségéről.

Bejelentették 35 darab F-35A ötödik generációs vadászrepülőgép és 15 Eurofighter többcélú vadászrepülőgép megvásárlását összesen 15 milliárd euró értékben; a kiszivárogtatott opciók között pedig szerepelnek még különböző lőszeres és rakétafejezvet beszerzése átfogóan valamennyi haderőnemnél összesen 20 milliárd euró értékben; nagyságrendileg 5 milliárd euró értékben szállító helikopterbeszerzés (Boeing CH-47 vagy Sikorsky CH-53K); és 4 milliárd euró értékben a Puma harcjárművek modernizációja és mennyiségének növelése.⁴³ 3 milliárd eurót fordíthatnak a vezetés-irányítási és kommunikációs rendszerek digitalizációjára és fejlesztésére; 2 milliárdot új korvettek beszerzésére a haditengerészet számára; 600 millió eurót pedig a Patriot rakétavédelmi rendszer modernizálására.⁴⁴ Támogató a politikai hangulat az izraeli gyártású Arrow-3 rakétavédelmi rendszer megvásárlásával kapcsolatban is,⁴⁵ amelynek az ára 2 milliárd euró körül lehet.⁴⁶ Végül, de nem utolsósorban, szóba került személyi felszerelések – így 305 ezer golyóálló mellény, 150 ezer egyenruha, 122 ezer sisak és 250 ezer katonai hátizsák – beszerzése is.⁴⁷

Ami a többnemzeti együttműködésben elkölthető forrásokat illeti, több fegyvernem számos eszközzel versenyezhet ezekért. A következő generációs vadászrepülőgép (FCAS) és harckocsi (MGCS), valamint a Eurodrone-fejlesztések a nyilatkozatok szerint folytatódnak – csakúgy, mint a már gyártási fázisban futó együttműködések (A400M közepes szállító repülőgép, Eurofighter Typhoon többcélú vadászrepülőgép, Tiger harci helikopter). Ezek mellett napirendre kerülhet a britekkel tüzérségi eszköz- és lőszerfejlesztés, a hollandokkal egy új fregatt-típus és légideszant-jármű fejlesztése, Norvégiával tengeralattjáró-fejlesztés stb.,⁴⁸ amelyekről az elmúlt években már különböző szintű, a szándékokat feltáró egyeztetések zajlottak.

⁴² Gebauer, Matthias – von Hammerstein, Konstantin: *Die 100-Milliarden-Bazooka*. [online], 2022. 03. 01. Forrás: spiegel.de [2022. 04. 04.].

⁴³ Nienaber, Michael: *Germany Earmarks \$48 Billion for Armaments in Defense Push*. [online], 2022a. 03. 15. Forrás: bloombergquint.com [2022. 04. 04.].

⁴⁴ Bakir, Daniel – Schüller, Yannik: *100 Milliarden Euro für die Bundeswehr – das soll mit dem Geld gekauft werden*. [online], 2022. 03. 01. Forrás: stern.de [2022. 04. 04.].

⁴⁵ Sprenger, Sebastian – Frantzman, Seth J.: *German Air Force Banks on Israel's Arrow-3 for National Missile Shield*. [online], 2022. 04. 06. Forrás: defensenews.com [2022. 04. 04.].

⁴⁶ *Turning to Israel, Germany to Get Weaponized Drones for the First Time*. [online], 2022. 04. 06. Forrás: timesofisrael.com [2022. 04. 10.].

⁴⁷ Nienaber, Michael: *German Coalition Agrees on \$166 Million Budget to Arm Drones*. [online], 2022b. 04. 06. Forrás: bloomberg.com [2022. 04. 10.].

⁴⁸ Bakir-Schüller 2022.

Scholz kancellár február 27-i beszédében két olyan képességfejlesztést – az F-35-beszerezést és a drónok felfegyverzését – is kiemelt, amelyekről az azóta eltelt időszakban már konkrét döntés is született, így ezeket érdemes röviden áttekinteni.

F-35 és Eurofighter

A legnagyobb értékű beszerzést az F-35A és Eurofighter repülőgépek jelentik – aminek a Tornado többcélú vadászpilóta repülőgépek pótlásáról szóló évek óta húzódó vita kapcsán van igazán nagy jelentősége. E vita központi eleme, hogy csak az életciklusuk végéhez közeledő Tornado gépek alkalmasak a Németország területére telepített amerikai taktikai nukleáris töltetek célba juttatására, ezzel pedig a NATO nukleáris képességmegosztási (*nuclear sharing*) megállapodások teljesítésére – ami mellett a jelenlegi kormány is elkötelezte magát koalíciós szerződésében.⁴⁹

A Tornadók képességeinek pótlására több alternatíva is létezett,⁵⁰ és a vitát az táplálta, hogy korábban Németország szűkös védelmi költségvetéséből nem engedhette meg az F-35-ösök megvásárlását; valamint az is, hogy Berlin már elköteleződött az európai fejlesztésű, hatodik generációs FCAS- (*Future Combat Air System*) projekt kapcsán, amelyet várhatóan 2040 környékén rendszeresíthetne a német légierő („átugorva” az F-35 típust és az ötödik generációt). Bár 2019 végén még az a döntés született, hogy Berlin nem kíván F-35-ösöket vásárolni,⁵¹ 2022 elején – még a háború kitörését megelőzően – a német kormány jelezte, hogy nem feltétlenül tekinti véglegesnek a 2019-es döntést, és továbbra is opcióként tekint az F-35 vásárlására, ami azért is lehetett meglepő, hiszen ekkor még szó sem volt a német védelmi költségvetés radikális növeléséről.⁵² A hivatalosan márciusban meghozott döntést az F-35-vásárlásról tehát legalább részben az is motiválhatta, hogy a német–amerikai katonai kapcsolatoknak is jót tesz a nagyértékű, a legfejlettebb amerikai haditechnika megosztásával járó beszerzés. Emellett pedig Olaf Scholz február 27-i beszéde szerint a Eurofightereket fogják alkalmassá tenni az elektronikai hadviselésre.⁵³

Az ugyanakkor továbbra sem világos, hogy az F-35-beszerezés milyen potenciális károkat okozna az európai FCAS-nek, hiszen az amerikai repülőgép vásárlása könnyen háttérbe szoríthatja a német–francia együttműködést e téren. Bár Scholz a beszédében azt is kiemelte, hogy fontosnak tartja a következő generációs vadászpilóta repülőgépek fejlesztését az európai partnerekkel (különösen pedig Franciaországgal), ennek jelentősége még nem egyértelmű, és érdemes lesz kiemelt figyelemmel követni Párizs reakcióját a német döntéssel kapcsolatban.

⁴⁹ *Mehr Fortschritt wagen. Bündnis für Freiheit, Gerechtigkeit und Nachhaltigkeit. Koalitionsvertrag zwischen SPD, BÜNDNIS 90/DIE GRÜNEN und FDP.* [online], 2021. Forrás: bundesregierung.de [2022. 04. 04.], 149.

⁵⁰ 2020-tól azt tervezték az FCAS hadrendbe állításáig szóló „áthidaló megoldásnak”, hogy 93 darab új Eurofightert, valamint 45 darab F/A-18-as vadászpilóta repülőgépet vásárolnak, ez utóbbiból 30 a nukleáris képességek biztosítására alkalmas Super Hornet Block-II, 15 pedig elektronikai hadviselésre alkalmas Growler lett volna. Lásd Wiegold, Thomas: *Neuer Anlauf für die Tornado-Nachfolge: F-35 wieder in der Debatte?*. [online], 2022b. 01. 08. Forrás: augengeradeaus.net [2022. 04. 10.].

⁵¹ *Bundeswehr entscheidet sich gegen US-Tarnkappenbomber F-35.* [online], 2019. 02. 01. Forrás: handelsblatt.com [2022. 04. 04.].

⁵² *Lambrecht im Interview: „Wir können viel erreichen“.* [online], 2022. 01. 04. Forrás: bmvg.de [2022. 03. 04.].

⁵³ *Die Rede des Bundeskanzlers im Wortlaut.* [online], 2022. 02. 27. Forrás: zeit.de [2022. 04. 04.].

Eurodrone és Heron

Scholz kancellár február 27-i beszédében az F-35-beszerezés mellett a Bundeswehr drón-jainak felfegyverzését emelte ki, ami a haderő jövőjével kapcsolatos politikai viták régóta húzódozó eleme.⁵⁴ E vita elhúzódó jellegét jól érzékelteti, hogy már a 2018-as koalíciós szerződésben rögzítették, hogy Németország támogatja a Eurodrone többnemzeti keretben történő fejlesztését, és a képesség fejlesztése alatti átmeneti időszakban izraeli Heron TP drónokat lízingelne.⁵⁵ Az Európai MALE RPAS PESCO projekt keretében fejlesztett Eurodrone közepes utazási magasságú, nagy hatótávolságú drón első tesztrepülésére 2027-ben kerülhet sor.⁵⁶ 2021 áprilisában a Bundestag Költségvetési Bizottsága úgy döntött, hogy támogatja a Eurodrone projekt fejlesztését, ugyanakkor az SPD ellenállásából fakadóan egyelőre fegyverzet nélkül – kizárólag felderítő, megfigyelő feladatokra.⁵⁷ Ezzel egyidejűleg arról is döntöttek, hogy ki kell alakítani a (potenciálisan majd fegyveres) drónok alkalmazására vonatkozó koncepcionális-jogi alapokat, hogy ne kerülhessen sor azok alkalmazására a nemzetközi joggal ellentétes formában.

Az elmúlt hónapok eseményeinek hatására ez a tabu is megdőlt: bár 2020 decemberében az akkori kormánykoalíció junior tagjaként az SPD még leszavazta a Heronok felfegyverzését,⁵⁸ a 2021-es új koalíciós szerződés már azt rögzítette, hogy a felálló új kormányzat engedélyezni fogja a Bundeswehr számára a drónok felfegyverzését.⁵⁹ Ezzel összhangban nyilatkozott Lambrecht védelmi miniszter asszony 2022 februárjában, hangsúlyozva, hogy ha garantálható, hogy az adott fegyver alkalmazásáról mindig egy ember és nem egy gép dönt, akkor a felfegyverzett drónok hozzájárulhatnak a katonák védelméhez.⁶⁰ Az orosz–ukrán háború hatására pedig előbb a kormány, majd április 6-án a Bundestag is áldását adta a Heron drónok felfegyverzéséhez 140 rakéta megvásárlására 152,6 millió euró értékben az izraeli Rafael Advanced Defense Systemstől.⁶¹ Ebből 60 rakétát gyakorlatokra, 80-at potenciálisan harci alkalmazásra állítanak majd rendszerbe.

Február végén sor került a Eurodrone gyártási szerződés aláírására is az Airbus, az OCCAR (Közös Fegyverkezési Együttműködési Szervezet), valamint Németország, Franciaország, Olaszország és Spanyolország között.⁶² Ennek értelmében 2029-től

⁵⁴ *Bundesministerium der Verteidigung legt Bundestag Bericht zur Drohnendebatte vor.* [online], 2020. 07. 06. Forrás: bmvg.de [2022. 04. 10.].

⁵⁵ *Ein neuer Aufbruch für Europa, Eine neue Dynamik für Deutschland, Ein neuer Zusammenhalt für unser Land. Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD. 19. Legislaturperiode.* [online], 2018. Forrás: bundesregierung.de [2022. 03. 04.], 159.

⁵⁶ *European Medium Altitude Long Endurance Remotely Piloted Aircraft Systems – MALE RPAS (EURODRONE).* [online], Forrás: pesco.europa.eu [2022. 04. 04.].

⁵⁷ *Ein neuer Aufbruch für Europa, Eine neue Dynamik für Deutschland, Ein neuer Zusammenhalt für unser Land. Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD. 19. Legislaturperiode.* [online], 2018. Forrás: bundesregierung.de [2022. 04. 04.], 159.

⁵⁸ *SPD stellt sich im Drohnen-Streit gegen die Union.* [online], 2020. 12. 15. Forrás: spiegel.de [2022. 04. 04.].

⁵⁹ *Mehr Fortschritt wagen.* 2021, 149.

⁶⁰ *Ministerin Lambrecht: „Jeder in der Nato kann sich auf uns verlassen.“* [online], 2022. 02. 07. Forrás: bmvg.de [2022. 04. 04.].

⁶¹ Nienaber 2022b.

⁶² *Airbus and OCCAR Sign Eurodrone Contract.* [online], 2022. 02. 24. Forrás: airbus.com [2022. 04. 04.].

kezdődően 20 rendszert szállítanak majd a megrendelőknek – mindaddig pedig Németország esetében a Heron drónok biztosítják ezt a képességet.⁶³

Értékelés

Az orosz agresszió hatására a német védelempolitikában a hidegháború vége óta látott folyamatokhoz képest valóban „forradalmi” változás ment végbe. Több, a katonai hatalomhoz, védelmi képességekhez kapcsolódó tabu dőlt meg a védelmi kiadások jelentős növelése, a háborús övezetbe (Ukrajnának) biztosított fegyverszállítás, a robusztusabb német katonai képességek visszaépítése, vagy drónok felfegyverzése által. Egyelőre ezek a lépések a német társadalom többségének támogatását és a balközép kormánykoalíció pártjainak – történelmi szokásaikkal szembe menő – támogatását is élvezik. A fordulat jelentősége történelmi is lehet, amennyiben a támogatás és az aktív, cselekvő lépések a fenyegetettségpercepció hatására fennmaradnak. Ezt a fenyegetettségérzetet az orosz–ukrán háború elhúzódása, illetve az európai államok és a NATO irányában megfogalmazott orosz fenyegetések is fenntarthatják, akár a konfliktus kiszélesedése vagy eszkalációja nélkül is. Ugyanakkor a figyelmet és a társadalmi támogatást is megoszthatják egzisztenciális kihívások, mint egy mély energia- és az abból táplálkozó gazdasági válság.

A 100 milliárd euró értékű különleges alap hitelfelvétellel való biztosításához szükséges alkotmánymódosítás és az új középtávú költségvetés elfogadása várhatóan júniusig megtörténik. Ezekben a kérdésekben a kormányzat és a Bundeswehr érdekelt a lehető leggyorsabb döntéshozatalban, amíg még biztosan kitart a társadalmi támogatás és legalább a konzervatív ellenzék (CDU-CSU) is hajlandó mellé állni.

Ugyanakkor azt már látjuk, hogy a korábban elfogadott, a NATO védelmi tervezésével is összehangolt haderőfejlesztési célok (*Division-2027*) teljesítése az erőforrások oldaláról eddig fedezetlen volt (2026-ig -37,6 milliárd euró); a GDP-arányos 2%-os védelmi költségvetési szintjéhez évente 25–35 milliárd euróval kell kipótolni a mostani „alapköltségvetést” 2026-ig; a Bundeswehr eszközállományának átlagosan 77%-os készenléti szintjét a működés-fenntartási, logisztikai folyamatok hatékonyabb menedzsmentjével és plusz forrásokkal lehet javítani; miközben már eddig mintegy 50 milliárd euró értékű beszerzés terveiről vitáznak a döntéshozók a következő évekre vonatkozóan. Mindez azt jelenti, hogy – szem előtt tartva, hogy a felsorolt tételek között átfedés is van – a 100 milliárd eurós alap, amelyet a márciusi előzetes költségvetés-tervezés alapján vélhetően már 2025-ig felhasználnak majd, közel sem lesz elég minden szükséglet és igény kielégítéséhez – ehhez az „alapköltségvetést” is dinamikusan kellene növelni a következő években – erről azonban egyelőre nincs szó Berlinben. Már csak azért sem, mert ehhez valóban a német társadalom és politika katonai-védelmi kérdésekhez fűződő viszonyának kellene tartósan megváltoznia.

Így jelenleg a változás minden újszerűségét és minőségi előrelépését elismerve is „kiigazításnak” tekintjük a február 27-i bejelentést és következményeit a német haderőfejlesztés tekintetében.

⁶³ *Eurodrohne: Projekt geht in die nächste Phase.* [online], 2022. 02. 04. Forrás: bmvg.de [2022. 04. 04.].

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Airbus and OCCAR Sign Eurodrone Contract.* [online], 2022. 02. 24. Forrás: airbus.com [2022. 04. 04.].
- Altdorfer Domonkos – Csiki Varga Tamás (2021): *A német stratégiai vízió átalakulása a 2010-es években. Nemzet és Biztonság*, 14(1), 3–23.
- ARD-DeutschlandTrend – März 2022.* [online], 2022a. 03. 03. Forrás: Infratest-dimap.de [2022. 03. 04.].
- ARD-DeutschlandTrend – April 2022.* [online], 2022b. 04. 08. Forrás: Infratest-dimap.de [2022. 04. 08.].
- Bakir, Daniel – Schüller, Yannik: *100 Milliarden Euro für die Bundeswehr – das soll mit dem Geld gekauft werden.* [online], 2022. 03. 01. Forrás: stern.de [2022. 04. 04.].
- Bericht zur materiellen Einsatzbereitschaft der Hauptwaffensysteme der Bundeswehr II/2021.* [online], 2021. 12. 15. Forrás: Bundesministerium der Verteidigung [2022. 03. 09.].
- Bundesministerium der Verteidigung legt Bundestag Bericht zur Drohnendebatte vor.* [online], 2020. 07. 06. Forrás: bmvg.de [2022. 04. 10.].
- Bundeswehr entscheidet sich gegen US-Tarnkappenbomber F-35.* [online], 2019. 02. 01. Forrás: handelsblatt.com [2022. 04. 04.].
- Csiki Varga Tamás – Etl Alex (2020): *Németország stratégiai jövőképe és a Bundeswehr reformfolyamata. Honvédségi Szemle*, 148(1), 20–32.
- Defence Expenditure of NATO Countries (2010–2017).* [online], 2017. 06. 29. Forrás: nato.int [2022. 03. 24.].
- Defence Expenditure of NATO Countries (2014–2021).* [online], 2021. 06. 11. Forrás: nato.int [2022. 03. 24.].
- Die Rede des Bundeskanzlers im Wortlaut.* [online], 2022. 02. 27. Forrás: zeit.de [2022. 04. 04.].
- Eckpunkte für die Bundeswehr der Zukunft.* [online], 2021. május. Forrás: bundeswehr.de [2022. 03. 22.].
- Ein neuer Aufbruch für Europa, Eine neue Dynamik für Deutschland, Ein neuer Zusammenhalt für unser Land. Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD. 19. Legislaturperiode.* [online], 2018. Forrás: bundesregierung.de [2022. 03. 04.].
- Etl Alex – Csiki Varga Tamás (2019): *A Bundeswehr finanszírozása és készenléte. SVKI Elemzések*, 2019/20. [online], 2019. 09. 20. Forrás: svkk.uni-nke.hu [2022. 03. 29.].
- Eurodrohne: Projekt geht in die nächste Phase.* [online], 2022. 02. 04. Forrás: bmvg.de [2022. 04. 04.].
- European Medium Altitude Long Endurance Remotely Piloted Aircraft Systems – MALE RPAS (EURODRONE).* [online], Forrás: pesco.europa.eu [2022. 04. 04.].
- Finanzminister Lindner kündigt „dringend benötigte“ Entlastungen an.* [online], 2022. 03. 22. Forrás: bundestag.de [2022. 04. 10.].
- Forsa-Umfrage für RTL zum Ukraine-Konflikt. Zwei von drei Deutschen befürchten einen dritten Weltkrieg.* [online], 2022. 03. 01. Forrás: rtl.de [2022. 03. 04.].
- Gebauer, Matthias – von Hammerstein, Konstantin: *Die 100-Milliarden-Bazooka.* [online], 2022. 03. 01. Forrás: spiegel.de [2022. 04. 04.].
- Investing in the Future and Securing Stability.* [online], 2022. 03. 15. Forrás: bundesregierung.de [2022. 04. 10.].
- Lambrecht im Interview: „Wir können viel erreichen“.* [online], 2022. 01. 04. Forrás: bmvg.de [2022. 03. 04.].
- Lindhorst, Burghard: *Intermediate Step 2 in the Army Plan – The First Division Should Now Be Operational in 2025.* [online], 2022. 03. 23. Forrás: esut.de [2022. 03. 25.].
- Mais, Alfons (2020): *Auf dem Weg zur Division 2027. InfoBrief Heer*, 25(3), 1–5.
- Marksteiner, Alexandra: *Explainer: The Proposed Hike in German Military Spending.* [online], 2022. 03. 25. Forrás: sipri.org [2022. 03. 26.].
- Mehr Fortschritt wagen. Bündnis für Freiheit, Gerechtigkeit und Nachhaltigkeit. Koalitionsvertrag zwischen SPD, BÜNDNIS 90/DIE GRÜNEN und FDP.* [online], 2021. Forrás: bundesregierung.de [2022. 04. 04.].
- Meister, Stefan: *The End of German Ostpolitik. What a Change in Germany's Russia Strategy Might Look Like. DGAP Policy Brief*, 2020/22. [online], 2020. 09. Forrás: dgap.org [2022. 03. 22.].
- Ministerin Lambrecht: „Jeder in der Nato kann sich auf uns verlassen.“* [online], 2022. 02. 07. Forrás: bmvg.de [2022. 04. 04.].

- Molnár, Tamás Levente: *Németország a konfrontáció korszakába érkezik. Az orosz–ukrán háború és Németország kísérlete külpolitikájának újrakalibrálására. KKI Elemzések*, 2022/13. [online], 2022. 04. Forrás: kki.hu [2022. 04. 11.].
- Mölling, Christian – Schütz, Torben: *Unpacking Germany's Billion-dollar Spending Question*. [online], 2022. 03. 11. Forrás: defensenews.com [2022. 03. 24.].
- Neues Fähigkeitsprofil komplettiert Konzept zur Modernisierung der Bundeswehr*. [online], Bundesministerium der Verteidigung, 2018. 09. 04. Forrás: bmvg.de [2022. 03. 22.].
- Nienaber, Michael: *Germany Earmarks \$48 Billion for Armaments in Defense Push*. [online], 2022a. 03. 15. Forrás: bloombergquint.com [2022. 04. 04.].
- Nienaber, Michael: *German Coalition Agrees on \$166 Million Budget to Arm Drones*. [online], 2022b. 04. 06. Forrás: bloomberg.com [2022. 04. 10.].
- Positionspapier: Gedanken zur Bundeswehr der Zukunft*. [online], 2021. 02. 09. Forrás: soldat-und-technik.de [2022. 03. 22.].
- Rácz, András: *Germany's Shifting Policy Towards Russia. The Sudden End of Ostpolitik. FIIA Briefing Paper 2022/33*. [online], 2022. március. Forrás: fia.fi [2022. 03. 22.].
- Rath, Christian: *Grundgesetzänderung für Bundeswehr-Milliarden*. [online], 2022. 02. 28. Forrás: lto.de [2022. 04. 10.].
- Riedel, Donata: *Bundesregierung will Wehretat bis 2024 erhöhen*. [online], 2018. 06. 08. Forrás: handelsblatt.com [2022. 03. 24.].
- RTL/ntv Trendbarometer. Mehrheit ist unzufrieden mit deutscher Ukraine-Politik*, [online], 2022. 02. 01. Forrás: n-tv.de [2022. 03. 04.].
- Schäfers, Manfred: *So will die Regierung das Sondervermögen der Bundeswehr einrichten*. [online], 2022. 03. 15. Forrás: faz.net [2022. 04. 10.].
- Schütz, Torben: *Was bedeutet der Mittelfristige Finanzplan für den Verteidigungshaushalt?* [online], 2022. 03. 15. Forrás: twitter.com [2022. 03. 26.].
- Shurkin, Michael: *The Abilities of the British, French, and German Armies to Generate and Sustain Armored Brigades in the Baltics*. [online], 2017. Forrás: rand.org [2022. 03. 24.].
- Shurkin, Michael: *How the Bundeswehr Should Spend its Money*. [online], 2022. 03. 21. Forrás: warontherocks.com [2022. 03. 26.].
- SPD stellt sich im Drohnen-Streit gegen die Union*. [online], 2020. 12. 15. Forrás: spiegel.de [2022. 04. 04.].
- SPD und Union in Projektion gleichauf*. [online], 2022. 02. 11. Forrás: zdf.de [2022. 03. 04.].
- Speck Gyula (2018): *A német külpolitika hangsúlyváltásai – Németország fegyverexport-politikája 2013–2017 között. Nemzet és Biztonság*, 11(4), 94–125.
- Sprenger, Sebastian – Frantzman, Seth J.: *German Air Force Banks on Israel's Arrow-3 for National Missile Shield*. [online], 2022. 04. 06. Forrás: defensenews.com [2022. 04. 04.].
- Turning to Israel, Germany to Get Weaponized Drones for the First Time*. [online], 2022. 04. 06. Forrás: time-sofisrael.com [2022. 04. 10.].
- Unterrichtung durch die Bundesregierung: Finanzplan des Bundes 2021 bis 2025*. [online], 2021. 08. 06. Forrás: bundestag.de [2022. 03. 26.].
- Wagner, Jürgen: *Zeitenwende beim Rüstungshaushalt*. [online], 2022. 02. 28. Forrás: imi-online.de [2022. 04. 10.].
- Wiegold, Thomas: *Mangelverwaltung bei der Bundeswehr: neue Begriffe, gleicher Mangel*. [online], 2015. 06. 02. Forrás: augengeradeaus.net [2022. 03. 24.].
- Wiegold, Thomas: *Lambrecht ordnet grundlegende Bestandsaufnahme der Bundeswehr an – Strukturplanungen der Vorgängerin gestoppt*. [online], 2022a. 01. 27. Forrás: augengeradeaus.net [2022. 03. 24.].
- Wiegold, Thomas: *Neuer Anlauf für die Tornado-Nachfolge: F-35 wieder in der Debatte?*. [online], 2022b. 01. 08. Forrás: augengeradeaus.net [2022. 04. 10.].

Pál Melinda¹

A puha és okos hatalom elméleti és „hatalom-politikai” térnyerése a kétpólusú világrendszer felbomlásától

Ma, az új fegyverkezés időszakában kiemelt jelentősége van annak, hogy egy külpolitikai szereplő smart külpolitikai stratégiájában a nemzetközi kapcsolatok mely területein milyen puha, azaz vonzásra, együttműködésre épülő erőforrásokat és külpolitikai eszközkészletet mozgósíthat. A smart (intelligens/okos) stratégia leegyszerűsítéssel a vonzáson, önkéntességen alapuló együttműködés aktivitásaira építő puha és a kényszer alkalmazó kemény hatalmi eszköztár kombinációja a külpolitikai tevékenységekben. A tanulmány állítása szerint a 21. század külkapcsolatait meghatározó nemzetközi hatalmi forrásokat és képességeket árnyalja, pontosabb megközelítéshez segíti azok puha vagy kemény erőforrás szerinti besorolása. Fogalmi meghatározások után a tanulmány arra keresi a választ, milyen forrásokat működtetve, milyen erőhatás révén, milyen eszközökkel, milyen módon fejtik ki befolyásoló képességüket – intelligens stratégiájukat – meghatározó nemzetközi szereplők: az Amerikai Egyesült Államok, Kína és az Európai Unió puha erőforrásaik közvetítésével.

Kulcsszavak: puha hatalom, kemény hatalom, smart power, kivételességtudat, nagyhatalmi források és képességek

The Rise of the Theory of Soft and Smart Power and ‘Power Politics’ Arising from the Breakup of the Bipolar World System

Today, in an era of rapidly advancing armaments technology, it is of particular importance how and in which fields a foreign policy actor can mobilise soft resources and foreign policy tools based on attraction and cooperation in its smart foreign policy strategy. In short, the smart strategy is a combination of charming soft and coercive hard power tools in foreign policy activities. This study argues that smart power influences the international power resources and capabilities that will determine the external relations of the 21st century, and their classification according to soft or hard resources helps to provide a more precise approach. After setting forth conceptual definitions, the dissertation seeks the answer to the question of the resources, force and means by which the primary international actors – the United States, China and the European Union – determine their ability to influence their intelligent strategy through their soft resources.

Keywords: soft power, hard power, smart power, exceptionalism, great power resources and abilities

¹ Pál Melinda a Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok és Politikatudomány Doktori Iskola doktorjelöltje; volt rádiós, televíziós és az írott sajtóban dolgozó kulturális újságíró, volt köztisztviselő. E-mail: melindap04@gmail.com

Bevezetés

Miközben az új felfegyverkezés időszakában több szakértő kérdőjelezi meg az államközi kapcsolatokban a puha hatalom külpolitikai hatását, érvényességét, nyilvánosság előtt zajló konferenciákon, politikai megszólalások során kevés olyan elméleti fogalom hangzik el a legkülönbözőbb kontextusokban, mint a puha hatalom és a smart stratégia.

Másrésről, miközben a nemzetközi kapcsolatokban a befolyásolásvételezés terén egyre inkább az emberek szívéért és agyáért folyik a harc, Joseph Nye, a puha hatalmi analitikus koncepció és egy smart stratégia kidolgozásának atyja több helyen hívja fel a figyelmet, hogy a külpolitika puha hatalmi hatása nem azonnali. Évekbe, a tanulmány állítása szerint évtizedekbe is kerülhet, amíg kimutatható hatása érvényesül. Valószínűleg hasonló eredőjű megfontolások miatt nyilatkozta nekem 2017-ben a brit parlament felsőháza (a Lordok Háza) által a puha hatalmi hatás elemzésére felállított különleges tanács (*Select Committee on the Soft Power and the UK's Influence*) egyik tagja, Lord Hodgson of Astley Abbotts, hogy ő a soft power nem tartja politikai kategóriának, kívül áll a politikán. Csak nagyon hosszú idejű hatása érvényesül, s elsősorban a sportot és az igazán nagyszabású zenei eseményeket sorolná ide a nemzetközi jog több területe mellett.² (Ennek háttéréhez érdemes megjegyezni, hogy a 2013–14-es parlamenti évben stratégiai prioritást élvezett a soft power a brit parlamentben. A Lordok Háza felállított egy különleges tanácsot a puha hatalmi befolyás elemzésére. A tanács által megjelentetett, döntéshozók számára ajánlásokat tartalmazó *Persuasion and Power in the Modern World*, azaz *Meggyőzés és hatalom a modern világban* címmel nyilvánosságra hozott jelentésük, Fehér Könyvük³ tanúsága szerint azért nem sokan voltak a testület tagjai közül ilyen sarkos véleményen.)

Az azonban tény, hogy a kultúrán belül a populáris kultúra, ezen belül is elsősorban a sport- és a zenei kultúra, különösen a kiemelt sportesemények, olimpiák kivételes hatása vitathatatlan. Nem hallottam még Kínáról úgy nyilatkozni valakit szélesebb közönség előtt, hogy a 2008-as pekingi olimpiát ne hozta volna fel példaként valamilyen összefüggésben az olimpia után több mint egy évtizeddel is. Az amerikai popikonok keleti (szovjet blokkbéli) turnéinak 1980-as évekbeli hatásáról is nehéz megfedekezni itt Közép-Európában, azonban természetesen nem ezek az együttesek omlasztottak, roppantottak rendszert, annak legfőbb oka belső erózió volt. E tanulmány arra keresi a választ, milyen forrásokra építve, milyen erőhatás révén, milyen eszközökkel, módon fejtik ki befolyásoló képességüket – smart stratégiájukat – puha erőforrásaik közvetítésével meghatározó nemzetközi szereplők.

² Hodgson, Lord of Astley Abbotts – Pál Melinda: *Szakértői interjú a Lordok Háza tagjával, a puha hatalom nagy – britanniai hatásának elemzésére 2013 és 14 között felállított parlamenti különleges tanács tagjával, Lord Hodgson of Astley Abbotts-tal*. London: Fielden House, 2017. december 5.

³ House of Lords Select Committee on the Soft Power and the UK's Influence (2014): *Persuasion and Power in the Modern World*. [online], Report of Session 2013–14. London: Authority of the House of Lords. Forrás: publications.parliament.uk [2022. 11. 12.].

Power – Hatalom

A tanulmány „leggyakoribb” szava és fogalma magyar nyelven a hatalom, nemzetközi-
leg használt angol kifejezéssel *power*. Az angol *power* szó szerinti magyar fordítása „erő,
befolyás, energia”⁴ Ennek az erőfogalomnak a magyar társadalomtudományi szakiroda-
lomban használt megfelelőjévé vált a hatalom kifejezés. (A magyar erő kifejezés főként
egyénekhez, személyekhez köthető. A hatalom viszont mindig társadalmi helyzetekhez
és szerepekhez kapcsolódik.) Az igen nagyszámú és sok nézőpontból megközelített hata-
lomfelfogások sorjázása helyett a legáltalánosabb s így leguniverzálisabb forrást idézem
a fogalom lényegi, „szubsztanciális” megragadásához. Általánosan két vonatkozásban, fi-
zikai vagy társadalmi és szociális összefüggésben beszélünk erőről és hatalomról. A fizikai
jelentése: *energia a munkára*⁴ „energy for work” (azt a szintet jelöli, amelyen egy munka
megvalósul, vagy az energia megtérül). Társadalmi és politikai értelemben egy *társada-
lom összegyűjtött vagy felhalmozott ereje: az emberek és események befolyásolására való ké-
pesége*.⁴ Így a hatalom (a dominancia képessége) legszűkebb, statikus koncepciójú érte-
lmében legitimált erőnek is nevezhető. A nemzetközi szakirodalomban az erő és hatalom
e viszonyáról részletesen írt a weberianus, német–brit származású, Nagy-Britanniában
Lord Dahrendorfként ismert Ralph Gustav Dahrendorf szociológus, filozófus, politoló-
gus és politikus, akit nemzedéke egyik legnagyobb hatású alakjának tartanak. Dahrendorf
névéhez köthető a hatalom statikus és dinamikus koncepciójának szétválása.⁵ A számos
fókuszú hatalomelméleti elemzés közül jelen dolgozat témája a hatalom statikus kontra
dinamikus koncepciójának szétválása és dichotómiája tárgykörebe sorolható. A nemzet-
közi szakirodalomba Joseph Nye által bevezetett soft power analitikai koncepció és smart
(külügyi) stratégia az erő és hatalom érvényesülésének, közvetítésének statikus, A-tól
B-be irányuló koncepciójához köthető.⁶ Eközben egyben Nye több művében hívja fel a fi-
gyelmet a public diplomacy fontosságára, amely az értékek és politikák közvetítésénél
nagyobb súlyt helyez az egymás közötti kapcsolatokra és a másik felé irányuló figyelemre,
a másik (meg)hallgatására.⁷

A hatalom statikus felfogása szerint a hatalom két entitás közötti egyoldalú befolyás-
gyakorlás, egyoldalú befolyásolási képesség. A politikaelméleti iskolák közül történetileg
a különböző funkcionalista és klasszikus marxista elméletek sorolhatóak ide. A hatalom

⁴ A Magyar értelmező kéziszótár „hatalom” szócikke.

⁵ Dahrendorf, Ralph [1959] (1976): *Class and Class Conflict in Industrial Society*. London–Henley: Routledge and Kegan Paul, 166.

⁶ A nemzetközi kapcsolatok elméletének igen gyakran hivatkozott hatalommegközelítése a relációs (nemzetközi viszo-
nyok által meghatározott) és statikus vagy nemzeti hatalmi elmélet szétválasztása. Baldwin, David A. (2013): *Power
and International Relations*. In Carlsnaes, W. – Risse, T. – Simmons, B. A. (szerk.): *Handbook of International Relations*.
London: Sage, 285–286.

Joseph Nye szerint a relációs elmélettel szemben a hatalom mint erőforrások birtoklása (*possession of resources*) szem-
lélet (statikus, nemzeti elmélet) közelebb áll a politikai döntéshozók megközelítéséhez. Nye, Joseph S. (2011): *The
Future of Power*. New York: Public Affairs, 240.

Jelen tanulmány a filozófiai-szociológiai alapú statikus kontra dinamikus hatalom szétválasztást az elemzés során
érzékletesebbnek érzi.

⁷ Kifejtve: Nye, Joseph S. (2010): *The Future of Soft Power in the US Foreign Policy* In Cox, Michael – Parmar, Inderjeet
(szerk.): *Soft Power and US Foreign Policy. Theoretical, Historical and Contemporary Perspectives*. New York: Routledge, 7.

leghíresebb, legelterjedtebbé vált és egyben statikus koncepciójú fogalom meghatározása Max Weber nevéhez köthető. E szerint a hatalom (*Macht*) egy egyén vagy társadalmi csoport képessége arra, hogy keresztülvigye akaratát, akár mások akaratára, célja ellenére is, bármilyen út vezessen is ehhez a lehetőséghez. Weber hatalomfelfogása alapvetően konfliktusos kapcsolaton, „konfliktusviszonylaton” alapul, amelynek feloldása vagy egyetértés révén vagy – és főként – küzdelem (*Kampf*) árán valósulhat meg. „Politik ist Kampf” – írja egy helyütt.⁸ E küzdelem, versengés nem feltétlenül erőszak útján folyik, megkülönböztet erőszakos és békés küzdelmet. Mindemellett életművében erősen hangsúlyozza egy, részben kompromisszumon (a teljes kompromisszumot lehetetlennek tartja) vagy/és még inkább, a „tisztá meggyőződés” óvatosságán alapuló „felelősség etika” fontosságát. A pontosság és egyértelműség kedvéért fontos megjegyezni azt is, hogy a fizikai kényszer lehetőségét is magában rejtő hatalomtól a nagy német gondolkodó megkülönbözteti az uralom (*Herrschaft*) fogalmát (angol fordításokban *domination/rule/authority*), amelynek alapja, hogy a társadalom (vagy partnerség) tagjai önként elfogadják az uralom jogosságát, legitimitását. „Engedelmességen alapul, és az engedelmességnek az egyes esetekben – a fásult megszokástól kezdve a tisztán célirányos meggondolásokig – a legkülönbözőbb motívumai lehetnek. Bizonyos engedelmeskedni akarás – tehát az engedelmességhez fűződő (külső vagy belső) érdek – minden uralmi viszonyhoz hozzátartozik.”⁹

A hatalomelmélet dinamikus percepcióját olyan apológéták helyezték a szociológia és filozófia tudományterületei közvetítésével a nemzetközi kapcsolatok elméletének megkerülhetetlen kategóriájává, mint Michael Foucault, Anthony Giddens vagy Jürgen Habermas, jellemzően a kritikai elmélet (és annak kritikája) képviselői, valamint a posztstrukturalisták. (A hatalom dinamikus működésének lehetőségeire a nagyhatalmi politika szereplőit elsősorban az aszimmetrikus háború korszaka döbentette rá.) A dinamikus hatalomelmélet képviselői jellemzően rávilágítanak a statikus percepció korlátjaira. Miközben nem tagadják a hatalom aszimmetrikus jellegét, a hatalmi centrumok szerintük alkalmasak a meglévő aszimmetriák szabályozására és strukturálására. Adott esetben gyengébb erők is kerülhetnek ki győztesen, s egy uniót a résztvevők koncertjeként látnak, ahol mindenki keresi érdekei érvényesülését. A hatalomfelfogásuk jellege szerint mindent magába foglaló és átható. A hatalom megragadásában és definiálásában a szubjektum szerepét hangsúlyozzák. Michael Foucault (a kortárs francia filozófusokhoz hasonlóan) tagadja a szabad és racionális szubjektum hatalmi viszonyok rendszere általi determináltságát. A *The Subject and Power* című írása előfeltevése az, hogy a hatalom nem elnyomás útján, hanem az egyének „gyártófolyamata”, „gyártása” – s közben önmaguk alakulása és formálódása – révén valósul meg.¹⁰ Írásaiban kevésbé a hatalmat mint fenomenont elemzi, inkább azokat az utakat kívánja felvázolni, amelyeken keresztül a kortárs társadalom gyakorolja a hatalmat az egyének

⁸ Weber, Max [1918] (1988): „Parlament und Regierung im neugeordneten Deutschland,” in *Gesammelte Politische Schriften*. Tübingen, J. C. B. Mohr/Paul Siebeck, 329.

⁹ Weber, Max (1987): *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai*. Ford. Erdélyi Ágnes. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 220.

¹⁰ Foucault, Michel (1982): *The Subject and Power*. *Critical Inquiry*, 8(4), 777–795. Valamennyi, lábjegyzetben külön nem jelzett eredeti idegen nyelvű idézet a szerző saját magyar nyelvű fordítása.

tárgyasítására – elrendezésére – besorolására – karakterizálására. Az egyének objektiválódásának három útját különbözteti meg Foucault. A tudomány uralma és rend általi karakterizálás, valamint valamely karakterjegy, tulajdonság általi besorolás mellett a harmadik forma kifejtése vált a legismertebbé. Ez az az alternatíva, amikor az egyének önmaguk kívánják azonosítani magukat egy nagyobb struktúra részeként. Ennek megragadására Foucault a legérzékletesebb, legérzékibb, legempirikusabb „esettanulmány-sorozatot” választja: a szexualitás történetének elemzését. Három kötetes műve 2. és 3. kötetét 8 év hallgatást követően, döbbenetet keltő halálhírével szinte egy időben publikálta. (A sors legfeketébb humorú játéka: Foucault AIDS-ben halt meg.) A három kötet tanulmányaiban főleg azt elemzi, hogy az erő és a hatalom milyen formákban, milyen csatornákon, főleg milyen diskurzusok mentén jut el a legegényibb, legészrevétlenebb magatartásformáig. Az erő vagy hatalom hogyan ösztönzi, kényszeríti vagy korlátozza, hogyan rendezi és intézményesíti az adott jelenségről szóló beszédet. A szexualitás történetében megjelenő hatalomformák – amelyeket Foucault a hatalom „mikrofizikájának” nevez – „egy olyan újféle mechanizmus, melynek diffúz, mindent átszövő működése elől sokkal nehezebb menekülni, mint a hagyományos elnyomó hatalométól”.¹¹

A hard, soft és smart power fogalmak meghatározásai

Az amerikai Joseph Nye által kidolgozott hard/soft power koncepció, valamint smart power stratégia a hatalom fent vázolt statikus kontra dinamikus felfogásának ellentétpárja közül a hatalom statikus percepcióját valló iskolákhoz köthetők. A soft power analitikai koncepció 2004-es kidolgozása idején az egyirányú befolyásgyakorlás „kézikönyve”. Max Weber fent idézett definíciója szerint a hatalom (*Macht*) egy egyén vagy társadalmi csoport képessége arra, hogy keresztülvigye akaratát, akár mások akarata, célja ellenére is, bármilyen út vezessen is ehhez a lehetőséghez. A konfliktushelyzetek feloldásának eszköze vagy az egyetértés vagy – és főként – küzdelem, versengés (*Kampf*) lehet. Joseph Nye szerint a hatalom (*power*) arra való képesség, hogy egy egyén vagy társadalmi csoport megszerezze, amit akar (elérje célját) a másik viselkedésének befolyásolásával. A hard power a direkt úton megvalósított akarat, s a másik preferenciái megváltoztatásának képességén alapul. Eszközei a (le)fizetés, a megvesztegetés vagy a megfélemlítés, kényszerítés lehetnek a sokat emlegetett „stick and carrots” stratégia szerint. A soft power a hatalom másik arca, az indirekt úton megvalósított akarat, a másik preferenciái formálásának képességén alapul. Forrásai a kultúra, értékek, politikák vonzereje. Nye hard és soft power koncepciójának kidolgozásakor a hatalom hagyományos koncepcióját társítja a pszichológia egy iskolája, a viselkedélmélet – a behaviorizmus – tanaival. Nye koncepciójában a viselkedés (*behaviour*) az a mód/az az út, ahogyan/amelyen keresztül a hatalmat gyakorolják. Ilyen mód a hard power esetében a megfélemlítés, fizikai erő, (le)fizetés, a soft

¹¹ Klaniczay Gábor: *A szexualitás története – Michel Foucault: A szexualitás története. A tudás akarása.* [online], 1996. 05. 31., Magyar Hírlap, Könyvjelző, 5. Forrás: atlantiskiadó.hu [2022. 12. 11.].

power esetében az együttműködés és egyetértés. A parancsoló erő vagy hatalom (*command power*) erőszakon, az együttműködő erő vagy hatalom (*co-optive power*) vonzáson keresztül működik. Nye szerint az együttműködő erő alkalmazása sok esetben nem elsősorban azért ajánlott, mert az etikusabb, hanem azért, mert hasznosabb, eredményesebb lehet nemzetközi (akár konfliktus-) viszonyokban is. (Max Weber közel egy századdal korábban a nemzetközi kapcsolatokat alapvetően jellemző konfliktusviszonyokat a ritkán működő egyetértés vagy – és főként – küzdelem, versengés által látta feloldhatónak.) Ezzel együtt Nye több helyen kiemelte, hogy nélkülözhetetlennek tartja a katonai erő súlyát, s hogy a puha, együttműködő, vonzáson alapuló erő vagy hatalom soha nem működőképes önmagában, kemény hatalmi eszközök nélkül, s e tételét alátámasztandó kidolgozta a hard és soft power elemeit egyesítő smart power stratégia koncepcióját. A smart vagy intelligens hatalom Nye definíciója szerint arra való képesség, hogy a hard és soft forrásokat (az erőszak, megfélemlítés vagy lefizetés kemény erejét, valamint a kultúra, az értékek és külpolitikák, azaz az ideálok soft, vonzáson alapuló erejét vagy hatalmát) egy hatásos stratégiában egyesítsék. A nagyhatalmi erőforrások teljes tárházát lefedő smart power stratégiát egyedül Joseph Nye dolgozott ki a nemzetközi szakirodalomban. A tanulmány ezért vállalja fel az ő fogalom meghatározását. Egyébiránt valamennyi ismert smart power fogalom meghatározás rendkívül közel áll Nye definíciójához. Suzanne Nossel, Holbrooke ENSZ-nagykövet helyetteseként a Clinton-adminisztráció időszakában, ugyanabban az évben vezette be a fogalmat a *Foreign Affairs*-ben megjelent írásában, amelyben Joseph Nye először használta. Nossel a *Smart Power* című cikkével meg kívánta alapozni a visszatérést a liberális internacionalizmushoz a külpolitikában.¹² Valójában smart power fogalma hasonló Nye puha hatalmi képességdefiníciójához. A Center for Strategic and International Studies, stratégiai és nemzetközi tanulmányokra specializálódott think tank fejlesztette tovább a fogalmat, amely központ a nemzetközi kapcsolatok mellett a kereskedelem, technológia, finanszírozás, energia és geostratégia kérdéseire fókuszál. A szervezet 2007-es meghatározása szerint a smart power „olyan megközelítés, amely komoly hangsúlyt helyez az erős katonaság szükségességére, egyben azonban sokat fektet a szövetségekbe, partnerségekbe, illetve valamennyi szinthez tartozó intézményekbe is, hogy kibővítse befolyását és megalapozza cselekvése legitimitását”.¹³ Chester A. Crocker szerint az intelligens hatalom „magában foglalja a diplomácia, a meggyőzés, a kapacitásépítés stratégiai felhasználását; a költséghatékonyság, valamint a politikai és társadalmi legitimitás szempontjai szerinti hatalom és a befolyás megteremtését”¹⁴ – vagyis nézet szerint lényegében a katonai, a külgazdasági, a diplomáciai és a kulturális erő minden formája együtt fedi a smart power fogalmát.

¹² Nossel, Suzanne (2004): Smart Power. *Foreign Affairs*, 83(2), 131–142.

¹³ Armitage, Richard L. – Nye, Joseph S. Jr.: *A Smarter, More Secure America: A Report of the CSIS Commission on Smart Power*. [online], Center for Strategic and International Studies, 2007. 12. 11. Forrás: csis-website-prod.s3.amazonaws.com [2021. 09. 29.].

¹⁴ Crocker, Chester A. – Hampson, Fen Osler – Aall, Pamela R. szerk. (2007): *Leashing the Dogs of War: Conflict Management in a Divided World*. Washington D. C.: US Institute of Peace, 13.

A kétpólusú világrendszert követően megjelenő hard/soft koncepció, valamint a smart power stratégia kidolgozásának lépései és politikai konnotációja

A hidegháború befejeződése, a bipoláris világrend felbomlása után az Amerikai Egyesült Államok lett „az” unipoláris globális nagyhatalom a legtöbb nemzetközi elemző szerint. Ekkor, 1990-ben, ebben az elméleti milióban vezette be a liberális realista/neoliberális Joseph Nye a nemzetközi kapcsolatok fogalomkészletébe a soft power fogalmát mint az állam hatalmának azon vonásait takaró alapeszmét, amely a befolyásolás legalapvetőbb, legfinomabb, legszubtilisabb eszközei, a kulturális vonzerő, ideológia, nemzetközi szervezetek révén gazdasági vagy katonai erő alkalmazása nélkül, azonosuláson és szimpátián keresztül meggyőzéssel éri el a partnerországok együttműködését, illetve az emberek széles körének elismerését.¹⁵ A *Bound to Lead: The Changing Nature of the American Power (A vezetés kötelessége: az amerikai hatalom változó természete)* című munkájában kiemeli, az USA nem pusztán katonai és gazdasági téren a legerősebb hatalom a bipoláris világ felbomlása után, hanem a hatalom harmadik dimenziója, s egyben másik arca, az úgynevezett soft power területén is az. (Gondoljunk akár csak a mindennapi élet legelemibb szintjére, a Coca-Cola, Hollywood, a kék farmer befolyására, hatására.) 2001 után, amikor „Amerika volt az egyetlen szuperhatalom, de képtelen volt megelőzni, kivédeni Szeptember 11-ét”, a *The Paradox of American Power (Az amerikai hatalom paradoxona)* című művében visszatért a koncepcióhoz, s hangsúlyozta az elkötelezettség fontosságát a világ többi részével (*rest of the world*). Majd 2004-ben, egy évvel a négyhetes iraki intervenció után, amely katonai beavatkozás a Bush-kormányzat nemzetközi politikában alkalmazott messianisztikus unilateralizmusa legnagyobb bukásának, kudarcának bizonyult, Nye önálló kötetben fejtette ki a *soft power* elméletét.

Ekkor már láthatóak voltak a beavatkozás nem várt, s beláthatatlan veszélyeket is rejtő és sejtető következményei. Ez a Bush-kormányzat rendkívüli népszerűtlenségét eredményezte. A katonai szuperhatalom Amerika expanziójával (nem kizárólag morálisan) bukott. Nye alapművében a fentiekben jelzettek szerint elegyíti a nemzetközi kapcsolatok elmélete és a pszichológia (behaviorizmus) tudománya vizsgálati módszereit. Két alapelemet különböztet meg a hatalom definiálásához. Az egyik a képességek és erőforrások birtoklása, a másik a viselkedés hajtóereje: a motiváció. Egy ország hatalma függ a népessége, területe, extenzív természeti kincsei nagyságától, gazdasági, katonai erejétől és társadalmi stabilitásától. Mindezekon túl azonban van még egy meghatározó eleme a hatalomnak, az a képessége, hogy befolyásolja mások viselkedését, irányítsa a történéseket. A soft power elmélete szerint három alapvető és számos kiegészítő módszere van annak, ahogy mások viselkedése sikeresen befolyásolható. Lehet ilyen módszer egyrészt a megfélemlítés (parancs vagy kényszer), másrészt a megvesztegetés, illetőleg harmadrészt a vonzás és együttműködésre készítés a célból, hogy a befolyásoltak a befolyásoló akaratát a magukévá tegyék. Megismétli korábbi műve fogalommeghatározását: a soft power az az alternatív erő, amely a hagyományos hard power ellenpólusaként jelenik

¹⁵ Nye, Joseph S. Jr. (1990): *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*. New York: Basic Books, 188.

meg, s azon képességen alapul, amely a vonzás által, s nem kényszerítés vagy megvesztegetés útján éri el célját. Ez az adottság egy ország kultúrája, politikai eszméi (valamint a nemzetközi szervezetek) attraktivitásából táplálkozik. Az ilyen attraktivitást vagy mások is legitimnek tartanak, vagy morális hatalma van. Ebben az összefüggésben a kultúra magában foglal univerzális értékeket, olyan értékeket és érdekeket népszerűsít, amelyeket mások is magukénak éreznek. A célok eléréséhez, ahhoz, hogy valaki megszerezze, amit akar (*to get what you want*), legtöbb esetben a másik fél pozícióinak megváltoztatása szükséges. A hard power a célok elérésének direkt útja, a „sticks and carrots” stratégián, mások érdekeltté tételén, megvesztegetésén vagy megfélemlítésén alapul. A soft power – a hatalom másik arca – ezzel szemben a célok elérésének indirekt útja. Egy ország elérheti az általa kívánatos eredményt a világpolitikában úgy, hogy egy másik ország követni akarja őt (csodálja értékeit, követi a példáját, törekszik annak jólétét és nyitottságát elérni). A parancsoló hatalom a képesség arra, hogy megváltoztassuk mások tetteit. Az együttműködő, ko-optív hatalom arra való képesség, hogy formáljuk mások akarát. Nye elhíresült háromdimenziós sakkjátszma metaforája is azt hivatott alátámasztani, hogy a globális környezetben bekövetkező változások a globális információs társadalom korában az erő hagyományos, kényszerítésen alapuló felfogásának kiterjesztését indokolják. E szerint a világpolitika agendája olyanná vált, mint egy háromdimenziós sakkjátszma. A nemzetek közötti viszonyok, a transznacionális ügyek három szintjét különbözteti meg. A felső szint a klasszikus katonai ügyek, az unipolaritás szintje. (Nye kiindulópontja 2004-ben is az, hogy az USA az unipoláris világ egyetlen szuperhatalma.) A középső szint a gazdasági ügyek szintje, ahol a hatalom eloszlása multipoláris. Az alsó szint pedig a terrorizmus, a nemzetközi bűnügyek, a klímaváltozás, a fertőző betegségek és további olyan ügyek csoportja, ahol a hatalom széles körben oszlik meg és kaotikusan szervezett az állami és a nem állami szereplők között. E tényezők folyamatosan hatolnak be kihívásként a nagy stratégiák világába. Nye 2004-es megjelenésű írása szerint az óriási hiba az, hogy a fókusz legtöbbször teljesen a katonai eszközökkel végrehajtott katonai megoldásokon van. Eközben azonban a kedvező eredmény elérése felső transznacionális szinten gyakran igényli a puha hatalmi eszközök használatát. Mindezek mellett maga Nye hívja fel a figyelmet arra, hogy a „puha” minden más „hatalmi tényezőnél” jobban kiszolgáltatót a körülményeknek, szituációknak. Ha túlságosan nagy a kulturális, ideológiai távolság, akkor nem hatásos. Önmagában, egyedüli erőként továbbá nem működőképes a külpolitikában. Ezért is dolgozta ki a puha és kemény hatalom elemeit egyesítő smart power elméletét.¹⁶ A fogalmat, mint arról korábban szó esett, már 2004-ben, *Soft Power* című művében bevezette, hogy elkerülje azt a félreértést, miszerint a soft power önmagában, egyedüli erőként, hard erőforrások nélkül működőképes külpolitika lehetne. A könyv megjelenését megelőző évek megmutatták, hogy tradicionális kemény hatalmi eszközökkel, különösen a katonaiakkal önmagukban nem lehet a kívánatos, vágyott külpolitikai célokat elérni. A geográfiailag szétváló területek között hidakat építő digitális forradalom általános, globális síkon jelezte ezt. Ami azonban direkt módon

¹⁶ Lásd Nye, Joseph S. Jr. (2004): *Soft Power. The Means to Success in the World Politics*. New York: Public Affairs; Nye 2010: 4–12; Nye Joseph S. Jr. (2009): *Get Smart: Combining Hard and Soft Power. Foreign Affairs*, 88(4), 160–163.

egyértelművé tette, az az afganisztáni és főként az iraki intervenció, a „megelőző háború”, Bush doktrínája, a mind Irakban, mind Pakisztánban nagyon rosszul menedzselte „War on terror” stratégia és a helyi viszonyokhoz nem adaptált demokratizálás. A 2000-es évek első évtizedének végére az unilateralizmus legnagyobb apológétái számára is ki kellett derülnie, hogy Amerika, ha befolyásolni tudja is, ellenőrizni semmiképp nem képes a világ többi részét. Még a terrorizmus ellen folytatott harc során is meg kell nyernie az emberek lehető legnagyobb hányadának szívét és elméjét. 2008-ban jelent meg Nye *Powers to Lead* című könyve, amely kötet a mikrovállalkozások vezetőitől a nemzetközi vállalatok topmenedzsmentjén át a politikai felsővezetőkig ad támpontokat arra, mi tehet sikeressé egy vezetőt. E könyvében Nye bevezeti a kontextuális intelligencia (*contextual intelligence*) fogalmát, mint arra való képességet, hogy valaki megértse a változó környezetet, kiaknázza a lehetőségeket, s használja az események tapasztalatait stratégiája véghezvitelében. Ez a képesség (*ability*) tesz alkalmassá egy vezetőt arra, hogy olyan arányban ötvözze a hard és soft készségeket (*skills*), amely adott szituációban a legcélravezetőbb. A 2010-ben *Soft Power and the US Foreign Policy* címen megjelent rendkívül tág perspektívájú és alapos tanulmánygyűjtemény szerkesztői, Michael Cox és Inderjeet Parmar felkérésére írt *The Future of Soft Power in US Foreign Policy* című tanulmányában kifejti, hogy a kontextuális intelligencia a külpolitika területén egy hatalom részéről önmaga erősségeinek és gyengeségeinek ismereteivel, valamint annak tudatával kezdődik, hogy a hatalom kontextusfüggő. Annak felismerésével folytatódik továbbá, hogy a kemény katonait a puha attraktív erő/hatalom eszközeivel elegyítő integrált nagy stratégia szükséges a küzdelmekhez, s a szívét és elméjét kell megnyerni a lehető legtöbb érintettnek. A 2010-es évek világpolitikája olyanná vált, mint egy háromdimenziós sakkjátssza – ahogy azt elhíresült elméletében korábban kifejtette –, amelyben folyamatos a hatalom diffúziója a nem állami szereplők felé. Még a felső szinten is – ahol Amerika reprezentálja a védelmi kiadások közel felét világviszonylatban – Amerika első a légi, tengeri és szárazföldi hadászat területén, de nem képes kontrollálni az „elfoglalt” – demokratizálni kívánt – területek nemzeti lakosságát. A hidegháború időszakát hozza sikeres példaként az intelligens külpolitikai stratégia megvalósítására, amely során a feltartóztatás kemény eszközeivel harcoltak a szovjet agresszió ellen, míg a soft power eszközeit használták arra, hogy megrendítsék az emberek hitét és hűségét a kommunista rendszerben. A tanulmány tartalmazza Joseph Nye azon konklúzióit, amelyeket a tanulmányban már említett kétpárti (demokrata – republikánus) tanács, a CSIS Smart Power Commission társelnökeként 2007-ben, még George W. Bush második kormányzati időszakában szerzett tapasztalatai alapján vont le. (A tanács másik alelnöke, Richard Armitage, korábban három vietnámi bevetésen is részt vevő tengerésztest, majd Reagan külügyi tanácsadója, s politikai pályája végén, az intervenciók időszakában, 2001 és 2005 között, az ifjabb Bush-kormányzat külügyminiszter-helyettese Colin Powell alatt. [Ekkoriban sajnálatosan belekeveredett a „Plame-affair”-ként elhíresült CIA kiszivárogtatási botrányba, amelyért később bocsánatot kért.]) A testület tagjait, demokrata és republikánus párti kongresszusi csoportok képviselőit, korábbi nagyköveteket, nyugdíjas katonatiszteteket, nemzetközi szervezetek vezetőit a washingtoni think tank, a Center for

Strategic and International Studies kérte fel a munkára. A testület első hallásra végtelenül naivan idealistának tűnhető konklúziója az volt, hogy levonva a tanulságait annak, hogy az Amerika-kép és befolyás csökkenő tendenciát mutat a világon, s az USA-nak félelemkeltés helyett optimizmust és reményt kellene sugároznia. Ez a tételmondat a Harc a terror ellen (*War on Terror*) stratégia újragondolásának, leváltásának igényét jelentette egyfajta intelligens – smart – külügyi stratégia kidolgozása jegyében egy „szmartabb” és biztonságosabb Amerikáért. A kemény hatalom katonai eszközökön és fizetésen alapuló stratégiája mellett a puha hatalom olyan nem államon kívüli eszközei erősítésére hívták fel a figyelmet, mint a diplomácia, a fejlesztéspolitikák és a kommunikáció. Konklúziók szorosan találkoztak az akkor nemrégén kinevezett nemzetvédelmi miniszter, Robert Gates kormányhoz intézett felhívásával, miszerint a soft power fent említett eszközeire több pénzt és figyelmet kellene fordítania a kormánynak, a haderő önmagában ugyanis nem tudja érvényesíteni Amerika érdekeit világszerte. A miniszter felhívásában hangsúlyozta, hogy Amerika közel fél billió dollárt költött akkor fegyverkezésre, miközben a külügyi kormányzat éves büdzséje 36 milliárd US dollár. Vagyis az USA ötszázszorosát költötte fegyverkezésre annak, mint mind a diplomáciához, mind a kommunikációhoz nélkülözhetetlen csatornákra, a broadcastingra és cserekapcsolatokra, csereprogramokra (*exchange*). S szubsztanciálisan a diplomácia sem más, mint cserekapcsolat. Ugyanakkor Nye természetesen arra is hangsúlyt fektetett 2010-es tanulmányában, hogy megjegyyezze, a soft power eszközök – különös tekintettel a diplomáciára és a fejlesztéspolitikákra (*economic assistance*) – alulfinanszírozásának részben az oka az, hogy egyrészt kritikus helyzetekben nagyon nehéz kimutatni a rövid távú hatásukat, másrészt a soft power források jelentős hányada kormányon kívüli forrás.

A testület öt kritikus területet nevezett meg, amelyre az amerikai külpolitikának fókuszálnia kell szerintük a nagy, intelligens stratégia kidolgozásakor:

- I. Amerikának újra kell éleszteni kapcsolatait, partnerségeit, nemzetközi intézményeit.
- II. Globális fejlesztés: egy sávba kell kerülnie az amerikai érdekeknek és az emberek érdekeinek világszerte (maga Nye későbbi tanulmányában példaként a globális közgyógyellátást érintő nagy kezdeményezést hozta¹⁷ lehetséges jó kezdetként).
- III. A public diplomacy erősítése: a testület ez alatt nem TV- és rádióállomások támogatását értette, hanem a face-to-face kapcsolatok erősítését, így az oktatás s olyan cserekapcsolatok támogatását, amely civil társadalmat/közösséget vonz. Külföldi lakoságot elsősorban személyes emberi kapcsolatokon keresztül lehet megnyerni. (Egy, a nemzetközi megértés erősítését célzó új alapítvány a fiatalokra fókuszált például.)
- IV. A gazdasági integráció erősítése: a testület szerint egy nyitott nemzetközi gazdaság fenntartása elengedhetetlen a növekedéshez és prosperitáshoz, így a protekcionizmus visszaszorítása és a folyamatos elkötelezettség (*engagement*) a globális gazdasághoz.

¹⁷ Nye 2010.

V. *Technológia és innováció*: olyan globális kihatású és jelentőségű program felvállalása, amely révén Amerika visszanyerheti az elvesztett vezető szerepét. A testület megnevezte a két ügyet, amelyet ilyen jelentőségűnek érez, ezek az *energiabiztonság* és a *klimaváltozás*. A jelentés szövege szerint: „az energiabiztonság és a klímaváltozás ügye amerikai vezetést igényel a globális egyetértés és az innovatív megoldások érdekében.”¹⁸

2009 elején Nye a *Leadership Excellence*-ben egy, a megjelölt célközönség szerint gazdasági felsővezetőknek adott iránymutatást a hatékony vezetői stílusról. Valójában bármely vezetőhöz, így politikusokhoz is szól(hatott volna) és szólt. Megnevezte azokat a tényezőket, körülményeket, amelyek a stílusválasztást alapvetően befolyásolhatják. Ezek a következők:

- a szituáció autokratikus vagy demokratikus;
- a szituáció nyilvános vagy magán;
- a kondíciók általánosak, normálisak vagy kritikusak;
- a problémák rutinjellegűek vagy újak;
- milyen mértékű változás szükséges és kívánatos.

Ugyanezen a helyen azonos vonatkozásban a kontextuális intelligencia öt vezetői feladatát is megnevezi:

- rendszerek felmérése, kijelölése;
- hatalmi viszonyok felmérése;
- tendenciák szétválasztása azok komplexitása és bizonytalansági faktora szerint;
- stíluskeverék arányainak beállítása;
- a vezető sejtéseit tényekkel, más nézőpontú megközelítésekkel ellátó, „oktató” információáramlás-rendszer létrehozása és fenntartása.¹⁹

A puha hatalom szűk értelmezése

Joseph Nye 2004-ben a legtágabb értelmű kultúrát, a politikai értékeket és a külpolitikát jelöli meg a soft power három forrásaként. Három elemének, eszközének pedig a kultúrát, az értékek és eszmék közvetítését, terjesztését valamint a nemzetközi szervezeteket tekinti. Így a fogalom atyja definíciója alapján a nemzetközi érvényű puha hatalmi befolyás leghatásosabb, legnagyobb erővel rendelkező közvetítő eszközei, terepei leginkább a nemzetközi kulturális (diplomáciai) intézetek és a puha jog lehetnek.

Amíg a nemzeti kulturális külpolitikák a puha hatalmat a szakdiplomácia szerves elemének tekintik, az önmeghatározó nemzetközi kulturális intézetek vagy azonosítják

¹⁸ Armitage–Nye 2007: 1.

¹⁹ Nye 2009.

a kulturális diplomáciával a puha hatalmat, vagy a kulturális diplomáciát tartják a soft power elemének, vagy a soft power-t értelmezik a kulturális diplomácia részeként, de a két „halmaz” a legszorosabban kötődik egymáshoz. Azok a főként amerikai, kanadai vagy brit elemzők,²⁰ nemzetközi (UNESCO, Institute for Cultural Diplomacy) vagy regionális (főként európai, EU) szervezetek, amelyek a kulturális diplomáciát vagy azonosítják a soft powerrel vagy annak részeként értelmezik, nem a szuverén nemzetállamokat vagy a kormányzati szereplőket tekintik a kulturális diplomácia fő aktorainak.²¹ Egy részük a nyilvános diplomácia részeként értelmezi a kulturális diplomáciát, s mivel a public diplomacy a civil szereplőknek alapvető, több esetben fő jelentőséget tulajdonít, így a közdiplomácia elemeként a kulturális diplomácia szerepe is lehet más, mint az államközi kapcsolatoknak általában. Többek között nem tartja magát alapvetően, természeténél fogva legalább elvekben a be nem avatkozás elvéhez. E nézetet főként brit és amerikai elemzők vallják.

A kulturális diplomácia globális, multilaterális közvetítő szerepet betöltő intézményesült szerve, az UNESCO önmeghatározása szerint önmaga a meggyőzés erejével, a belső innovációs hajlammal, a nyilvánosság erejével (a puha hatalom eszközeivel) lép fel a béke védnökeként, a szegénység csökkentése, a fenntartható fejlődés és a kulturális sokszínűség érdekében oktatási, tudományos és kulturális együttműködések, cserekapcsolatok révén. Célja a kölcsönös megértés és együttműködés elősegítése. Missziója szerint „mivel a háborúk a férfiak és nők fejében kezdődnek, a nők és férfiak fejében kell épülnie a béke védelmének is.”²² A Kulturális Diplomáciáért Intézet Milton C. Cummings politológus,

²⁰ Amerikai: Waller, Michael J. (2009): *Cultural Diplomacy, Political Influence, and Integrated Strategy*. In *Strategic Influence: Public Diplomacy, Counterpropaganda, and Political Warfare*. Washington, DC: Institute of World Politics Press, 74. Kanadai: Bélanger, Louis (1999): *Redefining Cultural Diplomacy: Cultural Security and Foreign Policy in Canada*. *Political Psychology*, 20(4), 677–696. Brit: Bound, Kristen et al. (2007): *Cultural Diplomacy*. London: Demos; Gray, Colin S. (2011): *Hard Power and Soft Power – The Utility of Military Force as an Instrument of Policy in the 21st century*. Carlisle: Strategic Studies Institute, 2–7.

²¹ Természetesen ez nem jelenti azt, hogy az állam által vezérelt vagy koordinált kulturális (valamint tudományos és gazdasági) diplomáciának ne lennének nagyon jelentékeny szerepet betöltő nem állami szereplői, sőt! (Ez csak kommunista vagy egyes államszocialista országokban lenne lehetséges, de globalizált világunkban ott sem.) Hagyományosan híres például a British Council szerepe az Egyesült Királyság külpolitikai, kulturális és áttekintően gazdasági céljainak érvényre juttatásában. Említhetnénk hasonló súllyal a Goethe Intézet és a Francia Intézet(ek), az Alliance française szerepét is diplomáciai vonatkozásban. Franciaországban önmagában a „rayonnement culturel” (kulturális kisugárzás) politikai pártokon átívelő kormányzati támogatása a kulturális diplomácia alapja. Kevesebben tudják, hogy tulajdonképpen már a Francia Akadémia 1635-ös statútumától kezdődően az, amely szabályzat tagjainak feladatként határozta meg a francia nyelv védelmét és a francia kultúra népszerűsítését. XIV. Lajos és minisztere, Colbert óta a francia diplomácia újra és újra él a francia kultúra, irodalom és nyelv különleges kisugárzása adta lehetőségekkel. Nagyon sokan kötik, még francia geopolitikusok közül is, a „rayonnement culturel” éledését a 19. századhoz. Ekkor kivételesen erős kulturális sugárzás, a külföldi jelenlét rohamos terjedése volt megfigyelhető az erősödő brit hegemonia, a Pax Britannica ellensúlyozására.

Ma a British Council nemzeti köztestület, a kormánytól függetlenül működik, de a külügyminisztérium végső soron felelős érte, a Parlamentben interpellálható; a Goethe Intézet a külügyminisztérium által anyagilag támogatott közvetítő szerv; a Francia Intézet 2011. januártól központi intézmény a külügyi tárca kizárólagos támogatásával.

²² Idézet: *UNESCO in brief*. [online], Forrás: [unesco.org](https://en.unesco.org). [2021. 09. 29.]; UNESCO érintő dokumentumait lásd a szervezet honlapján: <https://en.unesco.org/>

kormányzakértő kulturális diplomácia fogalmát adoptálta, amely szerint a kulturális diplomácia ideák, információk, értékek, szisztémák, hagyományok, hitek és a kultúra más aspektusainak cseréje nemzetek és tagjaik között, a kölcsönös megértés erősítése céljából. Az aktorok (ugyanakkor) legalább olyan súllyal civil szerveződések és egyéb szereplők, mint kormányzatiak. A működés formája a soft power. (A fogalmi meghatározás éve 2003, de a terminust azonos értelemben használó utolsó, kibővített elemzés megjelenési éve 2009.)²³

A nemzetközi jog létét Immanuel Kant, a filozófiai gondolkodást meghatározó königsbergi mester már a 18. században a béke alapfeltételei közé sorolja. Ha nem is a nemzetközi jog egészéről, de a soft lawról mindenképpen érdemes úgy beszélni, mint a soft power stratégia lehetséges eszközéről, megnyilvánulásáról, „kinyilatkoztatásáról”. Különösen a fegyverkezési verseny új szakaszában. A nemzetközi jog e sokat vitatott és tárgyalt kategóriája sűríti magába a nemzetközi és regionális szervezetek ajánlásait, jelentéseit, a nem kötelező erejű dokumentumokat, puha rendelkezéseket, puha megegyezéseket, valamint az olyan konferenciákat is, mint a G7, G8 vagy a G20 „exkluzív klubjai”. Az évkezdő davosi találkozók is sorolhatók ebbe a kategóriába szinte minden megkötés nélkül. Egyes elemzők szerint ezek az informális nemzetközi találkozók az intézményesült új arisztokraták, a diplomáciai együttműködés és versengés közt ingadozó oligarchák klubjai. Mások szerint a globális csúcskormányzás tereimái. Megint mások megítélése szerint komoly párbeszéd lehetőségének terei, hiszen ilyenkor tér, alkalom nyílik találkozókra a közös kihívások megoldása érdekében. (A tanulmány álláspontja az utolsóhoz közeli.) Francia nyelvterületen Bertrand Badie, a Sciences Po nyugalmazott egyetemi tanára, a Nemzetközi Tanulmányok PhD-programjának volt igazgatója fogalmazott meg nagyon markáns álláspontot e konferenciákról.²⁴ Angol nyelven pedig talán a kanadai John Kirton, a G7 Kutatócsoport igazgatója, a G20 Kutatócsoport társigazgatója, a Torontói Egyetem professzora a legtájékozottabb, legtöbbet hivatkozott szakértő.²⁵ A 2010-es évek második felének több G20 csúcseménye azt mutatta, hogy a konferencia a gyakoribb kétoldalú tárgyalások lehetőségévé kezd degradálódni, de ebből az irányból elmozdulás történt a konferencia eredeti szerepe, funkciója felé, amely teret ad a kétoldalú megbeszélések számára²⁶ is, miközben újra egyre inkább a multilaterális egyeztetés fóruma.

²³ Cummings, Milton C. Jr. *Cultural Diplomacy and the United States Government: A Survey*. [online], 2009. 1. Forrás: americansforthearts.org [2021. 09. 29.].

²⁴ Badie, Bertrand (2011): *La Diplomatie de connivence*. Paris: La Découverte.

²⁵ Kirton, John (2013): *G20 Governance for the Globalised World*. London: Routledge; Kirton, John – Larionova, Marina szerk. (2015): *The G8-G20 Relationship in Global Governance*. London: Routledge.

²⁶ A 2022. évi novemberi indonéziai G20-találkozó kezdetét közvetlenül megelőző napon, azonos helyszínen, a két – pozíciójában frissen megerősített – amerikai és kínai csúcsegyeztető közötti első kétoldalú megbeszélés akár történelmi súllyá válhat (na) a globális kihívások fényében. A találkozó tárgya és téje eredendően a nemzeti érdekek „kölcsonösen átléphetetlen” határainak megvitatása volt. Természetesen napirendre került Tajvan jövője, a katonai demonstrációk/rivalizálás, a technológiai korlátozások, az emberi jogi sérelmek, köztük a tömeges letartóztatások ügye, de puha hatalmi eredményként a kölcsönös elkötelezettség jegyében kinyilvánították együttműködésüket olyan globális ügyekben, mint a klímaváltság és élelmiszerbiztonság, s a stratégiai versenytársi viszonyt nem manifesztálták konfliktusosnak. (Nincs hidegháborúküzöbi válsághelyzet.)

A ko-optív erő lehetősége és képessége adott a soft law csoportosulásai, helyhez és időhöz kötött konferenciái, közös nyilatkozatai, ajánlásai, dokumentumai számára. Nye szerint az együttműködő képesség a képesség arra, hogy manipulálja a politikai választások jegyzékét, olyan módon (kultúra és értékek vonzásával), amely arra készíti a másik felet, hogy ne képviselje más alapállású preferenciáit, ugyanis azok nem tűnnek többé reálisnak a számára. („This is the ability to manipulate the agenda of political choices in a manner that makes others fail to express different preferences because they seem to be unrealistic.”)²⁷

Kis játékkal, Joseph Nye szavait parafrázálva, a nem kötelező erejű, soft law dokumentumok azzal a képességgel rendelkeznek, hogy manipulálják a politikai választások jegyzékét, olyan módon, amely arra készíti a másik felet, hogy ne képviselje más alapállású preferenciáit, ugyanis azok a továbbiakban túlbecsültnek vagy nem kívánatosnak tűnnek saját maguk számára (is). Ugyanez a képesség a békepolitikát és a diplomáciát is alapvetően jellemzi.

Nagyhatalmi források, képességek és az okos hatalmi külpolitika eszköztára a puha hatalom kiterjesztett értelmezése jegyében

Joseph Nye definíciója szerint a soft power az indirekt úton megvalósított akarat, a hatalom másik arca, a *másik preferenciái formálásának képességén* alapul. Mivel *forrásai* a szakértő szerint *kizárólag a kultúra, értékek, politikák vonzereje, nem része semmilyen, az eszmei vonzóerőn túli/kívüli, vagyis materiális ösztönző erő* (például gazdasági sem).

Jelen tanulmány állítása szerint a puha hatalom a nemzetközi kapcsolatok szereplőinek azon képességén alapul, amely révén külpolitikai aktivitásaik során *a másik szereplő preferenciáit vonzással vagy kooperáció révén formálják, így része minden vonzásra és kooperációra, együttműködésre készítő erőforrás. Eszköze továbbá minden olyan külpolitikai aktivitás, amely nélkülözi a befolyásoló kényszerítő szerepét, így gazdasági, sőt katonai lépések, együttműködések is e hatókör részei. (Itt a mérce a befolyásolt aktivitásának önkéntességi foka.)*

A puha hatalom érvényességének, eszköztárának kiterjesztett megközelítéséhez elegendhetlen a nemzetközi szereplők hatalmi forrásainak és képességeinek vizsgálata.

Az államok, szövetségek 21. századi külkapcsolatait meghatározó nemzetközi hatalmi forrásokat sorolja fel és definiálja pár szóval az alábbi összesítés.²⁸

A nemzetközi hatalom forrásai:

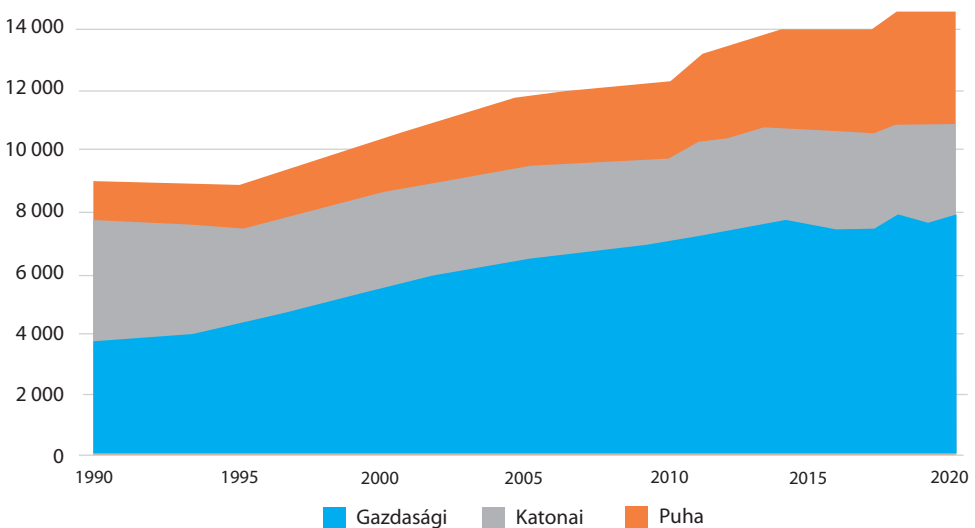
- *katonai hatalom*: jelentős és a világ minden részében bevethető modern hadsereg;
- *gazdasági hatalom*: a világgazdaságban való részesedés és szerep; csúcstechnológia és általános technológiai fejlettség;

²⁷ Nye 2004.

²⁸ Tólas Péter: *Hatalmi erőviszonyok a világban*. [online], Előadás prezentáció, 2015. 2. Forrás: svkk.uni-nke.hu [2021. 09. 29.].

- *diplomáciai hatalom*: a nemzetközi napirend meghatározása, illetve a döntések meghozatalában való részvétel lehetősége;²⁴ annak művészete, hogy megtaláljuk a közös területet, kapcsolódást különböző érdekek között, elkerüljük a konfliktust;²⁹
- *kulturális hatalom*: a társadalmi kiterjedtség és támogatottság; modellérték a világban.

A hagyományos, sokak (köztük Joseph Nye) által kemény erőforrásként értelmezett katonai és gazdasági nagyhatalmi források mellett a diplomáciai és kulturális források közkeletű értelmezés szerint puha erőforrások. Az alapvető különbségtétel a *befolyásolási kényszer* (és lefizetés), illetve *vonzás* általi hatásgyakorlása között húzódik (kényszer: kemény hatalom; vonzás: puha hatalom).

1. ábra: Globális gazdasági, katonai és puha jelenlét 1990 és 2020 között

Forrás: Elcano Royal Institute (Olivie – Santos Gracia 2021)

²⁹ Pierre-Bruno Ruffini, a L'université Le Havre Normandie és a Sorbonne professzora, tudomásom szerint a tudományos diplomáciát elemző első átfogó elemző esszékötetben kimutatja a tudomány lehetséges avantgarde szerepét a diplomáciában. A soft power mellé bevezeti a befolyásolás diplomáciáját (*diplomatie d'influence, diplomacy of influence*) fogalmát a tudományos diplomácia eszköztárába. Fent idézett diplomáciadefiníciója révén a befolyásolás diplomáciája révén érhetőek el a közös érdekek meggyőzés és meggyőződés útján. (A soft power kulcsszavai: meggyőzés, vonzás, szimpátia útján.) Michel Foucher szavait kölcsönözi, aki szerint a befolyásolás diplomáciája az az erő, amely segítségével az államok döntéshozóként működnek, és bárki más is akként érzékeli őket (*agir comme décideur et être perçu comme tel, avec quelques autres*) Ruffini, Pierre-Bruno (2015): *Science et Diplomatie. Une Nouvelle Dimension des Relations Internationales*. Paris: Éditions du Cygne, 15–16.

A katonai erőforrások erősségének súlyát minden nemzetközi kapcsolati szereplő kiemelten hangsúlyozza. Emellett a nyugati hatalmak külföldi katonai jelenlétének folyamatos csökkenése, a gazdasági jelenlét dominanciája és növekedése, s a puha hatalmi kisugárzás folyamatos növekedése figyelhető meg globálisan. A külkapcsolati tevékenységek mérésére vállalkozó Elcano Global Presence Index alapján összeállítható ábra is ezt igazolja.

A 2012-től datálható új felfegyverkezés jelszava a statisztikai adatok tanúsága szerint is a minőségre, s nem a mennyiségre törekvés. (A katonai dimenzió fő mérési területei a harci eszközök és a külföldön állomásoztatott katonák száma e szintetikus mutatónál.) Több ázsiai országban figyelhető meg ugyanakkor jelentősebb arányú jelenléti növekedés. E „bővülés” azonban egyelőre valamivel kiegyensúlyozottabb arányokat eredményez kontinensek, régiók, országok között. Az Egyesült Államok esetében a külföldi katonai jelenlét szerepének megváltozása mellett az vált gyakorlattá, hogy egy új haditechnikai eszköz bevezetésével párhuzamosan a régi, elavult eszközöket kivezetik a használatból.

A puha hatalom jelentősebb erősödése pedig azért nyilvánvaló, mert az Elcano Global Presence Index az információval és technológiával is számol a puha változók között. A dolgozat rendkívül fontosnak érzi a *kulturális hatalom* nemzetközi befolyásoló szerepének kiemelését *külön hatalomforrásként* a diplomácia mellett a globalizálódás, hálózatosodás, interdependenciák folyamatos növekedése mellett/ellenére. (Itt a *kultúra* alatt *civilizáció* értendő. Az alapvető, mások számára vonzás, azonosulási vágy tárgyát képez(het)ő értékektől az azzal egyébiránt nagyon nem távolian összefüggő intézményi kultúrán át a márkaképig terjed.)

A 21. század, a globalizálódás, hálózatosodás, interdependenciák, technológiai forradalmak kora a nemzetközi hatalom forrásai szerepének, természetének módosulását is eredményezte számos új szereplő megjelenésével párhuzamosan a nemzetközi kapcsolatokban, a biztonságfelfogás változásával egyidejűleg. S a hatalmi erőforrások a külkapcsolatokban soha nem választhatóak el a nagyhatalmi képességektől. Így a nemzetközi hatalom alapvető forrásainak megkülönböztetése mellett szükségesnek érzem a tanulmány álláspontja szerint *releváns nagyhatalmi képességek* kiemelését is. Itt a dolgozat képességváltozói azonosak Tóth Péter biztonságpolitikai szakértő már idézett, 2015-ben, *A hatalmi erőviszonyok a világban* című előadás prezentációja kategóriáival, nagyhatalmi képességekkel.³⁰ E felosztást Joseph Nye 2009-es *Get Smart*³¹ című írása támasztja alá és ihlette. (A nagyhatalmi képességek kemény-puha hatalmi besorolása a hivatkozott dokumentumokban nem teljesen azonos a tanulmányéval.)

³⁰ Tóth Péter 2015: 3.

³¹ Nye 2009.

1. táblázat: Nagyhatalmi képességek

Demográfia (a)	kemény erőforrás
Katonai képességek (b)	közös elem; rendszerint kemény erőforrás
Gazdaság (c)	közös elem
Technológiai fejlettség (d)	közös elem
Diplomácia (e)	közös elem; rendszerint puha erőforrás
(Modell)érték (f)	közös elem; rendszerint puha erőforrás

Forrás: a szerző szerkesztése

A nagyhatalmi képességek és a nemzetközi hatalom forrásai között praktikusán annyi az eltérés az 1. táblázat szerint, hogy a képességek között kiemelt helyen ott szerepel a demográfia, valamint a gazdaságtól elkülönülő képesség a technológiai fejlettség, annak 21. századi meghatározó hatalmi szerepe miatt. A kulturális hatalomforrást a képességek területén azok a (modell)értékek képviselik, amelyekre állam-, intézmény- és külkapcsolati rendszer is épül, amelyek a fogadó országot vonzó, csábító eszközök, s egyben a küldő ország által meghonosítani kívánt kulturális exporttermékek.

Természetesen egy hatalom/állam/entitás befolyása annál nagyobb a nemzetközi rendre, minél több képességterületen tartozik az élbolyba, s minél ügyesebben alkalmazza a kemény és puha eszközöket okos hatalmi külügyi stratégiájában. Nagyhatalmak, elsősorú regionális hatalmak külügyi tevékenységének vizsgálata, elemzése ugyanakkor azt mutatja, hogy a 21. század megváltozott feltételei között egy kivétellel valamennyi képesség köztes elem, amelyek egy kemény hatalmi képességtől puha hatalmi képességig terjedő skála más-más pontján helyezkednek el.

(a) A *demográfia* tekinthető egyedül egyértelmű, *kizárólagos kemény hatalmi képességnek*.

(b) A *katonai képesség* hagyományosan a kemény erő jelképe. Képességei *fejlettsége okán* ugyanakkor *a vonzás tárgyát* is képezheti, s *partnerségek erősítésének* eszköze is lehet *missziók*, az oktatásban és tudományban alkalmazottakhoz hasonló *cserekapcsolatok* (hadseregek közötti együttműködések, kiképzési programok) vagy katasztrófa helyzetekben *humanitárius segítségnyújtás* révén. Az Amerikai Egyesült Államokban Robert Gates és nemzetbiztonsági adminisztrációja két elnök egy-egy elnöki ciklusában is kísérletet tett az *erődemonstráció és katonai erőalkalmazás helyett a szíveket és az elméket megnyerni* a külügyi tárcával szoros együttműködésben.

(c) A *gazdasági képesség* a tanulmány álláspontja szerint *Janus-arcú*.

- A *gazdaság(i modell) vonzó ereje* mind az Egyesült Államok (piacgazdaság mint a jólét szimbóluma, nyertesekhez tartozás érzése), mind Kína (ámulatot kiváltó fejlődési ütem, jólét reménye) esetében hatalmi, puha hatalmi erőforrás lehet.
- A *hegemon szerepben lévő/domináns gazdaság* a nemzetközi kapcsolatokban *ragadó/ragasztó (sticky) erő*, amely *magával ragad és nem ereszt*, ahogy erre Joseph Nye

elméletéből kiindulva Walter Russell Mead³² hívta fel a figyelmet. *E rabul ejtő sajátossága köztes elemként* mutatja a gazdasági hatást.

- A gazdasági szankciók valamint vám- és nem vámjellegű külgazdasági korlátozások a kemény hatalmi eszköztárba sorolandók.
- A fejlesztési támogatásokat, asszisztenciát minden mutató s az elemzések túlnyomó többsége (Joseph Nye is) és a tanulmány is a puha erőforrások közé sorolja.

(A partikulárisan a puha hatalmat mérő, vizsgáló első index, az IFG – *Monocle*³³ 5 részindexe közül az egyik az üzleti innováció, de 2016 óta az innováció mellett 50 faktor között az üzleti márkázást is vizsgálja. A talán legátfogóbb teljesítmény a nemzetközi befolyás puha hatalmi mérésére, a *Soft Power 30*³⁴ index mérései szerint a gazdasági modell vonzerejeként definiálható „enterprise” az index öt puha objektív adatának egyike.)

(d) A dolgozat álláspontja szerint a *technológiai fejlettség minden teljesítménye*, amelyet nem katonai felhasználásra szántak, alkalmazásában személyi jogot korlátozó elemet nem tartalmaz, része egy ország pozitív képének, annak márkavédjegye, s így eleme az ország puha hatalmi eszköztárának. Ugyanez igaz e teljesítmények fejlesztő cégeire is.

(Kína „a” nagy nemzeti viszonyító rendszere, az össznemzeti erő vizsgálatakor, mint minden anyagi tényezőt, a technológiát is a kemény hatalmi tényezők részeként vizsgálja. Ezzel ellentétben valamennyi nyugati – egyben nem kormányzati mérési index – számol a technológiai eredményekkel, termékekkel a puha hatalom mérésének indikátorai között.)

(e) A diplomácia – legyen az akár kétoldalú, akár multilaterális – a kooperáció és cserekapcsolatok eszközeként hagyományosa puha erőképeségnek számít. A 21. század tízes éveitől azonban bekerült a nemzetközi kapcsolatok szótárába az éles hatalom mint egy ország manipulatív diplomáciai eszközeinek, politikáinak alkalmazása a célszám politikai rendszerének befolyásolására és aláásására. Valamint mind többször merül fel a diplomáciai gyakorlatban az agresszív érdekérvényesítés, a nyers erő és a hatalmi fölény érvényesítése. Hszü államfő-pártfőtítkárs és adminisztrációja kapcsán kimutathatóan 2020 óta – a pandémia időszakától – emlegeti a nyugati sajtó és elit a farkas harcos diplomáciai (*Wolf Warrior Diplomacy*) eszközök használatát. A gyakorlat kezdetét azonban már pár évvel korábbra datálják. A farkas harcos diplomácia szakít a Teng Hsziao-ping konfrontációt, vitákat kerülő, képességeket elrejtő, együttműködő retorikájának hagyományával, konfrontatív és harcias, támogatói hangosan ítélik el a Kínával szembeni kritikákat a közösségi médiában és az interjúkban.³⁵ Emellett Donald Trump sem a megnyerő, konfrontációt kerülő retorikájáról volt ismert.

³² Mead, Walter Russell (2004): America's Sticky Power. *Foreign Policy*, 141(2), 46–53.

³³ Az Institute for Government londoni székhelyű véleményvezér think tank és a Monocle média cég közös, évente nyilvánosságra hozott szintetikus mérési indexe; elérhető: *Results for Soft Power*. [online], Forrás: monocle.com [2021. 09. 29.]; *Monocle Annual Soft Power Surveys* (British global affairs annual magazine series).

³⁴ *The Soft Power 30*. [online], Forrás: softpower30.com [2021. 09. 29.].

³⁵ Westcott, Ben – Jiang, Steven: *China is Embracing a New Brand of Foreign Policy. Here's what Wolf Warrior Diplomacy Means*. [online], CNN, 2020. 05. 28. Forrás: cnn.com [2021. 09. 29.].

(f) A *kulturális hatalomforrást* a képességek területén képviselő *értékrendszer*, amelyre állam-, intézmény- és külkapcsolati rendszer is épül, *alapvető puha hatalomforrás*. Ugyanakkor természetesen értékek nevében *kemény hatalmi fellépések is* lehetségesek. Ez a képesség egy ország/külkapcsolati szereplő teljes (civilizációs) kultúráját jelenti a tanulmány definíciója szerint, a projektálni kívánt intézményrendszertől a politikai-gazdasági-társadalmi kultúrán át az érték- és eszmerendszeréig (meghatározó ideológiáig, vallásig, filozófiáig). E képesség, miközben első megközelítésre tisztán puha erőforrásnak tűnik, kemény hatalmi befolyásolás eszközévé, okává is válhat. (Évezredek folyamán soha semmi más jegyében nem folytak olyan véres háborúk, mint ideológiák, vallások jegyében.)

Állításom szerint egy nemzetközi szereplő kulturális erőforrásainak és értékrendszerének (mint nagyhatalmi képesség) direkt külpolitikai 'exportáló' szerepénél nagyobb a jelentősége a 21. században, mint az adott civilizációt meghatározó, időnként determináló alapkarakter. E sajátossága ugyan közvetlenül nem tárgya e tanulmánynak, azonban minden értékközvetítő, átépítő misszió esetében komoly megfontolás tárgya kell(ene), hogy legyen.

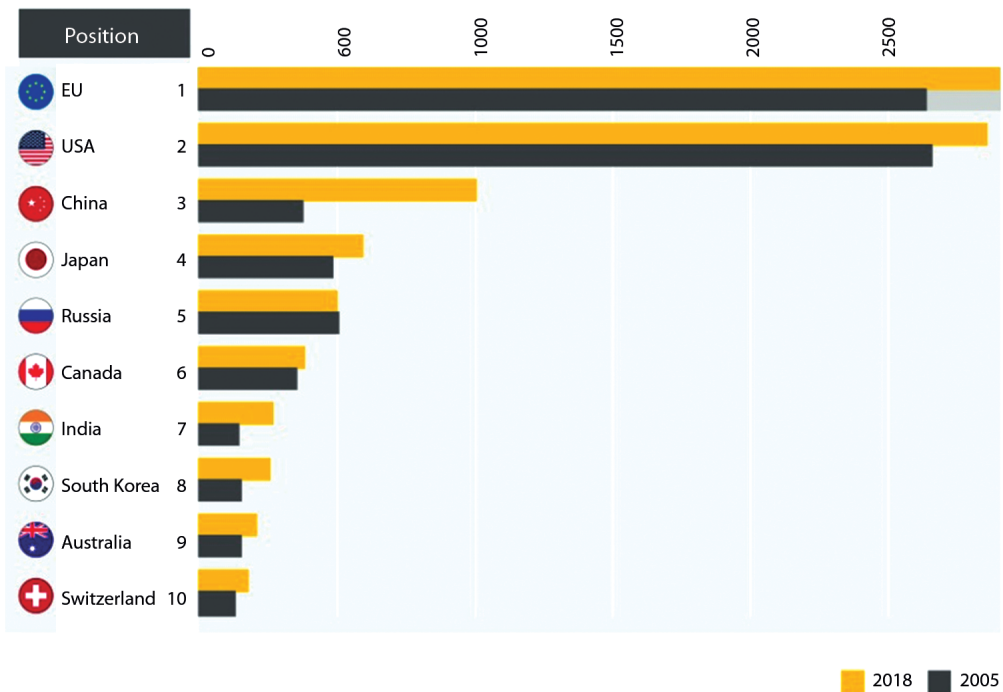
A világ három legaktívabb nemzetközi szereplője a globális kisugárzás terén: az Európai Unió, az Amerikai Egyesült Államok és Kína

Külföldi jelenlét terén a legaktívabb három nemzetközi szereplő (ami nem azonos a legnagyobb hatásfokú külföldi jelenléttel!) az Európai Unió, az Amerikai Egyesült Államok és Kína a világban – talán meglepő módon –, ebben a sorrendben az Elcano Global Presence Index³⁶ mérései szerint. E három hatalom közül a kétpólusú világrendszer felbomlásával az Amerikai Egyesült Államok unipoláris hatalmi helyzetbe került állam; Kína ámulatba ejtő, évtizedeken keresztül két számjegyű évi gazdasági növekedést produkáló, s egyben a világ legnagyobb populációjú tekintélyelvű állama; az Európai Unió a legtöbb föderális jellegzetességet mutató, de működésében alapvetően konföderális nemzetközi szervezet. Az adatokat 2005-től vizsgáló, az országok külpolitikai tevékenységét átfogó és multidiszciplináris módon összehasonlító első mérési rendszer, az Elcano Global Presence Index a már korábban jelettek szerint három dimenziót vizsgál: a gazdasági, katonai és puha külföldi kisugárzást, jelenléte. (Aldimenziói között nem szerepel a diplomácia, de mérése számottevő eltérést nem mutatna a puha hatalmi kisugárzás súlyában, helyzetében, szerepében.) Az európai, spanyol index az az unikumnak számító szintetikus mutató egyben, amely egyedüli politikai szereplőként/önálló entitásként méri az Európai Unió globális jelenlétét. (Valamennyi dimenziót érintő méréseit elvégzi úgy is, hogy az Európai Unió tagállamait külön-külön nemzetközi szereplőként vizsgálja.) Az index alkotói által felállított különböző dimenziók és változók hozzájárulása a globális kisugárzáshoz azt mutatja, hogy az Európai Unió külső kisugárzása, aktivitásai jobban meghatározottak,

³⁶ *Elcano Global Presence Index*. [online], Forrás: Elcano Royal Global Institute [2021. 09. 29.].

kidolgozottak voltak, mint az Egyesült Államoké 2018-ban, s közel azonosak 2005-ben. Mindez nem jelent tényleges befolyásolási hatóerőt/képességet, de informatív adat.³⁷

Az Európai Unió gazdaságilag a világ harmadik szereplője. Emellett 2016-ban közreadott kül- és biztonságpolitikai stratégiája szövegét kölcsönözve diplomáciai hálózata széles és mélyen hatol a föld minden sarkába. Szinte a föld valamennyi országa első kereskedelmi partnere és első befektetője. Uniós szinten többet fektet a fejlesztési együttműködésbe, mint a világ többi része együtt. Az is világos azonban, hogy nem használják ki teljes mértékben ezt a potenciált.³⁸ Fejlesztési együttműködése – amely változó a puha külügyi stratégiai eszközök egyik legnagyobb presztízsű, legtöbbet kommunikált eszköze – a teljes külső megjelenés 6,2%-a, míg ez az adat az Egyesült Államok esetében 2,5%, Kína esetében pedig 0,6% volt 2018-ban.

2. ábra: Az Elcano Global Presence Index Európai Uniót is elemző első 10 pozíciója (index érték)

Forrás: Elcano Royal Institute, Elcano Global Presence Index, Olivii – Santos Gracia 2020: 10.

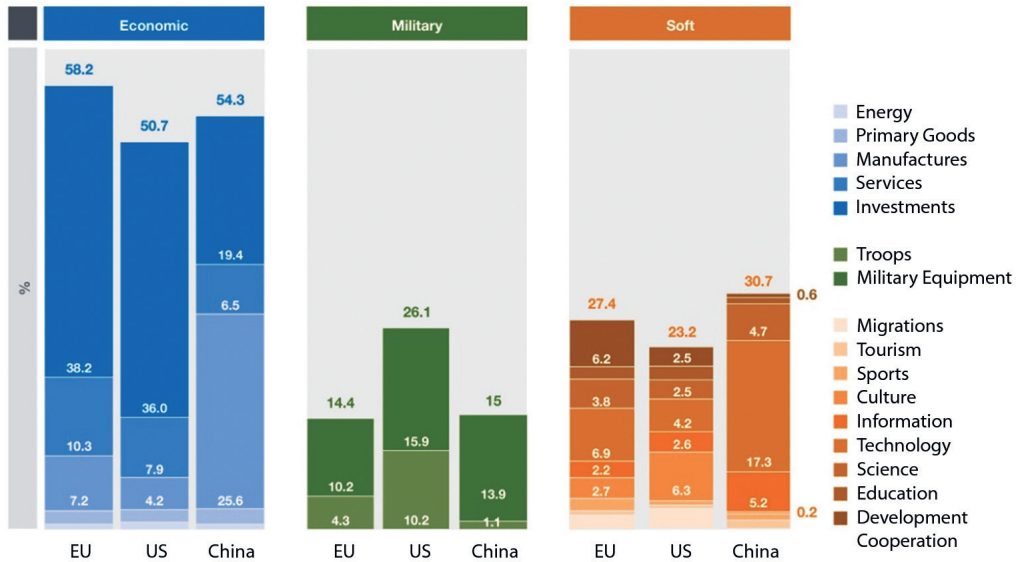
³⁷ Lásd Olivii, Iliana – Santos Gracia, Manuel (2020): *Regional or Global Player? The EU's Global Profile*. Elcano Policy Papers, April. Madrid: Elcano Royal Institute, 10.

³⁸ Mogherini, Federica (2016a): *Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy*. Brussels: European Commission, 3.

Kína globális kisugárzása ugyan 2018-ban is csak harmada volt az Európai Unióénak és az Egyesült Államokénak, viszont szinte megháromszorozódott 13 év alatt. 2005-ben csak a hatoda volt a másik két nemzetközi szereplőének, s 2005-től 2018-ig pozíciót cserélt a rangsorban negyedik Japánnal.

A globális jelenlét három dimenzióban: gazdasági dominancia

Külkapcsolataik e hatalmaknak is legjellemzőbben gazdasági indíttatásúak és irányultságúak, nyersanyag és piacszerzés a cél.³⁹

3. ábra: Dimenziók és változók hozzájárulása a globális jelenléthez: Egyesült Államok, Európai Unió, Kína (a teljes globális jelenlét százaléka, 2018)

Forrás: Elcano Royal Institute, Elcano Global Presence Index, Olivie – Santos Gracia 2020: 14.

A 2018. év adatait elemző összehasonlító 3. ábra mutatja, hogy nagyon nem meglepő módon valamennyi vizsgált hatalom külföldi jelenlétét a nemzetközi gazdasági kapcsolatok: a külkereskedelem és a közvetlen tőkekihelyezés dominálta 2018-ban is. Ezen belül az Európai Unió és az Egyesült Államok esetében a beruházások (EU 38,2%, USA 36%) uralják a külgazdasági jelenlétet, Kína esetében a gyártási export arányszáma magasabb (25,6%) a második beruházásénál (19,4%). A szolgáltatások exportjának aránya az EU esetében 10,3 %, az USA vonatkozásában 7,9 %, míg Kína tekintetében 6,5%.

³⁹ Olivie – Santos Gracia 2020: 14.

A vizsgált hatalmak hidegháborút követő pozíciójának, puha hatalmi képességeinek és aktivitásainak vázlata

Az Egyesült Államok, Kína és az Európai Unió külkapcsolatai (is) legjellemzőbben gazdasági indíttatásúak és irányultságúak. Nyersanyag- és piacszerzés a cél a fent kimutatottak szerint is. Emellett azonban mindhárom hatalom kivételesség és e kivételességből fakadó küldetés- és felelősségtudattal rendelkezik. A globalizálódó, kölcsönös függőségek által egyre inkább meghatározott világban a smart külpolitikát folytató szereplők, legyenek azok kivételesek vagy kevésbé azok, a kemény és puha hatalmi eszközeik lehető legeredményesebb, leghatásosabb kombinációjával igyekeznek együttműködni külső kapcsolataikban.

Pozíciók

Mint már említettem, a kétpólusú világrendszer felbomlásakor az Amerikai Egyesült Államok unilaterális szerepbe kerülő világhatalom lett, s a világ egyetlen „rendőre” is ezzel. Nemcsak tőle várt segítséget minden nemzetközi szereplő a szövetségesein kívül is, de a gyűlölet első számú céltáblájává (a „Nagy Sátánná”) is válhatott és vált. A hidegháborút követő euforikus érzülettel és kényszerkötelezettségekkel együtt járó unilaterális szerepéből kimozdulva a világgazdasági válság óta folyamatosan megingó szuperhatalom.

A Kínai Népköztársaság és az Európai Unió regionális nagyhatalmak a hidegháború végén. Az Európai Unió tagállamainak többsége a NATO, az euro-atlanti szövetség révén (valamint a közös gyökérből, az európai felvilágosodásból, a judeo-kereszténységéből, az ókori görög–római civilizációból eredeztethető kulturális értékészletük miatt) az USA első számú szövetségese. A Kínai Népköztársaság a Tienanmen téri események következtében éppen elveszítette azt a stratégiai szövetséget, amelyet az „imperialista Szovjetunió” ellenében kötött az Amerikai Egyesült Államokkal az 1970-es évek elején. Az alakuló új világrendben később a két központi regionális szereplő egyre többször jelenik meg globális szerepmeghatározással és ambíciókkal.

Kína több szakértő szerint „civilizáció-állammá” kezd válni ismét; az Európai Unió a legtöbb föderális jellegzetességet mutató nemzetközi szervezet, ahol azonban a tagállamok kormányközi döntéshozatala a meghatározó, s valamennyi tagállam önálló kül- és védelempolitikával rendelkezik.

A Kínai Népköztársaság a folyamatos ámulatot kiváltó több évtizedes gazdasági növekedéssel párhuzamosan elmozdult a képességek elrejtése politikájától, s egyre inkább kommunikálta magát felelős hatalomként⁴⁰ vagy globális szereplő – elsősorban kulturális – szuperhatalomként.⁴¹ Az Európai Unió elsősorban gazdasági erejére támaszkodva

⁴⁰ Jinping, Xi: *Secure a Decisive Victory in Building a Moderately Prosperous Society in All Respects and Strive for the Great Success of Socialism with Chinese Characteristics for a New Era*. [online], Delivered at the 19th National Congress of the Communist Party of China October 18, 2017. Forrás: xinhuanet.com [2021. 09. 29.], 9.

⁴¹ 2011-ben, a KKP 17. központi bizottsága (tartott 2007–2012 között) egyik plenáris ülésén, amelyet teljes egészében a kultúra témájának szenteltek, a Hu Jintao-tól a pártfőtitkári tisztség átvételére készülő Hszi Csin-ping nemzeti célként nevezte meg azt, hogy „az ország kulturális szuperhatalommá váljon”. Idézi Shambaugh, David (2015): *China's Soft Power Push: The Search for Respect*. *Foreign Affairs*, 94(4), 99.

képes globális szereplőként megjelenni Federica Mogherini, akkori főképviseelő egy 2016-os nyilatkozata szerint.⁴² Egy évvel korábbi interjújában szomszédságpolitikája, együttműködései, diplomáciája miatt nevezte a szervezetet szuperhatalomnak,⁴³ jóval kevesebb hitelességgel (abban az évben mindenképpen), mint gazdasági ereje, fejlesztési szerepe révén. Andrew Moravcsik egy 2010-es tanulmányában nevezte az Európai Uniót változatlan szuperhatalomnak, amely széles körű civil eszközökre építve képes hatékony hatalomgyakorlásra nemzetközi szinten is a gazdasági növekedés visszaesése és a demográfiai problémák ellenére.⁴⁴ A 2010-es évek közepétől viszont az uniónak már nem elég világszerte puha hatalmi szerepét betöltenie, nem lehet „kizárólagosan civil hatalom”, a puha és kemény eszközöket együtt, „kéz a kézben” kell alkalmaznia⁴⁵ globális stratégiája jegyében. S miközben a hatalom nyelvezetét tanulmányozza (*study the language of power*⁴⁶), védelmi, biztonságpolitikai szerepkörének javítása, bővítése során nemzetközi partnerként betöltött szerepeit is intenzívebbé és innovatívabbá kell tennie mind regionális és kétoldalú kapcsolataiban, mind testreszabott partnerségek létrehozásával. Ezt irányozza elő az Európai Tanács által 2022-ben elfogadott védelmi *Stratégiai iránytű (EU Strategic Compass)* – a szervezet geopolitikai szerepe növelése érdekében is.

Kérdés, mindez azt jelenti-e, hogy a két regionális hatalom önképe a stabil, megingathatatlan padozaton álló globális szuperhatalomé.

Az Európai Unió esetében nem. A 2016-os globális stratégia sorai szerint:

„Uniónk célja, sőt létezése is megkérdőjeleződik. Mégis, mind saját polgárainknak, mind a világnak erősebb Európára van szüksége, mint bármikor korábban. Diplomáciai hálózatunk széles és mélyen hatol a föld minden sarkába. Gazdaságilag a világ harmadik szereplője, szinte a föld valamennyi országa első kereskedelmi partnere és első befektetője vagyunk. Unió szinten többet fektetünk a fejlesztési együttműködésbe, mint a világ többi része együtt. Az is világos azonban, hogy nem használjuk ki teljes mértékben ezt a potenciált.”⁴⁷

A 2016 nyarán nyilvánosságra hozott globális kül- és biztonsági stratégia több külpolitikai aktivitás terén elsőségről, de inkább jelenlétről, mint hatalomról nyilatkozik. A stratégiai terv szerint az EU közvetlen határait és a kiterjesztett szomszédságpolitikára koncentrálnak. Mérési indexek⁴⁸ azonban azt mutatják, hogy a globális jelenlét néhány tagállamra koncentrálódik, 2020-ban az első négy közreműködő tagállam (az akkor még EU-tagország Egyesült Királyság, Hollandia, Németország, Franciaország) közel 60%-át tette ki a régió külső kisugárzásának. A jelenlét továbbá nagyságrendben jelentősen eltolódott a „legközelebbi” (*closest*) (Észak-Afrika, Közel-Kelet, Kelet-Európa) és a „kiterjedt” (*extended*)

⁴² Mogherini, Federica: *EU as a Global Actor*. Speech by the High-Representative/Vice-President at the public seminar. Stockholm, 10. October, 2016b.

⁴³ Mogherini: *'The EU is a superpower'*. [online], 2015. 02. 25. Forrás: euractive.com [2021. 09. 29.].

⁴⁴ Moravcsik, Andrew (2010) Europe, the Second Superpower. *Current History*, március, 91–98.

⁴⁵ Mogherini 2016a: 4.

⁴⁶ Weiler, Joseph: Europe Must Learn Quickly to Speak the Language of Power: Part I (Interview with Josep Borrell). *Blog for the European Journal of International Law*, 2020. október 29.

⁴⁷ Mogherini 2016a: 3.

⁴⁸ Olivé – Santos Gracia 2020.

szomszédságtól (Szaharai Afrika és Közép-Ázsia) Ázsia és a Csendes-óceán, főként Észak-Amerika (legjelentősebb partner: alapvetően gazdasági, befektetési irányultság) irányába, valamint kisebb részben Latin-Amerika felé. E szerint az Európai Unió külügyi irányultsága a globális és regionális szereplő vonásait együtt mutatja. Emellett a stratégia „pragmatikusabb, kevésbé nevezhető optimistának a demokrácia terjesztése”⁴⁹ terén, mint a korábbi nyilatkozatok és a 2003-as biztonsági stratégia, a stabilitás az elsődleges jelentőségű.

A Kínai Népköztársaság államfő-pártfőtitkári kommunikációja szerint Kína esetében közelebb áll az igazsághoz a megingathatatlan, stabil globális hatalom önképe. Kína önmagáról sugárzott képének nyilvános megváltoztatása párhuzamos a 2017. évi teljes belső hatalomkoncentrációval, a „fékek és ellensúlyok” kiiktatásával. A megváltozott kínai önkép szerint a Kínai Népköztársaságnak „központi szerepet kell játszania” a világban. Hszi államelnök-pártfőtitkár 2017. októberi kongresszusi beszédéből emellett egy, a nyugatinak alternatívát kínáló, rivális globális hatalommá válás igénye is kiolvasható. Hszi Csin-ping a reform és nyitás 50. évfordulója tiszteletére rendezett ünnepségen elhangzott szavai szerint: „Kína felemelkedése elősegíti a világbékét, a világnak és Kínának kölcsönösen szükségük van egymásra a prosperitás elősegítésében.”⁵⁰ Azóta elhangzott beszédei csak erősítik ezt a nyilatkozatot. Állításában a (világ)gazdaság ragadó/ragasztó jellege miatt van maradéktalanul igaza. Ezt igazolja a 2018. évi (amerikai–kínai) kereskedelmi háború elhúzódása, és ezt támasztják alá a kereskedelmi háború globálissá válása esetére, nemzetközi szervezetek által kidolgozott (mi lett volna, ha...) forgatókönyvek is.⁵¹

A vizsgált hatalmak értékrendszerét megalapozó alapértékek

Joseph Nye analitikus koncepciója megalkotásakor, 2004-ben a következő sorokkal értelt a puha hatalom hatásossága mellett: „A csábítás mindig hatékonyabb, mint a kényszer, és sok olyan érték, mint a demokrácia, az emberi jogok vagy az egyéni lehetőségek mélyen csábítóak.”⁵² S miközben, valóban, a nyugati világban arról folyik ádáz vita évek óta, hogy a 21. században az alapszerződéseikben, alapvető dokumentumaikban egyértelműen körülhatárolt, megnevezett alapértékek – a demokrácia, az emberi jogok vagy az egyéni lehetőségek – a liberális vagy a konzervatív értékrendszer/hagyomány részei-e, Kínában nem egészen ez a helyzet.

Melyek pontosan ezek, a nyugati világban egyértelműen, Kínában áttételesen nevesíthető alapértékek?

⁴⁹ Molnár Anna (2016): Közös jövőkép, közös cselekvés: erősebb Európa. Az EU globális kül- és biztonságpolitikai stratégiája. *Nemzet és Biztonság*, 9(2), 75–85.

⁵⁰ *Xi Jinping's Speech on 40th Anniversary of China's Reforms*. [online], Transcend Media Service, 2018. 12. 24. Forrás: transcend.org [2022. 12. 03.].

⁵¹ Magyar nyelven több nemzetközi szervezet és vállalat adatai mellett az ENSZ Kereskedelmi és Fejlesztési Konferenciája (UNCTAD) „kereskedelmi háborús” forgatókönyve látószögét és adatait kiválóan elemzi és tolmácsolja Kiss Judit 2018-as tanulmánya: Kiss Judit (2008): *Átalakulóban a világkereskedelem?* [online], Budapest: MTA KRTK Világ-gazdasági Kutatóintézet, 40–43. Forrás: mta.hu [2022. 12. 05.].

⁵² Nye 2004.

1787. szeptember 17-én a philadelphiai konvenció elfogadta az Amerikai Egyesült Államok alkotmányát, a modern többpártrendszerű köztársasági államforma gyakorlati kísérletének első megnyilvánulását, s az amerikai alapértékkészlet. Az *emberi szabadság, jogok, a demokrácia és individualizmus* alapszerződésbe emelésével megalapozta egyben Amerika „hitvallását”. A preambulum szerint az Egyesült Államok *szabad Személyek Uniója*, melynek célja az igazságosság, a belső nyugalom, a közös védelem, a közjó megvalósítása s a szabadság áldásainak biztosítása. (Az amerikai alkotmány lefektette továbbá a köztársaság, a föderalizmus, a hatalmi ágak szétválása, valamint a fékek és ellensúlyok rendszere gyakorlati megvalósításának alapjait.) Az amerikaiakban az ország megszületésétől egészen napjainkig létezik erkölcsi felsőbbrendűségi vagy küldetéstudat másokkal szemben.⁵³ „A locke-i liberalizmus és a republikanizmus a 18. század végén egyedi államalkotó elméletet jelentett.”⁵⁴ E küldetéstudat gyökerei azonban egészen a 17. századhoz vezetnek, a gyarmatosítás kezdeteinél keresendők. *John Winthrop* nevéhez köthető egy Máté evangéliumi idézet, a „hegyen fénylő város” („Shining City on a Hill”) beemelése az amerikai önmeghatározások körébe. A metaforát az új hazára találó puritán közösségre használta. Az amerikai küldetés – kiválasztottságtudat következő, újságírói, írói zsargonná is vált szlogenje *Abraham Lincolntól* származik, aki 1862-ben, a polgárháború legsötétebb időszakában úgy beszélt az Amerikai Egyesült Államokról, mint amely az adott történelmi pillanatban „nemesen megőrzi vagy hitványul elveszíti” szerepét, mint „az emberiség utolsó és legjobb reménye” („We shall nobly save, or meanly lose, the last best hope of Earth”).⁵⁵ Köznyelvivé vált szóhasználat az Amerikai Egyesült Államok polgárai azon szabad individuumok, polgárok leszármazottai, akik a semmiből kezdték újra az életüket. Saját életüket újra-, országukat pedig világhatalommá építették. A populáris kultúra, ezen belül legkoherensebben talán a „vadnyugati” filmek is közvetítették ezt az egyedien amerikainak tartott, már az alkotmányban is rögzített értékrendet: az individualizmust, a szabadságvágyat, a korlátlan szabadság érzetét vagy az új szakadatlan keresését, s egyben a fair playt, a „jó” és „gonosz” küzdelmét, kivétel nélkül a jó győzelmével.⁵⁶

Az Európai Közösségek 1973-ban, állam- és kormányfői koppenhágai csúcstalálkozó-ját követően kiadott *Az európai identitás* című nyilatkozata az európai értékek, az *emberi jogok, a demokrácia és a jogállamiság* alapvető fontosságát hangsúlyozza a közösségek külkapcsolataiban. („A kilencek Európa a világ ügyeiben aktív szerepet vállalva” kívánt

⁵³ Az Egyesült Államok 2022. évi, október 12-én közreadott nemzetbiztonsági stratégiájában megnevezett legfőbb univerzális igényű értékek a szolidaritásra épülő emberi jogok, amelyek kulcseleme a szabadság és az emberi méltóság, az egyenlőség és (a törvény előtti) egyenlő bánásmód. Az új biztonsági stratégia leszögezi, hogy az USA nem hagyhatja, hogy a jövő kiszolgáltatott legyen azok szeszélyeinek, akik nem osztják a víziót a szabad, nyitott, virágzó és biztonságos világról, egyben azonban a globális biztonság érdekében nem érzi szükségyszerűnek minden autokrácia demokráciává alakítását. (*National Security Strategy*. Washington, D.C.: The White House, 2022, 8–9.)

⁵⁴ Magyarics Tamás (2010): Az amerikai külpolitikai önkép és a hidegháború logikája. *MKI-tanulmányok*, 4(1), 1–13.

⁵⁵ Lincoln, Abraham: *Annual Message to Congress. December 1, 1862*. [online], Abraham Lincoln Online. Speeches & Writings. Forrás: abrahamlincolnonline.org [2021. 09. 29.].

⁵⁶ Kifejtő elemzés erről Magyarics Tamás (2012): Állandóság és változás az Egyesült Államok külpolitikai identitásában és eszköztárában. *MKI-tanulmányok*, 6(3), 1–24.

hozzájárulni, hogy a nemzetközi kapcsolatoknak „igazságosabb alapjai” legyenek.)⁵⁷ Az 1986. évi Egységes európai okmány preambuluma szerint a közösségek feladata, hogy a *demokrácia, a jog, valamint emberi jogok* tiszteletben tartása érveit hangsúlyozza a nemzetközi béke és biztonság megőrzése érdekében. Az Egységes európai okmány az *értékek érveinek kifejezésre juttatását*, a 2009 decemberében életbe lépett lisszaboni szerződés pedig azon *értékek előmozdítását* hangsúlyozza, amelyen az EU alapul (demokrácia, az emberi jogok, alapvető szabadságjogok és jogállamiság). Jan Manners 2002-ben publikált tanulmányában kimutatta, hogy az Európai Unió *alapvetően 5, már az alapító okmányokban is szereplő alapvető: a békét, a szabadságot, a demokráciát, a jogállamiságot, valamint az emberi jogok és alapvető szabadságjogok tiszteletben tartását* igyekszik területén kívül is képviselni, illetve terjeszteni.⁵⁸ Később 4 *kisebb – másodlagos fontosságú – alapvető* bővültek az alapító szerződésekben is szereplők, ezek a *szociális szolidaritás, a diszkrimináció tilalma, a fenntartható fejlődés és a jó kormányzás*.⁵⁹

Kína alapértékeinek megnevezése dokumentumelemzéssel kevésbé lehetséges. Ahogy Salát Gergely is felhívta erre a figyelmem a vele készített interjúban,⁶⁰ nem az alapszerződésekben, nyilatkozatokból kell kiindulni, ha kínai alapértékeket akarunk meghatározni. (Azonnali válaszként 2021 nyarán egy nagynevű sinológus sem tudta, hogy létezik-e az a kifejezés kínai nyelven, hogy „alapérték”. A politikai nyelvezetnek akkor még nem volt része.) A mindennapi élet részét képezik a közösség (családi alapú kollektívizmus), a rend, a hierarchia, a tekintély tisztelete, az önkorlátozás és gyarapodás mint értékek.

Történetileg a nyugati *emberi jog, demokrácia kifejezések is jóval később jelennek meg*, mint a mai euro-atlanti államokban. Az „emberi jog” kifejezést akkor alkották meg, amikor az ENSZ alapokmányát fordították kínaira az 1940-es években. A demokráciára szó sem létezett a 20. század elejéig. Ma már nyugati hatásra használják ezeket a fogalmakat. A Kínai Népköztársaság alkotmánya szerint a Kínai Népköztársaság „népi demokratikus diktatúra”, vagyis szerepel benne a demokratikus szó. Egy 2000-es évekbeli alkotmánymódosítással az emberi jogok védelme is bekerült az alapszerződésbe. Létezik egy, az univerzálisnak tekintett, s Kína által elfogadott és elvben gyakorolt értékeket is tartalmazó lista, amely az alapvető (*core*) szocialista értékeket sorolja fel.⁶¹ *A kínai alkotmányban és politikai kommunikációban szerepelnek a béke, szabadság, demokrácia kifejezések, de teljesen mást értelemben, mint nyugaton. Az ellentét nem a nyelvi megfogalmazásban tapintható ki „Nyugat” és Kína között, hanem a gyakorlati értelmezésben. Megjelent olyan kifejezés is a kínai politikai nyelvezetben, amelyet „rule of law”-ként szoktak fordítani,*

⁵⁷ *Declaration on European Identity*. [online], Bulletin of the European Communities. December 1973, No 12. Luxembourg: Office for official publications of the European Communities, 118–122. 118. Forrás: cvce.eu [2022. 12. 05.].

⁵⁸ Manners, Jan (2002): Normative Power Europe: A Contradiction in Terms? *Journal of Common Market Studies*, 40(2), 242.

⁵⁹ *Lisszaboni szerződés. Az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Közösséget létrehozó szerződés módosításáról*. [online], Az Európai Unió hivatalos lapja, 2007. 12. 17., 11. Forrás: publications.europa.eu [2021. 09. 29.].

⁶⁰ Szakértői nagyinterjú Salát Gergely sinológussal. Felvétel: 2021. július 21. Budapest, Tulipán bizstró.

⁶¹ Ezek az alapvető szocialista értékek hivatalos lista szerint a prosperitás, demokrácia, civilizáltság, harmónia, szabadság, egyenlőség, igazságosság, joguralom, patriotizmus, dedikáció, integritás, barátság. Lásd *Graphic: China's Core Socialist Values*. [online], 2013. 12. 25. Forrás: en.people.cn [2022. 12. 07.].

de speciális kínai tartalommal, nem sok köze van a nyugati fogalomhoz. A „rule of man” kínaiakra alkalmazott nyugati kifejezést maguk a kínaiak nem használják, de abból a szempontból indokolt a használata, hogy Kínában, általánosságban, az előre lefektetett szabályok (*rule of law*) helyett inkább a tekintélyszemélyek eseti döntéseiben bíznak (*rule of man*). Ugyanakkor ez is változóban van, a modernizációval egyre inkább előtérbe kerül a „rule of law”-nak is fordított „fazhi”, amelyre a „rule by law” kifejezés lenne a helyes, vagyis a politikai vezetők előre lefektetett szabályokkal „operálnak” döntéshozatalaik során. Ahogy a legfőbb kulturális-társadalmi mozgatóerő ma is a stabilitás ugyan, nem a fejlődés, de a stabilitást a fejlődés biztosítja, s ha a fejlődés megállna, a stabilitás is nem csak meginogna, hanem megroppanna.

Az alapértékek promótálása a nyugati puha hatalmi befolyásolás része, Kína esetében belső használatra szántak, illetve szándék általuk a nemzetközi normákhoz való alkalmazkodás jelzése is. Az univerzálisnak nevezett értékek vonatkozásában vannak esetek, amikor azok hangoztatása kínai részről látszólagos, tartalom nélküli, vannak esetek, amikor más értelműek, s vannak, amikor valóban adaptáltak az értékek.

A mintaként szolgáló értékrendszerek forrásai, jellegzetességei

Több ideológia, eszmerendszer terjesztése, közvetítése puha hatalmi erőforrássá válhat egy-egy külpolitikai smart hatalmi stratégiában. Ilyen az univerzalisztikusnak tartott, individualizmuson, emberi szabadságon és jogon, demokrácián és piacgazdasági szemléleten alapuló amerikai értékrendszer. Ilyen az európai – az amerikaival azonos alapú – érték alapú befolyásolás civil politikája. Ilyen továbbá a kivételesség tudatával fűszerezett béke és harmónia kínai sugárzása is (harmonikus világ és társadalom doktrínái), valamint a kínai császárság hódoltsági ajándékrendszerének működési mechanizmusához visszavezethető/visszavezetett kölcsönösséget, bizonyos függetlenséget biztosító gazdasági kapcsolatok.

A más országok számára mintaként szolgálható értékrendszer forrásai Kína esetében több ezer évre nyúlnak vissza: Konfuciusz és tanítványai tanaiig, valamint a hódoltsági ajándék (*tributary*) rendszerhez, a „Középső Birodalom”, a császári Kína kétezer éven át működő külkapcsolati és kereskedelmi hálózatáig. Az Amerikai Egyesült Államok esetében az értékrendszer forrása a nyugati – európai (angol, francia, német) – felvilágosodás. Az Európai Unió esetében az először biztonsági célzatú integráció kezdete a második világháborút követő évekre esik, értékrendszere azonban visszanyúlik a görög városállamok időszakáig.

A dolgozat állítása szerint az állami struktúra és kultúra is nagyban megszabhatja és történelmileg megszabta a külügyi és (kül)gazdasági viszonyrendszereket is. Kínával ellentétben az Amerikai Egyesült Államok, a modern kori Európa, a Pax Americana államközi szövetségi rendszere, valamint az Európai Unió és elődszerveződései egy gyökérből táplálkoznak: valamennyi az európai felvilágosodás érték- és eszmerendszerén alapul, amely táplálkozik az antik görög intézményszervezési és államfilozófiai gyakorlatból.

2. táblázat: Az antik görög, a császárkori kínai, a modern európai és az amerikai államközi rendszer összehasonlítása az alkotmányos struktúra és az alapintézmények szerint

Alkotmányos struktúra	Ókori görög poliszok	Császárkori Kína	Modern Európa	Amerikai Egyesült Államok
1. Az állam morális célja	A <i>bios politikus</i> gyakorlása	Kozmikus és társadalmi harmónia	Az egyének céljainak és képességeinek kibontakoztatása	Az egyének céljainak és képességeinek kibontakoztatása
2. A szuverenitás rendező elve	Demokratikus szuverenitás	Rendezett egyenlőtlenség	Liberális szuverenitás	Liberális szuverenitás
3. Rendszerszintű normák az igazságszolgáltatáshoz	Bizonyító igazságszolgáltatás	Rituális igazságszolgáltatás	Törvényalkotói igazságszolgáltatás	Törvényalkotói igazságszolgáltatás
	Államközi választott bíróság	Hódoltsági ajándékrendszer	Szerződéses nemzetközi jog és multilaterizmus	Szerződéses nemzetközi jog

Forrás: a szerző szerkesztése apró módosítással Zhang, Yongjin (2001): System, Empire, State in Chinese International Relations. Review of International Studies, 27, 57. alapján magyar nyelven: Eszterhai Viktor (2017–18): A guanxi múltja, jelene, jövője – egy alternatív kínai külpolitikai modell. PhD-értekezés. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, 106.

Két „birodalom” civilizációs különbségeit mutatja a Pax Sinica és a Pax Americana intézményesült kultúráit összetartó/jellemző egyedi sajátosságok összehasonlítása a 3. táblázatban. A Pax Sinica kétezer éves időszaka a császárkori Kína külkapcsolati és -kereskedelmi hálózatával, a hódoltsági ajándékrendszerrel fémjelezhető. Felbomlása a 19. századi ópiumháborúhoz, a „megaláztatás évszázadának” kezdetéhez köthető. A Pax Americana intézményi és értékrendszere az Amerikai Egyesült Államok 20. századi világgazdasági primátusát biztosította.

3. táblázat: A kínai hódoltsági ajándékrendszer és a Pax Americana összehasonlítása

Kínai hódoltsági „ajándékrendszer”	Pax Americana
Sinocentrizmus	Amerikai kivételesség
Civilizációs nagyság	Nemzeti nagyság
Hierarchia/egyenlőtlenség	Hegemónia/vezetés
Azonosságérzet a kultúra alapján	Azonosságérzet politikai-ideológiai alapon
Jótekonyság/elnyomás hiánya	Jóindulatú hegemónia/közjavak
Diplomáciai rituálék: – Követjárás – Hódoltsági leborulás – Beiktatási	Diplomáciai rituálék: – Állami látogatások és csúcstalálkozók – Éves emberi jogi jelentések – Elismerés
Belföldi-nemzetközi nexus: az Ég fia	Belföldi-nemzetközi kapcsolat: a szabad világ vezetője

Forrás: a szerző szerkesztése apró módosítással Khong, Yuen Foong (2013): The American Tributary System. The Chinese Journal of International Politics, 6(1), 15, magyar nyelven idézi: Eszterhai 2017–2018 alapján

A két intézményesült civilizációs kultúra intézményei a kínai császársági központú hódoltsági ajándékrendszer és a Bretton Woods-i intézményrendszer. A tributary (hódoltsági ajándék) rendszer hálózata olyan kötőerőt biztosított, hogy a kulturális fölényrel vezető birodalom mellett a hódoltaknak („barbároknak”) saját területükön függetlenséget, kölcsönösen előnyös gazdasági kapcsolatokat biztosított, védelmet nyújtott.⁶² Egyben azonban a kínai császárság, a Középső Birodalom biztonságát, gazdasági és kulturális dominanciáját is biztosította a régióban. Az Amerikai Egyesült Államok a Pax Americana részét képező Bretton Woods-i rendszer (1946-tól) több mint háromnegyed évszázada tartó nemzetközi gazdasági primátusa, intézményei révén monetáris és általában külgazdasági világvezető.

Az alábbiakban – természetesen messze a teljesség igénye nélkül – felvázolom azokat a további, s elsősorban nem történelmi kulturális jegyeket, amelyek civilizációs összekapcsolódást vagy különbözőséget feltételeznek az Egyesült Államok, az Európai Unió és Kína vonatkozásában.

4. táblázat: Kulturális és társadalmi jellegzetességek komparativizmusa: Kína, USA, EU

Kategóriák:	Kína	USA	EU
A társadalom legmeghatározóbb alapegysége	közösség	egyén	egyén (és közösség)
Közhatalom	tekintélyuralom (rule of man)	joguralom (rule of law)	joguralom (rule of law)
Hatalom gyakorlása	osztatlan államirányítási hatalom	demokratikus intézményrendszer és hatalom	föderális (egyhangú) és konföderális (jellemzően) hatalomgyakorlás
Állam jellege	civilizációs állam	nemzeti állam	nemzetállamok szövetsége
Kollektív azonosságtudat	civilizációs	nemzeti	nemzeti-szövetségi
Államigazgatás és üzleti élet alapelve	hűség	elszámoltathatóság	elszámoltathatóság
Emberi jogok	alapvető szükségletek	bill of rights	bill of rights
Nemzetközi biztonsági szövetség irányelve	kooperatív biztonsági stratégia = 'harmonikus világ'	kollektív biztonság	kollektív biztonság
Katonai stratégia	nyílt összeütközés kerülése	frontális támadás	frontális támadás
Jellegzetes intellektuális sport	veicsi területfoglalós (bekerítő) táblajáték	sakk	sakk

⁶² A „barbárok” istenségnek kijáró tiszteletet voltak kötelesek kifejezni leborulással és bizonyos időközönként ajándék átadásával; valamennyi ide érkező delegációtól is ezt követelte meg a Középső Birodalom (császári Kína). Arról, hogy ezt hogyan értékelték a 19. századi, először közeledni, kereskedni, diplomáciai kapcsolatokat fejleszteni kívánó felvilágosult európai britek – akik szintén barbárokként, „nyugati barbárokként” említődnek a Kínai Mennyei Birodalom feljegyzéseiben –, arról Lord Amherst 19. század eleji kínai útja tanúskodik, aki megtagadta a tradicionális szertartást, s ezzel meghíusult a diplomáciai-kereskedelmi kapcsolat(fejlesztés) a két terület között. (Bővebben Kissinger, Henry [2014]: *Kínáról*. Ford. Magyarics Tamás. Budapest: Antall József Tudásközpont.)

Kategóriák:	Kína	USA	EU
Puha hatalmi befolyásolás legmeghatározóbb eszköze	nem digitális konnektivitás	digitális konnektivitás	normatív konnektivitás
Legfőbb politikai-társadalmi mozgó elv	stabilitás és (fejlődés)	fejlődés és biztonság	fejlődés és (biztonság)

Forrás: a szerző szerkesztése

Jellemző puha hatalmi eszközök

Ha azt vetjük össze, hogy az egyes hatalmak milyen puha hatalmi eszközöket használnak, illetve *milyen puha hatalmi területeken aktivizálódnak, a területek többségében nincs nagy különbség: klasszikus és szakdiplomáciai bi- és multilaterális kapcsolatok, fejlesztéspolitikák, gazdasági asszisztencia, segélyek, kedvező elbírálású hitelek, befektetések.*

A leginkább *puha hatalom, az Európai Unió* külső szakpolitikája nyolc területe közül hét és fél esetében smart külpolitikai stratégiájában egyértelműen puha hatalmi eszközöket használ. (Az Európai Unió az integráció kezdeteitől gazdasági külkapcsolatait puha hatalmi kapcsolatépítő elemeknek tekinti, civil erőnek, amelyek a későbbi nyilatkozatokban a puha és normatív erő kifejezések szinonimáiként szerepelnek. Az integráció bővülésével párhuzamosan egyre inkább normatív, értékközvetítő (demokráciát, emberi jogokat közvetítő) szerepű hatalmi erőként definiálja önmagát, de e normatív szerepet nem különíti el puha hatalmi önmeghatározásaitól. A nyolc külső szakpolitika a kereskedelempolitika; a fejlesztési együttműködés; a humanitárius segítségnyújtás; a gazdasági, pénzügyi, műszaki együttműködés (gazdasági asszisztencia); a bővítési folyamat, a társulási szerződések (például Európai Gazdasági Térség vagy Európai Szomszédságpolitika); diplomáciai kapcsolatok; valamint a közös kül- és biztonságpolitika. A biztonságpolitika védelempolitikai szála tér ki (részben) a sorból. A katonai fellépések azonban többnyire vagy az Egyesült Nemzetek Szervezete keretében, multilaterálisan vagy a NATO szövetségében valósultak meg (ahol állami szerepkörben pár tagállam számít versenyképesnek). E másodlagos szerepkörből való kimozdulást célozza elősegíteni az EU első, 2022 márciusában elfogadott védelmi és stratégiai fehér könyve, az azóta a főképviselő több nyilatkozatában hivatkozási alappá vált *Stratégiai iránytű (EU Strategic Compass)*.

Az Európai Unió *semmilyen más entitáshoz nem hasonlítható értékexportáló szerepet játszik bővítéspolitikája révén.* Ugyanakkor az *egyedülálló hatalomnak* nevezhető abban a tekintetben is ezáltal, hogy a bővülő Európai Unió *területe növekszik, s hatása nem egyirányú (a-ból b-be), hanem kölcsönös egymásra hatások érvényesülnek.* Külön érdemes megemlíteni a *partnerségek* kiterjedt hálózatát. E partnerségek vonatkozásában a közösség identitásalkotó elemeként funkcionáló európai értékközvetítő szerep (a demokratikus intézményrendszer, jogállamiság kiépítésének támogatása és az egyetemes emberi jogok védelme) külső szakpolitikái normatív alapjává vált. A területnövelő, valamint érték-/normahonosító bővítési folyamattal párhuzamosan egyre inkább egyfajta jóra törekvő erőként (*force for good*) vagy normatív (itt a civil/puha/normatív jelzők egymás helyettesítői) hatalomként határozta meg önmagát. A szűk értelemben vett normatív

(értékelexportáló) szereptől való elmozdulást a 2016. évi kül- és biztonságpolitikai stratégia tette nyilvánvalóvá. Az EU külügyi és biztonságpolitikai *főképviselei nemzetközi mediátori szerepe* emellett számottevő. (Legjelentősebb szerepet talán az iráni nukleáris atomprogram-tárgyalásoknál játszottak.)

Az unilaterális szerepből folyamatosan veszít *Amerikai Egyesült Államok* puha hatalmi eszköztára szinte azonos az Európai Unióéval, a hangsúlyokban viszont van eltolódás. *A bi- és multilaterális diplomáciai kapcsolatok, a partnerségek, valamint a politikai felsővezetők (elnökök, külügyminiszterek) békekoordinátori szerepe* meghatározó. (Ezúttal az uniós főképviselelő és a világegyeztető állam politikai felsővezetők közötti különbség miatt nem a mediátori, hanem a békekoordinátori szerep megnevezés a megfelelő.) Emellett Condoleezza Rice külügyminisztersége, a második Bush-adminisztráció ideje alatt a más országok demokratizálását, felelős nemzetközi szereplővé alakítását célzó nemzetépítés politikája a *people-to-people* kommunikáció és diplomácia eszközeit célozta alkalmazni a transzformációs diplomácia programja keretében. Az Obama-adminisztráció első ciklusában, *az innovációt és beruházást ösztönző partnerségek révén, a konnektivitás szakkifejezést fedő csere-, segítő és célzott munkaprogramok létrehozásával, műsorszórással, az „internetszabadság” jegyében (ingyenes) internet-hozzáférés biztosításával egy új nyilvános diplomácia átmeneti megerősödése* figyelhető meg az államközi kapcsolatok mellett *a külföldi fejlesztések és diplomácia keretében* vagy *mezsgyéjén*. A világ legnagyobb katonai arzenálja birtokában, a legtöbb külföldön állomásozó csapatot magáénak tudó, a világon legtöbb külföldi katonai akciót végrehajtó hatalomként emellett *Robert Gates védelmi miniszteriuma két elnökön, a jelzett két elnöki cikluson keresztül is igyekezett puha hatalmi befolyásgyakorlással a hadseregek közötti kapcsolatokat, valamint a katonaság katasztrófa-elhárítási szerepét erősíteni, s komoly lépéseket tett a külügyi tárca befolyása erősítéséért, köztük költségvetési erőforrásai növeléséért.*

A *Kínai Népköztársaságnak* belső fejlődéséhez békés nemzetközi környezetre volt és van szüksége. *Bi- és multilaterális diplomáciai kapcsolatai, valamint partnerségei keretében Kína stratégiai partnerségekre törekszik, aktívabb részvételre a nemzetközi szervezetek munkájában, szövetségek építését és multilaterálisabb diplomáciát* ambicionál kommunikációja szerint, kivéve a *Dél-kínai-tenger szigetvitáit* illetően, ahol az esetek többségében eddig vagy ignorálta nemzetközi döntéseket, vagy *ragaszkodott a kétoldalú tárgyalásokhoz*. A Kínai Népköztársaság emellett – a globalizáció és a piaccgazdasági nemzetközi együttműködés legfőbb hirdetőjeként egyben – puha hatalmi fókuszú kommunikációját, stratégiáit, doktrínáit, programjait folyamatosan, évtizedekre nyúlóan építi-építheti államhatalmi működési struktúrája és mechanizmusa következményeként. Igaz ez a harmonikus világ doktrínájától a felelős nemzetközi hatalmi szerep és az Új Selyemút programján keresztül a Made in China technológiai fókuszú iparpolitikai és fejlesztési tervig.

A diplomáciának valamennyi vizsgált hatalom esetében a fent említetthez hasonlóak a jellemzői. Kínának klasszikus politikai kapcsolatai mellett (és elsősorban) a fejlődők vezetőjeként *a harmadik világ országaiban az úgynevezett győztes-győztes (win-win), gazdasági fókuszú együttműködések (beruházások, fejlesztések) révén javult az imázs, nőtt a politikai befolyása, miközben gazdasági haszonra is szert tett*. Emellett a Bretton Woods-i nemzetközi intézményrendszer alternatívájaként/riválisaként/kiegészítőjeként pénzügyi,

valamint gazdasági – politikai nemzetközi, regionális szervezeteket épít. Ezek az intézményesült társulások a kezdeti, kiépülés időszakát jellemző puha hatalmi kommunikációt követően azonban puha és kemény hatalmi szerepet is játszhatnak. (Kizárólag olyan intézményesült társulások esetében lehet[ne] biztosított azok egyértelműen puha hatalmi jellege és szerepe, amelyeknek *szabad, független és egyenlő jogkörrel rendelkező részese minden, bármilyen szempontból érintett nemzetközi szereplő*, a működési elvük pedig nem demokratikus, hanem kanti értelemben vett köztársasági.⁶³)

A *politikai eszmék és értékek közötti jelentős különbségek* a demokrácia exportját többnyire egyediségükből következő kötelességnek érző *fejlett világ országaival szemben* Kína külkapcsolataira is hatással vannak. A különbségek kulcsszavaiként elsősorban a rendszer autoriter jellegét, a demokrácia hiányát, más értelmezését⁶⁴ és az emberi jogokkal kapcsolatos hiányosságokat lehet/szokás említeni. Az Egyesült Államok Kína gazdasági erejét is kemény hatalmi expanzióként értékeli többnyire. Nem véletlen, hogy a fejlett világ országaiban a 2000-es évektől a 2010-es évek végéig sokkal inkább kultúrája révén, a kulturális diplomácia eszközeivel próbált vonzóvá válni. *A fejlődő országoknak és a Nyugatnak szóló puha hatalmi kommunikáció kettőssége* alakult ki. Míg Kína vonzásosoffenzívájának (*charm offensive*) célja *átfogó befolyásának, hatalmának megerősítése a fejlődő országokban a fejlesztési modellen, támogatáson, beruházáson, hagyományos kultúrán, külpolitikán és másorszóróráson keresztül*, addig *a nyugati országokban védekező narratívát* használ. Egyes elemzők szerint a nye-i koncepciót kiegészítve, amely arra fókuszál, hogyan kössünk magunkhoz másokat, hogy kövessék a befolyásoló ajánlásait (*how to get others to do your bidding*), a kínai puha hatalom esetében annak védelmi használatát is ki kell emelni. A kínai puha hatalom *e védekező alternatív megközelítése* többnyire *médiaügynökségek akvizíciója* révén, valamint *kínai vállalati tulajdonú szórakoztató- és játékiparon keresztül* valósul meg.⁶⁵

Zárógondolatok

A nemzetközi államközi/politikai entitások közötti kapcsolatok vizsgálatakor különösen fontos kiemelni, hogy a puha hatalom a kormányok számára nehezebben kezelhető eszköz, mint a kemény hatalom. A kemény erő hatása gyors, a puha erőé lassú. Így stratégiai prioritássá vagy hangoztatott domináns eszközzé legtöbb esetben akkor válik, amikor

⁶³ „A demokratikus államforma a szó tulajdonképpeni értelmében szükségszerűen despotizmus, hiszen olyan végrehajtott hatalmat hoz létre, melynek keretein belül mindenki mások fölött, ill. esetlegesen másokkal szemben döntési joggal rendelkezik”. Immanuel Kant [1795] (1971): *Az örök béke*. Ford. Babits Mihály. Bukarest: Kriterion, 183. Bővebb kifejtés: Pál Melinda (2021): *A puha hatalmi gondolkodás és befolyásolás ideológiai előfutárai*. *Nemzet és Biztonság*, 14 (4), 118–120.

⁶⁴ Hszi Csin-ping államfő-pártfőtítkár a Kínai Kommunista Párt 20. kongresszusán, 2022. október 16-án elhangzott munkabeszámolójában a demokráciát közösségi szintű önkormányzásként jellemzi, amelynek konzultatív jellege meghatározó, az egyes szervezetek, közösségek, intézményi konzultatív platformok bevonásával. (Az elsődleges szintű pártszervezetek vezetése emellett meghatározó.) (Xi Jinping [2022]: *Hold High the Great Banner of Socialism with Chinese Characteristics and Strive in Unity to Build a Modern Socialist Country in All Respects*. Report to the 20th National Congress of the Communist Party of China. October 16, 2022. 32–33.)

⁶⁵ Yıldırım, Eliküçük Nilgün – Mesut, Aslan (2020): *China’s Charm Defensive: Image Protection by Acquiring Mass Entertainment*. *Pacific Focus*, 35(1), 141–171.

az országról/hatalomról kialakult képet kívánják javítani morális hatalomvesztés esetén vagy presztízsnövelés céljával. Az egyetlen kivételt a legtöbb föderális jellegzetességet mutató nemzetközi szervezet, az Európai Unió és elődszerveződései jelentették a 2010-es évek végéig. Bővítési politikája révén a közel azonos kulturális/civilizációs/értékrendbeli gyökerekkel rendelkező csatlakozó országok (részlegesen) áhított normakövetésével növelte területét s belső piaci terét. S ezzel semmilyen más nemzetközi entitáshoz nem hasonlítható értékeexportáló szerepet játszott és játszik. Szomszédsági, partnerségi politikáival pedig globális jelenlétét növelte olyannyira, hogy az országok külpolitikai tevékenységét átfogó és multidiszciplináris módon összehasonlítható első index, az Elcano Global Presence Index fent említett mérései szerint a külföldi kisugárzás, *jelenlét* (nem hatóerő) terén világszerte. E partnerségek vonatkozásában a közösség identitásalkotó elemeként funkcionáló európai értékközvetítő szerep (a demokratikus intézményrendszer, jogállamiság kiépítésének támogatása és az egyetemes emberi jogok védelme) külső szakpolitikai normatív alapjává vált. Mindeközben a 2016 nyarán publikált kül- és biztonságpolitikai stratégiája tanúsága szerint is az EU tisztában van valóságos befolyásoló képessége, hatóereje komoly korlátaival.

Globalizálódott és interdependenciák által átszőtt világunk, amelyet alapvetően a nyersanyag- és piacszerzési vágy mozgat, egyrészt átítatódott a béke és biztonság légkörének, megélésének igényével, másrészt az új fegyverkezés korszakaként is jellemezhetünk. A puha hatalmi külpolitika motivációja *vagy mások magunkhoz kötése, vagy egy negatív kép ellensúlyozása*. Mások magunkhoz kötése offenzív politika, a negatív kép ellensúlyozása defenzív politika.

Az Amerikai Egyesült Államokban nem hozta, de nem is hozhatta meg rövid távon az eredményt a Condoleezza Rice vezette Külügyminisztérium nemzetépítés (felelős demokratikus kormányok számának bővítése) jegyében zajló *transzformációs diplomáciája*, amelynek alapcéljává vált a *person to person kommunikáció: a befolyásolás személyes és internet közvetítette útja*. Az Amerika-kép átalakítását, nemzeti márkaépítést, egy kevésbé tolazkodó hegemon kép kialakítását (is) célzó (Hillary) clintoni *új nyilvános diplomácia* kulcsfogalmává a *konnektivitás* vált. Alapjai a *digitális eszközök, az ingyenes internet-hozáférés biztosítása és a világ legjelentősebb információtechnológiai vállalatok tömörülése, a GAFAM bevonása a kapcsolatépítésbe* (piacot is szerezve ezzel a vállalatoknak). A hatás szintén a megfelelő hatásküszöb alatt maradt. A mindkét válságkezelő adminisztrációban védelmi miniszteri posztot betöltő Robert Gates puha hatalmi kísérletei, *a katonai puha erőforrásokat (hadseregek közötti együttműködés), valamint a külügy bevonásával nyilvános diplomáciai eszközöket is alkalmazó politikái* az aszimmetrikus háború időszakában nem igazolódtak vissza a bekövetkező radikális események tükrében. Az okok elsősorban a megvalósítási, folyamatidő rövidegében, a rossz tapasztalatokban és a célszemélyek távoli történelmi, kulturális, társadalmi, vallási (tehát civilizációs) jellemzőiben keresendők a tanulmány állítása szerint. A Kínai Népköztársaság nagy puha hatalmi nemzetközi projektjéről, a hálózatépítő és infrastrukturális beruházásokat végrehajtó Egy övezet, egy út kezdeményezéséről sokan állítják, hogy a legsebezhetőbb országoknak nyújtott hitelek „adósságkolonizációt”, „adósságcsapda-diplomáciát” eredményeznek. Az Egy övezet, egy út kezdeményezés fejlesztési hitelezéseit mind modern kori gyarmatosításként, mind

a fejlődés alapindikátoraként lehet értelmezni (öngerjesztő módon elindíthatja a gazdasági növekedés dominószerű mechanizmusát). Befolyásnövekedést biztosan jelent, ragadó, ragasztó hatása biztosan van.

Valamennyi vizsgált hatalom kivételesség- és küldetésudattal rendelkezik. Az Európai Unió 2003-as biztonsági stratégiája kifejezését kölcsönözve valamennyi hatalom a „világ javát szolgáló csodálatos erő” (*formidable force for good in the world*) jegyében és kommunikációjával lép fel puha hatalmi aktivitásai során. Donald Trump egyszer az Egyesült Államok legújabb repülőgép-hordozójára a százezer tonna diplomácia metaforát használta ugyanakkor.⁶⁶ A tengeri haderő e bárhol bevethető megtestesülése/eszköze a hatalom és befolyás fokmérője a világon. Az atombombához hasonló státusszimbólummá vált, meggyőző erejéhez valóban kevés kétség férhet.

Az információs társadalom korában a kényszerítő erő hagyományos eszközei (katonai, gazdasági) mellett olyan új fegyvernemek is küzdelembe lépnek, amelyek a big data kommunikáció adta lehetőségekkel élnek. Ilyenkor azonban, a tapasztalatok azt is mutatják, hogy a puha hatalom gazdasági eszközei mellett a diplomácia – a hagyományos és nyilvános diplomácia eszközei egyaránt – jelentős szerepet kell hogy kapjanak a megannyi „világ javát szolgáló csodálatos erő” nemzetközi interakcióiban. Nem feledve kapcsolataik során a hagyományos, államközi diplomácia szerepét, lehetőségeit.

Mind Kína, mind az Egyesült Államok részéről több éve hivatalosan felvállalt kétoldali kapcsolat a több dimenziójú *strukturális rivalizálás*.⁶⁷ *Ebben a nemzetközi környezetben a mára hagyományossá vált nemzetközi informális és formális csúcstalálkozók és konferenciák, az önkéntességen alapuló külpolitikai együttműködések során felértékelődik Joseph Nye háromdimenziós sakkjátzsma metaforája harmadik dimenziójának jelentősége. Globális kihatású és jelentőségű ügyek, kihívások, programok nemzetközi napirenden tartása vált puha hatalmi központi prioritássá meghatározó hatalmak biztonságpolitikai stratégiájában,*⁶⁸ munkatervében.⁶⁹ Nemzetközi együttműködést igénylő kihívássá vált a globális fellendülés lassulása, a gazdasági olló szélesebbre nyílása (a szegénység növekedése), az élelmiszer-biztonság, a Fenntartható Fejlesztési Célok elérésének lassulása. Első számú, néven nevezett próbatételek mind nemzetek számára, mind globálisan az e visszaeséseket nem kis részben kiváltó pandémia és klímaváltozás, valamint a globális felmelegedést érintően az energiapolitika. (Az energiapolitika, a fosszilis energiahordozók kiváltásának

⁶⁶ Információ: Szentes Zoltán a Magyar ENSZ Társaság közgyűlésén *A globális fegyverkezési verseny új szakasza és Magyarország* címmel 2017. május 23-án elhangzott prezentációjából.

⁶⁷ Első deklarációk: *National Security Strategy of the United States of America*. [online], The White House, Washington D.C., 2017. 12. Forrás: trumpwhitehouse.archives.gov [2021. 09. 29.]; *Factbox: Key Details from Fifth Plenum of China's Communist Party*. [online], Reuters, 2020. 10. 29. Forrás: reuters.com [2021. 09. 29.]; Magyarul bővebben összegzi és hivatkozik: Csiki Varga Tamás – Tálás Péter (2022): Erő és diplomácia – az Egyesült Államok stratégiai érdekei és lehetőségei a Biden-kormányzat időszakában. *Nemzet és Biztonság*, 16(1), 23–24.

⁶⁸ Az Egyesült Államok 2022. évi októberi nemzetbiztonsági stratégiája, miközben hatalmilag Kínát tekinti az ország legjelentősebb geopolitikai kihívójának, „a legnagyobb, potenciálisan létező” és „egzisztenciális kihívásként” az éghajlatváltozást nevezi meg, és nyitott „a nagy kihívások megoldását célzó közös munkára”, együttműködésre Kínával. (*National Security Strategy*, 2022: 23, 27.) Az államfő-pártfőtítkár a párt már citált, 2022. októberben tartott 20. kongresszusán elhangzott munkabeszámolója szerint az ökológia és a környezet védelme, valamint egy együttműködésen, részvételen és megosztott elnökökön alapuló szociális kormányzási rendszer elengedhetetlen. (Xi Jinping 2022: 9–10, 55.)

⁶⁹ Az államfő-pártfőtítkár a párt már citált, 2022. októberben tartott 20. kongresszusán hangzott el.

lehetősége biztonsági jelentőségét Európában az orosz–ukrán háború árnyékában közvetlenül a bőrünkön érezzük.) Így a G20-,⁷⁰ COP-,⁷¹ G7-, Davos⁷² konferenciák jelentősége felértékelődhet, s ezzel a puha hatalom egyik alapterülete, a puha jog (*soft law*) ismét reflektorfénybe kerül. S e konferenciák, tanácskozások ajánlásait, nyilatkozatait, együttműködési javaslatait, döntésmechanizmusát talán nem az egyes meghatározó nemzetközi szereplők dominanciaigénye uralja majd a későbbiekben.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Armitage, Richard L. – Nye, Joseph S. Jr.: *A Smarter, More Secure America: A Report of the CSIS Commission on Smart Power*. [online], Center for Strategic and International Studies, 2007. 12. 11. Forrás: csis-website-prod.s3.amazonaws.com [2021. 09. 29.].
- Badie, Bertrand (2011): *La Diplomatie de Connivence*. Paris: La Découverte.
- Baldwin, David A. (2013): Power and International Relations. In Carlsnaes, W. – Risse, T. – Simmons, B. A. (szerk.): *Handbook of International Relations*. London: Sage, 285–286.
- Bélanger, Louis (1999): Redefining Cultural Diplomacy: Cultural Security and Foreign Policy in Canada. *Political Psychology*, 20(4), 677–696. Online: <https://doi.org/10.1111/0162-895X.00164>
- Bound, Kristen et al. (2007): *Cultural Diplomacy*. London: Demos.
- Crocker, Chester A. – Hampson, Fen Osler – Aall, Pamela R. szerk. (2007) *Leashing the Dogs of War: Conflict Management in a Divided World*. Washington D. C.: US Institute of Peace.
- Cummings, Milton C. Jr.: *Cultural Diplomacy and the United States Government: A Survey*. [online], 2009. 1. Forrás: americansforthearts.org [2021. 09. 29.].

⁷⁰ Az önmagát eredendően a globális gazdasági együttműködés első számú fórumaként kijelölő G20 csoportosulás 17. tanácskozása alkalmával, 2022. novemberben, megerősítette az együttműködés melletti elkötelezettségét a fent jelzett, nem pusztán gazdasági alapú globális problémák/ügyek/kihívások megoldására, összhangban az ENSZ által 2015-ben meghirdetett Fenntartható Fejlesztési Célokkal.

⁷¹ A világ két vezető gazdasági hatalma az elkövetkező évek stratégiáit meghatározó 2022. évi fent jelzett dokumentumaiban a zöld fejlődést, a karbonkibocsátás radikális csökkentését, a klímaváltozás okozta egzisztenciális horderejű kihívások kezelését közös érdekként, a globális együttműködés terepeként jelölte meg. Ez is jelzi az évi rendszerességgel megtartott globális szintű klímakonferencia jelentőségét. Eközben a 2015-ben elfogadott párizsi egyezményt aláíró 194 országból 29 szigorította a globális felmelegedés megelőzésére vonatkozó nemzeti előírásokat az elmúlt hét év alatt, s a két vezető gazdasági hatalom előző évi e területi fejlődőknek ígért segítsége sem realizálódott az ENSZ 2022. decemberben tartott 27. környezetvédelmi konferenciája (COP27) kezdetéig. Az Egyiptomban tartott csúcstalálkozó meghosszabbított zárónapján megállapodás született egy Veszteség és Kár Alap (*Loss and Damage Fund*) létrehozásáról. Az alap a sérülékenyebb fejlődő országokat, elsősorban Afrikát, valamint a globális déli térség más olyan országait sújtó éghajlati katasztrófák kompenzációját hivatott biztosítani, amely országok rendkívül érzékenyek a globális felmelegedésre, annak ellenére, hogy csekély mértékben járultak hozzá a klímaváltozást előidéző egyik fő faktorhoz, az üvegházhatású gázok kibocsátásához. Előzetes tervek szerint az alap a 2009-es koppenhágai COP 15-ön megkötött, legnagyobb karbonkibocsátó országokat (*Annex II. Countries, UN Framework Convention on Climate Change*) sújtó 100 milliárd dolláros kötelezettséget kiegészíti, nem helyettesíti. Az ukrán háború okozta európai energiaválság annyiban került a konferencia reflektorfényébe, hogy a magántőke tavalyi konferencián (COP 26) felállított szövetsége több finanszírozója megerősítette vonakodását a fosszilis tüzelőanyag-befektetések azonnali leállítását illetően, és ezzel a koalíció nettó nulla követelésének teljesítésére vonatkozóan. (*Glasgow Financial Alliance for Net Zero: eszközmozgósítás az éghajlatváltozás elleni küzdelemre befektetési bankoktól, fedezeti alapoktól, magántőke-társaságoktól és másoktól*).

⁷² Davosban, a World Economic Forumon jelentette be a konferencia egyik alapítója, Klaus Schwab és az azóta III. Károlyként megkoronázott brit trónörökös a pandémiára adott válaszként a *Great Reset* programot, amely a növekvő egyenlőtlenségek és az éghajlatváltozás kihívásainak időszakában a bolygó megmentése és méltányosabb gazdasági rendszerek kiépítése révén a kapitalizmust célozza formálni.

- Csiki Varga Tamás – Tálás Péter (2022): Erő és diplomácia – az Egyesült Államok stratégiai érdekei és lehetőségei a Biden-kormányzat időszakában. *Nemzet és Biztonság*, 16(1), 17–48. Online: <https://doi.org/10.32576/nb.2022.1.2>
- Dahrendorf, Ralph [1959] (1976): *Class and Class Conflict in Industrial Society*. London–Henley: Routledge and Kegan Paul.
- Declaration on European Identity*. [online], Bulletin of the European Communities. December 1973, No 12. Luxembourg: Office for official publications of the European Communities. 118–122. 118. Forrás: www.cvce.eu [2022. 12. 05.].
- Elcano Global Presence Index*. [online], Forrás: Elcano Royal Global Institute [2021. 09. 29.].
- Eszterhai Viktor (2017–18): *A guanxi múltja, jelene, jövője – egy alternatív kínai külpolitikai modell*. PhD-értekezés. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem.
- Factbox: Key Details from Fifth Plenum of China's Communist Party*. [online], Reuters, 2020. 10. 29. Forrás: reuters.com [2021. 09. 29.].
- Foucault, Michel (1982): The Subject and Power. *Critical Inquiry*, 8(4), 777–795. Online: <https://doi.org/10.1086/448181>
- Graphic: China's Core Socialist Values*. [online], 2013. 12. 25. Forrás: en.people.cn [2022. 12. 07.].
- Gray, Lolin S. (2011): *Hard Power and Soft Power – The Utility of Military Force as an Instrument of Policy in the 21st century*. Carlisle: Strategic Studies Institute.
- Hodgson, Lord of Astley Abbots – Pál Melinda: *Szakértői interjú a Lordok Háza tagjával, a puha hatalom nagy-britanniai hatásának elemzésére a 2013 és 14 között felállított parlamenti különleges tanács tagjával, Lord Hodgson of Astley Abbots-tal*. London: Fielden House, 2017. december 5.
- House of Lords Select Committee on the Soft Power and the UK's Influence: *Persuasion and Power in the Modern World*. [online], Report of Session 2013–14. London: Authority of the House of Lords, 2014. Forrás: publications.parliament.uk [2022. 11. 12.].
- Khong, Yuen Foong (2013): The American Tributary System. *The Chinese Journal of International Politics*, 6(1), 1–47. Online: <https://doi.org/10.1093/cjip/pot002>
- Kirton, John (2013): *G20 Governance for the Globalised World*. London: Routledge.
- Kirton, John – Larionova, Marina szerk. (2015): *The G8-G20 Relationship in Global Governance*. London: Routledge. Online: <https://doi.org/10.4324/9781315557854>
- Kiss Judit (2008): *Átalakulóban a világkereskedelem?* [online], Budapest: MTA KRTK Világgazdasági Kutatóintézet, 40–43. Forrás: mta.hu [2022. 12. 05.].
- Kissinger, Henry (2014): *Kínáról*. Ford. Magyarics Tamás. Budapest: Antall József Tudásközpont.
- Klanciczay Gábor: *A szexualitás története – Michel Foucault: A szexualitás története. A tudás akarása*. [online], 1996. 05. 31., Magyar Hírlap, Könyvjelző, 5. Forrás: atlantiszkiado.hu [2022. 12. 11.].
- Lincoln, Abraham: *Annual Message to Congress. December 1, 1862*. [online], Abraham Lincoln Online. Speeches & Writings. Forrás: abrahamlincolnonline.org [2021. 09. 29.].
- Lisszaboni szerződés. Az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Közösséget létrehozó szerződés módosításáról*. [online], Az Európai Unió hivatalos lapja, 2007. 12. 17. Forrás: publications.europa.eu [2021. 09. 29.].
- Magyarics Tamás (2010): Az amerikai külpolitikai önkép és a hidegháború logikája. *MKI-tanulmányok*, 4(1), 1–13.
- Magyarics Tamás (2012): *Állandóság és változás az Egyesült Államok külpolitikai identitásában és eszköztárában*. *MKI-tanulmányok*, 6(3), 1–24.
- Manners, Jan (2002): Normative Power Europe: A Contradiction in Terms? *Journal of Common Market Studies*, 40(2), 235–258. Online: <https://doi.org/10.1111/1468-5965.00353>
- Mead, Walter Russell (2004): America's Sticky Power. *Foreign Policy*, 141(2), 46–53.
- Mogherini: *'The EU is a superpower'*. [online], 2015. 02. 25. Forrás: [Euractive](http://euractive.com) [2021. 09. 29.].
- Mogherini, Federica (2016a): *Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy*. Brussels: European Commission.
- Mogherini, Federica (2016b): *EU as a Global Actor*. Speech by the High-Representative/Vice-President at the public seminar. Stockholm, 10. October, 2016b.

- Molnár Anna (2016): Közös jövőkép, közös cselekvés: erősebb Európa. Az EU globális kül- és biztonságpolitikai stratégiája. *Nemzet és Biztonság*, 9(2), 75–85.
- Moravcsik, Andrew (2010): Europe, the Second Superpower. *Current History*, március, 91–98. Online: <https://doi.org/10.1525/curh.2010.109.725.91>
- National Security Strategy of the United States of America*. [online], The White House, Washington D.C., 2017. 12. Forrás: trumpwhitehouse.archives.gov [2021. 09. 29.].
- National Security Strategy*. Washington, D.C.: The White House, 2022.
- Nossel, Suzanne (2004): Smart Power. *Foreign Affairs*, 83(2), 131–142. Online: <https://doi.org/10.2307/20033907>
- Nye, Joseph S. Jr. (1990): *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*. New York: Basic Books.
- Nye, Joseph S. Jr. (2004): *Soft Power. The Means to Success in the World Politics*. New York: Public Affairs.
- Nye, Joseph S. Jr. (2009): Get Smart: Combining Hard and Soft Power. *Foreign Affairs*, 88(4), 160–163.
- Nye, Joseph S. Jr. (2010): The Future of Soft Power in the US Foreign Policy. In Cox, Michael – Parmar, Inderjeet (szerk.): *Soft Power and US Foreign Policy. Theoretical, Historical and Contemporary Perspectives*. New York: Routledge.
- Nye, Joseph S. (2011): *The Future of Power*. New York: Public Affairs.
- Olivíé, Iliana – Santos Gracia, Manuel (2020): *Regional or Global Player? The EU's Global Profile*. Elcano Policy Papers, April. Madrid: Elcano Royal Institute.
- Olivíé, Iliana – Santos Gracia, Manuel: *The End of the World Pre-COVID: What do the 2020 Results of the Elcano Global Presence Index Tell Us?* [online], 2021. 07. 29. Forrás: Elcano Royal Institute [2021. 09. 29.].
- Pál Melinda (2021): A puha hatalmi gondolkodás és befolyásolás ideológiai előfutárai. *Nemzet és Biztonság*, 14 (4), 110–139. Online: <https://doi.org/10.32576/nb.2021.4.5>
- Results for Soft Power*. [online], Forrás: monocle.com [2021. 09. 29.].
- Ruffini, Pierre-Bruno (2015): *Science et diplomatie. Une nouvelle dimension des relations internationales*. Paris: Éditions du Cygne.
- Shambaugh, David (2015): China's Soft Power Push: The Search for Respect. *Foreign Affairs*, 94(4), 99–107.
- Szakértői nagyinterjú Salát Gergely sinológussal. Felvétel: Budapest, 2021. július 21.
- Szenes Zoltán a Magyar ENSZ Társaság közgyűlésén A globális fegyverkezési verseny új szakasza és Magyarország címmel 2017. május 23-án elhangzott prezentációja.
- Tálás Péter: *Hatalmi erőviszonyok a világban*. [online], Előadás prezentáció, 2015. 2. Forrás: svkk.uni-nke.hu [2021. 09. 29.].
- The Soft Power 30*. [online], Forrás: softpower30.com [2021. 09. 29.].
- UNESCO in brief*. [online], Forrás: unesco.org. [2021. 09. 29.]
- Waller, Michael J. (2009): Cultural Diplomacy, Political Influence, and Integrated Strategy. In *Strategic Influence: Public Diplomacy, Counterpropaganda, and Political Warfare*. Washington, DC: Institute of World Politics Press.
- Weber, Max [1918] (1988): “Parlament und Regierung im neugeordneten Deutschland,” in *Gesammelte Politische Schriften*. Tübingen: J. C. B. Mohr/Paul Siebeck.
- Weber, Max (1987): *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai*. Ford. Erdélyi Ágnes. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Weiler, Joseph: Europe Must Learn Quickly to Speak the Language of Power: Part I (Interview with Josep Borrell). *Blog for the European Journal of International Law*. 2020. október 29.
- Westcott, Ben – Jiang, Steven: *China is Embracing a New Brand of Foreign Policy. Here's what Wolf Warrior Diplomacy Means*. [online], CNN, 2020. 05. 28. Forrás: cnn.com [2021. 09. 29.].
- Xi Jinping: *Secure a Decisive Victory in Building a Moderately Prosperous Society in All Respects and Strive for the Great Success of Socialism with Chinese Characteristics for a New Era*. [online], Delivered at the 19th National Congress of the Communist Party of China October 18, 2017. Forrás: xinhuanet.com [2021. 09. 29.]
- Xi Jinping (2022): *Hold High the Great Banner of Socialism with Chinese Characteristics and Strive in Unity to Build a Modern Socialist Country in All Respects*. Report to the 20th National Congress of the Communist Party of China. October 16, 2022, 32–33.

- Xi Jin-ping's Speech on 40th Anniversary of China's Reforms*. [online], 2018. Transcend Media Service, 2018. 12. 24. Forrás: transcend.org [2022. 12. 03.].
- Yıldırım, Eliküçük Nilgün – Mesut, Aslan (2020): *China's Charm Defensive: Image Protection by Acquiring Mass Entertainment*. *Pacific Focus*, 35(1), 141–171. Online: <https://doi.org/10.1111/pafo.12153>
- Zhang, Yongjin (2001): System, Empire, State in Chinese International Relations. *Review of International Studies*, 27, 43–63. Online: <https://doi.org/10.1017/S0260210501008026>

Károlyi Lili¹

Elyomás és ellenállás a nagyhatalmi játszmák keresztüzében – új szemlélet szükségeltetik?

Recenzió – Talmiz Ahmad: *West Asia at War. A Recent History*

Roderic Davison 1960-ban tett megállapítása miszerint „senki sem tudja, pontosan hol van a Közel-Kelet, még ha sokan állítják is, hogy tudják” – napjainkban is helytállóan tűnik, ugyanis a Közel-Kelet/Nyugat-Ázsia mint földrajzi egység meghatározása továbbra sem bizonyul egyszerű feladatnak, hiszen a témában releváns szakirodalomban ezidáig sem beszélhetünk konszenzusos definícióról.

Az elmúlt évszázadban megannyi szakértő alkotta meg e tekintetben a maga szűkebb vagy tágabb értelemben vett definícióját, jóllehet a szakértői körökben továbbra is a MENA (Middle East and North Africa) meghatározás az uralkodó, miszerint e fogalom alatt az arab államok, Izrael, Irán és Törökország,² valamint Észak-Afrika államai értendők.

Ugyanakkor egyre inkább előtérbe kerül egy újabb, Európán kívüli, (Nyugat-)Ázsia-centrikus narratíva, amely már Kelet felől kívánja meghatározni az említett régiót és nem a 19. század végén – a 20. század elején a brit kolonializmus termékeként, majd azt követően az amerikai hegemonia megtestesítőjeként megjelenő Európa-központú definíciót kívánja érvényre juttatni.

Talmiz Ahmad³ indiai diplomata, akadémikus, történész és elemző nemrég megjelent, immár negyedik könyvében a *West Asia at War. A Recent History* című művében a térség megjelölésére új perspektívát kínál, mégpedig a WANA (West Asia – North Africa, MENA) megjelölést, amely Nyugat-Ázsia és Észak-Afrika államait foglalja magában. A szerző történelmi kitekintés keretében a WANA államainak vallását, geopolitikáját és lakosságának etnikai megosztottságát ismertette a régió dinamikájának megértését elősegítve igyekszik koherens narratívává egyesíteni a különféle releváns – politikai, vallási, katonai, társadalmi, gazdasági és kulturális – dimenziókat. Elemzése a régió széles történelmi sávját öleli fel, hiszen Napóleon 1798-as Egyiptom elleni támadásától kezdve ismerteti a régió jelenkori eseményeit is. Hangsúlyozza, hogy e régió „négy regionális nép” – az arab, a perzsa, a zsidó és a török – összjátékának a színterül szolgál, hiszen e népek évszázadok óta kölcsönhatásban álltak egymással a kereskedelem, a filozófia, a hit

¹ Károlyi Lili okleveles jogász, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskolájának doktori hallgatója. E-mail: lilikarolyi@gmail.com

² Ugyanakkor Törökország hovatartozása kérdéses, hogy voltaképpen Európa vagy a Közel-Kelet részét képezi-e. Továbbá egyes nézetek szerint Afganisztán és Pakisztán is a MENA-térséghez sorolandó.

³ Korábban Szaúd-Arábia (2000–2003), Omán (2003–2004) és az Egyesült Arab Emírségek (2007–2010) indiai nagykövetségként szolgált. Az indo-szaúdi kapcsolatok előmozdításáért pedig 2011-ben a szaúdi kormány Abdul-Aziz király érdemrendben/kitüntetésben részesítette.

és a művészet révén, azonban ezt a kölcsönhatást gyakran megszakították, illetve befolyásolták a nyugati (katonai) beavatkozások. Ezt követően az 1950-es évektől felerősödő arab nacionalizmust⁴ ismerteti, amelynek során említést tesz többek között arról, hogy a gyarmati időszakban két évezred után a már időközben palesztin fennhatóságú területekre a diaszpórában élő zsidók százezreit telepítették vissza Nyugat-Ázsiába, amelynek keretében erőszakkal fáradoztak a zsidó állam – Izrael – létrehozásán, figyelmen kívül hagyva az őslakos nép – a palesztinok – létét, illetve jogait, mindmáig tartó nemzetközi viszályt eredményezve. További konfliktus forrásául szolgál(t), hogy a brit és francia gyarmatosítást követően a régió történelmét nem ismerő, valamint a kultúrájával ellentétes hatalmak a térképre vonalakat húzva alapozták meg a régió instabil sorsát. Mindennek következtében a 18. század végétől kezdődően a külső hatalmak – különösen az Amerikai Egyesült Államok és a korábbi Szovjetunió – globális hatalomért folytatott beavatkozása során a régió éles helyi és regionális konfliktusok színhelye, így az állandóan változó politikai környezet az egész régióra kiterjedő regionális biztonsági megállapodás hiányát eredményezte. Megállapítja, hogy az egész régiót érintő bizonytalanságot és instabilitást három tényező alakította, mégpedig a legtöbb regionális állam tartós „gyengesége”, az imént említett egész régiót magában foglaló biztonsági rendszer hiánya, illetve a külső hatalmak – főként az Amerikai Egyesült Államok – erőteljes aktivizmusa különösen az 1970-es évek óta.

Az elavult Európa-centrikus meghatározásokkal szemben ebben a megváltozott biztonsági környezetben tehát a WANA megjelölés sokkal jobban tükrözi a régió kulcsfontosságú fejlődési mintáit, a geopolitikai kölcsönös függőségeket, illetve a régiót érintő legfontosabb fenyegetések és kihívások természetét. Továbbá elismeri azokat a főbb tényezőket, amelyek befolyásolják a térség fejlődését. Példának okáért e körben említhető Törökország növekvő gazdasági befolyása, az Öböl menti államok erőforráskészletei, valamint Irán és Izrael befolyása a regionális stabilitásra.

Az elemzés továbbá ismerteti, hogy Nyugat-Ázsia az (arab) államok két modelljét kínálja. Az egyik a republikánus, amely a fegyveres erők által belföldön végrehajtott puccsok, illetve államcsínyek terméke, és a legitimitációját a nacionalizmus, a szocializmus ideológiájából eredezteti, eszköze pedig a forradalmi, populista retorika. A másik pedig a monarchikus modell, amely magában foglalja az Öböl menti hat arab államot,⁵ valamint Jordániát és Marokkót. Bár valamennyi arab állam tekintélyelvű, a tanulmány kijelenti, hogy egyik modell sem tudott „erős” államokat létrehozni.

A szerző a tanulmány tárgyát képező régióban munkássága során évtizedeket töltött, ennek alapján átfogó elemzést ad a térség regionális és nemzetközi helyzetéről. Ezenfelül az olvasó számára betekintést nyújt India Nyugat-Ázsiához fűződő kapcsolataiba az 1950-es évektől kezdődően napjainkig, kitérve India álláspontjának ismertetésére a régió fő konfliktusait illetően. A szerző kijelenti, hogy India a regionális békében mindvégig érdekelt fél, és kifejezetten törekszik a regionális együttműködés és biztonsági

⁴ E tekintetben sorsdöntő volt az 1979-es iráni iszlám forradalom, amelynek következtében az arab nacionalizmus lekerült a „napirendről” és a prioritást ismételten az iszlám vallás jelentette.

⁵ Bahreint, az Egyesült Arab Emírségeket, Katart, Kuvaitot, Ománt és Szaúd-Arábiát.

megállapodás létrehozására a régió többi – erre hajlandóságot mutató – tagjával, miután az Amerikai Egyesült Államokban ily téren már nem lát potenciált.

Hangsúlyozza, hogy a régió jövőjét illetően bizonytalan globális forgatókönyvek vannak kialakulóban, éppen ezért holisztikus, illetőleg alkalmazását tekintve hosszú távú „stratégiai kultúra” megalkotására van szükség. Bár a regionális együttműködési biztonsági megállapodás mellett teszi le a voksát, mégis szkeptikusan teszi, ugyanis véleménye szerint a WANA térségben a pozitív változás eljövetele továbbra is távolinak mondható.

A látszólag unipoláris, valójában egyre inkább multipoláris világrend felé közeledő időszakban kiemelt figyelmet kell fordítani a nem Európa-centrikus narratívák megismerésére és értelmezésére annak érdekében, hogy kellően felkészüljünk és reagáljunk az aktuális biztonsági kihívásokra és fenyegetésekre. Az elmúlt két évszázad során szinte valamennyi gyarmatosított arab államban heves felkelések zajlottak az idegen, elnyomó hatalom ellen, amelyeket bár brutálisan levertek, ugyanakkor az elnyomás végeláthatatlanul megmérgezte a régió jövőjét, és különböző konfliktusok eskalálódását eredményezte. Talmiz Ahmad jelen műve komplex keretet ad a régió sajátos konfliktusainak megértéséhez, mialatt az eddigiektől eltérő nézőpont felől közelíti meg a szóban forgó problémakört. Mint ahogy a szerző jellemzi művét, ez a könyv kétségkívül a „gonosztevők és a hősök története”. A régió olyan magas rangú tisztviselőké és uralkodóké, akiket az önös érdekeik motiváltak és a vallást eszközül használva számoltak le ellenfeikkel. Ugyanakkor a hősöké is, akik minduntalan ellenálltak az erőszaknak és igazságtalanságnak. Végül de nem utolsósorban éppúgy a mi történetünk is, hiszen a régió dinamikájának megértését elősegítve lehetőségünk nyílik arra, hogy Nyugat-Ázsia hallatán elsősorban ne a polgári konfliktusok, a terrortámadások és az állandó szektáriánus és etnikai megosztottságon alapuló konfrontációk jussanak eszünkbe. Az a biztonsági stratégia, miszerint egy pillanatra sem vehetjük le a tekintetünket a régióról, a jövőt illetően is helytállónak bizonyul, hiszen a jelenleg is tartó instabil állapot az egyik legégetőbb globális biztonsági fenyegetés és kihívás tárgyát képezi, így e kaotikus helyzet felszámolásában továbbra is érdekelt felek vagyunk.

Marsai Viktor¹

Pénzváltó Nikolett: Törökország orosz rulettje. MCC Press, Budapest, 2022.

Sosem hálás feladat egyes országok külpolitikai kapcsolatairól írni. Pedig látszólag mi sem egyszerűbb ennél: megnézzük a szerződéseket, a külkereskedelmi mérlegeket és csúcstalálkozókat, az egyes stratégiai dokumentumokat (már amennyiben azok nyilvánosak), és nagyjából kész is a munka. Vagy mégsem?

Az elmúlt évtized talán legfontosabb felismerése, amire eljuthattunk, hogy nem értjük a nem nyugati hatalmak motivációit és érdekeit – gyakran még akkor sem, ha azok a közvetlen szövetségeseink például a NATO-ban, és olyan nagy múltú államalakulatok, mint a kontinensek, civilizációk és kultúrák határán fekvő Törökország. Nem is beszélve arról, ha ezt a viszonyt kiegészítjük Európa másik „beteg emberével”, Oroszországgal.

Pénzváltó Nikolett mégis veszi a fáradságot, hogy megvizsgálja az Európa szempontjából kiemelkedő jelentőségű két hatalom kapcsolatának természetét – mégpedig úgy, hogy bemutatja azt az általános török keretrendszert, amelyben a Moszkva–Ankara-viszony értelmezhető. Azokat a történelmi tapasztalatokat, amelyek alapjaiban határozzák meg Törökország hozzáállását a külvilághoz; a Tanzimat- és Sévres-szindrómákat, amelyek során az ország azt érezte, hogy a nyugati modernizációs és politikai eszmék örve alatt elárulták és meggyengítették, területi integritása sérült, és amely traumák mind a mai napig meghatározzák a török gondolkodást – vagy, ahogy a szerző definiálja, a stratégiai kultúrát.

Különösen ebben a kontextusban érdekes Oroszország szerepe. Az elmúlt évek közeledését Ankara és Moszkva között sokan értelmezik az új nagyhatalmi versengés keretében, beillesztve azt egyfajta Nyugat-ellenes ideológiai szövetség kontextusába. E magyarázat szerint semmi más nem történik, mint hogy két, az Egyesült Államok és szövetségeseinek hegemoniájával elégedetlen kelet-európai hatalom szövetkezik globális és regionális pozíciói megerősítéséért.

Pénzváltó Nikolett azonban rámutat arra, hogy az orosz–török viszony nagyon is pragmatikus alapokon nyugszik. Ankarának szüksége van az orosz energiahordozókra és a turistákra gazdasága számára. Ugyanakkor egyes regionális konfliktusok kapcsán, mint a szíriai válság, szintén jól jön a felek közti koordináció az eszkaláció és az érdeksérelem elkerülése végett. Ugyanakkor az is látszik, hogy Törökország nem riad vissza a konfrontációtól sem, ha érdekei úgy kívánják. Bár ennek esetenként megvan az ára, amint az megmutatkozott a SZU-24-es incidens kapcsán, a felek meglepően konszolidált módon támogatták az egymással ellentétes oldalakat Líbiában, Szíriában, a hegyi-karabahi konfliktusban – vagy épp Ukrajnában, aminek kapcsán a kisázsiai állam nem fogadja el

¹ Marsai Viktor a Migrációkutató Intézet igazgatója és a Nemzeti Közszolgálati Egyetem habilitált egyetemi docense.
E-mail: marsai.viktor@uni-nke.hu

az orosz területi igényeket. Ezek után különösen izgalmas, hogy a 2016-ra – legalábbis a közel-keleti térségben – részlegesen elszigetelődő Ankara számára épp Moszkva tette lehetővé a visszatérést a tárgyalóasztalhoz, és segítette elő a „zéró konfliktus a szomszédokkal” politikájának újrakezdését – még ha az eddig meglehetősen szerény eredményeket is ért el.

A szerző részletesen tárgyalja a török politikai vezetés és közvélemény Nyugat-, elsősorban Amerika-ellenes attitűdjét. Ugyanakkor arra is világosan rámutat, hogy erre épp a nyugati védőernyő árnyékában van lehetőség: Törökország számára történelmileg nem az Egyesült Államok vagy Franciaország jelenti az elsődleges fenyegetést, hanem Oroszország, amely az elmúlt évszázadokban számos háborút indított a kisázsiai hatalom ellen. Ezért épp a NATO által biztosított kollektív védelem teszi lehetővé, hogy Ankara minimális kockázatot vállalva konfrontálódhasson bizonyos ügyekben Moszkvával, tudva, hogy szövetségesei kiállnak mellette – ahogy történt az az orosz vadászbombázó 2015-ös lelövése után. Sőt, a másik oldalról nézve szövetségesei elismerik Törökország befolyását és érdekeit a Közel-Keleten, amelyen keresztül a NATO is hatást gyakorolhat a régióra. Nem véletlen, hogy ezen kölcsönösség jegyében valójában egyik fél sem gondolkozik a szakításon – még olyan kiélezett ügyek kapcsán sem, mint az Sz-400-as légvédelmi rakétarendszerek beszerzése vagy az F-35-ös programban való török részvétel felfüggesztése.

Mégis, Pénzváltó könyvét olvasva az is látszik, hogy a Nyugatnak lenne mit tanulnia a Törökországgal való bánásmódról. Lehetne például kevésbé arrogáns és megértőbb Ankarának a bel- és külföldi kurd kisebbségekkel szembeni gyanúja felé. Ugyanakkor a jelenlegi török vezetésnek is tanúbizonyosságát kellene adnia, hogy a rezsimbiztonság és -túlélés felett vannak fontosabb érdekei is – például az ország jólétének és prosperitásának fenntartása.

A hat nagy fejezetre tagolt kötet rendkívül olvasható. A szerző biztos kézzel vezet keresztül bennünket a török–orosz kapcsolatok történetén, annak jelenén, az ötödik fejezetben kiterjesztve ezt az Egyesült Államok szerepére a felek közti viszony alakulásában, különös tekintettel az Sz-400-as rendszer beszerzésére, illetve az F-35-ös programra. A szöveg megértését ábrák, térképek, grafikonok segítik. Talán itt lehet megfogalmazni egy kisebb kritikát a kötet kapcsán: nevezetesen, hogy a fekete-fehér ábrák színekódjainak felfejtése olykor nem egyszerű feladat, szerencsésebb lett volna ezeket színesben közölni.

Összességében elmondható, hogy hiánypótló mű született annak megértésére, milyen érdekek és ellenérdekek is formálják Ankara és Moszkva kapcsolatát: melyek annak lehetőségei, és hol húzódnak az együttműködés világos határai. Éppen ezért reméljük, hogy a kötet hamarosan nemcsak magyar, hanem angol nyelven is olvasható lesz.

A Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle kötelezi magát a publikálás etikai normáinak magas szintű betartására. Annak érdekében, hogy a folyóirat olvasói a legmagasabb minőségi elvárásoknak eleget tevő kiadványt olvassák, a következő etikai normákat és célokat határozzuk meg:

A szerkesztők feladatai

A szerkesztők a publikálásra szánt kéziratokról kötelesek pártatlan, tárgyilagos kettős-vak szakértői véleményt készíttetni. A szerkesztők biztosítják a kéziratok, illetve az ahhoz kapcsolódó valamennyi információ publikálás előtti bizalmas megőrzését. A szerkesztők munkáját a főszerkesztő koordinálja. A *Nemzet és Biztonság* nem tolerálja a plagizálás bármely formáját, és más etikátlan magatartást sem.

A szerkesztő köteles a szerzők felé mindenkor biztosítani az esélyegyenlőséget, és kizárólag a leadott anyag minősége és kutatási eredményei alapján eldönteni, hogy mely szövegek kerülnek publikálásra. A szerkesztők továbbá lehetőséget biztosítanak a szerző számára, hogy reagáljon a művével kapcsolatban esetleg felmerülő kifogásokra, illetve javítsa a kifogásolt részeket. Többszerzős publikációk esetében a szerkesztőség a szerzőket egyenrangú felekként kezeli, minden egyéb tényezőtől függetlenül. A szerkesztők a leadott, de végül nem publikált anyagokat saját kutatásban nem használják fel, kivéve, ha erre a szerző kifejezetten engedélyt ad.

A lektorok feladatai

A *Nemzet és Biztonság*hoz benyújtott anyagokat anonim lektorok véleményezik, és a szövegeket bizalmasan kezelik. A bírálatok elkészítése során a legfőbb szempont az objektív szakmai megítélés, és a szerző személye semmilyen módon nem befolyásolja a folyamatot. A lektoroknak ugyanakkor kötelessége jelezni a főszerkesztő irányába, ha a szerző bármilyen szerzői jogi sértést követett el, vagy plagizált. A lektorok a leadott anyagokat szövegesen értékelik, amelyben jelzik a kifogásolt elemeket és a javítandó részeket, illetve eldöntik, hogy az adott kéziratot javasolják-e publikálásra. A lektori vélemények figyelembevételével a főszerkesztő dönt arról, hogy végül mely anyagok kerülnek publikálásra.

A szerzők kötelességei

A szerzők kötelesek a kutatási eredményeiket pontosan és objektíven bemutatni, világosan feltüntetve azok jelentőségét. A kéziratokat a folyóirat szerzői útmutatójában közölt kritériumoknak és a nyelvtani, illetve stilisztikai szabályoknak megfelelő minőségben kérjük elküldeni. A leadott anyagokban kérjük továbbá a szerző nevének és munkahelyének feltüntetését. A tanulmányok a szerzők saját szakmai eredményeit és meggyőződését tükrözik, amelyek nem azonosíthatók más személyek vagy szervezetek állásfoglalásaival, és nem sérthetik más személyek jogait. Ha a szerző a leadást követően jelentős hibát észlel, vagy bizonyos elemek idejétmúlttá válnak, akkor saját felelőssége a szerkesztők értesítése és az anyag javításában való közreműködés vagy a visszavonás. A leadott kéziratok más folyóiratokban történő megjelentetése súlyos etikai vétség. A leadott és elfogadott szövegekhez kapcsolódó valamennyi jog a szerzőé, de az első közreadás joga a folyóiraté. Amennyiben bármilyen jogsértésre kerülne sor, az azzal kapcsolatos jogi lépések megtétele a szerző felelőssége.

Tartalom

HÁDA BÉLA: <i>Háború készül a Tajvani-szorosban?</i>	2
PÉNZVÁLTÓ NIKOLETT: <i>Muszlim patrónusok? Az Egyesült Arab Emírségek, Irán, Szaúd-Arábia és Törökország befolyása a Nyugat-Balkánon</i>	4
PAPP BENDEGÚZ: <i>„Hozzá vagyunk szokva”</i>	18
FARAGÓ BENCE: <i>Drónok harca</i>	36
SPECK GYULA: <i>Út az európai stratégiai autonómiához?</i>	55
CSIKI VARGA TAMÁS – ETL ALEX: <i>Forradalom vagy kiigazítás? A német haderő fejlesztésének kérdései az orosz–ukrán háború fényében</i>	77
PÁL MELINDA: <i>A puha és okos hatalom elméleti és „hatalmpolitikai” térnyerése a kétpólusú világrendszer felbomlásától</i>	96
KÁROLYI LILI: <i>Elnyomás és ellenállás a nagyhatalmi játszmák kereszttüzeiben – új szemlélet szükségeltetik? Recenzió – Talmiz Ahmad: West Asia at War. A Recent History</i>	134
MARSAI VIKTOR: PÉNZVÁLTÓ NIKOLETT: <i>Törökország orosz rulettje.</i>	137

